

VILNIAUS UNIVERSITETAS

KONSTANTINAS ANDRIJAUSKAS

KINIJOS IR RUSIJOS REGIONINĖS HEGEMONIJOS INTERESŲ
SUSIKIRTIMAS XXI AMŽIUIJE

Daktaro disertacija
Socialiniai mokslai, politikos mokslai (02 S)

Vilnius, 2014 metai

Disertacija rengta 2009-2013 metais Vilniaus universitete.

Mokslinis vadovas:

doc. dr. Vladas Sirutavičius (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, politikos mokslai – 02 S).

Konsultantas:

prof. dr. Alvydas Jokubaitis (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, politikos mokslai – 02 S).

TURINYS

TURINYS.....	3
IVADAS	4
1. TEORINIAI IR METODOLOGINIAI TYRIMO PAMATAI.....	17
1.1. KINIJOS IR RUSIJOS DVIŠALIAI TARPUSAVIO SANTYKIAI.....	17
1.1.1. <i>Kinijos ir Rusijos tarpusavio santykių raida.....</i>	18
1.1.2. <i>Kinijos ir Rusijos tarpusavio santykių tyrimai.....</i>	23
1.1.3. <i>Kinijos ir Rusijos strateginė partnerystė kaip „ašis iš išskaičiavimo“.....</i>	27
1.1.4. <i>Kinijos ir Rusijos dvišalė tarpusavio galios asimetrija</i>	29
1.2. REGIONINĖ PRIEIGA TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ TEORIJOSE	34
1.2.1. <i>Mearsheimerio puolamasis realizmas</i>	36
1.2.2. <i>Buzano ir Wæverio regioninių saugumo kompleksų teorija</i>	39
1.3. GALIOS ASIMETRIJOS KONCEPCIJA IR JOS RODIKLIAI	43
1.3.1. <i>Womacko galios asimetrijos teorija.....</i>	43
1.3.2. <i>Prys hegemonijos koncepcija.....</i>	46
1.4. APIBENDRINIMAI: REGIONINIO LYGMENS GALIOS ASIMETRIJOS TEORINIS MODELIS.....	51
1.4.1. <i>Sudėtinis hegemonijos matavimo įrankis.....</i>	51
1.4.2. <i>Išorės veikėjų skvarbos į regioną matavimo įrankis</i>	54
2. KINIJOS IR RUSIJOS PADĖTIS TRADICINĖSE JŲ ĮTAKOS SFEROSE	58
2.1. KINIJOS IR RUSIJOS TRADICINIŲ ĮTAKOS SFERŲ KILMĖ IR RIBOS	59
2.1.1. <i>Šiaurės Rytų Azija kaip tradicinė Kinijos įtakos sfera.....</i>	59
2.1.2. <i>Posovietinė erdvė kaip tradicinė Rusijos įtakos sfera.....</i>	68
2.2. DABARTINIŲ KINIJOS IR RUSIJOS TRADICINIŲ ĮTAKOS SFERŲ STRUKTŪRINĖS YPATYBĖS	70
2.2.1. <i>Pasyvi Kinijos hegemonija Šaltojo karo tšos regione sąlygomis</i>	72
2.2.2. <i>Pasyvi Rusijos hegemonija buvusiose valdose.....</i>	81
2.3. KINIJOS IR RUSIJOS REGIONINĖS HEGEMONIJOS DYDIS IR RAIDOS KRYPTIS.....	88
2.3.1. <i>Kinija kaip atsakinga didžioji galia</i>	88
2.3.2. <i>Regioninė hegemonija kaip Rusijos didžiosios galios statuso pagrindas</i>	101
2.4. APIBENDRINIMAI: KINIJOS IR RUSIJOS TARPUSAVIO REGIONINĖS HEGEMONIJOS ASIMETRIJA.....	116
3. KINIJOS IR RUSIJOS SKVARBA Į VIENA KITOS TRADICINĖS ĮTAKOS SFERAS	119
3.1. KINIJOS IR RUSIJOS REGIONINĖS POLITIKOS TIKSLAI IR INTERESAI	120
3.1.1. <i>Kinijos regioninė strategija posovietinėje erdvėje.....</i>	120
3.1.2. <i>Rusijos regioninė strategija Šiaurės Rytų Azijoje.....</i>	123
3.2. KINIJOS IR RUSIJOS ĮTAKOS SKVARBOS BŪDAI.....	126
3.2.1. <i>Kinijos ekonominė ekspansija į posovietinę erdvę.....</i>	126
3.2.2. <i>Rusijos skvarbai Šiaurės Rytų Azijoje iškilusios kliūtys</i>	134
3.3. KINIJOS IR RUSIJOS TARPUSAVIO REGIONINĖS KONKURENCIJOS APRAIŠKOS	142
3.3.1. <i>Kinija kaip išorės balansuotojas posovietinėje erdvėje</i>	143
3.3.2. <i>Rusija kaip izoliuota galia Šiaurės Rytų Azijoje</i>	155
3.4. APIBENDRINIMAI: KINIJOS IR RUSIJOS TARPUSAVIO SKVARBOS ASIMETRIJA.....	163
IŠVADOS.....	167
LITERATŪROS IR ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	176

IVADAS

Tyrimo aktualumas. Kinijos Liaudies Respublika ir Rusijos Federacija yra atitinkamai didžiausios pagal gyventojų skaičių ir plotą valstybės pasaulyje. Pirmoji plačiai pripažįstama gimstančia supergalia pagal bene visus svarbiausius kriterijus, o antroji tebelieka viena reikšmingiausių didžiųjų galių, paveldėjusi iš SSRS tarptautines privilegijas ir įsipareigojimus, milžinišką teritoriją, išpūdingus gamtinius turtus bei karinius pajėgumus. Tarptautinės politikos požiūriu abi branduolinį arsenalą turinčios nuolatinės Jungtinių Tautų Organizacijos (JTO) Saugumo Tarybos narės po Šaltojo karo patyrė beprecedentį suartėjimą ir įsibėgėjant XXI amžiui jų pačių žodžiais sudaro vis tvirtesnę atsvarą „vienašališkam JAV hegemonizmui“. Šie glaudūs santykiai, 1996 m. įvardinti „strategine partneryste“ ir 2001 m. įtvirtinti tarpusavio Geros kaimynystės ir draugiško bendradarbiavimo sutartimi, pagrįstai laikytini viena svarbiausių dabartinės tarptautinės politikos ašių.

Lygiagrečiai Kinijos ir Rusijos tarpusavio suartėjimui tiek kiekvienos iš jų užsienio politikoje, tiek ir globalioje tarptautinių santykių sistemoje po Šaltojo karo ryškėja papildoma pamatinė tendencija – auganti suverenių nacionalinių valstybių ribas peržengiančių regionų svarba. „Regionas“ apibrėžiamas kaip dvi ar daugiau artimas šalys apimanti teritorija, kuriai būdinga reguliari jų tarpusavio sąveika bei vidaus ir išorės veikėjų geografiniu, kultūriniu ir politiniu požiūriais pripažįstamos ribos¹. Vadinasi, tarptautinė politika pastaraisiais dešimtmečiais turėtų būti suvokiama ne tik daugialypių globalizacijos procesų rėmuose, bet ir atsižvelgiant į atskirų valstybių bendros tapatybės bei panašių nacionalinių interesų sąlygotus glaudesnės regioninės integracijos atvejus. Tiek Kinija, tiek ir Rusija XXI amžiuje rimtai atsižvelgė į tokias tendencijas, ypač tiesioginėje savo kaimynystėje. Todėl kyla suprantamas poreikis įvertinti jų įtaką tarpusavio santykiams, juolab kad šiam

¹ Miriam Prys, „Hegemony, Domination, Detachment: Differences in Regional Powerhood.“ *International Studies Review*, 12, 2010, 479-504, 485.

klausimui, kaip bus parodyta, taip ir nebuvo skirtas deramas dėmesys akademinėje bendruomenėje.

Tyrimo problema. Disertacijos tyrimo problema glūdi bandyme tarpusavyje susieti ir įprasminti abi minėtas šiandieninės tarptautinės politikos tendencijas: Pekino ir Maskvos strateginės partnerystės atsiradimą bei pasaulyje ryškėjantį regionų vaidmenį. Pastarąja įžvalga besiremianti prieiga leidžia atskleisti tas santykių tarp Kinijos ir Rusijos XXI amžiuje ypatybes, kurios negali būti nustatytos nagrinėjant išimtinai dvišalę (užsienio politikos viena kitos atžvilgiu) bei globalaus lygmens (užsienio politikos bendrų tarptautinių problemų bei galios pasiskirstymo visoje planetoje atžvilgiu) jų tarpusavio sąveiką.

Analitinės tyrimo prielaidos. Žvelgiant detaliau, šio darbo tyrimo problema kyla tiek iš dabartinės tarptautinių santykių empirinės tikrovės, tiek ir iš ją bandančios aiškinti mokslinės literatūros. Disertacijoje sprendžiamas klausimas nuosekliai išplėtojamas vadovaujantis keturiomis analitinėmis prielaidomis, kurias būtina bent glaustai aptarti, detalesnį jų pagrindimą paliekant teorinei daliai.

Pirma, *Kinijos ir Rusijos bendradarbiavimas XXI amžiuje nėra tikras politinis-karinis, prieš JAV/Vakarus nukreiptas aljansas, o viso labo pragmatiška „ašis iš išskaičiavimo“*. Teorinėje disertacijos dalyje pateikta išsamesnė šių veikėjų tarpusavio santykių tyrimų apžvalga atskleidžia, kad daugumai jų būdinga kontekstinio suvokimo ir analitinio gilumo stoka. Tai paaiškina tarp tyrėjų įsišaknijusią tendenciją į Pekino ir Maskvos strateginę partnerystę žvelgti iš dviejų kraštutinių padėčių: ieškant prieš JAV/Vakarus nukreipto aljanso užuomazgų arba, priešingai, teigiant, kad jų tarpusavio sąveika be skambių deklaracijų neturi rimtesnio pagrindo². Vis dėlto iki šiol bene išsamiausia Kinijos ir Rusijos tarpusavio santykius nagrinėjusi

² Yu Bin, „In Search for a Normal Relationship: China and Russia Into the 21st Century.“ *China and Eurasia Forum Quarterly*, 5 (4), 2007, 47-81, 49-53.

monografija³ leidžia priimti teiginį, kad jų prigimtis iš tikrųjų glūdi tarp šių dviejų kraštutinumų. Abiejų veikėjų strateginei partnerystei būdinga daug giluminių kliūčių, tačiau jos nepaneigia glaudaus, pragmatiško bendradarbiavimo tam tikrose srityse.

Antra, akademinėje bendruomenėje iš esmės sutariama, kad *esmine nagrinėjamų santykių struktūrine ypatybe tapo dvišalė tarpusavio galios asimetrija Kinijos naudai*⁴. Kitaip tariant, šiandien Pekinas pranoksta Maskvą pagal beveik visus svarbiausius vadinamosios „kietosios“ (karinės ir ekonominės) galios kriterijus. Žinoma, menkiausias atsilikimas yra gynybos srityje, Rusijai vis dar išsaugant išpūdingą persvarą branduolinėje ginkluotėje, tačiau ir šiuo atveju akivaizdi tarpusavio pajėgumų spragos mažėjimo tendencija.

Trečia, *regioninis analizės lygmuo yra nepagrįstai nuvertinamas nagrinėjant dviejų ar daugiau valstybių tarpusavio santykius*. Ši teorinės prigimtys prielaida kyla iš vadinamosios regioninės tarptautinių santykių prieigos, pasak kurios po Šaltojo karo tarptautinėje politikoje išryškėjo tarp tradicinių suverenios nacionalinės valstybės ir globalaus (sisteminio) analizės lygmenų esantys regionai⁵. Disertacijos autoriaus įsitikinimu, minėtų požiūrio į Kinijos ir Rusijos strateginę partnerystę kraštutinumų priežastys glūdi būtent analizės lygmenų problemoje, kuriai nepakankamai dėmesio skiria ją tiriantys mokslininkai.

Ketvirta, *dviejų didžiųjų galių tarpusavio santykių problemos gali būti tiriamos ne tik jų sugebėjimu įtvirtinti hegemonišką padėtį aplinkiniame regione, bet jų įtakos didinimu tradicinėje kaimyninės didžiosios galios įtakos*

³ Bobo Lo, *Axis of Convenience: Moscow, Beijing, and the New Geopolitics*. London: Royal Institute of International Affairs, 2008.

⁴ Jeanne L. Wilson, *Strategic Partners: Russian-Chinese Relations in the Post-Soviet Era*. New York: M. E. Sharpe, 2004, 186-198; Peter Ferdinand, „Sino-Russian Relations: An Analytical Overview.“ Kn. Arkady Moshes ir Matti Nojonen (sud.), *Russia-China Relations: Current State, Alternative Futures, and Implications for the West*. Helsinki: The Finish Institute of International Affairs Report 30, 2011, 22-37, 28; Lo, 2-5.

⁵ Barry Buzan ir Ole Wæver, *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge & New York: Cambridge University Press, 2003; Peter J. Katzenstein, *A World of Regions: Asia and Europe in the American Imperium*. Ithaca: Cornell University Press, 2005; Amitav Acharya, „The Emerging Regional Architecture of World Politics.“ *World Politics*, 59 (4), 2007, 629-652; Andrew Hurrell, „One World? Many Worlds? The Place of Regions in the Study of International Relations.“ *International Affairs*, 83 (1), 2007, 127-146.

sferoje. Paprasčiausias būdas tarpusavyje palyginti dvi didžiąsias galias regioniniu požiūriu remiasi jų padėties antrinių valstybių atžvilgiu įvertinimu. Tarptautinių santykių teorijoje šis uždavinys tradiciškai siejamas su „hegemonijos“ koncepcija, kuri pačia bendriausia prasme suprantama kaip politinė būklė, kai vieno veikėjo mąstymo ir elgesio būdas tampa vyraujantis *be* reguliaraus rėmimosi prievarta⁶. Jeigu tokia padėtis regione istoriškai išsilaiko pakankamai ilgai, ją galima vadinti tradicine dominančio hegemono įtakos sfera. Tačiau kadangi regionas yra palyginti atvira tarptautinių santykių subsystema, jo strateginę aplinką apsprendžia ir išorės veikėjai. Suprantama, kad jų įtakos sklaidos potencialas tiesiogiai priklauso nuo geografinio artumo šiam regionui ir turimos galios bei jos skvarbos priemonių kiekio.

Taigi, atsižvelgiant į apžvelgtas keturias analitines tyrimo prielaidas, šioje disertacijoje pasiūlomas regioninio lygmens galios asimetrijos teorinis modelis, skirtas kokybiškai naujam, įvairiapusiškam dviejų didžiųjų galių tarpusavio santykių įvertinimui. Regioninio lygmens galios asimetrija apibrėžiama kaip žymus ir didėjantis dviejų regioninių hegemonų tarpusavio galios skirtumas. Empiriniu požiūriu tokią padėtį nusako du pamatiniai galios neatitikimo matmenys: (1) abiejų veikėjų regioninės hegemonijos įtvirtinimo lygis (kiek?) ir trajektorija (didėja ar mažėja?) *bei* (2) skvarba į vienas kito tradicinėmis įtakos sferomis įvardijamus regionus (kieno gilesnė ir patvaresnė?). Išsamesnis teorinių bei metodologinių šio modelio pamatų aptarimas pateikiamas teorinėje disertacijos dalyje.

Tyrimo objektas. Disertacijos tyrimo objektas yra Kinijos Liaudies Respublikos ir Rusijos Federacijos regioninė užsienio politika XXI amžiuje. Atsižvelgiant į pateiktą regioninio lygmens galios asimetrijos apibrėžimą, dėmesys tenka abiejų veikėjų užsienio politikos vaidmenims, tikslams ir įgyvendinimo būdams savo ir vienas kito tradicinių įtakos sferų atžvilgiu per pasirinktą tyrimo laikotarpį nuo 2000 iki 2012 metų.

⁶ Prys, 484.

Tyrimo tikslas ir uždaviniai. Disertacijos tyrimo tikslas yra nustatyti regioninio užsienio politikos lygmens poveikį Kinijos ir Rusijos tarpusavio santykiams XXI amžiuje, paeiliui įvertinant: (1) *ar* jiems būdinga regioninio lygmens galios asimetrijos padėtis; ir jeigu taip, tai (2) *kokie* yra pagrindiniai jos bruožai; bei (3) *kokią įtaką* ji turi abiejų veikėjų padėčiai tradicinėse savo įtakos sferose bei tarpusavio strateginei partnerystei. Atsižvelgiant į šiuos tiriamuosius klausimus, disertacijoje iškeliami penki uždaviniai:

1. apibrėžti Kinijos ir Rusijos tradicines įtakos sferas bei nustatyti dabartinius jų struktūros ir saugumo padėties ypatumus;
2. ištirti bei tarpusavyje palyginti Kinijos ir Rusijos regioninės hegemonijos mastus tiriamuoju laikotarpiu (hegemonijos asimetrijos matavimas);
3. nustatyti Kinijos ir Rusijos užsienio politikos tradicinėse viena kitos įtakos sferose tikslus ir įgyvendinimo priemones;
4. ištirti bei tarpusavyje palyginti Kinijos ir Rusijos skvarbos į viena kitos tradicines įtakos sferas apimtį (skvarbos asimetrijos matavimas);
5. įvertinti Kinijos ir Rusijos regioninio lygmens galios asimetrijos ypatybes bei poveikį tarpusavio santykiams.

Ginamieji teiginiai. Vadovaujantis tyrimo tikslu bei jam pasiekti išsikeltais uždaviniais, disertacijoje formuluojamas pagrindinis ginamasis teiginys, pasak kurio tiriamuoju laikotarpiu *Kinijos ir Rusijos tarpusavio santykiams būdinga regioninio lygmens galios asimetrija Pekino naudai, turėjusi didelės įtakos Maskvos pozicijų nuosmukiui regioniniu mastu.* Atsižvelgiant į aukščiau pateiktą dvinarį tokios padėties apibrėžimą, būtina patvirtinti šiuos antrinius ginamuosius teiginius:

- 1) Kinija ir Rusija yra regioniniai hegemonai⁷ tradicinėse savo įtakos sferose.

⁷ Atitinka bent du pirmus žemiau pateikiamos evoliucinės hegemonijos tipologijos etapus.

- 2) Kinijai ir Rusijai būdinga regioninės hegemonijos asimetrija Pekino naudai.
- 3) Kinijai ir Rusijai būdinga skvarbos į viena kitos tradicinės įtakos sferas asimetrija Pekino naudai.
- 4) Kinija kelia vieną didžiausių grėsmių tiek Rusijos regioninei hegemonijai, tiek ir jos skvarbai į tradicinę savo įtakos sferą.

Kitaip tariant, pirmieji trys disertacijos ginamieji teiginiai gali būti performuluoti tokio argumento pavidalu: jeigu per tiriamąjį laikotarpį (1) Kinijos hegemonija tradicinėje savo įtakos sferoje buvo didesnė ir/ar augo sparčiau nei Rusijos savojoje; bei (2) Pekino skvarba tradicinėje Maskvos įtakos sferoje buvo gilesnė nei rusų tiesioginėje jo kaimynystėje, tai tarpusavio galios asimetrija Kinijos naudai (priklausomas kintamasis) yra patvirtinama ir regioniniu analizės lygmeniu. Disertacijoje traktuojama, kad šiam bendrajam ginamajam teiginiui paremti būtinas abiejų nepriklausomų kintamųjų teigiamas įvertis.

Teorinis pagrindas. Atsižvelgiant į disertacijos tyrimo objektą ir tikslą, teoriniu jos pagrindu tampa regioninė tarptautinių santykių prieiga. Trijų tradicinių disciplinos teorinių paradigmu – realizmo, liberalizmo ir konstruktyvizmo – ribas peržengianti prieiga leidžia suformuluoti bei pagrįsti regioninio lygmens galios asimetrijos teorinį modelį. Vis dėlto pirminis saugumo problematikai tenkantis dėmesys lemia tai, kad darbe vyrauja realistinei tarptautinių santykių paradigmai būdingos sąvokos ir prielaidos. Kita vertus, inovatyvi ir daugialypė regioninio lygmens galios asimetrijos prigimtis skatina pragmatiškai remtis labiausiai jai tinkančiomis teorijomis bei kurti kokybiškai naujus metodologinius įrankius.

Vadovaujantis disertacijoje išsikeltais uždaviniais, tradicinių Kinijos ir Rusijos įtakos sferų apibrėžimui ir įvertinimui naudojama viena svarbiausių regioninėje tarptautinių santykių prieigoje pripažįstama Barry'io Buzano ir Ole'ės Wæverio regioninių saugumo kompleksų teorija, pasak kurios dabartinis pasaulis yra sudarytas iš daugybės glaudžios tarpusavio saugumo

priklausomybės dėka atsiradusių saugumo kompleksų⁸. Pačiam regioninio lygmens galios asimetrijos tarp Kinijos ir Rusijos matavimui pasitelkiami du pagrindiniai teorinės prigimties šaltiniai: Johno J. Mearsheimerio puolamojo realizmo teorija, teigianti, kad regioninė hegemonija yra natūralus visų didžiųjų galių interesas⁹, bei Miriam Prys suformuluota universali hegemonijos samprata, akcentuojanti ne tik Mearsheimeriui rūpimą galios pasiskirstymo matmenį, bet ir elgesio bei tapatybinius veiksnius¹⁰. Pagaliau, vertinant regioninio lygmens galios asimetrijos poveikį Pekino ir Maskvos užsienio politikai bei tarpusavio santykiams vadovaujasi Brantly'io Womacko išimtinai dvišalei veikėjų asimetrijai paaiškinti skirtos teorijos įžvalgomis¹¹. Dėl įvado apimties apribojimų, detalesnis kritinis visų jų aptarimas pateikiamas teorinėje disertacijos dalyje.

Metodologiniai tyrimo principai. Disertacijos tyrimo strategijų ir metodų pasirinkimas yra sąlygotas regioninio lygmens galios asimetrijos teorinio modelio bei jam pritaikyti išsikeltų uždavinių. Empirinėje darbo dalyje pasitelkiama kokybinė tyrimo strategija, pajungta kompleksinei Kinijos ir Rusijos hegemoninės padėties bei skvarbos į viena kitos tradicines įtakos sferas atvejų studijai. Lyginamasis metodas naudojamas pirmajame etape nagrinėjant kiekvieno iš šių atvejų dinamiką per tiriamąjį laikotarpį (kartotinis lyginimas atvejo viduje) ir antrajame etape vertinant gautus rezultatus tarpusavyje (lyginimas tarp dviejų atvejų).

Disertacijoje pasiūlomi trys kokybiškai nauji regioninio lygmens galios asimetrijos įvertinimui skirti įrankiai, kartu apsprendžiantys lyginamojo metodo taikymo kriterijus. Sudėtinis hegemonijos matavimo įrankis apima tiek Prys suformuluotus hegemoninio elgesio matmenis, tiek ir Mearsheimerio nurodytus struktūrinės prigimties kintamuosius, darbe pakoreguotus

⁸ Buzan ir Wæver, 3.

⁹ John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*. New York & London: W. W. Norton & Company, 2001.

¹⁰ Prys.

¹¹ Brantly Womack, „Asymmetry Theory and China's Concept of Multipolarity.“ *Journal of Contemporary China*, 13 (39), 2004, 351-366.

vadovaujantis jiems akademinėje bendruomenėje pagrįstai išsakyta kritika. Pačios „hegemonijos“ sąvokos problematika paskatino disertacijoje sukurti inovatyvią evoliucinę tokios padėties tipologiją, tinkamai atsižvelgiančią į dinamišką jos prigimtį. Pagaliau, išorės veikėjų skvarbos matavimo įrankyje glūdi du pamatiniai įtakos priemonių ir saugumo problemų matmenys, leidžiantys įvertinti jų įsitvirtinimo dominančiame regione pobūdį ir mastus. Visi šie įrankiai detaliau pristatomi teorinėje darbo dalyje.

Disertacijoje naudojami kokybinės prigimties duomenų rinkimo metodai, todėl didžiausias vaidmuo tenka kritinei pirminių ir antrinių šaltinių analizei ir interpretacijai. Pasitelkti pirminiai šaltiniai apima kelis pagrindinius tipus: oficialius valstybių užsienio politikos dokumentus (dvišales ir daugiašales tarptautines sutartis), oficialius strateginius jų dokumentus, aukščiausio lygmens užsienio politikos formuotojų pasisakymus, ir prieinamus valstybių, tarptautinių organizacijų bei tyrimų institutų pateiktus statistinius duomenis. Darbe naudojamus antrinius šaltinius galima suskirstyti į žiniasklaidą ir tarpdisciplininės prigimties akademinę literatūrą tiriamu klausimu. Kaip parodyta žemiau pateiktoje pastarosios apžvalgoje, dėmesys skiriamas ne tik tiriamųjų valstybių bei regionų, bet ir išorės tarptautinių santykių, politikos mokslų ir humanitarinės pakraipos apskritai specialistų darbams.

Literatūros apžvalga. Kadangi tiek Kinijos-Rusijos tarpusavio strateginei partnerystei, tiek ir regioninei tarptautinių santykių prieigai skirti darbai detaliau nagrinėjami teorinėje disertacijos dalyje, šioje literatūros apžvalgoje glaustai pristatomi tik svarbiausi ir labiausiai jos tikslams pasitarnaujantys tyrimai. Nors dauguma atliktų Pekino ir Maskvos tarpusavio santykių studijų vis dar yra skirtos Šaltojo karo laikotarpiui, jam pasibaigus atsirado nemažai naujų strateginės partnerystės etapą bandančių įprasminti darbų. Vis dėlto beveik visi jie šią sąveiką nagrinėjo arba dvišaliu (valstybės/užsienio politikos), arba struktūriniu (globalios sistemos) požiūriu. Net ir palyginti neseniai išleisti du bene išsamiausi Kinijos ir Rusijos

tarpusavio santykius anglų kalba nagrinėjantys veikalai¹² tik labai selektyviai paliečia regioninį analizės lygmenį. Dėl šios priežasties disertacijoje pasitelkiama ne tik bent po keletą pripažintų Vakarų valstybėse dirbančių strateginės partnerystės tyrėjų (Bobo Lo, Jeanne'ės L. Wilson, Gilberto Rozmano, Davido Kerro) darbų, bet ir globaliąją bei regioninę Pekino bei Maskvos užsienio politiką nagrinėjančios studijos: atitinkamai Avery'io Goldsteino, Shauno Breslino ar David C. Kango Kinijos atveju bei Stepheno J. Blanko ar Peterio Ferdinando Rusijos atveju. Atskirai vertėtų paminėti vis dar Vakaruose bene solidžiausius neabejotinų savo srities specialistų Davido Shambaugh'o¹³ ir Jeffrey'io Mankoffo¹⁴ veikalus, skirtus atitinkamai Pekino ir Maskvos užsienio politikai po Šaltojo karo.

Suprantama, kad disertacijos tyrimo metu pasitelkti antriniai šaltiniai neapsiriboja JAV ir Europos autorių darbais. Priešingai, deramą dėmesį siekta skirti pripažintiems abiejų nagrinėjamų valstybių mokslininkams. Kinijos atveju atskirai verta paminėti šios disertacijos autoriui Šanchajaus Fudanio universitete dėšciusio Tang Šipingo (*Tang Shiping*), jo kolegos Li Mingdziango (*Li Mingjiang*) bei ne mažiau žymaus indų kilmės tarptautinių santykių teoretiko Amitavo Acharya'os bendrąją anglakalbę studiją, skirtą Pekino užsienio politikai būtent regioniniame analizės lygmenyje¹⁵. Kadangi Kinijos akademinėje bendruomenėje yra įsigaliojusi nerašyta nuostata versti į anglų kalbą visus reikšmingesnius mokslinius straipsnius, disertacijoje pakankamai išsamiai atskleidžiamas jos požiūris į tyrimo problemą.

Rusijos atveju darbe gausiai naudojami tiek anglakalbiai, tiek rusakalbiai šios šalies mokslininkų darbai. Pastaruoju atveju didžiąją šaltinių dalį sudaro santykių su Kinija temai pasišventusio Tolimųjų Rytų instituto prie Rusijos mokslų akademijos darbuotojų veikalai. Svarbiausių šią problemą

¹² Lo, 2008; James A. Bellacqua (sud.), *The Future of China-Russia Relations*. Lexington: The University Press of Kentucky, 2010.

¹³ David Shambaugh (sud.), *Power Shift: China and Asia's New Dynamics*. Berkeley: University of California Press, 2005.

¹⁴ Jeffrey Mankoff, *Russian Foreign Policy: The Return of Great Power Politics*. Lanham & Plymouth: Rowman & Littlefield Publishers, 2009.

¹⁵ Tang Shiping, Li Mingjiang ir Amitav Acharya (sud.), *Living with China: Regional States and China through Crises and Turning Points*. New York: Palgrave Macmillan, 2009.

nagrinėjančių mokslininkų (Michailo Titarenkos, Aleksandro Lukino ar Dmitrijaus Trenino) įžvalgos patvirtina tiek Rusijos, tiek ir Kinijos akademinei bendruomenei būdingą tendenciją tarpusavio strateginę partnerystę vertinti priklausomai nuo vieno ar kito tyrėjo artumo savo šalies politiniam elitui. Iš tiesų labiau nepriklausomi analitikai daug kritiškiau žvelgia į šių santykių ypatybes bei raidos perspektyvas.

Kalbant apie Kinijos ir Rusijos strateginės partnerystės tyrimus Lietuvoje, reikia pripažinti, kad tai yra praktiškai nenagrinėta tema. Nors kai kurie atskiri šių santykių bruožai ir buvo neseniai analizuoti viename straipsnyje¹⁶, beveik visos disertacijai potencialiai naudingos studijos yra susijusios su skirtingų Rusijos užsienio politikos tradicinėje savo įtakos sferoje ypatumų analize¹⁷. Kinijos atveju belieka paminėti du šio darbo autoriaus parengtus straipsnius, skirtus jos tradicinės valdymo doktrinos bei tarptautinių santykių teorijos sąsajų su dabartine šalies vidaus ir užsienio politikos praktika įvertinimui¹⁸.

Tyrimo apsiribojimai. Disertacijoje nuspręsta taikyti keletą svarbių tyrimo laikotarpio bei erdvės sąlygotų apsiribojimų, kuriuos vertėtų paminėti bei glaustai pagrįsti:

- Darbe pasirinkta nagrinėti laikotarpį nuo 2000 iki 2012 metų imtinai dėl kelių pagrindinių priežasčių. Be akivaizdaus amžiaus pradžios sąlygoto chronologinės atskaitos patogumo, reikia pastebėti, kad būtent tuo metu įvyko trys tyrimui aktualūs pamatiniai lūžiai pasaulinėje politikoje: Rusijos galios

¹⁶ Arūnas Skrudupas, „Kinijos propaganda Rusijoje: estetiški strategijos elementai.“ *Politologija*, 66 (2), 2012, 78-104.

¹⁷ Raimundas Lopata, „Democratic Processes in the Eastern Neighbourhood: What Role of Russia?“ *Lithuanian Foreign Policy Review*, 1, 2006, 153-155; Dvilė Jakniūnaitė, *Kur prasideda ir baigiasi Rusija: kaimynystė tarptautinėje politikoje*. Vilnius: Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas, 2007; Nerijus Maliukevičius, *Rusijos informacijos geopolitikos potencialas ir sklaida Lietuvoje*. Vilnius: Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas, 2007; Laurynas Jonavičius, „Išorinių veiksnių struktūrinis poveikis posovietinių režimų transformacijai: Ukrainos ir Gruzijos atvejai.“ *Daktaro disertacija*, Vilniaus universitetas, 2010.

¹⁸ Konstantinas Andrijauskas, „Konfucianizmas kaip politikos formavimo įrankis šiandieninėje Kinijoje.“ Kn. *Rytai-Vakarai: komparatyvistinės studijos XI*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimo institutas, 2011, 192-212; Konstantinas Andrijauskas, „Karalystė pasaulio centre: tradicinė kinų tarptautinių santykių teorija ir užsienio politikos praktika.“ Kn. *Rytai-Vakarai: komparatyvistinės studijos XII*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimo institutas, 2012, 310-329.

„sugrįžimas“ tarptautinėje arenoje, sietinas su Vladimiro Putino tapimu šalies vadovu 2000 m.; po 2001 m. rugsėjo 11-osios išryškėjęs santykinis JAV galios nuosmukis, kuris gerokai išplėtė Pekino ir Maskvos užsienio politikos manevravimo galimybes; bei, žinoma, pats beprecedentis šių veikėjų suartėjimas po 2001 m. Geros kaimynystės ir draugiško bendradarbiavimo sutarties. Analitiniu požiūriu patogu tai, kad tyrimo laikotarpis apytikriai sutampa su visu vadinamosios ketvirtosios lyderių kartos Kinijoje¹⁹ bei Putino ir Dmitrijaus Medvedevo prezidentavimo Rusijoje terminais.

- Tiriamosios erdvės atveju būtina pabrėžti, kad *disertacijoje nagrinėjama Kinijos ir Rusijos užsienio politika ne tiesiogiai viena kitos atžvilgiu, o nukreipta į kiekvienos iš jų tradiciškai savo įtakos sferomis laikomus regionus* (antrines jų valstybes). Kitaip tariant, įvairūs išimtinai dvišaliai šių santykių ypatumai (prekyba ginkluote ar žaliavomis, sienų klausimas ir pan.) bus paliečiami tik tiek, kiek leis įgyvendinti užsibrėžtus uždavinius.

Darbo mokslinis naujumas. Apibendrinant, ši disertacija atitinka pamatinius problemos svarbos ir tyrimo naujumo reikalavimus bent keletu esminių atžvilgių:

- Užsienio politikos aktualijų požiūriu šis darbas pasiūlo kokybiškai naują Pekino ir Maskvos tarpusavio santykių įvertinimą praėjus pusei 2001 m. Geros kaimynystės ir draugiško bendradarbiavimo sutartyje nustatyto jos galiojimo (20 metų) termino, juolab kad 2012 m. įvykusi valdžios kaita abiejose valstybėse natūraliai skatina apibendrinti šio laikotarpio bruožus ir rezultatus bei pateikti tam tikras prognozes ateičiai. Suprantama, kad dviejų didžiųjų galių tarpusavio kova dėl įtakos sferų didžiausiame planetos sausumos ruože savaime reiškia reikšmingą ir nuolat besikeičiančią tyrimo problemą.

- Teoriniu požiūriu šios disertacijos unikalumas kaip tik ir sietinas su kokybiškai nauju regioninio lygmens galios asimetrijos modeliu, kaip tikimasi,

¹⁹ Kinijos komunistų partijos monopolizuotoje politinėje sistemoje paaukštinimai ilgai vykdyti pirmiausia atsižvelgiant į amžiaus kriterijų, todėl vyriausybių sąvoką čia iš esmės atitiko politinių lyderių kartų samprata, atitinkamai išskiriant pirmąją (Mao Dzeduno, 1949-1976 m.), antrąją (Deng Siaopingo, 1976-1992 m.), trečiąją (Dziang Dzemino, 1992-2003 m.), ketvirtąją (Hu Dzintao, 2003-2012 m.) ir penktąją (Si Dzinpingo, nuo 2012 m.) kartas.

leisiančiu atskleisti iš pirmo žvilgsnio sunkiai pastebimus dviejų didžiųjų galių tarpusavio santykių ypatumus. Darbe atliekamas tyrimas gali būti laikomas bandymu plėtoti specifinę vidutinio lygmens teoriją, skirtą atrasti ir paaiškinti tik tam tikros rūšies empirinės tikrovės reiškiniuose glūdintį priežastinį mechanizmą, kuris nepretenduoja į universalias ambicijas už jų ribų²⁰. Kitaip tariant, regioninio lygmens galios asimetrija gali tapti nauju, reikšmingu dviejuose besiribojančiuose regionuose vyraujančių valstybių tarpusavio santykių aiškinimo įrankiu.

Darbo struktūra. Disertacijos struktūra iš esmės atitinka tyrimo uždavinių seką bei argumentų plėtros logiką. Teorinėje jos dalyje išsamiau nagrinėjama objekto ištirtumo būklė, paaiškinamos likusios kartinės sąvokos, aprašomos naudotinos teorinės prieigos bei atsižvelgiant į svarbiausias įžvalgas detalai pristatomas regioninio lygmens galios asimetrijos teorinis modelis. Tiriamąją disertacijos dalį atitinkamai sudaro du skyriai, paeiliui nagrinėjantys Kinijos ir Rusijos regioninės hegemonijos bei skvarbos į viena kitos tradicines įtakos sferas santykį. Kadangi kiekvieno skyriaus pabaigoje pateikiami jo apibendrinimai, darbo išvadose pakartojami tik svarbiausi iš jų, didesnę dėmesį suteikiant būtent regioninio lygmens galios asimetrijos poveikio įvertinimui nagrinėjamu atveju.

Padėkos. Disertacijos sumanymas nuosekliai plėtojosi nuo Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institute (VU TSPMI) apsiginto lyginamosios politikos magistro programos baigiamojo darbo (vadovas doc. dr. Vladas Sirutavičius), skirto Kinijos politinio režimo stabilumo palaikymo problemai. Dabartinio tyrimo objekto pasirinkimui bei jo išplėtojimui įtakos turėjo ir du semestrus trukusios dalinės studijos Kinijos aukštosiose mokyklose (Fudanio universitete 2011 m. pavasarį ir Džedziango universitete 2013 m. pavasarį) bei VU TSPMI nuo 2010 m. dėstomas Tolimųjų

²⁰ Rudra Sil ir Peter J. Katzenstein, *Beyond Paradigms: Analytic Eclecticism in the Study of World Politics*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010, 21-22.

Rytų studijų kursas. Rengiant disertaciją susilaukta itin vertingos vadovo doc. dr. Vlado Sirutavičiaus pagalbos bei siekta atsižvelgti į aktualias VU TSPMI politikos teorijos katedros (vedėjas ir disertacijos konsultantas prof. dr. Alvydas Jokubaitis) ir tarptautinių santykių katedros (vedėjai prof. hab. dr. Evaldas Nekrašas, doc. dr. Tomas Janeliūnas, disertacijos juodraščio recenzentai doc. dr. Dovilė Jakniūnaitė ir dr. Karolis Aleksa) atstovų pastabas ir rekomendacijas.

1. TEORINIAI IR METODOLOGINIAI TYRIMO PAMATAI

*Indessen ist dieses das Verlangen jedes Staats (oder seines Oberhaupts),
auf diese Art sich in den dauernden Friedenszustand zu versetzen,
daß er, wo möglich, die ganze Welt beherrscht.*

Immanuel Kant "Zum Ewigen Frieden" (1795)²¹

Teorinėje disertacijos dalyje detaliau pristatomos tyrime prisiimtose prielaidos, pasitelktos teorijos ir taikomi metodai. Glaustai apžvelgus Kinijos ir Rusijos tarpusavio santykių raidos ypatumus bei jų ištirtumo būklę, pristatoma regioninė tarptautinių santykių prieiga, kuriai akademinėje bendruomenėje nagrinėjant šį objektą taip ir nebuvo skirtas deramas dėmesys. Atsižvelgiant į svarbiausių prieigos atstovų įžvalgas bei jiems tekusią kritiką, skyriaus apibendrinimuose pasiūlomas novatoriškas regioninio lygmens galios asimetrijos teorinis modelis, kurio taikymas Kinijos ir Rusijos tarpusavio santykių XXI amžiuje atveju sudaro empirinės disertacijos dalies pagrindą.

1.1. Kinijos ir Rusijos dvišaliai tarpusavio santykiai

Kinijos ir Rusijos tarpusavio santykių problema yra žymiai sudėtingesnė nei gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio. Iš tiesų akademiniam diskurse vis dar nesutariama dėl daugelio pamatinių jų bruožų, o abiejų šalių politikai, regis, taip pat nėra linkę padėti mokslininkams susigaudyti šiuose klausimuose, paprastai daugiau nutylėdami negu pasakydami. Būtent todėl disertacija pradedama glaustu įvadu į Pekino ir Maskvos išimtinai dvišalių tarpusavio santykių ir jų tyrimų kontekstą. Pirmiausia trumpai apžvelgiami svarbiausi šios sąveikos raidos etapai nuo pat jos atsiradimo XVII amžiuje. Kadangi darbe nagrinėjamas tik paskutinis etapas, tyrimų apžvalga remiasi akademinės bendruomenės įžvalgomis apie santykių būklę po Šaltojo karo ir ypač naujajame tūkstantmetyje. Argumentuotai atrinkus svarbiausias iš jų,

²¹ „O tuo tarpu kiekviena valstybė (arba jos vadovas) trokšta garantuoti sau taiką, užvaldydama pagal galimybes visą pasaulį“. Immanuel Kant, „Į amžinąją taiką.“ *Politiniai traktatai*. Vilnius: Aidai, 1996, 143.

disertacijoje formuluojamos pirmosios dvi analitinės prielaidos apie šiandieninių Kinijos ir Rusijos tarpusavio santykių motyvacinius ir struktūrinius ypatumus.

1.1.1. Kinijos ir Rusijos tarpusavio santykių raida

Imperinis laikotarpis. Akademiniam diskurse tiriant dabartinius Kinijos ir Rusijos tarpusavio santykius pernelyg mažas dėmesys skiriamas jų istorijai. Pirmąkart abi valstybės tiesiogiai susidūrė dar XVII amžiuje rusų kolonistams pradėjus kurtis Amūro (kin. *Heilongjiang*) upės baseine. Nors dauguma tyrimų pabrėžia Čingų dinastijos (*Qing*, 1644-1912 m.) kontaktų su Vakarų Europos valstybėmis vaidmenį bandant įtraukti Kiniją į besikuriančią globalią tarptautinių santykių sistemą, būtent Rusija buvo pirmoji tolimojo žemyno šalis, įsteigusi diplomatinę atstovybę paskliautėje²². 1689 m. tarpusavio Nerčinsko sutartis tapo pirmuoju Pekino pasirašytu Vakarų tarptautinės teisės pagrindu paruoštu dokumentu²³. Iš tikrųjų Maskvos teritorinė ekspansija į Sibirą ir Tolimuosius Rytus daugeliu atžvilgių pradėjo tradicinės Šiaurės Rytų Azijoje susiklosčiusios tarptautinės santvarkos (žr. 2.1.1 poskyrį) griūtį. Rusijos imperija aktyviai dalyvavo ir paskutiniuose šios griūties etapuose XIX amžiaus antrojoje pusėje dalijantis įtakos sferas Kinijoje ir jos paribiuose. Tačiau pralaimėjus 1904-1905 m. karą Japonijai, Sankt Peterburgui teko kuriam laikui pasitraukti iš regiono, bandant išspręsti didžiules problemas šalies viduje.

Tarpukario laikotarpis. Neilgai trukus Rusija sugrįžo į Kinijos reikalus kokybiškai nauju SSRS pavidalu ir rado joje palankią terpę savo įtakai plėsti. Nacionalistinės Sinhai revoliucijos (*Xinhai Geming*, 1911-1912 m.) metu etniniam kinams (haniams) nuvertus mandžiūrų Čingų monarchiją, naujai paskelbta Kinijos Respublika nesugebėjo išsikovoti pakankamo suvereniteto

²² James MacHaffie, „The Potential for a China-Russia Military Alliance Explored.“ *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, 10 (2-3), 2011, 21-44, 24.

²³ Derek Mitchell ir Carola McGiffert, „Expanding the “Strategic Periphery”: A History of China’s Interaction with the Developing World.“ Kn. Joshua Eisenmann, Eric Heginbotham ir Derek Mitchell (sud.), *China and the Developing World: Beijing’s Strategy for the Twenty-First Century*. Armonk & London: M. E. Sharpe, 2007, 3-25, 11.

šalies viduje bei deramo prestižo užsienyje. Pirmąjį pasaulinį karą užbaigusi 1919 m. Versalio sutartis pažemino nugalėtojų pusėje buvusią naująją valstybę, numachiui, kad kinų istorinei atminčiai ir kultūrai itin svarbi Šandongo (*Shandong*) provincija²⁴ iš ją anksčiau kontroliavusios Vokietijos turi būti perduota Japonijos globon. Nepaisant to, kad vėliau sprendimas buvo pakeistas, didelė šalies intelektualų ir studentijos dalis nusivylė Vakaraais ir savo dėmesį nukreipė į naująją alternatyvą - SSRS. Nors revoliucinė Maskva ir stovėjo prie 1921 m. Šanchajuje įkurtos Kinijos komunistų partijos (KKP) ištakų, dešimtmečius trukusioje jos kovoje dėl valdžios Josifo Stalino patikėtinių patarimai dažniausiai buvo pražūtingi. Vos išvengę sutriuškinimo atviroje kovoje prieš Čiang Kaiši (*Jiang Jieshi*) vadovaujamą Gomindano (*Guomindang*) režimą, išlikę komunistai susispietė aplink nepatiklaus, bet charizmatiško Mao Dzeduno (*Mao Zedong*) figūrą, kuris savo partizaninio karo keliu nuvedė juos į pergalę žemyninėje šalies dalyje 1949 m.

Šaltasis karas. Jauna ir vis dar silpna Kinijos Liaudies Respublika negalėjo apsieti be „didžiojo brolio“ pagalbos, todėl Pekinas dar 1950 m. sudarė aljansą su Maskva. 1953 m. mirus Stalinui Mao jau nebebijojo atvirai kritikuoti naujojo Kremliaus šeimininko Nikitos Chruščiovo dėl pačių įvairiausių priežasčių: nepakankamos pagalbos 1950-1953 m. Korėjos karo metu, biurokratinės stagnacijos ir asmenybės kulto pasmerkimo šalies viduje bei pasirinkto santykių su Vakaraais gerinimo kurso išorėje. Ryškėjanti Kinijos-SSRS perskyra (kin. *zhongsujiaowu*; rus. *советско-китайский раскол*; angl. *Sino-Soviet split*) niekam nekėlė abejonių dar 1960 m., tačiau pavojingiausią pavidalą įgavo 1969 m. šioms valstybėms atvirai susipešus dėl ginčytinų salų jas skiriančioje Usūrio (kin. *Wusulijiang*) upėje. Pekinas negalėjo sau leisti konfliktuoti iškart su abiem supervalstybėmis, todėl sėkmingai normalizavo santykius su tokios progos laukusiu Vašingtonu. Būtent vadinamąja „stalo teniso diplomatija“ prasidėjęs galios persiskirstymas strateginiame SSRS-JAV-Kinijos trikampyje tapo viena iš pagrindinių pirmosios žlugimo ir pastarųjų

²⁴ Šandongas yra vienas pagrindinių šalies kultūros centrų nuo pat kinų civilizacijos gimimo. Pavyzdžiui, būtent šioje provincijoje yra visiems daoistams ir konfucianistams švenčiausios vietos: atitinkamai Tai kalnas (*Taishan*) ir Konfucijaus gimtasis Čiuфу (*Qufu*) miestas.

iškilimo priežasčių. 1989 m. Michailas Gorbačiovas paklojo pamatus Maskvos ir Pekino tarpusavio santykių atšilimui, tačiau tuometinis jo vizitas į Kinijos sostinę tik prisidėjo prie Tiananmenio krizės įsiplieskimo šioje šalyje ir jau nebeturėjo įtakos dezintegracinei dinamikai savojoje. Trims metams po protestų numalšinimo nuo pasaulio vėl atsiribojęs Pekinas atidžiai stebėjo SSRS griūtį bei įspūdingą JAV pasirodymą 1990-1991 m. Pirmajame Persijos įlankos kare, stengdamasis įvertinti savo vietą naujoje globalioje tarptautinių santykių sistemoje.

XX amžiaus pabaiga. Pagrindine SSRS teisių ir galių perėmėja tapusi Rusijos Federacija ir iš tarptautinės izoliacijos siekianti išeiti Kinija iš naujo atrado viena kitos naudą 1992 m. pasirašius Susitarimą dėl draugiškų santykių. 1994 m. jie buvo pakylėti iki „konstruktyvios“, o 1996 m. – iki „strateginės“ partnerystės statuso. Pabrėžtina, kad dvišaliai ryšiai sparčiai plėtėsi nepaisant tuo pat laikotarpiu sąlygiškai provakarietiškų Maskvos užsienio politikos tendencijų, sietinų su Andrėjaus Kozyrevo vadovavimo atitinkamai ministerijai laikotarpiu (1991-1996 m.). Naujas postūmis santykiams su Pekinu buvo duotas, kai prezidentas Borisas Jelcinas jį pakeitė į Vakarus skeptiškai žvelgusiu Jevgėniju Primakovu. Netrukus Kinija ir Rusija pradėjo atrasti vis daugiau sąlyčio taškų, sprendžiant svarbiausias vidaus ir užsienio politikos problemas: užbaigiant Trečiąją Taivano sąsiaurio krizę ir Pirmąją Čėčėnijos karą (1996 m.), priešinant Šiaurės Atlanto sutarties organizacijos (NATO) sprendimui plėstis į Rytus (1997 m.) bei jos karinei kampanijai Jugoslavijoje (1999 m.). Suprantama, kad šiuos iššūkius partneriai glaudžiai siejo su vienašališku JAV elgesiu tarptautinėje arenoje, kurį nedviprasmiškai sukritikavo 1997 m. Bendrojoje deklaracijoje dėl daugiapolio pasaulio ir naujos tarptautinės santvarkos įkūrimo.

XXI amžiaus pradžia. Taigi, į disertacijos tiriamąjį laikotarpį Kinija ir Rusija įžengė su puikiomis prielaidomis tolesniam tarpusavio santykių gerinimui. Tikruoju lūžio tašku šiame procese tapo 2001 m. vasara, kai „Šanchajaus penketą“ papildžius Uzbekistanu buvo įkurta Šanchajaus bendradarbiavimo organizacija (ŠBO), bei pasirašytas svarbiausias dvišalius

Pekino ir Maskvos santykius reguliuojantis dokumentas – Geros kaimynystės ir draugiško bendradarbiavimo sutartis. 2004 m. pirmą kartą tarpusavio sąveikos istorijoje detaliai susitarta dėl 3645 km ilgio bendrosios sienos²⁵, tokiu būdu pašalinant bene rimčiausią kliūtį strateginei partnerystei plėtoti²⁶. 2005 m. ŠBO rėmuose buvo įgyvendintos pirmosios bendros karinės pratybos („Taikos misija 2005“) bei paskelbta 1997 m. dokumento versiją papildanti Bendroji deklaracija dėl tarptautinės santvarkos XXI amžiuje. Pasipriešinimas tariamai vienašališkai JAV ir Vakarų politikai finansų srityje tapo pagrindiniu vadinamojo BRIC(S)²⁷ formato atsiradimo motyvu. Be to, Kinija ir Rusija išlaiko tendenciją laikytis panašios pozicijos šiandieninių globalaus saugumo iššūkių (Šiaurės Korėja, Iranas, Sirija) atžvilgiu.

Tačiau Pekino ir Maskvos suartėjimas neapsiribojo vien strateginiais tarptautinės politikos klausimais. Ekonomikos srityje per tiriamąjį laikotarpį metinė tarpusavio prekybos apyvarta išaugo 11 kartų iki beveik 90 milijardų JAV dolerių 2012 m.²⁸. 2009 m. Rusija pagaliau užbaigė rimčiausią dvišalį energetinį ginčą, sutikdama nutiesti atšaką į Kiniją nuo savo Rytų Sibiro-Ramiojo vandenyno (*Eastern Siberia-Pacific Ocean*, ESPO) naftotiekio, o 2010 m. abu partneriai nutarė pakeisti JAV dolerį savo nacionalinėmis valiutomis tarpusavio prekybos atsiskaitymuose. 2006-uosius ir 2007-uosius paskelbus atitinkamai Kinijos metais Rusijoje ir Rusijos metais Kinijoje stengtasi neatsilikti ir kultūros srityje. Galiausiai, patys abiejų šalių vadovai simboliškai pabrėžia tarpusavio partnerystės svarbą, gana nuosekliai laikydamiesi tradicijos pirmiesiems ar paskutiniams savo kadencijų vizitams rinktis būtent viena kitos sostines²⁹. Veiksmingos asmeninės diplomatijos

²⁵ Oficiali teritorijos perdavimo ceremonija įvyko 2008 m. spalio 14 d.

²⁶ Борис Н. Кузык и Михаил Л. Титаренко, *Китай - Россия 2050: стратегия сопозвития*. Москва: Российская академия наук, 2006, 563.

²⁷ Atitinkamai Brazilija, Rusija, Indija, Kinija ir 2010 m. prie jų prisijungusi Pietų Afrikos Respublika.

²⁸ Китайский информационный интернет-центр, „В 2012 году товарооборот между Китаем и Россией достиг рекордного уровня.“ *Китайский информационный интернет-центр*, 18 января 2013 г. <http://russian.china.org.cn/exclusive/txt/2013-01/18/content_27732576.htm> [Žiūrėta 2013 01 22].

²⁹ Naujasis Kinijos prezidentas Si Džinpingas (*Xi Jinping*) taip pat liko ištikimas šiai tradicijai.

simboliu tapo Nobelio taikos premijai pašiepti kinų įkurtos Konfucijaus taikos premijos suteikimas Putinui 2011 m.³⁰.

Taigi, Kinijos ir Rusijos tarpusavio santykių po Šaltojo karo chronologija (1 lentelė) rodo neabejotiną ir nuoseklią jų gerėjimo tendenciją, ypač išryškėjusią XXI amžiuje, t.y. disertacijos tiriamuoju laikotarpiu. Suprantama, kad beprecedentis dviejų didžiausių kontinentinių Eurazijos galių suartėjimas susilaukė didelio dėmesio akademiniam tarptautinių santykių diskurse. Toliau glaustai apžvelgiami svarbiausi Pekino ir Maskvos strateginės partnerystės tyrimai, juose ginti požiūriai ir padaryti atradimai, argumentuotai pagrindžiantys pirmines analitines disertacijos prielaidas.

1 lentelė. *Kinijos ir Rusijos tarpusavio santykių po Šaltojo karo chronologija*

Metai	Įvykiai
1992	Susitarimas dėl draugiškų santykių
1994	Konstruktivos partnerystės paskelbimas
1996	Strateginės partnerystės paskelbimas; „Šanchajaus penketo“ įkūrimas
1997	Bendroji deklaracija dėl daugiapolio pasaulio ir naujos tarptautinės santvarkos įkūrimo
2001	Geros kaimynystės ir draugiško bendradarbiavimo sutartis; ŠBO įkūrimas
2004	Susitarimas dėl tarpusavio valstybinės sienos
2005	Karinės pratybos „Taikos misija 2005“; Bendroji deklaracija dėl tarptautinės santvarkos XXI amžiuje
2006	Kinijos metai Rusijoje
2007	Rusijos metai Kinijoje; Rusijos prekybos su Kinija deficito pradžia
2009	Pirmasis BRIC valstybių suvažiavimas Jekaterinburge; sprendimas dėl atšakos į Kiniją nuo ESPO naftotiekio tiesimo
2010	Sprendimas dėl JAV dolerio pakeitimo nacionalinėmis valiutomis tarpusavio prekybos atsiskaitymuose
2012	APEC suvažiavimas Vladivostoke

³⁰ Дмитрий Тренин, *Верные друзья? Как Россия и Китай воспринимают друг друга*. Москва: Центр Карнеги, 2012, 23.

1.1.2. Kinijos ir Rusijos tarpusavio santykių tyrimai

Kinų³¹, rusų³² ir kitų šalių³³ analitikai kone vienu balsu teigia, kad nagrinėjama strateginė partnerystė atitinka geriausią tarpusavio santykių laikotarpį nuo Šaltojo karo pradžios ar net per visą jų istoriją. Kita vertus, įsigilinus į šio objekto tyrimus, tenka sutikti su teiginiu, kad mažai dvišalių santykių yra iššaukę tokias skirtingas nuomones akademiniuose bendruomenėje³⁴. Vienas žymiausių kinų ekspertų nagrinėjamu klausimu, Wittenbergo universiteto (JAV) profesorius Ju Binas (Yu Bin), savo 2007 m. straipsnyje išskyrė tris esminius Vakarų moksliniame diskurse įsivyravusius požiūrius į Pekino ir Maskvos strateginę partnerystę: „panikos kėlimo“ (*alarmist*), jai prieštaraujančią „trūkumų“ (*limitationist*), bei abiejų paribiuose esančią tapatybės studijų mokyklas³⁵. Pirmojo, panikos kėlimo požiūrio, atstovai teigia, kad Kinijos ir Rusijos strateginė partnerystė reiškia prieš Vakarus nukreipto aljanso užuomazgas. Paprastai tokie tyrimai plėtoja po Šaltojo karo JAV atsiradusią „Kinijos grėsmės“ (*China threat*) tezę³⁶, savo poziciją pagrindžiant Pekino ir Maskvos tarpusavio sutartimis ir deklaracijomis, politinių lyderių retorika ir ypač gilėjančiu bendradarbiavimu karinėje srityje³⁷. Trūkumų požiūrio gynėjai savo ruožtu kvestionuoja visus pagrindinius oponentų teiginius. Kadangi būtent pastaroji mokykla iki šiol išlieka vyraujančia, vertėtų glaustai apžvelgti pagrindinius jos atstovų argumentus.

Aljanso mirażas. Galima sutikti su trūkumų požiūrio šalininkais, nerandančiais pakankamai požymių Kinijos ir Rusijos strateginę partnerystę

³¹ Yu Bin, 58.

³² Александр В. Лукин, „Российско-китайские отношения: не ослаблять усилий.“ *Международная жизнь*, 11, 2009, 1-10, 1.

³³ Paul J. Bolt ir Sharyl N. Cross, „The Contemporary Sino-Russian Strategic Partnership: Challenges and Opportunities for the Twenty-First Century.“ *Asian Security*, 6 (3), 2010, 191-213, 193.

³⁴ Lo, 1.

³⁵ Yu, 49-53.

³⁶ Tarp daugelio šiam požiūriui priskirtinų tyrimų, išdėstytų daugiausia akademiniuose straipsniuose, neabejotinai išsiskiria ši monografija: Constantine C. Menges, *China: The Gathering Threat*. Nashville: Nelson Current, 2005.

³⁷ Pavyzdžiui, Robert H. Donaldson ir John A. Donaldson, „The Arms Trade in Russian-Chinese Relations: Identity, Domestic Politics, and Geopolitical Positioning.“ *International Studies Quarterly*, 47 (4), 2003, 709-732.

vadinti ambicinga „aljanso“ sąvoka. Iš tiesų esminiu jos ramsčiu tapusioje 2001 m. sutartyje nėra savitarpio pagalbos karo atveju įsipareigojimo, t.y. pagrindinės saugumo aljanso savybės³⁸. Karinio bendradarbiavimo srityje taip pat galima įžvelgti ne vieną problemą³⁹. Pagal plačiai pripažinto Stokholmo tarptautinio taikos tyrimo instituto (*Stockholm International Peace Research Institute*, SIPRI) duomenis, Rusijos gynybos pramonės eksportas į Vakarų ginkluotės embargo vis dar paveiktą Kiniją nuo savo viršūnės 2005 m. nusmuko daugiau nei 4,5 karto iki 679 milijonų JAV dolerių 2012 m. Palyginimui Pekino strateginiu konkurentu pripažįstamas Delis 2012 m. iš Maskvos nusipirko ginkluotės už beveik 4 milijardus JAV dolerių⁴⁰. Panašiai ir „Taikos misijos 2005“ pratybos su vėlesniais jų tęsiniais, nepaisant pompastiškos retorikos, atskleidė reikšmingą abiejų partnerių požiūrių perskyrą bei dideles komunikacines kliūtis⁴¹.

Nacionalinių interesų skirtumai. Nors dabartiniame pasaulyje vargu ar surastume dvi valstybes su identiškais nacionaliniais interesais, trūkumų mokyklos atstovai pabrėžia, jog Kinijos ir Rusijos atveju jie yra pernelyg skirtingi nuoširdžiam ir ilgalaikiam tarpusavio bendradarbiavimui užtikrinti. Atsižvelgiant į plačiai pripažintą analizės lygmenų tarptautinių santykių teorijoje ir praktikoje perskyrą, šiuos skirtumus galima sąlygiškai suskirstyti į dvišalius, regioninius (subsistemas) ir globaliuosius (sisteminius). Pastaruoju atveju moksliniame diskurse iš esmės sutinkama, kad Pekino ir Maskvos suartėjimas kilo pirmiausia dėl augančio nepasitenkinimo vienašališkais Vašingtono veiksmais⁴² tarptautinėje arenoje po Šaltojo karo⁴³. Vis dėlto 1997 ir 2005 metų bendrosiose deklaracijose nedviprasmiškai išdėstyta partnerių

³⁸ Tiesa, sutartyje įtvirtinti dvišalių konsultacijų grėsmių akivaizdoje įsipareigojimas (9 str.) bei bendradarbiavimo karinėje srityje principai (7 ir 16 str.).

³⁹ Bene išsamiausia šią poziciją ginanti studija yra Ming-Yen Tsai, *From Adversaries to Partners? Chinese and Russian Military Cooperation after the Cold War*. Westport: Praeger, 2003.

⁴⁰ Stockholm International Peace Research Institute, „The SIPRI Arms Transfers Database.“ SIPRI, 2013. <<http://armstrade.sipri.org/armstrade/page/values.php>> [Žiūrėta 2013 03 11].

⁴¹ Lo, 48.

⁴² Disertacijos tiriamuoju laikotarpiu JAV taip ir neratifikavo 1997 m. Kioto protokolo ir Tarptautinį Baudžiamąjį Teismą įkūrusio 1998 m. Romos Statuto, 2002 m. pasitraukė iš 1972 m. Priešraketinės gynybos sistemų apribojimo sutarties ir 2003 m. įsiveržė į Iraką be JTO Saugumo Tarybos pritarimo.

⁴³ Helen Belopolsky, *Russia and the Challengers: Russian Alignment with China, Iran, and Iraq in the Unipolar Era*. London & New York: Palgrave Macmillan, 2009, 86.

pozicija šiuo klausimu daugeliui analitikų nepaneigia to fakto, kad santykiai su JAV tiek Kinijai, tiek ir Rusijai vis dėlto yra prioritetiniai viena kitos atžvilgiu⁴⁴. Nors vadinamosios „daugiapolės santvarkos“ (kin. *duojihua*; rus. *многополярность*) kūrimo principas ir yra laikomas antruoju partnerystės ramsčiu, abi šalys vis dar privalo tinkamai atsižvelgti į objektyvią tebesitęsiančio Vašingtono vyravimo globalioje sistemoje tikrovę⁴⁵.

Konfliktiška Pekino ir Maskvos sąveika regioniniame lygmenyje kartu su trečiuoju jos ramsčiu ŠBO pavidalu yra šio tyrimo objektas, detaliai nagrinėjamas empirinėje disertacijos dalyje. Tačiau nacionalinių interesų skirtumų galima įžvelgti ir išimtinai dvišaliuose tarpusavio santykiuose. Akademiniam diskurse sutinkama, kad abu partnerius vienija esminis tikslas – atkurti savo didžiosios galios (kin. *daguo*; rus. *держава*) statusą⁴⁶. Strateginė partnerystė šia prasme reiškia abipusį pripažinimą, kad Kinija ir Rusija atstovauja naujuosius galios centrus daugiapoliu sparčiai tampančiame pasaulyje. Abi valstybės, regis, sieja ne tik panaši pozicija konkrečių tarptautinio saugumo klausimų atveju, bet ir ryškus vertybinis suartėjimas, strateginėje kultūroje akcentuojantis realistinės paradigmos prielaidas⁴⁷, užsienio politikoje – globalaus valdymo „demokratizacijos“⁴⁸ reikalavimus, o vidaus politikoje – teisę į nepriklausomą plėtros modelį ir teritorinio vientisumo viršenybę, paremtas nesikišimo į šalių vidaus reikalus principu⁴⁹.

Vis dėlto atidesnis žvilgsnis ir šiuo atveju atskleidžia gausybę giluminių problemų. Abu partneriai itin įtariai žiūri į vadinamųjų „spalvotųjų revoliucijų“ reiškinį, laikydami jas JAV režimų kaitos projektais, tačiau atranda kišimosi į

⁴⁴ James A. Bellacqua, „Contemporary Sino-Russian Relations: Thirteen Years of “Strategic Partnership”“. Kn. James A. Bellacqua (sud.), *The Future of China-Russia Relations*. Lexington: The University Press of Kentucky, 2010, 1-10, 9.

⁴⁵ 2001 m. tarpusavio sutartyje net dviejose vietose (7 ir 22 str.) pabrėžiama, kad ji nėra nukreipta prieš trečiąsias valstybes, žinoma, omenyje pirmiausia turint JAV.

⁴⁶ Deborah Welch Larson ir Alexei Shevchenko, „Status Seekers: Chinese and Russian Responses to U.S. Primacy.“ *International Security*, 34 (4), 2010, 63-95, 66.

⁴⁷ Gilbert Rozman, „The Sino-Russian Strategic Partnership: How Close? Where To?“ Kn. James A. Bellacqua (sud.), *The Future of China-Russia Relations*. Lexington: The University Press of Kentucky, 2010, 13-32, 19.

⁴⁸ T.y. svarbiausių tarptautinių organizacijų (JTO, Tarptautinis valiutos fondas, Pasaulio bankas ir t.t.) reformą, atsižvelgiant į politinius bei ekonominius globalios sistemos pokyčius.

⁴⁹ Christina Yeung ir Nebojsa Bjelakovic, „The Sino-Russian Strategic Partnership: Views from Beijing and Moscow.“ *Journal of Slavic Military Studies*, 23, 2010, 243-281, 279.

trečiųjų šalių vidaus reikalus ir vienas kito veiksmuose. Globalaus valdymo reformos klausimu sutinkama dėl paties principo, o ne dėl konkrečių metodų. Galiausiai, realistinės paradigmos vyravimas lemia ne tik tikslesnį, bet ir įtaresnį vienas kito užsienio politikos suvokimą. Pripažintas Princetono universiteto (JAV) Kinijos ir Rusijos santykių specialistas Gilbertas Rozmanas konstatuoja, kad abiejų šalių didžiosios galios siekiai savaime didina tarpusavio konflikto tikimybę⁵⁰. Su šiuo teiginiu sunku nesutikti, turint omenyje tapatybės studijų mokyklos⁵¹ atskleistą santykių problemą.

Istorinis nepasitikėjimas ir kultūrinė perskyra. Kai kurių analitikų nuomone būtent neigiama istorinė patirtis yra didžiausia kliūtis Kinijos ir Rusijos tarpusavio santykiams plėtoti⁵². Pastarojoje gilus nepasitikėjimas rytiniu kaimynu paradoksaliai sietinas dar su mongolų užkariavimu XIII amžiuje, tapusiu „geltonosios grėsmės“ (*желтая угроза*) tezės šaltiniu. Tuo tarpu kinų istoriografiniame diskurse nevengiama pabrėžti, kad imperinė Rusija yra atsakinga už didžiulių teritorijų dabartinėje šalies Tolimųjų Rytų federalinėje apygardoje, o Stalino SSRS – už vadinamosios „Išorinės Mongolijos“ praradimą 1924 m.

Atrodytų, kad intensyvi partnerių tarpusavio sąveika šiandien apsiriboja aukščiausio lygmens politikais. Nors nuo 2002 m. gruodžio iki 2012 m. kovo abiejų šalių vadovai (kartu su daugiašaliais forumais) jau susitiko apie 40 kartų (t.y. vidutiniškai 4 kartus per metus)⁵³, jų visuomenės atsilieka itin smarkiai. Ši „šilumos viršuje, šalčio apačioje“ (*shangre xialiang*) kinų metafora apibūdinama problema⁵⁴ nebuvo išspręsta ir minėtomis 2006 ir 2007 metų pažintinėmis kampanijomis kiekvienoje iš šalių. Nepaisant oficialaus tarpusavio teritorinių ginčų baigimo, bene įtariausiai į partnerystę vis dar žiūri

⁵⁰ Rozman, 19.

⁵¹ Neabejotinai išsamiausias darbas šiuo klausimu yra Alexander Lukin, *The Bear Watches the Dragon: Russia's Perception of China and the Evolution of Russian-Chinese Relations Since the Eighteenth Century*. Armonk & London: M. E. Sharpe, 2003.

⁵² Bobo Lo, „The Long Sunset of Strategic Partnership: Russia's Evolving China Policy.“ *International Affairs*, 80 (2), 2004, 295-309, 298.

⁵³ Сергей В. Уянаев, „Сотрудничество РФ и КНР по международным вопросам: содержание и акценты его «нового этапа».“ Кн. Елена И. Сафронова (сост.), *Китай в мировой и региональной политике. История и современность*. Выпуск XVII: ежегодное издание. Москва: Институт Дальнего Востока РАН, 2012, 18-28, 19.

⁵⁴ Титаренко и Кузык, 2006, 561.

Rusijos Tolimųjų Rytų federalinės apygardos⁵⁵ gyventojai, savo akimis matantys nepaliaujamai augančią demografinę ir ekonominę perskyrą su trimis kaimyninėmis Kinijos Šiaurės-Rytų regiono (*Dongbei*) provincijomis⁵⁶. Galiausiai, net ir politinių elitų atveju pabrėžiama, jog tarpusavio santykiams gali kenkti ir tai, kad ketvirtosios Kinijos politinių lyderių kartos atstovai, priešingai nei jų pirmtakai, negali pasigirti gyvenimo SSRS patirtimi ar rusų kalbos žiniomis⁵⁷.

Taigi, Pekino ir Maskvos strateginės partnerystės tyrimuose ilgai vyravo tendencija pernelyg pabrėžti fasadinę jos sėkmę arba, priešingai, perdėm akcentuoti gilumines kliūtis. Nors Ju studija apžvelgė pirmiausia Vakaruose atliktus darbus, abiejose nagrinėjamose valstybėse perskyra taip pat buvo panaši: strateginės partnerystės vertinimas paprastai priklausė nuo vieno ar kito analitiko artumo savo šalies politiniam elitui. Pats mokslininkas nesutiko su abiem požiūriais, įžvalgiai pabrėždamas, kad dabartinius Kinijos ir Rusijos santykius apibūdina ne buvęs ideologizuotas „meilės ir neapykantos“ ciklas, o būtent gilus pragmatizmas ir sudėtinga tarpusavio sąveika ir priklausomybė⁵⁸. Laimei, dvi pastaraisiais metais pasirodžiusios, kol kas bene geriausios strateginę partnerystę nagrinėjančios knygos tinkamai atsižvelgė į šiuos vidurio kelią akcentuojančius pastebėjimus.

1.1.3. Kinijos ir Rusijos strateginė partnerystė kaip „ašis iš išskaičiavimo“

2010 m. išleistame iki šiol išsamiausiame Vakaruose straipsnių rinkinyje nagrinėjamu klausimu jo sudarytojas Jamesas Bellacqua iš esmės pritaria Ju tezėms. Pagrindinių Pekino ir Maskvos strateginės partnerystės specialistų indėlį apibendrinanti „Kinijos ir Rusijos tarpusavio santykių ateitis“ (*The Future of China-Russia Relations*) parodo, kad jie iš tikrųjų yra itin pragmatiški, iki tam tikro lygio pagrįsti bendrais interesais, bet turintys ir

⁵⁵ Jakutijos Respublika, Chabarovsko kraštas, Kamčiatkos kraštas, Amūro sritis, Magadano sritis, Sachalino sritis, Žydų autonominė sritis ir Čiukčių autonominė apygarda.

⁵⁶ Liaoningas (*Liaoning*), Dzilinas (*Jilin*) ir Heilongdžiangas (*Heilongjiang*).

⁵⁷ Юрий М. Галенович, *Китайская мозаика: сборник статей о современном Китае и наших взаимоотношениях с ним*. Москва: Институт Дальнего Востока РАН, 2009, 410.

⁵⁸ Yu, 79.

žymių trūkumų⁵⁹. Sudėtinga partnerystės prigimtis knygoje atskleidžiama detaliai analizuojant didelę klausimų įvairovę: nuo viena kitos suvokimo iki bendradarbiavimo energetikos ar gynybos srityse. Šios disertacijos požiūriu ypač svarbu tai, kad joje nagrinėjama ir Kinijos-Rusijos sąveika keliuose (sub)regionuose: posovietinėje Centrinėje Azijoje bei Azijos-Ramiojo vandenyno erdvėje, pastaruoju atveju išskiriant jautrųjį Taivano klausimą.

Vis dėlto akademiniame diskurse įtakingesniu veikalu tapo keliais metais anksčiau pasirodžiusi Rusijos ir Kinijos užsienio politikos specialisto, australo Bobo Lo monografija „Ašis iš išskaičiavimo“ (*Axis of Convenience*). Darbo pavadinime atskleista pagrindinė mokslininko tezė remiasi įžvalgiu pastebėjimu, kad konkretus vadinamosios „strateginės partnerystės“ turinys nėra apibrėžtas net ir svarbiausiuose Pekino ir Maskvos tarpusavio dokumentuose. Jeigu ją įprastai traktuotume kaip klestinčius dvišalius santykius ir kartu kaip vis svarbesnį veiksnį globalioje politikoje, neišvengiamai atsiskleistų daugybė niuansų, keliančių pagrįstų abejonių dėl tokių ambicijų⁶⁰. Pasak Lo, Kinijai ir Rusijai ištis naudinga pabrėžti savo ryšių kokybę tiek dėl vidinių ekonominių ir saugumo interesų sąlygotų priežasčių, tiek kaip savaime žymų regioninės bei tarptautinės politikos veiksnį. Tačiau šie santykiai jokių būdu nėra pasiekę strateginio bendradarbiavimo lygmens, kuris turėtų reikšti ne tik aiškaus bendrojo tikslo suvokimą, bet ir konkrečią politinę valią plačiai suformuluotus ketinimus paversti iš tikrųjų prasmingu bei nuosekliu elgesiu. Tokia „ašies iš išskaičiavimo“ veikimo logika dažniausiai yra taktinio lygmens ir instrumentinio pobūdžio, o praktiniai sumetimai bei paprasčiausias oportunizmas tampa svarbesniais motyvais nei apgaulingas nuomonių sutapimas. Abi šalys sieja gynybinę darbotvarkę, nukreipta prieš nepageidaujamų procesų sulaikymą, o ne skatinanti kurti naujus bendradarbiavimo mechanizmus⁶¹.

⁵⁹ Bellacqua, 8.

⁶⁰ Lo, 2008, 39-41.

⁶¹ Ten pat, 3-5.

Šiuos teiginius Lo argumentuotai pagrindžia nagrinėdamas tarpusavio istorinio nepasitikėjimo, viena kitos suvokimo, konkurencijos energetikos srityje ir kitas problemas. Panašiai kaip ir Bellacqua'os atveju, disertacijai ypač naudingi skyriai, tiriantys Pekino ir Maskvos sąveiką regioniniu požiūriu – Centrinėje bei Rytų Azijoje. Kita vertus, Lo neapsiriboja vien regionine perspektyva, atskirai nagrinėdamas partnerystės poveikį globaliu analizės lygmeniu, pirmiausia JAV-Kinijos-Rusijos strateginio trikampio atžvilgiu. Galiausiai vertėtų pastebėti, kad produktyviausi, nepriklausomi vėlesni Pekino ir Maskvos tarpusavio santykių tyrimai taip pat iš esmės patvirtino Lo teiginius, pabrėždami, jog partnerystė atrodo daug žadanti nebent retorikoje ir popieriuje, o ne atsižvelgiant į tikruosius pasiekimus⁶².

Taigi, šioje disertacijoje sekama akademiniam diskurse plačiai pripažinta pirmąją analitinę prielaidą, teigiančią, kad *Kinijos ir Rusijos bendradarbiavimas XXI amžiuje nėra tikras politinis-karinis, prieš JAV/Vakarus nukreiptas aljansas, o viso labo pragmatiška „ašis iš išskaičiavimo“*. Ši išvalga apibendrina abiem partneriams būdingą motyvacinę logiką, atitinkančią savanaudiškus kiekvieno iš jų tikslus. Tuo tarpu antroji prielaida kyla iš pamatinės partnerystės struktūrinės charakteristikos, kurią būtina aptarti plačiau.

1.1.4. Kinijos ir Rusijos dvišalė tarpusavio galios asimetriją

Maskvos ir Pekino tarpusavio sąveikai po Šaltojo karo iš tikrųjų būdingas pragmatizmo sąlygotas stabilumas, tačiau ji jokių būdu nėra statiška⁶³. Dar 2004 m. akademinėje bendruomenėje išvelgta galios perskyra tarp abiejų partnerių⁶⁴ per likusį laikotarpį didėjo nepaliaujamai. Maža to, bene pirmąkart tarpusavio santykių istorijoje Kinijos galia augo tuo pat metu

⁶² Matti Nojonen, „Introduction: Adjusting to the Great Power Transition.“ Kn. Arkady Moshes ir Matti Nojonen (sud.), *Russia-China Relations: Current State, Alternative Futures, and Implications for the West*. Helsinki: The Finnish Institute of International Affairs Report 30, 2011, 7-21, 7.

⁶³ Arkady Moshes, „Conclusions.“ Kn. Arkady Moshes ir Matti Nojonen (sud.), *Russia-China Relations: Current State, Alternative Futures, and Implications for the West*. Helsinki: The Finnish Institute of International Affairs Report 30, 2011, 95-102, 95.

⁶⁴ Wilson, 186-198.

smunkant Rusijai, o ne atvirkščiai⁶⁵. Patys rusų mokslininkai pripažįsta, kad abi šalys sudaro unikalią porą – viena kone visais atžvilgiais susilpnėjusi ir sparčiai prarandanti gyventojus, o kita gausiausiai apgyvendinta ir patirianti dinamiškiausią plėtrą planetoje⁶⁶. Demografinė perskyra ypač ryški būtent pasienio zonoje. Atsižvelgiant į paskutinius prieinamus statistinius duomenis (2010 m.), vienam Rusijos Tolimųjų Rytų federalinės apygardos gyventojui tenka virš 18-os trijose kaimyninio Kinijos Šiaurės-Rytų regiono provincijose gyvenančių kinų⁶⁷. Šiame kontekste „galiai“ suteikus ištekliaus prasmę, galima įvertinti perskyros mastus svarbiausių pripažįstamų jos rūšių atveju⁶⁸.

Ekonominė asimetrija. Kinijos galios augimas visame pasaulyje pirmiausia siejamas su fenomenaliais jos ūkio pasiekimais nuo Deng Siaopingo (*Deng Xiaoping*) 1978 m. pradėtų reformų, todėl neatsitiktinai ir Rusijoje būtent ekonomika nuo pat Šaltojo karo pabaigos buvo suvokiama kaip svarbiausias tarpusavio galios pusiausvyros kaitos veiksnys⁶⁹. Vis dėlto vakariniam kaimynui nepavyko pakeisti dar XX amžiaus pabaigoje pripažintų tendencijų, ir šiandien galima konstatuoti, kad asimetrija yra ryškiausia būtent ekonominės galios atveju. Kinijos bendrasis vidaus produktas (BVP) 2012 m. pabaigoje buvo daugiau nei 4 kartus didesnis už Rusijos⁷⁰, ir visos prognozės teigia, kad skirtumas ir toliau nepaliaujamai augs.

Pekinas yra žymiai svarbesnis Maskvai tarpusavio prekybos ir investicijų struktūroje negu Maskva Pekinui. 2012 m. Kinija buvo antroji pagal apimtį Rusijos prekybos partnerė⁷¹, tuo tarpu kai Rusija užėmė viso labo

⁶⁵ Belopolsky, 79.

⁶⁶ Evgenni Verlin ir Vladislav Inozemtsev, „Russia-China: Time for a Course Correction.“ *Russian Politics and Law*, 49 (6), 2011, 54-73, 62.

⁶⁷ Федеральная служба государственной статистики, „Численность населения России, федеральных округов, субъектов Российской Федерации, районов, городских населенных пунктов, сельских населенных пунктов – районных центров и сельских населенных пунктов с населением 3 тысячи человек и более.“ Росстат, *Всероссийская перепись населения 2010*. <http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/Vol1/pub-01-05.pdf> [Žiūrėta 2013 01 05].

⁶⁸ Joseph S. Nye, Jr., *The Future of Power*. New York: PublicAffairs, 2011, 3-111.

⁶⁹ Yeung ir Bjelakovic, 264.

⁷⁰ World Bank, „GDP (Current US\$).“ World Bank, 2013.

<<http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>> [Žiūrėta 2013 04 16].

⁷¹ Jeigu Europos Sąjungos netraktuotume kaip vientiso veikėjo, Kinija būtų didžiausia.

devintą vietą Kinijos sąrašė⁷². Maskvos problemas šiuo atveju dar labiau išryškina 2007 m. atsiradęs ir nuo to laiko nuolat didėjantis tarpusavio prekybos deficitas⁷³. Maža to, detalesnė dvišalės prekybos struktūros analizė atskleidžia pamatinius abiejų partnerių ekonominės modernizacijos projektų skirtumus. Tuo tarpu kai Rusija savo ūkį remia daugiausia gamtinių išteklių eksportu į užsienį, o kartu ir į Kiniją, pastaroji, atrodytų, rimtai nusiteikusi tapti postmodernia aukštųjų technologijų ir pasaulinės klasės paslaugų ekonomika. Teigiama, kad kokybinis Pekino progresas jau pavertė į išteklių kiekybę orientuotą Maskvą paprasčiausiu žaliaviniu priedu (*npudamok*) su žymiu nekolonijiniu atspalviu. Iš tiesų tarpusavio prekybos struktūra rodo, jog fenomenalią modernizaciją patirianti Kinija Rusiją mato pirmiausia kaip pirminių išteklių šaltinį bei rinką savo žemos kokybės gaminiams, kurių nenori pirkti išrankesni Vakarai⁷⁴.

2008-2009 m. pasaulio ekonominė krizė bei ją lydėjusi globali recesija pagilino Pekino ir Maskvos tarpusavio asimetriją ne tik prekybos, bet ir investicijų srityje. Sunkmetį žymiai lengviau pergyvenusi Kinija pasinaudojo proga įsitvirtinti svarbiuose rusų strateginiuose projektuose, anksčiau atkakliai gintuose nuo jos kapitalo, praktiškai nieko vertingo neduodama mainais savo šalyje. Bene ryškiausiu tokių tendencijų pavyzdžiu tapo būtent ESPO naftotiekio istorija, kai 2009 m. Kremliuje pagaliau apsispręsta priimti atšakos į Kiniją pasiūlymą mainais į 25 milijardų JAV dolerių paskolą krizės krečiamoms valstybinio kapitalo „Rosneft“ ir „Transneft“ korporacijoms⁷⁵. Atrodytų, kad kinų investicijų laukiama ir įgyvendinant paskutinius milžiniškus projektus, tokius kaip skandalingasis Skolkovo technologijų centras ar 2014 m. žiemos olimpinės žaidynės Sočyje.

Karinė asimetrija. Turint omenyje Rusijos paveldėtos SSRS ginkluotės apimtis, karinės galios asimetriją Kinijos naudai įrodyti yra žymiai sudėtingiau.

⁷² Торговое представительство Российской Федерации в Китайской Народной Республике, „Обзор российско-китайской торговли в 2012 г.“ Торговое представительство РФ в КНР, 2013. <http://www.russchinatrade.ru/assets/files/ru-ru-cn-coop/ru_ch_trade_2012.pdf> [Žiūrėta 2013 04 16].

⁷³ Лукин, 4.

⁷⁴ Lo, 2008, 80-85.

⁷⁵ Stephen J. Blank, „At a Dead End: Russian Policy and the Russian Far East.“ *Demokratizatsiya*, 17 (2), 2009, 122-144, 124.

Vis dėlto net ir šiuo atveju galima išvelgti aiškas tendencijas, patvirtinančias, kad bendrasis Pekino pranašumas yra jeigu jau neįvykęs, tai gana greitai įvyksiantis faktas. Pirmiausia, Kinijos išlaidos gynybai 2012 m. buvo daugiau nei 1,7 karto didesnės negu Rusijos⁷⁶. Prisiminus, kad Pekinas yra dažnai kaltinamas tikrųjų karinio biudžeto rodiklių slėpimu, tarpusavio skirtumas gali išaugti iki kelių kartų. Be to, aukščiau minėtas Kinijos ginkluotės importo iš Rusijos nuosmukis yra siejamas ne tik su Kremliaus nerimu dėl didžiausio kaimyno apginklavimo, bet ir pačių kinų suvokimu, kad jų karinių technologijų lygis jau nelabai nusileidžia rusams⁷⁷. JAV „karybos revoliucijos“ pavyzdžiu Pekino įgyvendinamų technologinių ir organizacinių ginkluotųjų pajėgų reformų sėkmė ryškiai kontrastuoja su Rusijos gynybos ministeriją pastaraisiais metais krečiančiais korupciniais skandalais⁷⁸. Maža to, Kinija pati tampa svarbia ginkluotės eksportuotoja pasaulyje, 2012 m. iš penktosios vietos šiame sąrašo išstūmusi Jungtinę Karalystę⁷⁹. Pagaliau, net ir Maskvos naudai bylojantis įspūdingas atotrūkis branduolinės ginkluotės srityje taip pat nuosekliai mažėja, kadangi rusai mažina savo pajėgumus sekant susitarimais su JAV, o jais neapribota Kinija kaip tik didina ir tobulina savo arsenalą.

Švelnioji asimetrija. Priešingai negu apžvelgtų kietosios galios rūšių atveju, įžymaus JAV tarptautinių santykių specialisto Josepha S. Nye'aus išplėtotai švelniosios (minkštosios) galios (*soft power*) koncepcijai būdinga ryškesnė operacionalizacijos ir matavimo problema. Anot mokslininko, ji remiasi ne prievarta ar papirkinėjimu, o savanorišką pritarimą keliančiu patrauklumu, kurio pagrindiniai ištekliai yra tam tikros šalies kultūrinė trauka, politinių vertybių universalumas ir užsienio politikos moralumas aplinkinių

⁷⁶ Stockholm International Peace Research Institute, „The SIPRI Military Expenditure Database (in constant 2011 US\$).“ SIPRI, 2013. <http://www.sipri.org/research/armaments/milex/milex_database> [Žiūrėta 2013 03 16].

⁷⁷ Nojonen, 19.

⁷⁸ РосБизнесКонсалтинг, „В «Оборонсервисе» проводятся обыски в связи с делом о мошенничестве.“ РБК, 25 октября 2012 г. <<http://top.rbc.ru/incidents/25/10/2012/676084.shtml>> [Žiūrėta 2012 12 20].

⁷⁹ Stockholm International Peace Research Institute, „China Replaces UK as World's Fifth Largest Arms Exporter.“ SIPRI, 18 March 2013. <<http://www.sipri.org/media/pressreleases/2013/ATlaunch>> [Žiūrėta 2013 03 22].

aktyse⁸⁰. Nepaisant akivaizdžių šių išteklių vertinimo sunkumų, galima su tam tikru įsitikinimu teigti, jog Kinijos ir Rusijos tarpusavio santykiuose esama ir švelniosios galios asimetrijos požymių.

Po Šaltojo karo Pekinas tapo pasaulio investicijų traukos centru, pradėjo gerinti santykius su savo kaimynais ir Vakarais bei siūlyti išpūdingas sumas Afrikai ir Lotynų Amerikai. Tuo pat metu permainingas Maskvos elgesys tarptautinėje arenoje išliko persmelktas nepasitikėjimo aplinkiniais bei nostalgijos supervalstybės statusui. Įvaizdžio skirtumai buvo kaip niekad ryškūs 2008 m. rugpjūtį, kai pasaulis galėjo lygiagrečiai stebėti vaizdus iš išpūdingų Pekino olimpinių žaidynių ir Rusijos invaziją patiriančios Gruzijos⁸¹. Šiandieninė Kinija tarptautinėje arenoje turi daugiau „draugų“, didesnę politinį prestižą ir ekonominį svorį, kartu kuriančius jos kaip pasaulio ekonomikos gelbėtojos vaizdinį. Išimtinai dvišaliu požiūriu patys rusų komentatoriai pripažįsta, kad jų šalies įvaizdis kaimynėje nepaisant formalaus draugiškumo nėra itin teigiamas, nes siejamas su jos nuosmikiu⁸².

Taigi, šioje disertacijoje argumentuotai priimama antroji analitinė prielaida, teigianti, kad *dvišalė tarpusavio galios asimetrija Pekino naudai yra esminė nagrinėjamų santykių struktūrinė ypatybė*. Iš tiesų bene visos aukščiau minėtos strateginės partnerystės problemos yra glaudžiai susijusios su tuo, kad Kinijos kietoji bei švelnioji galia yra ar palyginti greitai taps žymiai didesnė negu Rusijos. Nepaisant to, kad kai kuriais kriterijais Maskva vis dar išlaiko aiškią viršenybę (branduolinė ginkluotė), spartaus Pekino artėjimo tendencija yra neabejotina. Vis dėlto ši struktūrinė ypatybė atskleista išimtinai dvišaliu tarpusavio santykių požiūriu, todėl kyla suprantamas klausimas dėl jos apraiškų kituose analizės lygmenyse: regioniniame ir globaliajame. Šioje disertacijoje nagrinėjamas pirmasis klausimas.

⁸⁰ Nye, 84.

⁸¹ Lo, 2008, 45.

⁸² Ольга Борох и Александр Ломанов, „Скромное обаяние Китая.“ *Pro et Contra*, ноябрь-декабрь 2007, 41-60.

Apibendrinant, per beveik 400 tarpusavio sąveikos metų Kinijos ir Rusijos santykiai patyrė daugybę pakilimų ir nuopolių. Šiame darbe nagrinėjamas paskutinis etapas dažnai priskiriamas pakilimų kategorijai, tačiau atidesnis žvilgsnis leidžia teigti, kad dabartiniai Pekino ir Maskvos santykiai yra paremti giliu institucionalizuotu pragmatizmu, kurį atspindi „ašies iš išskaičiavimo“ metafora. Tačiau partnerių motyvai tėra tik viena medalio pusė. Ne mažiau svarbi yra šių santykių struktūra, kuri kaip tik rodo nepaliaujamai augantį Kinijos pranašumą kone visų galios rūšių atveju. Kitaip tariant, išimtinai dvišaliu požiūriu iš strateginės partnerystės nepalyginamai daugiau laimi būtent Pekinas. Maskva šias tendencijas, tikėtina, kompensuoja santykių teikiamais dividendais aukštesniuose (regioniniame ir globaliajame) analizės lygmenyse. Vis tik parodžius, kad regioniniu požiūriu Kinijos galios asimetrija taip pat akivaizdi, kiltų pagrįstų abejonių dėl Rusijos užsienio politikos XXI amžiuje racionalumo, ypač turint omenyje joje teikiamą svarbą tiesioginei savo kaimynystei. Tačiau pirmiausia būtina apžvelgti pačią regioninę tarptautinių santykių prieigą, kurios teoriniais ir metodologiniais įrankiais šiame darbe naudojamosi daugiausia.

1.2. Regioninė prieiga tarptautinių santykių teorijose

Vadinamoji regioninė prieiga yra palyginti jauna, bet vis didesnę svarbą įgaunanti tarptautinių santykių tyrimų kryptis. Jos atstovai nedviprasmiškai pabrėžia, kad mes jau gyvename regionų pasaulyje ir jų vaidmuo ateityje tik didės⁸³, kad stebime atsirandančią regioninę globalios politikos architektūrą⁸⁴, „daugiaregioninę tarptautinių santykių sistemą“⁸⁵ ar pasaulinę stiprių regionų pagrindu sudarytą santvarką⁸⁶. Kitaip tariant, vadovaujamosi bendrąja prielaida, kad po Šaltojo karo tarptautinėje politikoje išryškėjo tarp tradicinių suverenios nacionalinės valstybės ir globalaus (sisteminio) analizės lygmenų esantys regionai.

⁸³ Katzenstein, 1.

⁸⁴ Acharya.

⁸⁵ Hurrell, 128.

⁸⁶ Buzan ir Wæver, 20.

Pirmieji regioniniam analizės lygmeniui svarbiausią dėmesį skyrė darbai disciplinoje pasirodė tik septintojo XX amžiaus dešimtmečio pabaigoje. Jie paprastai rėmėsi regioninei integracijai skirta literatūra, tačiau tuo metu sukurti bihevioralizmo principais paremti modeliai buvo pernelyg sudėtingi ir negalėjo atlaikyti tradiciškai dominavusių liberalizmo ir ypač realizmo paradigmų, atrodytų, geriau aiškinusių Šaltojo karo procesus, konkurencijos⁸⁷. Sekant pasaulio politikos praktika, dėmesys regionams tarptautinių santykių teorijose pradėjo nuosekliai augti būtent jam pasibaigus. Šiuo laikotarpiu į regioninę prieigą jau nėra žvelgiama kaip į alternatyvą tradicinėms disciplinos paradigmoms. Priešingai, akademiniam diskurse pasigirsta vis daugiau logiškai pagrįstų reikalavimų derinti realizmo, liberalizmo ir konstruktyvizmo įžvalgas tiriant regionus ir jų sąveiką su kitais analizės lygmenimis⁸⁸.

Iš tiesų būtų sunku paneigti, kad realistų pabrėžiamas galios pasiskirstymo vaidmuo yra svarbus ne tik globaliu, bet ir regioniniu mastu. Liberalizmo šalininkai taip pat turėtų ką pridurti, kalbant apie politinių ir ekonominių valstybių vidaus veiksmų įtaką jas supančiam regionui ar jo integracines perspektyvas. Galiausiai, jauniausios konstruktyvizmo paradigmos atstovai pagrįstai teigia, kad ne mažiau dėmesio turėtų būti skiriama idėjoms apie tam tikrų valstybių lyderystę, siektiną santvarką regione ar apskritai jo ribas⁸⁹. Apibendrinant, regioninę prieigą derėtų suvokti ne kaip alternatyvą trimis didžiosioms tarptautinių santykių paradigmoms, o veikiau kaip papildomą kiekvienos iš jų perspektyvą. Todėl nėra keista, kad šiai prieigai būdinga teorinė eklektika lėmė tai, kad jai galima priskirti daug įvairių po Šaltojo karo atliktų tyrimų. Svarbiausi iš jų nagrinėja saugumo ir ekonominių

⁸⁷ Ten pat, 77.

⁸⁸ Pavyzdžiui, David C. Kang, „Hierarchy, Balancing, and Empirical Puzzles in Asian International Relations.“ *International Security*, 28 (3), 2003/04, 165-180; Georg Sørensen, „The Case for Combining Material Forces and Ideas in the Study of IR.“ *European Journal of International Relations*, 14 (1), 2008, 5-32; Cornelia Breyer, „Hegemony, Equilibrium and Counterpower: A Synthetic Approach.“ *International Relations*, 23 (3), 2009, 411-427; Derrick Frazier ir Robert Stewart-Ingersoll, „Regional Powers and Security: A Framework for Understanding Order within Regional Security Complexes.“ *European Journal of International Relations*, 16 (4), 2010, 731-753; Detlef Nolte, „How to Compare Regional Powers: Analytical Concepts and Research Topics.“ *Review of International Studies*, 36, 2010, 881-901.

⁸⁹ Nolte, 883-884.

veiksnių poveikį regionų kūrimosi tendencijai ir procesui (regionalizacijai)⁹⁰, tiria konkrečius regioninių tarptautinių organizacijų atvejus⁹¹, naudoja specifines teorijas paaiškinti naujai regioninei globalios politikos santvarkai⁹². Atsižvelgiant į disertacijos tikslus, ypatingas dėmesys turėtų būti skirtas regioninio saugumo klausimus nagrinėjantiems darbams. Dauguma reikšmingiausių šios krypties tyrimų yra daugiau nei prieš dešimtmetį atliktos vos kelių atvejų studijos⁹³. Laimei, naujajame tūkstantmetyje pasirodė du greitai išgarsėję veikalai, skirtingais požiūriais siūlantys universalias globalaus saugumo teorijas, didelį dėmesį skiriančias būtent regioniniam analizės lygmeniui. Kadangi abiejų knygų išvalgomis bus naudojamosi kuriant disertacijos teorinį modelį, toliau glaustai pristatoma kiekviena iš jų.

1.2.1. Mearsheimerio puolamasis realizmas

2001 m. išleistoje „Didžiųjų galių politikos tragedijoje“ (*The Tragedy of Great Power Politics*) žymus Čikagos universiteto tarptautinių santykių teoretikas Johnas J. Mearsheimeris, derindamas regioninę prieigą su realistine disciplinos paradigma, siūlo naują teoriją, kurią vadina „puolamuoju realizmu“ (*offensive realism*)⁹⁴. Kaip ir kitiems realistams, jam galia yra svarbiausia tarptautinės politikos veikėjų charakteristika, o saugumas – pamatinis jų siekis. Vis dėlto nesutikdamas su klasikine paradigmos atmaina, teigiančia, kad valstybių nuolatinis varžymasis dėl galios yra nulemtas pačios jų prigimties,

⁹⁰ Louise Fawcett ir Andrew Hurrell (sud.), *Regionalism and World Politics: Regional Organization and International Order*. Oxford & New York: Oxford University Press, 1996; Michael Schulz, Fredrik Soderbaum ir Joakim Ojendal (sud.), *Regionalization in a Globalizing World: A Comparative Perspective on Forms, Actors and Processes*. London & New York: Zed Books, 2001; Shaun Breslin et al. (sud.), *New Regionalism in the Global Political Economy: Theories and Cases*. London & New York: Routledge, 2002.

⁹¹ Amitav Acharya ir Alastair Johnston (sud.), *Crafting Cooperation: Regional International Institutions in Comparative Perspective*. Cambridge & New York: Cambridge University Press, 2007.

⁹² Hans-Henrik Holm ir Georg Sørensen, *Whose World Order? Uneven Globalization and the End of the Cold War*. Boulder: Westview Press, 1995; Emanuel Adler ir Michael N. Barnett (sud.), *Security Communities*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.

⁹³ David A. Lake ir Patrick Morgan (sud.), *Regional Orders: Building Security in a New World*. University Park: Pennsylvania State University Press, 1997; Etel Solingen, *Regional Orders at Century's Dawn: Global and Domestic Influences on Grand Strategy*. Princeton: Princeton University Press, 1998; Douglas Lemke, *Regions of War and Peace*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002; Katzenstein, 2005.

⁹⁴ Mearsheimer.

mokslininkas savo teoriją priskiria vadinamajai neorealizmo (struktūrinio realizmo) mokyklai. Tačiau priešingai negu pastarosios pradininkas Kennethas Waltzas⁹⁵, Mearsheimeris teigia, kad valstybės niekada nėra patenkintos jų turima galia, o kaip tik siekia ją maksimaliai padidinti aplinkinių atžvilgiu vardan svarbiausio savo tikslo – globalios hegemonijos įtvirtinimo⁹⁶.

Valstybės, turinčios objektyvias galimybes pretenduoti į globalią hegemoniją, yra didžiosios galios (*great powers*). Kaip ir mažesniems tarptautinės sistemos veikėjams, joms būdingas gilus nepasitikėjimas aplinkiniais, kylantis iš subjektyvios (pagrįstos blogiausiu įmanomu scenarijumi) nuomonės apie kaimynų ketinimus (*intentions*) ir pajėgumus (*capabilities*), bei objektyvaus anarchiškos tarptautinių santykių prigimties⁹⁷ fakto. Kitaip tariant, tarpusavio baimę (sub)sistemoje labiausiai kelia jai būdingas galios pasiskirstymas. Kuo jis lygesnis, tuo mažiau konfliktiška yra strateginė aplinka. Ir atvirkščiai, tarpusavio galios asimetrijos ryškėjimas neišvengiamai gadina santykius tarp šalių ir veda link saugumo dilemos⁹⁸ atsiradimo ir gilėjimo. Ši universali taisyklė galioja net ir oficialiais karinio-politinio aljanso ryšiais susisaisčiusiems partneriams, kuriems tokie susitarimai viso labo tėra laikinos „vedybos iš išskaičiavimo“ (*marriage of convenience*)⁹⁹.

Dėl išvardintų priežasčių visos be išimties valstybės, nepaisant jų retorikos, pripažįsta, kad geriausias būdas išlikti tokiomis sąlygomis yra įgyti kuo daugiau galios lyginant su potencialiais varžovais. Vis dėlto natūralia tokių ambicijų viršūne esanti globali hegemonija, anot teoretiko, yra vargiai įmanoma, kadangi net ir pačioms stipriausioms didžiosioms galioms būtų pernelyg sudėtinga primesti ir išlaikyti savo valią visame pasaulyje, ypač toli esančių, vandenynų atskirtų varžovų atžvilgiu. Mearsheimerio siūlomas jų elgesio modelis kaip tik ir glūdi regioninėje prieigoje. Pasak jo, tokiomis sąlygomis didžiosios galios stengiasi įtvirtinti hegemoniją bent tiesioginėje

⁹⁵ Kenneth Waltz, *Theory of International Politics*. Reading & London: Addison-Wesley, 1979.

⁹⁶ Mearsheimer, 2.

⁹⁷ „Anarchijos“ sąvoka tarptautinių santykių teorijose nereiškia chaoso ir betvarkės, o nurodo į tikros viršvalstybinės valdžios nebuvimą.

⁹⁸ Padėtis, kai vienos valstybės įgyvendinamos priemonės savo saugumui užtikrinti sumažina kitos valstybės saugumą.

⁹⁹ Mearsheimer, 37-52.

savo kaimynystėje, tuo pat metu trukdant varžovams padaryti tą patį juos supančiuose regionuose. Pastarasis uždavinys įgyvendinamas skatinant dominančios sistemos susiskaldymą tarp kelių vidaus veikėjų. Jeigu šioje kovoje kažkam laimint vis dėlto atsiranda potencialus regioninis hegemonas, kito regiono didžioji galia bus priversta pati atsakyti į naująjį saugumo iššūkį, prisiimdama „išorės balansuotojo“ (*offshore balancer*) vaidmenį. Apibendrinant, geriausia, ko didžiajai galiai vertėtų tikėtis, yra tapti hegemonu savo regione ir galbūt užsitikrinti šalia esančio ir sausuma pasiekiamo regiono kontrolę. Tik tokias sąlygas atitinkanti valstybė bus nuoširdi *status quo* veikėja¹⁰⁰.

Sekdamas realizmo paradigmos tradicijomis, Mearsheimeris didelį dėmesį teikia materialiajai galios kaip valstybių išteklių sampratai. Anot teoretiko, ji gali būti skirstoma į potencialią (*potential*) ir faktinę (*actual*). Pirmąją nusako šalies gyventojų skaičiaus dydis ir ekonomikos lygis. Būtent šie aktyvai kartu sudaro valstybės karinės galios pagrindą, kadangi turtingi varžovai su didele populiacija paprastai išgali sukurti stiprią kariuomenę. Faktinė galia kaip tik ir apima sausumos pajėgas, kurias tiesiogiai palaiko oro ir jūrų pajėgos. Anot teoretiko, net ir branduolinėje eroje armijos išlieka fundamentaliu karinės galios elementu, kadangi būtent jos yra pagrindinė priemonė siekiant užkariauti ir išlaikyti teritoriją, t.y. įgyvendinti pagrindinį karybos tikslą teritorinių nacionalinių valstybių pasaulyje¹⁰¹.

Taigi, Mearsheimerio teorija yra pirmasis konceptualiai išsamus bandymas derinti tarptautinių santykių realistinę paradigmą su regioninės prieigos įžvalgomis. Todėl nėra keista, kad ji susilaukė aršios kritikos iš abiemis šaltiniams būdingo teorinio diskurso. Puolamasis realizmas ypač kaltintas tuo, kad atveria kelią niūrioms ir pavojingoms savaime išsipildančioms pranašystėms¹⁰². Vis dėlto disertacijos tikslų požiūriu reikia

¹⁰⁰ Ten pat, 35-41.

¹⁰¹ Ten pat, 36-43.

¹⁰² Tarp Mearsheimerio teoriją aršiai kritikuojančių Kinijos mokslininkų išsiskiria Šanchajaus Fudanio universiteto profesorius Tang Šipingas (*Tang Shiping*), teigiantis, kad puolamasis realizmas iš tikrųjų pasaulyje vyravo praeityje, tačiau dabar ir ateityje svarbi yra gynybinė struktūrinio realizmo versija (Tang, 2010).

pripažinti, kad pirminės Mearsheimerio prielaidos bei pasiūlyti metodologiniai įrankiai gali būti naudingi juos tinkamai pakoregavus ir papildžius. Neilgai trukus po „Didžiųjų galių politikos tragedijos“ pasirodęs bendras dviejų pripažintų tarptautinių santykių specialistų veikalas kaip tik ir tapo savotiška puolamojo realizmo revizija. Pabrėžtina, kad 2003 m. Barry'io Buzano ir Ole'ės Wæverio išleista knyga „Regionai ir galios: tarptautinio saugumo struktūra“ (*Regions and Powers: The Structure of International Security*) dar labiau nutolo nuo realizmo paradigmos, pasiūlydama kokybiškai naują požiūrį į regioninį bei globalųjį saugumą.

1.2.2. Buzano ir Wæverio regioninių saugumo kompleksų teorija

Buzano ir Wæverio veikale pristatyta teorija remiasi pamatine regioninės prieigos prielaida, teigiančia, kad pasibaigus Šaltojo karo metu visus planetos regionus persmelkusiai dviejų supervalstybių tarpusavio konkurencijai, kitos šalys turi daugiau manevravimo savo kaimynystėje galimybių. Kadangi didžiausios grėsmės atskirai valstybei paprastai kyla iš šalia esančių šaltinių, tarpusavio priklausomybė saugumo srityje skatina įsitvirtinti regioniniu principu sudarytiems telkiniams – saugumo kompleksams¹⁰³. Pasak teoretikų, vadinamoji „regioninio saugumo komplekso“ (*regional security complex*) kategorija yra pagrindinė šiandieninio tarptautinio saugumo sudedamoji dalis. Ją galima apibrėžti kaip valstybių aibę, kurios vidinė tarpusavio saugumo sąveika yra tokia glaudi, kad svarbiausios šios srities problemos negali būti nagrinėjamos ar sprendžiamos atskirai viena nuo kitos¹⁰⁴.

Anot Buzano ir Wæverio, būtent regioniniame lygmenyje, kur vyksta nuolatinė nacionalinio ir globalaus saugumo sąveika, intensyviausiai reiškiasi grėsmės ir krizės. Atskirų saugumo kompleksų ribos paprastai apibrėžiamos geografinėmis silpnos sąveikos zonomis arba vadinamosiomis „izoliatoriaus“ (*insulator*) funkciją atliekančiomis valstybėmis, kurios yra glaudžiai susijusios

¹⁰³ Buzan ir Wæver, 3.

¹⁰⁴ Ten pat, 44.

su abiem besiribojančiais regionais, bet nėra pakankamai pajėgios, kad juos sujungtų į vieną kompleksą¹⁰⁵. Patys regioniniai saugumo kompleksai dažnai gali būti suskirstyti į keletą subkompleksų, atskleidžiančių ypatingus tarpusavio saugumo priklausomybės modelius, kurie vis tiek atitinka platesnį regioninį kontekstą. Kita vertus, didėjanti dviejų ar daugiau regioninių saugumo kompleksų sąveika gali sukurti bendruosius superkompleksus, kuriuose tarpregioninė savitarpio saugumo priklausomybė yra pakankamai ryški lyginant su jos mastais regionų viduje. Atsižvelgiant į šalių tarpusavio sąveikos trajektoriją, atskiri regioninio saugumo kompleksai gali atsirasti susivienijus superkompleksui arba, priešingai, žymiai išryškėjus tam tikro subkomplekso skirtumams¹⁰⁶.

Buzano ir Wæverio teorijos pragmatiška prigimtis atsiskleidžia nagrinėjant jų siūlomą regioninių saugumo kompleksų tyrimo būdą. Priimdami realistinei tarptautinių santykių paradigmą priskiriamą anarchiškos sistemos prielaidą, teoretikai teigia, kad galios pasiskirstymo problema būdinga ir ją sudarantiems kompleksams. Kitaip tariant, būtina išanalizuoti kiekviename regione susiklosčiusią galios pusiausvyros konfigūraciją, leidžiančią įvertinti jos poliškumą kontinuumu nuo vienpolės iki daugiapolės. Tačiau priešingai nei Mearsheimeris, Buzanas ir Wæveris neapsiriboja šiuo kriterijumi. Pasak jų, ne mažiau svarbūs yra konstruktyvistinės prigimtės draugiškumo ir priešiško modeliai (*patterns of amity and enmity*), susidarę tarp komplekso vidaus veikėjų. Konkretūs pastarųjų veiksmai bei savo ir vienas kito įvaizdžiai gali drastiškai keisti objektyvios galios pasiskirstymo padėties poveikį bendrajam regiono saugumui. Apibendrinant, kiekvieno regioninio saugumo komplekso analizė turėtų nagrinėti keturis esminius kintamuosius: (1) jų apimtį (sienas), (2) integraciją (anarchijos lygį), (3) galios pasiskirstymą (poliškumą) bei, galiausiai, (4) draugiškumo ir priešiško modelius (tapatybę ir jos sąlygotus veiksmus)¹⁰⁷.

¹⁰⁵ Priešingai negu numato klasikinė „buferinės valstybės“ koncepcija, izoliatorius yra saugumo sąveikos paribiuose, o ne pačiame jos centre (Buzan ir Wæver, 41).

¹⁰⁶ Buzan ir Wæver, 41-60.

¹⁰⁷ Ten pat, 40-53.

Lyginant su Mearsheimeriu, Buzanas ir Wæveris didesnę dėmesį skiria analizės lygmenų ir sąvokinėms problemoms. Pasak jų, visas valstybes galima suskirstyti į kelias kategorijas būtent pagal jų sąveiką su skirtingais tarptautinių santykių analizės lygmenimis. Globalioje sistemoje svarbiausi veikėjai, žinoma, yra supergalios, kurių požymiai iš esmės nesiskiria nuo dar Šaltojo karo metu taikytų kriterijų: vyraujančios padėties tarptautinėje politikoje, leidžiančios joms ginti savo interesus ir primesti savo valią pasauliniu mastu. Ne tokios ryškios yra didžiosios galios, kurių pajėgumai taip pat leidžia joms daryti įtaką sistemos lygmeniu, tačiau apimant tik dalį planetos (paprastai kelis kaimyninius regionus), o ne ją visą. Tuo tarpu žemesniame lygmenyje svarbiausios yra regioninės galios, kurių įtaka gali būti didelė ir reikšminga išimtinai savo subsistemose, o ne globaliu požiūriu. Kadangi analizės lygmenys yra persidengiantys tarpusavyje, visos supergalios ir didžiosios galios yra regioninės galios, tačiau regioninės galios visiškai nebūtinai yra didžiosios ar juo labiau supergalios. Akivaizdu, kad pagrindiniu sisteminį ir regioninį lygmenis jungiančiu veikėju tokia modelyje tampa super-/didžioji galia, o esminiu principu - jai būdingi specifiniai skvarbos (*penetration*) į kitus regionus pajėgumai. Saugumą akcentuojantys Buzanas ir Wæveris išorės veikėjų skvarbą įžvelgia tuomet, kai šie pasiekia reikšmingus susitarimus būtent šioje srityje su dominančio komplekso vidaus valstybėmis¹⁰⁸.

Taigi, „Regionai ir galios“ pasiūlo kokybiškai naują, į universalumą pretenduojančią globalaus ir regioninio saugumo teoriją, empiriškai nagrinėjančią visus planetos kompleksus. Metodologiniu požiūriu knygos autoriai teigia, kad fundamentali regionų tarpusavio skirtumų ir apibendrinimų apie jų visumą suderinamumo problema gali būti sprendžiama tik pasitelkiant lyginamąjį metodą. Ypatingas dėmesys šiuo požiūriu tenka atvejo studijoms, skirtoms esminėms valstybių saugumo problemoms, t.y. grėsmėms jų išlikimui, iššaukiančioms atsakomąsias priemones. Galiausiai, Buzanas ir Wæveris prieštarauja Mearsheimeriui, Vašingtoną vis dėlto priskirdami supervalstybių kategorijai. Pasak jų, po Šaltojo karo pasaulyje susidarė „1+4“

¹⁰⁸ Ten pat, 34-46.

tipo struktūra, kurioje JAV išlieka vienintele supergalia, o Europos Sąjunga (ES), Kinija, Japonija ir Rusija yra keturios didžiosios galios. Kita vertus, tokia precedento šiuolaikinėje istorijoje neturėjusi santvarka, kurią vargiai galima vienareikšmiškai pavadinti vienpole, XXI amžiuje lygiagrečiai smunkant Vašingtono ir kylant alternatyvių regioninių centrų galiai veikiausiai virs daugiapole „0+x“ tipo struktūra¹⁰⁹.

Apibendrinant, Mearsheimerio, Buzano ir Wæverio bei kitų regioninės tarptautinių santykių paradigmos atstovų įžvalgos leidžia priimti trečiąją disertacijos analitinę prielaidą, teigiančią, kad *regioninis analizės lygmuo yra nepagrįstai nuvertinamas nagrinėjant dviejų ar daugiau valstybių tarpusavio santykius*. Be to, visi trys detaliau apžvelgti teoretikai skirtingais argumentais ir sąvokomis pagrindžia panašų šių santykių raidos modelį. Pasak realisto Mearsheimerio, visos valstybės siekia dominuoti bent aplinkiniame regione ir tuo pačiu trukdyti konkurentams tai daryti tiesioginėje savo kaimynystėje. Būtent toks elgesys, esą, didina jų saugumą. Realizmą ir konstruktyvizmą derinantys Buzanas ir Wæveris, kita vertus, akcentuoja ne tik konkrečių regionų struktūrinius, bet ir tapatybinius kintamuosius. Abi teorijos pripažįsta tiek galios pasiskirstymo atskirame regione, tiek ir sąveikos tarp jų svarbą. Pastaruoju atveju ypač reikšmingu tampa galingų išorės veikėjų skvarbos į sistemą reiškinys. Tai skatina priimti paskutiniąją ir svarbiausiąją disertacijos analitinę prielaidą, teigiančią, kad *dviejų didžiųjų galių tarpusavio santykių problemos turi būti tiriamos ne tik jų sugebėjimu įtvirtinti hegemonišką padėtį aplinkiniame regione, bet jų įtakos didinimu tradicinėje kaimyninės didžiosios galios įtakos sferoje*. Ši įžvalga paklojo pamatus esminei disertacijos teorinei inovacijai - regioninio lygmens galios asimetrijos koncepcijai.

¹⁰⁹ Ten pat, 36-38.

1.3. Galios asimetrijos koncepcija ir jos rodikliai

Aukščiau pristatyta Kinijos ir Rusijos tarpusavio strateginės partnerystės ir regioninės tarptautinių santykių prieigos apžvalga leido argumentuotai priimti keturias analitines darbo prielaidas (2 lentelė), kylančias tiek iš empirinės tikrovės (pirmosios dvi), tiek iš ją įprasminanti bandančios teorinės diskusijos (dvi likusios). Vis dėlto joje pagrįsta Pekino ir Maskvos dvišalė tarpusavio galios asimetrija savaime nedaug ką pasako apie šių santykių problematiką ir perspektyvas. Lygiai taip pat nebuvo tinkamai išaiškinta, kokia padėtis gali būti laikoma hegemoniška. Toliau kaip tik ir siekiama atsižvelgti į abu pastebėjimus, paeiliui pristatant specifinę galios asimetrijos teoriją bei kokybiškai naują, iš regioninės prieigos kylančią jos įvertinimo būdą, glūdintį „hegemonijos“ koncepcijoje.

2 lentelė. *Analitinės darbo prielaidos*

- Kinijos ir Rusijos bendradarbiavimas XXI amžiuje nėra tikras politinis-karinis, prieš JAV/Vakarų nukreiptas aljansas, o viso labo pragmatiška „ašis iš išskaičiavimo“.
- Dvišalė tarpusavio galios asimetrija Pekino naudai yra esminė šių santykių struktūrinė ypatybė.
- Regioninis analizės lygmuo yra nepagrįstai nuvertinamas nagrinėjant dviejų ar daugiau valstybių tarpusavio santykius.
- Dviejų didžiųjų galių tarpusavio santykių problemos gali būti tiriamos ne tik jų sugebėjimu įtvirtinti hegemonišką padėtį aplinkiniame regione, bet jų įtakos didinimu tradicinėje *kaimyninės* didžiosios galios įtakos sferoje.

1.3.1. Womacko galios asimetrijos teorija

Specifinė valstybių galios asimetrijos poveikio tarpusavio santykiams teorija yra dažniausiai siejama su Virdžinijos universiteto profesoriaus, Rytų Azijos specialisto Brantly'io Womacko veikalais. Akcentuodamas santykinę galią (*relative power*), jis teigia, kad žymi dviejų šalių tarpusavio pajėgumų asimetrija neišvengiamai nulemia rizikos suvokimo, santykiams teikiamo

dėmesio bei konkretaus kiekvienos iš jų elgesio skirtumus, kurie gali virsti pavojingu sisteminių nesusipratimų (*systemic misunderstandings*) ciklu. Kita vertus, priešingai negu teigia realistinės paradigmos atstovai, pajėgesnė šalis paprastai negali vienareikšmiškai primesti savo valios silpnesniai ar juo labiau ją sunaikinti. Tai akivaizdžiai patvirtina kelių šimtų suverenių valstybių šiandieninėje tarptautinėje sistemoje faktas¹¹⁰. Asimetrinių santykių paplitimą ir patvarumą paaiškina abiejų pusių pripažinimas, kad tai yra normali būseną. Kitaip tariant, sutinkama ir tikimasi, jog stipresnei šaliai nebus metamas iššūkis, o silpnesnė išsaugos savo autonomiją¹¹¹. Galingosios valstybės iš tikrųjų turi daugiau galimybių lyderystei, tačiau joms nepavyks ilgai išlaikyti savo pranašumo, jeigu bus remiamasi paprasčiausiais siekiais dominuoti sekant vien savo interesais¹¹².

Womackas pasiūlo konkretų dviejų šalių tarpusavio santykių modelį asimetrijos sąlygomis. Stipresniam veikėjui (A) ryšiai su silpnesniu (B) nėra tokie svarbūs, kokiais juos savo užsienio politikoje laiko pastarasis. Vien dėl savo dydžio A yra priverstas išorinius santykius plėtoti įvairesne apimtimi bei teikti nuolatinį dėmesį rimtesnius iššūkius keliančiai vidaus politikai. Mažesnis B, priešingai, labiau priklauso nuo tarptautinės politikos ir atitinkamai didesnį poveikį jam darančios sąveikos su A. Tiesą sakant, pati ši sąveika turėtų būti suprantama kaip atskiri santykiai: A užsienio politika B atžvilgiu ir B politika A atžvilgiu. Logiška, kad ryškios asimetrijos padėtyje A kils pagunda elgtis kaip savanaudiškam peštukui, o B – kaip liguistam paranoikui. Priešinga padėtis, kuomet silpnesnė pusė yra pernelyg atsaini, o stipresnė perdėm atsargi, anot Womacko, būtų gana neįprasta¹¹³.

Norint išvengti į atvirą konfliktą vedančio sisteminių nesusipratimų ciklo, abi šalys privalo plėtoti tarpusavio santykius bendros naudos vardan. Tai daroma nuosekliai mažinant potencialiai „karštų“ problemų iškilimo galimybę ir kontroliuojant pačių nesusipratimų eskalaciją. Puikiu atitinkamų tendencijų

¹¹⁰ Womack, 359-360.

¹¹¹ Brantly Womack, *China and Vietnam: The Politics of Asymmetry*. New York: Cambridge University Press, 2006, 18.

¹¹² Womack, 2004, 360.

¹¹³ Ten pat.

pavyzdžiu laikomas tarpusavio sienų komisijos įkūrimas jautriems teritorinių nesutarimų klausimams spręsti. Suprantama, kad pirminis vaidmuo šiame procese tenka stipresnėms valstybėms. Kai jos yra apdairios, pakankamai atviros ir linkusios bendradarbiauti, mažesnės šalys jaučiasi saugiau ir gali priimti pirmųjų siūlomas saugumo ir kitokias iniciatyvas¹¹⁴. Vis dėlto gerojo scenarijaus perspektyvos priklauso nuo kelių papildomų veiksnių. Pirmia, asimetrijos poveikis yra ryškiausias tarpusavyje besiribojančioms šalims, kad ir kokie iš pirmo žvilgsnio taikūs santykiai būtų tarp jų. Antra, konflikto tikimybė logiškai didėja tarpusavio saugumo krizių akivaizdoje¹¹⁵. Trečia, eskalacijos grėsmė tiesiogiai priklauso nuo asimetrijos dinaminio ir struktūrinių ypatybių. Kitaip tariant, kuo ji naujesnė ir kuo sudėtingesnė, tuo didesnis tarpusavio konfliktų pavojus. Iš tiesų valstybės ilgai ir sunkiai mokosi sugyventi asimetrijos sąlygomis, ypač jeigu ji yra prieštaringa (*contradictory*), t.y. apibūdinanti vyravimą ne pagal visus pamatinius rodiklius, arba dėl tam tikrų priežasčių įtraukianti daugiau negu du suinteresuotus veikėjus¹¹⁶.

Womacko galios asimetrijos teorija peržengia tradicinių tarptautinių santykių paradigmu ribas, iš kiekvienos pasiimdama po keletą esminių elementų. Jos prielaidos remiasi realizmo teiginiais apie valstybių pajėgumų ir nacionalinių interesų svarbą, o pati asimetrijos koncepcija su esminiais vertinimo rodikliais kyla iš jo struktūrinės (Waltzo ir pasekėjų) versijos. Kita vertus, pripažinus, kad visos šalys savo užsienio politikoje turi žymias pasirinkimo (kartu ir santūraus bei apriboto) galimybes, atiduodama duoklę ir liberalizmui. Galiausiai, dėmesys tapatybiniam suvokimo aspektams (*perceptions*) ją glaudžiai sieja su konstruktyvizmu¹¹⁷. Nors Womackas galios asimetriją empiriškai daugiausia nagrinėja užsienio politikos analizės lygmenyje, paskutiniame ir didžiausiame jo veikale šia tema atsiranda ir regioninė perspektyva. Vis dėlto ir „Kinijoje tarp nelygiųjų“ (*China among Unequals*) mokslininkas į Rytų Aziją žvelgia kaip į dvišalių asimetrinių

¹¹⁴ Ten pat, 362-365.

¹¹⁵ Womack, 2006, 2.

¹¹⁶ Tarkim, specifinio Kinijos-Taivano-JAV strateginio trikampio atveju (Womack, 2004, 362).

¹¹⁷ Womack, 2006, 18-19.

santykių visumą, o ne kaip į savaimę dominančią, aukštesnio analizės lygmens saugumo konfigūraciją¹¹⁸.

Galiausiai, jeigu asimetrinės sąveikos naujumas ir sudėtingumas iš tikrųjų didina priešiško tikimybę, tai po Šaltojo karo susidariusi tarptautinių santykių santvarka yra ypač pavojinga¹¹⁹. Vis dėlto būtent šiuo laikotarpiu Kinijos ir Rusijos tarpusavio santykiai patyrė beprecedentį suartėjimą. Nors pats Womackas nenagrinėjo Maskvos ir Pekino strateginės partnerystės, jo įžvalgos pasitvirtina ir šiuo atveju. Abi valstybės pasistengė išspręsti „karščiausias“ nesutarimus, o tarpusavio siena netgi buvo galutinai nustatyta. Su kiekviena diena savo vyraujančią padėtį santykiuose įtvirtinantis Pekinas, kita vertus, iki šiol elgiasi itin apdairiai ir pagarbiai, o svarbiausi šalių tarpusavio dokumentai pabrėžtinai kalba apie visiškai lygiavertę partnerystės pobūdį. Tačiau tuo pat metu jos išlieka didžiausiomis tiesioginėmis viena kitos kaimynėmis, kurias skiria itin jautriomis vietomis nubrėžta tarpusavio siena. Dabartinis asimetrijos pobūdis, kaip buvo minėta, taip pat yra visiškai naujas šių santykių istorijoje. Nors šįkart Kinija yra vyraujanti galia, Rusija išlaiko bene svarbiausią ir potencialiai pavojingiausią „prieštaraujantį“ pranašumą – branduolinės ginkluotės pajėgumus. Šioje disertacijoje teigiama, kad regioninė prieiga gali atskleisti papildomus Pekino ir Maskvos tarpusavio asimetrijos bruožus, kurių svarba nenusileidžia Womacko pateiktiems išimtinai dvišalės prigimties kriterijams. Trūkstama grandis teoriniame argumente yra hegemonijos koncepcija, kurios apibrėžimas ir matavimo būdas nagrinėjamas toliau.

1.3.2. Prys hegemonijos koncepcija

Pačioje asimetrijos sąvokoje glūdi pamatinis jos matavimo uždavinys, kuris tampa dar sudėtingesnis bandant tokią padėtį atrasti ir įvertinti platesniame nei dvišalis kontekste. Mearsheimerio puolamojo realizmo

¹¹⁸ Brantly Womack, *China among Unequals: Asymmetric International Relationships in Asia*. Singapore: World Scientific Publishing, 2010.

¹¹⁹ Womack, 2004, 366.

teorijoje siūlomas atsakymas remiasi hegemonijos koncepcija, kuri suvokiama išimtinai materialiosios galios pasiskirstymo dominančioje (sub)sistemoje kategorijomis. Tačiau tapatinimas su poliškumu pernelyg susiaurina ir taip apibrėžimo problemomis pagarsėjusią sąvoką, kuri iš tikrųjų galėtų būti naudinga nagrinėjant empirinę tarptautinės politikos tikrovę. Tokia kritika atsiskleidžia žymaus regioninę tarptautinių santykių prieigą nagrinėjančio Vokietijos smegenų centro¹²⁰ atstovės Miriam Prys straipsnyje „Hegemonija, dominavimas, abejingumas“¹²¹.

Šiame darbe mokslininkė pretenduoja sukurti universalią hegemonijos koncepciją, kurią būtų galima taikyti skirtingoms epochoms ir erdvėms, tinkamai atsižvelgiant į jų istorinius, kultūrinius ir kitokius ypatumus. Pačia bendriausia prasme hegemonija suprantama kaip politinė būklė, kurioje vieno veikėjo mąstymo ir elgesio būdas tampa vyraujantis *be* reguliaraus rėmimosi prievarta. Tačiau glaustai apžvelgusi empirinę tarptautinių santykių tikrovę, Prys pastebi, kad didžiosios galios, t.y. materialiuoju požiūriu subsistemoje vyraujančios valstybės, visiškai nebūtinai elgiasi pagal šiame apibrėžime glūdintį modelį. Pasak jos, galima išskirti tris naudojimosi galia kaip ištekliumi (*powerhood*) sąlygotus idealiuosius tipus: abejingumą, dominavimą ir tarp jų esančią hegemoniją¹²².

Prys prieštarauja Mearsheimerio apibrėžimui, teigdama, kad hegemonija nėra tapati vienašališka veiksmų logika pagrįstam dominavimui. Kita vertus, tokia padėtis privalo būti atskirta nuo abejingumo regionui, kurio sąlygomis nepakankamus galios išteklius ar regioninę tapatumą turinti valstybė daugiausia rūpinsis vidinio ar globalaus lygmenų politika. Taigi, vadinamosios Angliškosios tarptautinių santykių mokyklos tradicijas¹²³ tęsiantys trys idealūs tipai iš esmės atspindi pilną didžiųjų galių regionų atžvilgiu prisiimamų

¹²⁰ Vokietijos globalių ir regioninių studijų institutas (*German Institute of Global and Area Studies, GIGA/ Leibniz-Institut für Globale und Regionale Studien*) Hamburge.

¹²¹ Prys.

¹²² Ten pat, 480-484.

¹²³ Realizmo ir liberalizmo tarptautinių santykių paradigms sankirtoje esančios mokyklos atstovai (Hedley's Bullas, Martinas Wightas ir kiti) šiuo požiūriu teigia, kad sisteminiai galių santykiai tarp valstybių taip pat gali būti apibūdinami kontinuumu nuo vienetų nepriklausomybės iki imperijos, hegemonijai esant tarp jų (Prys, 489).

vaidmenų įvairovę. Tarpinę padėtį tarp dominavimo ir abejingumo užimantis hegemonas savanoriškai prisiima didžiąją dalį regionui tenkančių problemų sprendimo naštos ir idealiu atveju susilaiko nuo agresyvaus kišimosi į kitų jo padėtį pripažįstančių subsistemos veikėjų reikalus.

Detalesnis regioninės hegemonijos apibrėžimas remiasi keturiais Prys nurodytais analitiniais matmenimis. Pirmasis iš jų yra didžiosios galios saviidentifikacija (*self-perception*). Šis kognityvinis hegemonijos kriterijus nusako jos tapatybę ir prisiimtą vaidmenį regioninės bei tarptautinės sistemų atžvilgiu. Iš hegemono tikimasi „regioniniam lyderiui“ būdingo išskirtinumo (*exceptionalism*) diskurso, apimančio „ypatingos atsakomybės“, „Dievo suteiktų teisių ir įsipareigojimų“ ir pan. retoriką, kuria aiškiai nubrėžiama riba tarp vedlio ir pasekėjų (sub)sistemoje. Tyrėjus turėtų dominti tokio mesianistinės prigimties diskurso apraiškos didžiosios galios politikų pareiškimuose bei, žinoma, svarbiausiuose oficialiuose jos užsienio politiką ir didžiąją strategiją pagrindžiančiuose dokumentuose¹²⁴.

Kitas analitinis matmuo nagrinėja antrinių regiono veikėjų atsaką į didžiosios galios veiksmus. Priešingai nei leidžia suprasti Mearsheimeris, hegemonija nėra vienos krypties ryšys, todėl iš tokių vaidmenį prisiėmusios valstybės kaimynų tikimasi tam tikro padėties pripažinimo. Tačiau Prys tokio atsako nesieja su tradiciškai teorijoje naudojamomis legitimumo ir pasitikėjimo konotacijomis. Priešingai, potencialūs hegemonai paprastai susiduria su silpnesnių kaimynų įtarimais ar net priešišku, kylančiais iš istorinės patirties, baimės ar paprasčiausio pavydo pranašesnės valstybės atžvilgiu. Kitaip tariant, šiuo atveju pripažinimas remiasi naudos, būtinybės ir ypač savo silpnumo suvokimo kriterijais. Vietoj tiesioginio pasipriešinimo antrinės valstybės stengsis socializuoti didžiąją galią¹²⁵. Tuo tarpu racionalus hegemonas, siekdamas sumažinti kaimynų įtarimus, pats (sub)sistemoje elgsis gana santūriai bei, tikėtina, simboliškai prisiims įsipareigojimus, kurie

¹²⁴ Ten pat, 491.

¹²⁵ Acharya, 630.

nebūtinai tobulai atitiks jo nacionalinius interesus¹²⁶. Akivaizdus antrinės valstybės susitaikymo su susiklosčiusia padėtimi pavyzdys yra tuomet, kai santykiai su regioniniu hegemonu pripažįstami svarbesniais nei su išorės balansuotoju¹²⁷.

Vienašališkas regiono aprūpinimas viešosiomis gėrybėmis yra trečiasis Prys išskirtas hegemoninio elgesio matmuo. Šiuo atveju didžioji galia siekia sukurti geranorišką savo įvaizdį ir palikti pėdsaką regione, sąmoningai gindama jo stabilumą ir skatindama ekonominę plėtrą. Iš hegemono tikimasi bendros regioninės tapatybės apibrėžimo ir politikos vizijos, konkrečių saugumo bei ekonominės integracijos projektų, įsipareigojimų sukurti bendrąją transporto infrastruktūrą ir spręsti šalių tarpusavio ginčus¹²⁸.

Pagaliau, paskutinytis matmuo laikomas svarbiausiu, kadangi nagrinėja konkrečius hegemono santykius su antriniais (sub)sistemos veikėjais. Tikroji jo galia kaip tik ir atsiskleidžia sėkmingai primetant savo norus ir vertybes aplinkiniams nenaudojant reguliarios prievartos. Priešingai, pritarimo siekiama piniginėmis paskatomis ar kiek subtilesniais būdais, tokiais kaip socializacija ar įtikinėjimas. Šios hegemono funkcijos fundamentaliai skiriasi nuo regiono aprūpinimo viešosiomis gėrybėmis matmens, kadangi pastaruoju atveju laimi visi veikėjai nepriklausomai nuo jų nuomonės ar veiksmų. Didžiosios galios politika konkrečių valstybių ar problemų atžvilgiu parodo visą jos turimų įtakos svertų (meduolio ir lazdos) arsenalą ir todėl leidžia įvertinti tikruosius hegemonijos mastus. Metodologiniu požiūriu šis matmuo nagrinėjamas empirinėmis atvejo studijomis, padalintomis į du esminius etapus. Pirmiausia kiek įmanoma tiksliau nustatomi regioninio hegemono politikos tikslai ir interesai rūpimo atvejo atžvilgiu. Antrajame etape metodologiniuose užsienio politikos analizės rėmuose vertinamas konkretus tų tikslų įgyvendinimas tam

¹²⁶ Andrew Hurrell, „Hegemony, Liberalism and Global Order: What Space for Would-Be Great Powers?“ *International Affairs*, 82 (1), 2006, 1-19, 5.

¹²⁷ Prys, 492-493.

¹²⁸ Ten pat, 494.

tikru laikotarpiu¹²⁹. Hegemonijos patvirtinimas šiuo atveju remiasi jų ir politikos rezultatų tarpusavio atitikimo lygiu.

Taigi, keturi Prys matmenys tobulu atveju turėtų būti pavieniui būtini ir bendrai pakankami pagrįsti teiginiui, kad didžioji galia yra regioninė hegemonė. Tačiau kadangi šis statusas tėra idealusis tipas, pati mokslininkė pripažįsta, kad vieno iš jų nuokrypis nereikštų tiesioginio ir visiško pirminės hipotezės atmetimo¹³⁰. Galiausiai, vertėtų pabrėžti papildomą disertacijai svarbų Prys pastebėjimą. Pasak jos, bet koks regioninės hegemonijos tyrimas turi papildomai atsižvelgti į tai, kad regionai yra atviros sistemos, kurioms įtaką daro išorinės prigimties veiksniai ir kurių veikėjai patys įvairiais būdais įgyvendina savo interesus globaliame lygmenyje¹³¹. Disertacijoje pasiūlytame teoriniame modelyje atsižvelgiama tiek į Prys hegemonijos matavimo būdus, tiek ir į pastarąją įžvalgą, patvirtinančią išorės veikėjų skvarbos į regioną vertinimo būtinybę (ketvirtąją analitinę prielaidą).

Apibendrinant, Womacko galios asimetrijos teorija pagilina Mearsheimerio įžvalgas dėl tokios padėties poveikio dvišaliams tarpusavio santykiams, o Prys pasiūlo teorinius ir metodologinius pamatus jos įvertinimui regioniniame analizės lygmenyje. Pastaruoju atveju sutinkama, kad raktas į regioninės asimetrijos suvokimą glūdi hegemonijos koncepcijoje, tačiau materialistinė Mearsheimerio samprata turi būti pakoreguota atsižvelgiant į svarbiausius jai tenkančios kritikos aspektus: įtraukti konstruktyvistinės prigimties tapatybinius veiksnius, labiau atsižvelgti į antrinių regiono veikėjų galimybes, bei akcentuoti elgesio pirmenybę struktūros atžvilgiu. Galiausiai, Womacko ir Prys įžvalgos skirtingais argumentais patvirtina keturias analitines darbo prielaidas, kurių visuma leidžia disertacijoje sukurti kokybiškai naują regioninio lygmens galios asimetrijos teorinį modelį.

¹²⁹ Ten pat, 495.

¹³⁰ Ten pat, 496.

¹³¹ Ten pat, 500.

1.4. Apibendrinimai: regioninio lygmens galios asimetrijos teorinis modelis

Šioje disertacijos dalyje pristatyta regioninė tarptautinių santykių prieiga teoriniu požiūriu peržengia tradicinių disciplinos paradigmų (realizmo, liberalizmo ir konstruktyvizmo) ribas, o empirinės tikrovės atžvilgiu pretenduoja pateikti kokybiškai naują ir tikslesnę po Šaltojo karo susidariusios globalios saugumo struktūros interpretaciją. Atsižvelgiant į nustatytus Kinijos ir Rusijos tarpusavio strateginės partnerystės ypatumus bei svarbiausias kelių pripažintų autorių teorines išvalgas, darbe argumentuotai prisiimamos keturios analitinės darbo prielaidos, kurių pagrindu sukurama pagrindinė tyrimo teorinė inovacija - regioninės galios asimetrijos teorinis modelis.

Regioninio lygmens galios asimetrija apibrėžiama kaip žymus ir didėjantis dviejų potencialių ar esamų regioninių hegemonų tarpusavio galios skirtumas tarptautinių santykių subsystemų lygmenyje. Empiriniu požiūriu tokią padėtį nusako du pamatiniai galios neatitikimo matmenys: (1) abiejų veikėjų regioninės hegemonijos įtvirtinimo lygis (kiek?) ir trajektorija (didėja ar mažėja?) bei (2) skvarba į vienas kito tradicinėmis įtakos sferomis įvardijamus regionus (kieno gilesnė?). Ši koncepcija kokybiškai skiriasi nuo „regioninės asimetrijos“, kuri akademinėje literatūroje paprasčiausiai apibrėžia galios pasiskirstymą dominančios subsystemos viduje. Pastarasis klausimas tėra vienas jos tyrimo etapų, kuriuos atsižvelgiant į apibrėžimą galima suskirstyti į du pagrindinius. Pirmuoju siekiama tarpusavyje palyginti dominančių šalių regioninės hegemonijos mastus.

1.4.1. Sudėtinis hegemonijos matavimo įrankis

Vadovaujantis aukščiau apžvelgtais Mearsheimerio ir Prys darbais, disertacijoje siūlomas pagrindines abiejų išvalgas derinantis sudėtinis hegemonijos matavimo įrankis (3 lentelė). Jo universalumas glūdi galimybėje taikyti tiek globaliam, tiek ir regioniniam analizės lygmenims, nors šiame darbe ir bus apsiribojama pastaruoju. Keturi Prys hegemoninio elgesio

matmenys atitinka aukščiau pateiktus jų apibrėžimus ir bus tikrinami su jos pačios nurodyta išlyga, kad palyginti nežymus vieno ar kito nuokrypis nereikš tiesioginio ir visiško pirminės hipotezės apie hegemonijos egzistavimą atmetimo.

Tuo tarpu struktūrinio Mearsheimerio matmens atveju disertacijoje buvo padarytos tam tikros pataisos, kurias prasminga aptarti plačiau. Pirmiausia, siekta tinkamai atsižvelgti į mokslininkui pagrįstai skiriamą kritiką dėl pernelyg siauro galios kaip ištekliaus traktavimo. Materialistinis Mearsheimerio suvokimas iš tikrųjų nepalieka vietos kitokioms jos apraiškoms, pavyzdžiui švelniajai. Ši problema bent jau nėra tokia ryški įgyvendinant galios pasiskirstymo (sub)sistemoje uždavinį, kadangi akademiname diskurse iš esmės sutinkama, kad tokiu atveju nagrinėti reikia būtent materialiuosius kietosios (karinės ir ekonominės) galios rodiklius¹³². Tačiau pažvelgus giliau, ir čia atsiskleidžia keletas spęstinių problemų.

Karinės (Mearsheimerio terminais, faktinės) galios atveju pernelyg didelis dėmesys, atrodytų, skiriamas sausumos pajėgoms, jas vertinant paprasčiausiu karių skaičiaus rodikliu. Nors toks pasirinkimas ir gali būti iš dalies pateisinamas nagrinėjant sausumos siena atskirtų valstybių tarpusavio asimetriją, matuojant gynybinius pajėgumus vertėtų labiau atsižvelgti į pasaulyje vykstančios karybos revoliucijos sąlygotą technologinę ir vadovybės metodų pažangą¹³³. Dėl šios priežasties be Mearsheimerio išskirtų karių ir branduolinių galvučių skaičiaus rodiklio, disertacijoje papildomai įtraukiamas išlaidų gynybos reikmėms kriterijus. Nekarinės (potencialios) galios atveju taip pat padaryti tam tikri pataisymai. Šalies gyventojų skaičiaus dydis ir ekonomikos lygis iš tikrųjų yra prasmingi kriterijai, tačiau pastaruoju atveju parankiau naudoti ne Mearsheimerio nurodytą bendrojo nacionalinio produkto, o prieinamesnį bendrojo vidaus produkto (BVP) rodiklį. Be to, papildomu nekarinės galios šaltiniu darbe pasitelkiamos ir valstybės teritorijos apimtys.

¹³² Lemke 2002; Womack 2004; Prys 2010; Frazier ir Stewart-Ingersoll, 2010.

¹³³ Vieną gausiausių kariuomenių turinčios Šiaurės Korėjos pavyzdys atskleidžia pamatinę Mearsheimerio modelio problemą.

Keista, kad sausumos pajėgų (armijos) vaidmenį akcentavęs mokslininkas pats neišskyrė šio kriterijaus.

3 lentelė. *Sudėtinis hegemonijos matavimo įrankis*

Hegemonijos matmenys	Autorius	Hegemonijos požymiai
<i>Struktūriniai</i>		
1. Materialiosios galios pasiskirstymas (sub)sistemoje (poliškumo vertinimas)	Mearsheimeris	Potencialaus hegemono galios proporcija didžiausia* ir didėjanti
<i>Elgesio</i>		
2. Didžiosios galios tapatybė	Prys	Mesianistinis išskirtinumo diskursas
3. Antrinių (sub)sistemos veikėjų atsakas	Prys	Faktinis hegemoniškos padėties pripažinimas
4. Didžiosios galios viešųjų gėrybių teikimas (sub)sistamai	Prys	Bendrosios ekonominės ir saugumo iniciatyvos bei jų įgyvendinimas
5. Didžiosios galios vertybių ir interesų primetimas antrinių veikėjų atžvilgiu	Prys	Pamatinės problemos (ne)sprendžiamos atsižvelgiant į didžiosios galios interesus

Taigi, dviejų teoretikų įžvalgas derinančiame sudėtiname hegemonijos matavimo įrankyje siekiama įvertinti tiek struktūros, tiek ir elgesio vaidmenį. Pirmuoju atveju Mearsheimeris nenurodo kokio nors slenksčio, kurį peržengus vieną ar kitą valstybę galėtume vadinti hegemonu. Disertacijoje nuspręsta tokią padėtį įžvelgti dominančiai šaliai tenkinant santykinės daugumos regione kriterijų, t.y. tokiu atveju, kai jos galios proporcija pagal visus materialiuosius rodiklius yra didžiausia. Absoliučios daugumos (50 proc. + 1) slenkstis, žinoma, laikomas idealia hegemonijos požymių atitikimo sąlyga. Turint omenyje disertacijos tikslus, materialiosios galios proporcijos analizė atliekama atitinkamai lyginant tarpusavyje tiriamojo laikotarpio pradžios ir pabaigos duomenis.

* Idealiu atveju atitinkanti absoliučios daugumos (50 proc. +1) sąlygą.

Pagaliau, vadovaujantis Prys pateiktomis įžvalgomis, šiame darbe pasiūloma kokybiškai nauja evoliucinė hegemonijos tipologija (4 lentelė), teikianti deramą dėmesį daugialypei, dinamiškai jos prigimčiai. Pakankamai ilga ir palyginti nesena vyravimo tam tikroje (sub)sistemoje patirtis leidžia dominantį veikėją vadinti *tradiciniu* jos hegemonu. Atitinkamai pati (sub)sistema tokiu atveju gali būti pagrįstai laikoma tradicine jo įtakos sfera. Tam tikro veikėjo vyravimas (sub)sistemoje pagal struktūrinius Mearsheimerio materialiosios galios rodiklius viso labo reiškia *pasyvios* hegemonijos apraiškas. *Faktinei* (t.y. aktyvuotai) jos būsenai pripažinti reiktų, kad dominanti valstybė tenkintų daugumą (bent tris iš keturių) Prys nurodytų elgesio matmenų. Pabrėžtina, kad išskirti etapai gali keisti vienas kitą tiek progreso (hegemonijos stiprėjimas), tiek ir regreso (hegemonijos nuosmukis) trajektorijomis.

4 lentelė. *Evoliucinė hegemonijos tipologija*

Hegemonijos etapai	Etapo požymiai
1. Tradicinė hegemonija	Praeityje pakankamai ilgas didžiosios galios vyravimas (sub)sistemoje kariniu, ekonominiu ir kultūriniu požiūriais
2. Pasyvi hegemonija	Didžiosios galios dabartinis vyravimas (sub)sistemoje pagal konkrečius materialiosios galios rodiklius
3. Faktinė hegemonija	Didžiosios galios atitikimas daugumai hegemoninio elgesio matmenų per pasirinktą tyrimo laikotarpį

1.4.2. *Išorės veikėjų skvarbos į regioną matavimo įrankis*

Tačiau paprasčiausias dviejų subsistemų hegemonų tarpusavio pajėgumų lyginimas yra nepakankamas, norint deramai atskleisti regioninio analizės lygmens poveikio jų tarpusavio santykiams įvairovę. Iš tiesų visi aukščiau pasitelkti šios prieigos atstovai vienaip ar kitaip pabrėžia išorės veikėjų įtakos regione svarbą. Buzanas ir Wæveris tokį elgesį laiko esminiu didžiųjų ar supergalių užsienio politikos principu. Prys teigia, kad jo

įsivyravimas nulemtas ne tik stipresniųjų tarptautinės sistemos veikėjų interesų bei galimybių, bet ir pamatinės pačių regionų savybės – didelio atvirumo išorės atžvilgiu, lyginant, tarkim, su suvereniomis valstybėmis. Galiausiai, net ir regioninės prieigos paribiuose esantis Mearsheimeris iš esmės detalizuoja Buzano ir Wæverio principą, tokį didžiųjų galių elgesį siedamas su bandymais sutrukdyti varžovams įgyvendinti hegemoniją jų kaimynystėje.

Visi šie pastebėjimai leidžia disertacijoje suformuluoti ir pagrįsti išorės veikėjų skvarbos į regioną matavimo įrankį (5 lentelė), kurį sudaro du pamatiniai matmenys: įtakos priemonės ir saugumo problemos. Pirmuoju atveju nagrinėjama pripažintų kietosios (karinės ir ekonominės) bei švelniosios galios elementų sklaida įtakos pavidalu. Taip pat ypatingas dėmesys tenka ir instituciniam jo vaidmens įteisinimui per įsitraukimą į vietos daugiašalio bendradarbiavimo mechanizmus. Kitaip tariant, tiriama, kokiomis priemonėmis dominantis išorės veikėjas bando įsitvirtinti regione. Vertėtų pastebėti, kad šiuo požiūriu skvarba yra suprantama plačiau nei išimtinai saugumą akcentavusių Buzano ir Wæverio atveju.

5 lentelė. *Išorės veikėjų skvarbos į regioną matavimo įrankis*

Skvarbos matmenys	Skvarbos požymiai
1. Įtakos priemonės	Kietosios galios elementų sklaida: • karinė galia • ekonominė galia Švelniosios galios elementų sklaida Daugiašaliai bendradarbiavimo mechanizmai
2. Saugumo problemos	Savarankiškas, vietos hegemono interesams prieštaraujantis elgesys kartinio saugumo iššūkio atžvilgiu

Labiausiai kietosios galios koncepciją atitinkanti karinės įtakos sklaida apima karinių bazių kūrimą dominančioje užsienio valstybėje, bendrai įgyvendinamas dvišales ar daugiašales karines pratybas bei kitas bendradarbiavimo šioje srityje formas, tokias kaip prekyba ginkluote ir dalijimasis gynybos technologijomis ar bendras jų plėtojimas. Dabartinėje

globalizacijos epochoje vis svarbesne tampančios ekonominės įtakos sklaidos atveju galia pasireiškia per keletą esminių vaidmenų: pirkėjo, pardavėjo, investuotojo ir pagalbos teikėjo¹³⁴. Kitaip tariant, dėmesys turi būti kreipiamas į tris pagrindines sritis: dvišalės prekybos apimtis bei jos struktūrą, investicijų dydį bei su jomis dažnai glaudžiai susijusios ekonominės pagalbos mastus. Pagaliau, turint omenyje ilgalaikį švelniosios galios pasireiškimo pobūdį bei jos matavimo problemas, empirinėje disertacijos dalyje šios rūšies įtakos skvarba paliečiama pačiais ryškiausiais atvejais, kurie negalėtų būti vienareikšmiškai priskirti „kietesnėms“ karinės bei ekonominės galios apraiškoms.

Ne mažiau svarbus yra antrasis matmuo, leidžiantis ne tik geriau įžvelgti tikruosius išorės veikėjo įtakos regione mastus, bet ir nustatyti santykių su vietos hegemonu ypatumus. Vadovaujantis plačiai pripažinta prielaida, kad svarbiausias (sub)sistemos ypatybes atspindi pamatiniai jai būdingi saugumo klausimai¹³⁵, iššūkiai ir konfliktai¹³⁶ ar karštieji taškai¹³⁷, disertacijoje lyginama konkreiti jų užsienio politika trijų didžiausių kiekvieno regiono saugumo problemų atžvilgiu. Galios asimetrijos naudai šiuo atveju bylotų tarpusavio konkurencijos apraiškos, vienam iš dviejų veikėjų demonstruojant žymiai didesnę veiksmų savarankiškumą ir užtikrintumą kaimyno „kieme“. Ši įžvalga tinkamai įvertina ir minėtą Womacko pastebėjimą dėl ypatingo krizių poveikio asimetriškiems santykiams.

Taigi, pristatytas išorės veikėjų skvarbos į regioną matavimo įrankis taip pat bus naudojamas dominančių didžiųjų galių lyginimo tikslais. Trys kiekvienos subsystemos saugumo problemos argumentuotai išskiriamos kitame disertacijos skyriuje įgyvendinant pirminį jų strateginės aplinkos įvertinimo uždavinį. Kadangi darbe nagrinėjama išorės veikėjo skvarba ne vietos hegemono, o būtent jo regioninės periferijos (antrinių valstybių) atžvilgiu, tarp

¹³⁴ David M. Lampton, *Three Faces of Chinese Power: Might, Money, and Minds*. Berkeley, Los Angeles & London: Berkeley University Press, 2008, 88.

¹³⁵ Buzan ir Wæver, 56.

¹³⁶ Avery Goldstein, „Great Expectations: Interpreting China’s Arrival.“ *International Security*, 22 (3), 1997-1998, 36-73, 54.

¹³⁷ Thomas Wilkins, „The New ‘Pacific Century’ and the Rise of China: An International Relations Perspective.“ *Australian Journal of International Affairs*, 64 (4), 2010, 381-405, 393.

tiriamų iššūkių nebus paties jo vyravimo fakto kaip grėsmės taikai ir stabilumui savo regione, šią problemą laikant abiems būdinga konstanta.

Apibendrinant, disertacijoje pasiūlytas regioninio lygmens galios asimetrijos teorinis modelis pragmatiškai remiasi įvairiais, skirtingoms tarptautinių santykių paradigmoms atstovaujančiais šaltiniais, nors didžiausias vaidmuo ir tenka realizmui būdingoms prielaidoms bei sąvokoms. Šį modelį sudaro du pagrindiniai – hegemonijos asimetrijos ir skvarbos asimetrijos – ramsčiai, apsprendžiantys ir darbo tiriamosios dalies struktūrą. Kompleksinis jo taikymas Kinijos ir Rusijos tarpusavio santykių atvejui išnagrinėti gali būti vertinamas ne tik kaip priemonė atskleisti strateginėje partnerystėje glūdinčius prieštaravimus, bet ir kaip bandymas išplėtoti vidutinio lygmens teoriją, skirtą atrasti ir paaiškinti tik tam tikros rūšies svarbiuose empirinės tikrovės reiškiniuose glūdintį priežastinį mechanizmą, kuris nepretenduoja į universalias ambicijas už jų ribų.

2. KINIJOS IR RUSIJOS PADĖTIS TRADICINĖSE JŲ ĮTAKOS SFEROSE

Прежде всего следует признать, что крушение Советского Союза было крупнейшей геополитической катастрофой века.

Владимир В. Путин в Послании Федеральному Собранию РФ (2005)¹³⁸

中国反对各种形式的霸权主义和强权政治，不干涉别国内政，
永远不称霸，永远不搞扩张。

胡锦涛在中国共产党第十八次全国代表大会上的报告 (2012)¹³⁹

Disertacijos empirinę dalį pradedančiame skyriuje siekiama kompleksiškai įvertinti tiriamąją erdvę, t.y. apibrėžti abi rūpimas valstybes supančių regionų strateginę aplinką. Šiam tikslui įgyvendinti pasitelkiama apžvelgta Buzano ir Wæverio regioninių saugumo kompleksų teorija, kaip minėta, numatanti keturių esminių kintamųjų analizę: (1) apimties (sienų), (2) integracijos (anarchijos lygio), (3) draugiškumo ir priešiško modelių, bei, žinoma, (4) galios pasiskirstymo (poliškumo) regione klausimus. Taigi, pirmiausia šiame skyriuje vadovaujantis plačiai pripažintais kriterijais apibrėžiami Kiniją ir Rusiją supantys regionai, kurių apimtys iš esmės atitiktų abiejų veikėjų tradiciškai formuluojamų įtakos sferų ribas. Kitaip tariant, stengiamasi nustatyti ar Pekinas ir Maskva gali būti laikomi *tradiciniais* regioniniais hegemonais. Kitame poskyryje abiem atvejais nagrinėjami Buzano ir Wæverio išskirti regionų saugumo požymiai, leidžiantys vėliau tinkamai atsižvelgti į rimtą jų tarpusavio palyginamumo problemą. Įvertinus abiejų veikėjų galios proporcijos savo subsistemose mastus (poliškumą), atsakoma į klausimą ar jie gali būti laikomi ne tik *tradiciniais*, bet ir *pasyviais* regioniniais

¹³⁸ „Pirmiausia vertėtų pripažinti, kad Sovietų Sąjungos griūtis buvo didžiausia amžiaus geopolitinė katastrofa“. Vladimiras Putinas, Metinis pranešimas Rusijos Federacijos Federaliniame Susirinkime. Maskva, 2005 m. balandžio 25 d.

<http://archive.kremlin.ru/appears/2005/04/25/1223_type63372type63374type82634_87049.shtml> [Žiūrėta 2012 10 11].

¹³⁹ „Kinija prieštarauja bet kokioms hegemoniško elgesio ir galių politikos apraiškoms, nesikiša į kitų šalių vidaus reikalus ir niekada nevykdys hegemoniškos ar ekspansinės politikos“. Hu Dzintao, Pranešimas XVIII-ajame Kinijos komunistų partijos suvažiavime. Pekinas, 2012 m. lapkričio 8 d. <http://guoqing.china.com.cn/2012-11/19/content_27153574_12.htm> [Žiūrėta 2013 01 05].

hegemonais. Trečiajame poskyryje toliau taikant pristatytą sudėtinį hegemonijos matavimo įrankį nagrinėjami jų hegemoninio elgesio ypatumai per tiriamąjį dvylikos pirmųjų XXI amžiaus metų laikotarpį. Čia siekiama įvertinti ar Kinija ir Rusija gali būti laikomomis *faktinėmis* hegemonėmis tiesioginėje savo kaimynystėje. Vadovaujantis teorinėje dalyje pasiūlyta evoliucine hegemonijos tipologija gauti tyrimo rezultatai tarpusavyje lyginami skyriaus apibendrinimuose.

2.1. Kinijos ir Rusijos tradicinių įtakos sferų kilmė ir ribos

Vadovaujantis aukščiau pateiktu, akademinėje literatūroje pripažintu regiono apibrėžimu, be būtinos geografinio artumo sąlygos galima išskirti tris esminius jų išskyrimo kriterijus: (1) bendrąją istorinę patirtį ir kultūrą; (2) palyginti gilų politinių, ekonominių ir saugumo ryšių savitarpiskumą, ypač regioninės integracijos procesų požiūriu; bei, galiausiai, (3) tapatybinės prigimties regiono apimties pripažinimą tarp pačių jo veikėjų bei išorėje (tarptautiniame politiniame ir akademiname diskurse). Suprantama, kad istoriškai pakankamai ilgo vieno veikėjo vyravimo regione atveju galima jį vadinti tradiciniu hegemonu šioje subsistemoje, o ją pačią – tradicine šio veikėjo įtakos sfera.

2.1.1. Šiaurės Rytų Azija kaip tradicinė Kinijos įtakos sfera

Kiniją supančiam regionui apibūdinti šiandien vartojama bent keletas pagrindinių sąvokų: Rytų Azija, Šiaurės Rytų Azija, Azijos-Ramiojo vandenyno erdvė ar Tolimieji Rytai. Priešingai negu dažnai įsivaizduojama populiariajame diskurse, jos toli gražu nėra tapačios. Kadangi konkrečių regiono apimčių nustatymas yra būtinas įgyvendinti vėlesniam poliškumo įvertinimo uždaviniui, šiam iš pirmo žvilgsnio antriniui klausimui būtina skirti deramą dėmesį. Paeiliui išanalizavus tris minėtus regionų išskyrimo kriterijus, parodoma, kad geriausiai Kiniją supančią erdvę apibūdina būtent „Šiaurės Rytų Azijos“ (ŠRA) sąvoka.

Bendra istorinė patirtis ir kultūra. Pirmieji civilizacijos židiniai rytiniuose Eurazijos pakraščiuose atsirado III tūkstantmetyje pr. m. e. dabartinės Kinijos teritorijoje esančiame Geltonosios upės (*Huanghe*) slėnyje. III amžiuje pr. m. e. Čin dinastijai (*Qin*, 221-206 m. pr. m. e.) pagaliau suvienijus tarpusavyje kariavusias kinų civilizacinės erdvės valstybes įkuriamą daugiau nei dviem tūkstančiams metų regiono hierarchiją apsprendusi imperija. Vartojant šiandieninį tarptautinių santykių teorijų žodyną, naujasis politinis darinys ne tik ryškiai pranoko visus kaimynus materialiosios galios požiūriu, tačiau turėjo paruoštą ir idėjinę, „švelniąją“ programą savo įtakai plėtoti. Jos pagrindu tapo imperijos tapatybę pagrindžianti, kosmologinės prigimties „paskliautės“ (*tianxia*) koncepcija, teigianti, kad būtent Kinija yra viso civilizuoto pasaulio centras, o tiksliau *pati* civilizacija. Kinų viršenybės doktrinos (sinocentrizmo) idėjos sulaukė palaikymo ir Konfucijaus (*Kongzi*, 551-479 m. pr. m. e.) filosofijoje, kuri imperiniu laikotarpiu įgijo *de facto* valstybinės ideologijos statusą¹⁴⁰. Veikiausiai niekas taip aiškiai neatspindi sinocentristinio palikimo kaip pats „Kinijos“ pavadinimas, originalo kalba reiškiantis būtent „vidurio valstybę“ (*Zhongguo*).

Vieningos imperijos atsiradimas sąlygojo ir jos kaimynystės virsmo į atskirą regioną pradžią. Ne be pagrindo save civilizacijos etalonu laikiusi Kinija, praktinėje užsienio politikoje prisiėmė civilizacinės misijos aplinkinių „barbarų“ (*yi*) atžvilgiu idėją¹⁴¹. Ilgainiui susiklosčiusi regioninė santvarka priminė aplink „vidurio karalystę“ priklausomai nuo sinifikacijos lygio išsidėsčiusius koncentrinius ratus. Pirmajam, artimiausiam iš jų priklausė trys kaimyninės agrarinės valstybės, kurias šiandien tapatintume su Korėja, Japonija ir Vietnamu. Pabrėžtina, kad visas jas tarpusavyje siejo būtent siekiai perimti pažangesnes kinų institucijas bei idėjas: konfucianizmu paremtą politinę ir socialinę teoriją, biurokratinės organizacijos formas, švietimo, menų bei amatų kanonus ir pan. Suprantama, kad pagrindinį vaidmenį šiame procese suvaidino pagrindinė tarpusavio komunikacijos priemonė – kalba. Nors

¹⁴⁰ Andrijauskas, 2012, 311-314.

¹⁴¹ Antanas Andrijauskas, *Kultūrologijos istorija ir teorija*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2003, 124.

korėjiečių, japonų ir vietnamiečių kalbos nėra giminingos kinų dialektams, pastarųjų ideografinė rašto sistema tūkstantmečiams susiejo juos tarpusavyje¹⁴². Be to, nors vietinės kalbos ir vyravo kasdienėje šnekoje, formali dvaro komunikacija paprastai naudojo būtent rašytinę kinų. Pats klasikinės kinų prozos ir poezijos išmanymas tapo svarbiausiu gero išsilavinimo ir etiketo ženklų¹⁴³. Visa tai leidžia bendrąją šio koncentrinio rato bei pačios „vidurio imperijos“ erdvę apibrėžti kultūrine kinų rašmenų (*hanzi*) kategorija.

Tradicine Kinijos saugumo problema tapo tolimesniame koncentriname rate esančios klajoklių valstybės ir gentys. Šie „barbarai“ paprastai nejautė poreikio perimti visų sėslios, agrarinės civilizacijos atributų, o į pačią imperiją žvelgė veikiau kaip į pasipelnymo ir grėsmės šaltinį, o ne idealią santvarką. Galiausiai, trečiasis koncentrinis ratas iš esmės apėmė visą likusį pasaulį ir amžinu savo pranašumu įsitikinusių kinų nelabai domino¹⁴⁴. Tokiomis sąlygomis praktinė imperijos užsienio politika įgijo sinocentrinę institucinę išraišką, kuri šiandien akademiniame diskurse žinoma sutartiniu „duoklių sistemos“ (angl. *tribute system*) pavadinimu. Ši Vakaruose išplėtotą koncepciją, pasak bene žymiausio jos tyrinėtojo Johno K. Fairbanko, reiškia pamatinį kinų tarptautinių santykių ir diplomatijos tarpininkavimo mechanizmą, kuriuo „barbarų“ regionams už Kinijos ribų buvo suteiktas vaidmuo visapusiškoje imperijos formuluojamoje politinėje ir etinėje pasaulio veikimo schemoje¹⁴⁵. Tokiu būdu formalia hierarchija paremti santykiai apėmė dvi esmines institucijas: aplinkinių valdovų titulų ir įgaliojimų pripažinimą imperatoriaus vardu (investitūrą) ir reguliarių diplomatinių ir prekybinių misijų siuntimą į imperijos sostinę (pačią duoklę). Vadinamoji duoklių sistema ne tik apsprendė tarptautinius santykius regione iki pat XIX amžiaus, tačiau kartu

¹⁴² Palyginti lengvas ir greitas kinų rašmenų ir žodyno perimamumas buvo įmanomas todėl, kad ideografinė rašto prigimtis leido itin lengvai jį taikyti bet kokiai kalbai – idealiu atveju tam tikras simbolis turėjo tokią pat reikšmę visomis kalbomis nepriklausomai nuo jo tarties kiekvienoje iš jų (Konstantinas Andrijauskas, 2011, 197).

¹⁴³ David C. Kang, „Hierarchy in Asian International Relations: 1300-1900.“ *Asian Security*, 1 (1), 2005, 53-79, 57.

¹⁴⁴ Q. Edward Wang, „History, Space, and Ethnicity: The Chinese Worldview.“ *Journal of World History*, 10 (2), 1999, 285-305, 289-290.

¹⁴⁵ John K. Fairbank ir S. Y. Teng, „On the Ch'ing Tribute System.“ *Harvard Journal of Asiatic Studies*, 6 (2), 1941, 135-246, 139.

tapo ir Europoje po 1648 m. Vestfalijos sutarties susidariusios santvarkos priešingybė. Mūsų žemyne teisiškai įsitvirtinus suvereniteto doktrina paremtos valstybių tarpusavio lygybės principams, Kinijos kaimynystėje susiklostė formalia hierarchija, bet faktine lygybe paremta tarptautinių santykių praktika. Kai kurių mokslininkų teigimu, ši santvarka nulėmė ilgalaikį sąlyginės taikos rytiniuose Azijos pakraščiuose laikotarpį (lot. *Pax Sinica*), ryškiai kontrastuojantį su tuo pat metu Europoje vykusiais kruvinais karais¹⁴⁶.

Duoklių sistemos ilgaamžiškumas gali būti siejamas su trimis pagrindinėmis priežastimis. Pirmoji ir akivaizdžiausia yra neabejotinas Kinijos imperijos vyravimo savo kaimynystėje faktas. Buzano teigimu, būtent „vidurio valstybės“ galios pakilimai ir nuopoliai bent du tūkstančius metų apsprendė ją supančio regiono likimą¹⁴⁷. Kinija tradiciškai vyravo ne tik apžvelgto kultūrinio patrauklumo (švelniosios galios) požiūriu, bet ir kone visais pagrindiniais „kietaisiais“ rodikliais. Didžiausią planetoje gyventojų skaičių kompensuodama įspūdinga teritorija, imperija išliko ekonomiškai apsirūpinanti iki pat XIX amžiaus¹⁴⁸. Nepaisant periodiškai pasikartojančių sėkmingų klajoklių įsiveržimų, karinės galios pusiausvyra agrarinės Kinijos naudai pakrypo tik ją suvienijus, ir vėliau priklausė būtent nuo atskirų dinastijų bei valdovų kompetencijos¹⁴⁹. Iš tiesų nuo pat duoklių sistemos įsitvirtinimo su tikroju kinų valstybinės bei etninės tapatybės pagrindu tapusia Han dinastija (202 m. pr. m. e. – 220 m.)¹⁵⁰, imperijos galia augo pradiniais Tang (618–907 m.), Ming (1368–1644 m.) ir Čing (1644–1912 m.) dinastijų valdymo laikotarpiais¹⁵¹.

¹⁴⁶ David C. Kang, „Hierarchy and Legitimacy in International Systems: The Tribute System in Early Modern East Asia.“ *Security Studies*, 19, 2010, 591-622, 592-603.

¹⁴⁷ Barry Buzan, „Security Architecture in Asia: the Interplay of Regional and Global Levels.“ *The Pacific Review*, 16 (20), 2003, 143-171, 148.

¹⁴⁸ Ši ypatybė kartu paaiškina ir Kinijos abejingumą kolonijinei ekspansijai į užjūrį, kuriai buvo sukurtos visos prielaidos dar XV amžiaus pradžioje įspūdingajai admirolo Dženg He (*Zheng He*) flotilei įgyvendinant ekspedicijas į Ramųjį ir Indijos vandenynus.

¹⁴⁹ Vienintelis, nors ir neabejotinai svarbus klajoklių karinis pranašumas kilo iš pačios jų prigimties: didžiuliai žirgų ištekliai ir kone neaprepiamas strateginis užnugaris stepių pavidalu leido sukurti itin mobilią raitininkų pajėgą, puikiai tinkančią sėkmingiems, viską už priešininko tvirtovių ribų niokojantiems išpuoliams.

¹⁵⁰ Neatsitiktinai būtent šis vardas apibūdina pačius etninius kinus (hانيوس).

¹⁵¹ Kang, 2010, 602.

Santykinė geografinė izoliacija yra antroji fenomenalaus duoklių sistemos ilgaamžiškumo priežastis. Iš tiesų agrarinės Kinija bei artimiausios jos kaimynės buvo atskirtos nuo likusio pasaulio aukščiausio planetoje kalnyno bei dykumų vakaruose, neaprėpiamų stepių šiaurėje, didžiausio vandenyno rytuose bei kone neįžengiamų džunglių pietuose. Šie geografiniai ypatumai leido Kinijai tūkstančius metų tiesiogiai nesusidurti su jai pažanga prilygstančiomis civilizacijomis¹⁵². Nepaisant įspūdingų prekybos arterijų, nutiestų jūromis bei sausuma (Šilko kelias) komunikacinio poveikio, kitų kultūrų atributų sklaida imperijoje vyko be tiesioginio išorinių agrarinių imperijų pasirodymo. Net ir didžiųjų religijų atėjimas negalėjo sukrėsti sinocentrizmo pamatų, kadangi vienos jų neįgijo pakankamai įtakos (krikščionybė, islamas), o kitos buvo sėkmingai sinifikuotos (budizmas)¹⁵³.

Tačiau bene svarbiausia duoklių sistemos išlikimo priežastis buvo visų suinteresuotų veikėjų esminių tikslų suderinamumas, kurio dėka regione net ir jų tarpusavio hierarchijos sąlygomis taip ilgai vyravo santykinis stabilumas. Pati Kinija geranorišką savo vaidmenį kaimynystėje apibrėžė priešpriešos agresyviam hegemonizmui (*ba*) kategorijomis. Užsienio politikos praktikoje imperija paprastai neturėjo nei noro, nei poreikio užkariauti nominaliai jos viršenybę pripažinusių valstybių. Tuo tarpu pastarosios ne tik *de facto* išlaikydavo savo nepriklausomybę, bet ir daug išlošdavo režimo stabilumo (legitimumo šalies viduje), finansų (pajamų iš prekybos su imperija) bei saugumo (Kinijos įsipareigojimų ginti išorinės agresijos akivaizdoje) požūriais. Tokiomis sąlygomis regionas išvengė poliarizacijos tarp vyraujančios galios ir ją atsverti bandančių kaimynų sąjungos, o dauguma vietos karinių konfliktų vyko tarp imperijos ir klajoklių, o ne kinų rašmenų erdvės viduje¹⁵⁴.

¹⁵² Iki pat XIX amžiaus svarbiausia Kinijos saugumo grėsmė išlikę klajokliai kartais sugebėdavo ją užkariauti, tačiau net ir galingiausias jų dinastijas įtvirtinę mongolų Juaniai (*Yuan*, 1271-1368 m.) bei mandžiūrų Čingai ilgainiui perimdavo esmines kinų institucijas, o tarp jų ir sinocentrinę doktriną. Tiek pats agresijos faktas, tiek ir vėlesnis agresorių nuolankumas vietos tradicijoms kiek paradoksaliai kinams patvirtindavo jų išskirtinumą.

¹⁵³ Konstantinas Andrijauskas, 2012, 317.

¹⁵⁴ Ten pat, 319-320.

Suprantama, kad regioną apibūdinančios duoklių sistemos griūtis prasidėjo Kinijai susidūrus su išorinėmis, jos kultūros lobyną mažiau vertinusiomis galiomis. Aukščiau minėta 1689 m. Nerčinsko sutartis su Rusija kaip tik ir pradėjo palaipsnį jos irimą vakarietiškos, tarptautine teise paremtos sistemos naudai, kuri buvo prievarta įtvirtinta XIX amžiaus viduryje Čingų valdomai Kinijai gėdingai pralaimėjus du Opijaus karus „užjūrio barbarams“ iš tolimosios Europos. Amžiaus pabaigoje „apsivertė“ ir regiono viduje tūkstantmečiais vyravusi hierarchinė santvarka. 1894-1895 m. tarpusavio kare Kinija pralaimėjo sparčią modernizaciją po 1868 m. įgyvendinusiai buvusiai duoklių mokėtojai Japonijai. Pastaroji tokiu būdu pradėjo pusamžį trukusį imperialistinį skverbimąsi į žemyną, kurį sustabdė tik pralaimėjimas Antrajame pasauliniame kare. Tačiau net ir Šaltojo karo sąlygomis 1960 m. Savitarpio pagalbos bei saugumo sutarties su Vašingtonu supančiotas Tokijas galėjo išlaikyti santykinę savo pirmenybę regione jau nebe karinėmis, o spartaus ekonominio augimo sąlygotomis priemonėmis. Užleidusi tradicines pozicijas Kinija tuo tarpu pasinėrė į vadinamąjį „nacionalinio pažeminimo amžių“ (*bainian guochi*), kuris gali būti suprantamas kaip keturių skirtingų šalies modernizacijos projektų bei jų tarpusavio konfliktų seka¹⁵⁵. Paskutiniajam iš jų tapus sėkmingu, dabartinį Pekino galios regione augimą tam tikra prasme galima traktuoti kaip sugrįžimą į tradicinę, įprastą būseną po šimtmetį trukusio intarpo¹⁵⁶.

Politiniai, ekonominiai ir saugumo ryšiai. Viena žymiausių Kiniją supančio regiono ypatybių yra išplėtotų daugiašalių institucijų trūkumas. Iš tiesų pačios jo apimtys gali būti suprantamos kaip likutinė teritorija, plytinti tarp trijų regioninės integracijos projektų: Pietryčių Azijos tautų asociacijos (angl. *Association of Southeast Asian Nations*, ASEAN), Pietų Azijos regioninio bendradarbiavimo asociacijos (angl. *South Asian Association for Regional Cooperation*, SAARC) ir Nepriklausomų valstybių sandraugos

¹⁵⁵ Konstantinas Andrijauskas, „Kinijos modernizacijos keliai ir klystkeliai: integrali plėtra.“ Kn. *Kultūrologija XVI*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2008, 139-167.

¹⁵⁶ Mark Beeson, „Geopolitics and the Making of Regions: The Fall and Rise of East Asia.“ *Political Studies*, 57, 2009, 498-516, 508.

(NVS). Tuo tarpu pačioje Šiaurės Rytų Azijoje galiojantys daugiašaliai bendradarbiavimo mechanizmai, tokie kaip ASEAN Regioninis Forumas (ARF) saugumo srityje ar Azijos ir Ramiojo vandenyno ekonominio bendradarbiavimo (*Asia-Pacific Economic Cooperation*, APEC) forumas, gimė už nagrinėjamo regiono ribų ir šiandien įtraukia daugybę kitų žemynų valstybių. Šiuo požiūriu sąlygine išimtimi buvusios Šešiašalės derybos Korėjos Liaudies Demokratinės Respublikos (Šiaurės Korėjos) branduolinės programos klausimu žlugo 2009 metais.

Šiaurės Rytų Azijos daugiašalių institucijų deficitą nulėmė keletas esminių priežasčių. Pirmiausia, pati regioninės integracijos idėja daugumoje vietos valstybių tapo ilgam diskredituota vienintelio jos projekto šiuolaikinėje epochoje – vad. Didžiosios Rytų Azijos bendrojo klestėjimo sferos (jap. *Dai-to-a Kyo-eiken*), kurios idėją Antrojo pasaulio karo metais agresyviai skleidė militaristinė Japonija. Šaltojo karo laikotarpiu, kita vertus, integracijos projektams smarkiai priešinosi tiek Mao valdoma revizionistinė Kinija, tiek ir į regioną įsitraukusi JAV. Pirmoji nepasitikėjo ideologiniais varžovais, o antroji sąmoningai stiprino savo vaidmenį saugumo srityje sukūrus regioninę dvišalių aljansų sistemą¹⁵⁷, žinoma San Francisko arba „stebulės ir stipinų“ (angl. *hub and spokes*) vardu. Kitaip tariant, JAV strateginė vizija šiame regione buvo priešinga NATO paremtai Vakarų Europos saugumo architektūrai. Pagaliau, ŠRA nuo pastarojo regiono skyrėsi ir tuo, kad joje nacionalistiškai nusiteikę suinteresuotų valstybių politiniai elitai taip ir nesugebėjo susitaikyti tarpusavyje.

Vis dėlto vidutiniu ir ilguoju laikotarpiu JAV politika regione kiek paradoksaliai nulėmė ne tik rimtų prielaidų jo integracijai atsiradimą, bet ir globalios ekonominės galios persislinkimą į Rytus bei Vašingtono įtakos smukimą juose. Iš tiesų didžiausiomis jo pergalėmis ŠRA pagrįstai laikyti taikus Japonijos atstatymas bei Kinijos įtraukimas į globalią kapitalistinę

¹⁵⁷ Šiaurės Rytų Azijoje atitinkamai įtvirtintą bendrosios gynybos sutartimis su Seulu (1953 m.) ir Taipėjumi (1954 m.) bei Savitarpio pagalbos ir saugumo sutartimi su Tokiju (1951 m., pratęsta 1960 m.). 1979 m. JAV pradėjus oficialius diplomatinis santykius su Kinijos Liaudies Respublika, šalies saugumo įsipareigojimai saloje esančiam Kinijos Respublikos režimui iš esmės pratęsti Kongreso priimtu Santykių su Taivanu aktu (*Taiwan Relations Act*).

ekonomiką daugelio amerikiečių akyse sukūrė grėsmę savo šalies padėčiai tarptautinėje arenoje¹⁵⁸. Tokijo ekonominės galios iškilimas septintajame-devintajame XX amžiaus dešimtmečiais ne tik vertė nervintis JAV, bet ir pradėjo iki šiol tebesitęsiančią gamybinių, technologinių ir finansinių saitų regiono viduje stiprėjimo tendenciją. Po Šaltojo karo drastiškai sulėtėjus Japonijos ūkio augimui, jos vaidmenį šiame procese sėkmingai perėmė Kinija. Šiandien galima konstatuoti, kad nepaisant institucinės integracijos trūkumo, ŠRA būdingas gilus ekonominių ryšių savitarpiškumas¹⁵⁹.

Pripažinimas regiono viduje bei išorėje. Tarptautiniame politiniame ir akademiname diskurse iš esmės sutariama, kad Kinija (kartu su Honkongu, Makao ir Taivanu), Japonija ir abi Korėjos pusiasalio valstybės priklauso tam pačiam regionui. Kita vertus, skiriasi nuomonės dėl papildomų šalių narystės ir paties jo pavadinimo. Pavyzdžiui, JTO Statistikos skyrius „Rytų Azija“ vadinamai erdvei priskiria ir Mongoliją¹⁶⁰. Akademinėje bendruomenėje vyraujančią painiavą šiuo klausimu atskleidžia teorinėje disertacijos dalyje nagrinėti autoriai. Mearsheimeris „Šiaurės Rytų Azijai“ priskiria ir Rusiją, o JAV traktuoja kaip išorės balansuotoją¹⁶¹. Tuo tarpu Buzanas ir Wæveris tokiu pat vardu pakrikštytą erdvę regi be Rusijos, Mongolijos ar juo labiau JAV, tačiau pabrėžia, kad po Šaltojo karo galima įžvelgti bendro su Pietryčių Azija regioninio saugumo komplekso (Rytų Azijos) atsiradimo požymių¹⁶². Menką pagalbą šiuo atveju pasiūlo ir paties regiono politikai. XX amžiaus pabaigoje gajus esą jį jungusių „azijietiškų vertybių“ diskursas kilo iš kaimyninės Pietryčių Azijos, tačiau šiandien ŠRA bendroji tapatybė kuriama remiantis ne pasipriešinimu liberaliai Vakarų demokratijos ir rinkos ekonomikos sampratai, o specifinės populiariosios kultūros sklaida: Japonijos „anime“ ir „karaoke“,

¹⁵⁸ Beeson, 506.

¹⁵⁹ T. J. Pempel, „Introduction: Emerging Web of Regional Connectedness.“ Kn. T. J. Pempel (sud.), *Remapping East Asia: The Construction of a Region*. Ithaca: Cornell University Press, 2005, 1-28, 12-24.

¹⁶⁰ United Nations Statistics Division, „Composition of Macro Geographical (Continental) Regions, Geographical Sub-Regions, and Selected Economic and Other Groupings.“ UN, 2013. <<http://unstats.un.org/unsd/methods/m49/m49regin.htm>> [Žiūrėta 2013 03 10].

¹⁶¹ Mearsheimer, 360-402.

¹⁶² Buzan ir Wæver, 144-164.

Korėjos popmuzika, Kinijos kino aktoriais ar visur matomais kultiniais prekės ženklais, tokiais kaip „Hello Kitty“¹⁶³.

Taigi, atsižvelgiant į pamatinius kriterijus, disertacijoje minimalistškai traktuojama, kad Kinijos Liaudies Respublika, Kinijos Respublika (Taivanas), Japonija ir abi Korėjos pusiasalio valstybės sudaro atskirą regioną, kurį geriausiai apibūdina „Šiaurės Rytų Azijos“ pavadinimas. Daugumos kriterijų neatitinkančios Rusija ir Mongolija nėra įtraukiamos į šią erdvę. Pirmoji nepaisant epizodiškai svarbaus savo vaidmens regiono reikaluose, vis dėlto yra labiau Europai priklausanči valstybė istoriniu, demografiniu, ekonominiu ir kultūriniu požiūriais, o jos užsienio politikos praktikoje svarbiausias dėmesys tenka tiesioginei savo kaimynystei už ŠRA ribų. Mongolija, nepaisant žymaus vaidmens regiono istorijoje, taip pat niekada nepriklausė kinų rašmenų erdvei, kultūriniu požiūriu turėjo daugiau panašumų su posovietinės Centrinės Azijos valstybių pirmtakais, o saugumo atžvilgiu nuo 1924 m. paskelbtos nepriklausomybės atliko buferio vaidmenį tarp Maskvos ir Pekino.

Disertacijoje sutinkama su Buzanu ir Wæveriu, Rytų Aziją apibrėžiančiais kaip šiaurės rytinių ir pietrytinių žemyno dalių visumą. Imperiniu laikotarpiu Kinijai artimas Vietnamas šiuolaikinės epochos įvykių dėka priskiriamas būtent pastarajam regionui. Likusi Pietryčių Azija istoriniu bei kultūriniu požiūriais visada buvo veikiamą ne tiek kinų, kiek indų civilizacijos. XX amžiuje šis regionas ASEAN pavidalu pradėjo plėtoti bendrąją savo tapatybę būtent pasipriešinimo Pekinui sąlygomis. „Tolimųjų Rytų“ sąvoka atsižvelgiant į jos eurocentrinę prigimtį¹⁶⁴ vartojama tik atitinkamai Rusijos federalinei apygardai apibūdinti. Galiausiai, „Azijos-Ramiojo vandenyno“ koncepcijos atmetimas glaudžiai susijęs su Vašingtono vaidmens regione problema. Priešingai negu kitos alternatyvos, šis apibrėžimas leidžia peržengti geografinės kliūtis ir įteisinti JAV vaidmenį kitame didžiausio planetos vandenyno krante. Tačiau disertacijoje akcentuojamu minimalistiniu

¹⁶³ Pempel, 2.

¹⁶⁴ Zhang Yongjin, „China and the Political Economy of Regionalization in East Asia.“ Kn. Emilian Kavalski (sud.), *China and the Global Politics of Regionalization*. Farnham & Burlington: Ashgate, 2009, 123-137, 125.

požiūriu Vašingtonas Azijoje tėra geriausiu atveju išorinis balansuotojas, o ne vidaus veikėjas. Šiuo atveju sekama Buzanu ir Wæveriu, teigiančiais, kad jis nuo vietos valstybių visada skirsis tuo, kad gali pasirinkti iš regiono išeiti ar būti iš jo išmestas¹⁶⁵. Tiek JAV įsitraukimas Šaltojo karo metu, tiek ir pusamžį trukęs Japonijos vyravimas negali paneigti to, kad pagrindiniu tradiciniu hegemonu Šiaurės Rytų Azijoje turi būti laikoma būtent Kinija.

2.1.2. Posovietinė erdvė kaip tradicinė Rusijos įtakos sfera

Priešingai negu Kinijos atveju, tradicinę Rusijos įtakos sferą apibrėžti yra palyginti lengvas uždavinys. Nors jai apibūdinti akademiniame diskurse dažnai vartotos tokios sąvokos kaip „Eurazija“¹⁶⁶, „artimasis užsienis“, „naujai nepriklausomos valstybės“, „NVS ir Baltijos valstybės“¹⁶⁷, atsižvelgiant į visus tris regionų išskyrimo kriterijus tiksliausia šiuo požiūriu pagrįstai laikytina „posovietinės erdvės“ (rus. *постсоветское пространство*) kategorija, kurią pirmąkart pavartojo lietuvių istorikas ir politologas Algimantas Prazauskas¹⁶⁸. Iš tiesų po Šaltojo karo pabaigos praėjus vos keliems dešimtmečiams SSRS patirtis negali būti nuvertinta nė vienoje iš penkiolikos ją sudariusių respublikų.

Bendra istorinė patirtis ir kultūra. Dabartinės posovietinio regiono ribos ne tik atitinka SSRS sienas jos griūties metu 1990-1991 m., bet yra panašios dar į XIX-XX amžių sandūros Rusijos imperijos kontūrus. Kitaip tariant, pagrindiniu jo apibrėžimo kriterijumi savaime tampa būtent skirtingų šios valstybės įsikūnijimų istorinis vyravimas savo kaimynystėje, prasidėjęs su Maskvos Didžiosios Kunigaikštystės iškilimu XV-XVI amžiais, tačiau ryškiausiai atsiskleidęs būtent SSRS laikotarpiu. Kad ir kaip galbūt nenorėtų pripažinti šiandieniniai politinės slavų vienybės doktrinų (slavofilijos ir ypač panslavizmo) pasekėjai, keli gyvenimo kartu amžiai kultūriškai labiau susiejo

¹⁶⁵ Buzan ir Wæver, 80-81.

¹⁶⁶ Abbott Gleason, „Eurasia: What Is It? Is It?“ *Journal of Eurasian Studies*, 1, 2010, 26-32, 26.

¹⁶⁷ Lev Belousov ir Alexei Vlasov, „The Post-Soviet Space: A Transition Period.“ *Transition Studies Review*, 17 (1), 2010, 108-122, 109.

¹⁶⁸ Альгис Празаускас, „СНГ как постколониальное пространство.“ *Независимая газета*, 2 июля 1992 г. <http://www.ualberta.ca/~khineiko/NG_92_93/1141438.htm> [Žiūrėta 2013 02 22].

Maskvą su Centrinės Azijos ar Kaukazo tautomis, nei su Vidurio Europos ir Balkanų slavų šalimis. SSRS patirtis yra itin svarbi ne tik dėl to, kad dauguma regiono žmonių dar pamena gyvenimą šioje valstybėje, bet ir todėl, kad ji pati buvo ypatingas, civilizacinio eklekticizmo persmelktas projektas, apjungiantis tikras ir menamas vertybes, kultūras bei tradicijas. Pagrindiniu šio proceso varikliu, žinoma, buvo rusų kalba, iki šiol išlaikiusi ypatingą statusą antrinėse regiono šalyse¹⁶⁹.

Politiniai, ekonominiai ir saugumo ryšiai. Ryškiausias posovietinės erdvės dabartinis institucinis pavidalas yra 1991 m. dvylikos SSRS respublikų (išskyrus Baltijos valstybes) įkurta NVS¹⁷⁰. Moksliniame diskurse iš esmės sutinkama, kad ji savo laiku pasitarnavo kaip palyginti taikaus išsiskyrimo mechanizmas¹⁷¹, kurį šiandien stengiamasi pakeisti gyvybingais daugiašalio bendradarbiavimo ir integracijos projektais (plačiau kitame poskyryje). Suprantama, kad bendros valstybės griūtis apnuogino gilių tarpusavio saitų problemą. Nepriklausomybę išsikovojusios ar kai kuriais atvejais, atrodytų, nenoriai prisiėmusios šalys priklausė viena nuo kitos gamybos, energetiniu, transporto infrastruktūros ir kitais požiūriais. Ypatingoje padėtyje atsidūrė didžiulė Rusijos Federacija, kurios apimtys, istoriškai vyraujantis vaidmuo bei geografinis savitumas nulėmė rimtų įtakos svertų antrinėse posovietinės erdvės valstybėse atsiradimą. Tokiomis sąlygomis energetinės bei transporto infrastruktūros ar rusų etninių mažumų klausimai greitai įgavo ryškų saugumo pobūdį.

Pripažinimas regiono viduje bei išorėje. Nepaisant to, kad „posovietinės erdvės“ kategorija gali būti gana pagrįstai kritikuojama dėl jos neatitikimo šiandieninėms regiono realijoms¹⁷², būtų sunku paneigti, kad SSRS griuvėsiuose atsiradusias valstybes iki šiol jungia daugybė ryšių ir ypatingų bruožų, pateisinančių bandymus jas analizuoti kartu. Pagaliau, posovietinės

¹⁶⁹ Belousov ir Vlasov, 111-112.

¹⁷⁰ Šiandien Turkmėnistanas ir Ukraina organizacijoje turi neoficialaus nario statusą, o Gruzija iš jos pasitraukė po 2008 m. rugpjūčio karo.

¹⁷¹ Carol R. Saivetz, „The Ties that Bind? Russia's Evolving Relations with Its Neighbors.“ *Communist and Post-Communist Studies*, 45, 2012, 401-412, 403.

¹⁷² Nikitin, Alexander, „The End of the “Post-Soviet Space”: The Changing Geopolitical Orientations of the Newly Independent States.“ *Russia and Eurasia Briefing Paper*. Chatham House, 2008, 2.

erdvės apibrėžimo orientyru pasitelkus NVS, atsakoma į klausimą dėl trijų Baltijos valstybių priskyrimo nagrinėjamam regionui. Nepaisant to, kad Lietuva, Latvija ir Estija saugumo požiūriu vis dar gali būti traktuojamos kaip posovietinio regioninio saugumo komplekso dalis¹⁷³, nuoseklus, ryžtingas ir, svarbiausia, sėkmingas jų užsienio politikos kursas Vakarų kryptimi, vainikuotas naryste NATO ir ES, pagrindžia tyrimo metu priimtą sprendimą šių valstybių nelaikyti nagrinėjamos Rusijos tradicinės įtakos sferos dalimi.

Apibendrinant, tiek Kinija, tiek ir Rusija gali būti laikomos tradicinėmis regioninėmis hegemonėmis artimiausioje savo kaimynystėje. Atsižvelgiant į tris pamatinius regionų išskyrimo kriterijus, tradicine Pekino įtakos sfera minimalistškai traktuojama Šiaurės Rytų Azija, be jo paties kontroliuojamos teritorijos apimanti Japoniją, abi Korėjos pusiasalio valstybes ir Taivaną. Tuo tarpu Maskvos atveju jos „kiemu“ pripažįstama posovietinė erdvė pradinėse NVS ribose, t.y. be trijų Baltijos valstybių. Argumentuotai apibrėžus dominančių regionų apimtį (1 žemėlapis), galima pereiti prie tyrimui aktualių struktūrinių jų ypatumų analizės.

2.2. Dabartinių Kinijos ir Rusijos tradicinių įtakos sferų struktūrinės ypatybės

Šiame poskyryje nagrinėjamos pamatinės Šiaurės Rytų Azijos bei posovietinės erdvės struktūrinės ypatybės, leidžiančios įvertinti abiejų tradicinių regioninių hegemonų padėtį specifiniame vietos kontekste. Atsižvelgiant į teorinėje disertacijos dalyje pristatytą Buzano ir Wæverio regioninių saugumo kompleksų teoriją, pirminis dėmesys skiriamas keturiems joje išskirtiems regionų kriterijams: jų apimčiai (sienoms), integracijos/anarchijos lygiui, draugiškumo ir priešiško modeliams bei galios pasiskirstymui (poliškumui). Pastaruoju atveju kartu nustatoma ar Kinija

¹⁷³ Toks pasirinkimas būtų pateisinamas, kadangi regioninio saugumo komplekso koncepcija atspindi *negatyvią* sistemos veikėjų santykių dinamiką. Iš tiesų Baltijos valstybėms bei Rusijai iki šiol būdingas saugumo savitarpiskumas - Vilnius, Ryga ir Talinas didžiausia grėsmė tebeįkovoja Maskvą, kuri savo ruožtu taip pat jiems skiria didelį dėmesį (pagal Buzan ir Wæver, 414-416).

1 žemėlapis. Kinijos ir Rusijos tradicinės įtakos sferos

bei Rusija šiandien turėtų būti laikomos ne tik tradiciniais, bet ir pasyviais regioniniais hegemonais, vadovaujantis aukščiau pagrįsta sąlyga, kad tokios valstybės vyrauja subsistemoje materialiosios galios požiūriu.

2.2.1. Pasyvi Kinijos hegemonija Šaltojo karo tąsos regione sąlygomis

Kadangi kai kurie Buzano ir Wæverio regionų saugumo padėties apibrėžimo kriterijai jau buvo paliesti apibrėžiant Kinijos tradicinės įtakos sferos ribas, šiame etape užtenka priminti, kad apimties požiūriu Šiaurės Rytų Aziją sudaro penki tarptautinės politikos veikėjai (keturios visuotinai pripažįstamos valstybės ir neapibrėžto statuso Taivanas), o integracijos atveju jai būdingas unikalūs išplėtotų daugiašalių institucijų trūkumas. Pastaroji anomalija, kaip minėta, buvo sąlygota šiuolaikinės regiono istorijos vingių, kurie kartu nulėmė ir iki šiol jo saugumo problemas apibūdinančius draugiškumo ir priešiško modelius.

Šiaurės Rytų Azijai būdingi trys vidaus veikėjų tarpusavio priešiško modeliai, sąlygoti Japonijos imperialistinės užsienio politikos iki 1945 m. bei Kinijos ir Korėjos pilietinių karų, XX a. viduryje suskaldžiusių abi valstybes į komunistinę Šiaurę ir antikomunistinius Pietus¹⁷⁴. Globalaus ideologinio konflikto sąlygomis regione atsirado logiški draugiškumo modeliai tarp Pekino ir Pchenjano iš vienos bei Tokijo, Seulo ir Taipėjaus iš kitos pusių. Šioje konfigūracijoje didelis vaidmuo teko supervalstybėms, Vašingtonui sėkmingai įtraukus visus tris pastarosios stovyklos veikėjus į savo kuriamą Rytų Azijos saugumo architektūrą, o Maskvai galiausiai nesėkmingai pabandžius vyrauti kinų sąskaita. Pastarosios tendencijos sukūrė prielaidas Kinijos ir JAV tarpusavio suartėjimui aštuntajame XX amžiaus dešimtmetyje, kuris savo ruožtu prisidėjo prie SSRS griūties.

Tačiau Šaltojo karo pabaiga, priešingai negu Europos ir net kaimyninės Pietryčių Azijos atvejais, turėjo palyginti nedidelį poveikį ŠRA vidaus saugumo konfigūracijai. Iš tiesų lygiai kaip ir tuomet, šiandien regiono

¹⁷⁴ Atitinkamai Pekino ir Taipėjaus bei Pchenjano ir Seulo režimus. Įdomu tai, kad analogiška perskyra ilgam įsitvirtino ir kaimyniniame Vietname, kol 1975 m. jis nebuvo suvienytas komunistinės Šiaurės.

saugumo problematiką apibūdina tie patys trys tradiciniais tapę klausimai: Japonijos santykiai su kaimynais, tebesitęsiantis abiejų Korėjos pusiasalio šalių tarpusavio konfliktas bei ginčas dėl Taivano¹⁷⁵. Savotiška Šaltojo karo tąsa Šiaurės Rytų Azijoje pirmiausia turi būti aiškinama tuo, kad vietos veikėjai taip ir nesugebėjo susitaikyti tarpusavyje. Visose regiono šalyse vyrauja nacionalistiškai apibrėžiama valstybinė tapatybė ir realistine tarptautinių santykių paradigma paremta užsienio politikos logika, kartu sukuriančios pavojingas prielaidas taip ir neišspręstų konfliktų atsinaujinimui. Gilaus tarpusavio nepasitikėjimo ir revanšistinių nuotaikų nederėtų nuvertinti, kadangi Šiaurės Rytų Azija vien XX amžiuje tapo Japonijos ir Rusijos/SSRS (1904-1905 m.; 1945 m.), Japonijos ir JAV (1941-1945 m.), Japonijos ir Kinijos (1937-1945 m.), Kinijos ir JAV (1950-1953 m.) bei Kinijos ir SSRS (1969 m.) kruvinų tarpusavio ginkluotų konfliktų arena, nekalbant jau apie keturis dešimtmečius ją dengusį Šaltojo karo šešėlį¹⁷⁶.

Japonijos santykių su kaimynais klausimas yra seniausia, bet už Rytų Azijos ribų bene sunkiausiai suprantama regioninio saugumo problema. 1947 m. pacifistinės konstitucijos apribota valstybė šiandien didelėje tarptautinės bendruomenės dalyje siejama su aukštu pragyvenimo lygiu, technologijomis ir inovacijomis, įspūdinga finansine pagalba tarptautinėms organizacijoms ir skurdžioms valstybėms ar plačiai pripažintais aukštosios bei populiariosios kultūros simboliais. Tačiau tiesioginėje savo kaimynystėje Šiaurės Rytų ir Pietryčių Azijoje Japonijai tenka susidurti su gilaus nepasitikėjimo ir net atviro priešiško apraiškomis. Kad ir kaip galbūt būtų keista vakariečiams ar patiems japonams, naujojo Tokijo militarizmo baimė iš tikrųjų giliai įsišaknijusi kolektyvinėje abiejų kinų ir abiejų korėjų elitų ir visuomenių sąmonėje¹⁷⁷. Kaimynus ypač neramina tai, kad Šaltojo karo metu sudaryto JAV ir Japonijos tarpusavio aljanso sąlygos šiandien yra kvestionuojamos. Nepaisant daugelio kinų ir korėjiečių strategų nepasitenkinimo išorės

¹⁷⁵ Buzan ir Wæver, 149-152.

¹⁷⁶ Lo, 2008, 117.

¹⁷⁷ G. John Ikenberry ir Michael Mastanduno, „Introduction: International Relations Theory and the Search for Regional Stability.“ Kn. G. John Ikenberry ir Michael Mastanduno (sud.), *International Relations Theory and the Asia-Pacific*. New York: Columbia University Press, 2003, 1-21, 11.

balansuotojo vaidmeniu regione, jie buvo linkę teigiamai vertinti amerikiečių japonams užvilktus „tramdomuosius marškinius“.

Tokijo kaip visiškai nepriklausomo tarptautinių santykių veikėjo atgimimo problema yra svarbi jau vien dėl to, kad jis turi neišspręstus teritorinius ginčus su Kinija, Korėja ir Rusija. Suprantama, kad pačius japonus itin gąsdina spartus Pekino galios augimas regione ir pasaulyje (žr. toliau). Šios dvi valstybės vienintelės ŠRA gali pasigirti regioninės hegemonijos patirtimi, tačiau jos niekada nebuvo didžiosios galios tuo pat metu, ir todėl taip ir neišmoko žvelgti viena į kitą kaip į sau lygų partnerį¹⁷⁸. Pastaraisiais metais Liaudies Respublikai nuosekliai pradėjus lenkti Japoniją pagal daugelį pamatinių ekonominių kriterijų, buvo peržengtas svarbus psichologinis barjeras, vis labiau įtvirtinantis kietosios linijos šalininkų pozicijas demokratinėje salyno politinėje sistemoje. Atrodytų, kad nulinės sumos požiūris į tarpusavio strateginės pusiausvyros dinamiką vis dar vyrauja abiejose pusėse.

Dviejų Korėjos pusiasalio dalių tarpusavio konfliktas, priešingai Japonijos remilitarizacijos atvejui, yra daugiausia tarptautinės bendruomenės dėmesio sulaukianti Šiaurės Rytų Azijos saugumo problema, tapusi bene ryškiausiu Šaltojo karo palikimu ne tik pačiame regione, bet ir visame pasaulyje. Pabrėžtina, kad pusiasalis turi didžiulę strateginę vertę, kadangi yra išsidėstęs pačiame ŠRA viduryje ir iš esmės tarpusavyje jungia žemyninį bei jūrinį jos subregionus. Būtent todėl beveik visi vietos kariniai konfliktai šiuolaikinėje epochoje buvo glaudžiai susiję su Korėja: 1894-1895 m. ir 1904-1905 m. Japonijos karai atitinkamai su Kinija ir Rusija vyko daugiausia dėl pusiasalio kontrolės, 1931 m. pradėtas palaipsnis Tokijo skverbimasis į pačią Kiniją įgyvendintas per Korėjos „tiltą“, kuris 1950-1953 m. tapo vienu kruviniausių tiesioginio susidūrimo Šaltajame kare atvejų. Jam pasibaigus Pchenjano ir Seulo tarpusavio konfliktas ne tik nesumažėjo, bet, priešingai, įgijo kokybiškai naujus mastus pirmojo įgyvendinamos branduolinio ginklo kūrimo programos pavidalu.

¹⁷⁸ Welch Larson ir Shevchenko, 87.

Nepaisant to, kad abu priešininkai neturi tiek galios, kiek aplinkinės Kinija bei Japonija, būtent čia ryškiausiai susiduria ne tik regiono vidaus, bet ir išorės veikėjų (pirmiausia JAV ir Rusijos) interesai bei labiausiai laukiama tiesioginio karinio susidūrimo¹⁷⁹. Bene sunkiausiai pasaulyje prognozuojamo (po)totalitarinio Šiaurės Korėjos režimo pradėta branduolinė programa pagrįstai laikytina esminiu regioninės saugumo dilemos šaltiniu. Iš tiesų racionali suinteresuotų veikėjų logika veda prie pačių tikriausių ginklavimo varžybų: Vašingtono bei jo sąjungininkų invazijos bijantis¹⁸⁰ Pchenjanas stengiasi išplėtoti branduolinės atgrasos elementus, o amerikiečiai reaguoja kurdami strateginę priešraketinės gynybos sistemą (PRGS) regione, suprantama, tuo pačiu pakertančią ir Pekino branduolinės ginkluotės atgrasomąjį poveikį¹⁸¹. Maža to, Šiaurės Korėjos elgesys suteikia puikų pasiteisinimą ginkluotis siekiantiems Japonijos „vanagams“, kurių regione yra taip bijoma.

Galiausiai, Taivano problema taip pat yra Šaltojo karo sąlygomis „iššaldyto“ pilietinio konflikto padarinys. Vis dėlto, priešingai nei Korėjos atveju, konfliktuojančios pusės šiandien nėra tarpusavyje lygios tarptautinės teisės bei panašios turimos galios požiūriais. 1949 m. žemyninėje Kinijos dalyje laimėjusių komunistų įtvirtintas režimas šį klausimą laiko išimtinai šalies vidaus reikalu, todėl istoriškai susiklostęs ypatingas JAV vaidmuo saloje jį erzina labiau nei bet kuri kita amerikiečių regioninės politikos kryptis.

Gomindanui pabėgus į nedidukę Formozą (Taivaną) Kinijos pietuose, Vašingtonas, atrodytų, jau buvo susitaikęs su savo sąjungininkų žlugimu tuomet neabejotina atrodžiusios Mao invazijos akivaizdoje, tačiau jo požiūrį drastiškai pakeitė kitais metais prasidėjęs karas Korėjoje. JAV Septintojo laivyno pajėgos pirmą kartą pasirodė Taivano sąsiauryje siekdamos atgrasyti Pekiną nuo karo veiksmų, tokiu būdu pradedant kone besąlygiškos paramos

¹⁷⁹ Buzan ir Wæver, 146; Kang, 2003/2004, 177.

¹⁸⁰ Vienašališki JAV veiksmai Irake 2003 m. neabejotinai davė pamoką kitoms dviems „Blogio ašies“ valstybėms – Iranui bei Šiaurės Korėjai, - kurios pagrįstai pripažino pirminę branduolinės atgrasos svarbą.

¹⁸¹ David Kerr, „Sino-Russian Partnership and U.S. Policy toward North Korea.“ *International Studies Quarterly*, 49 (3), 2005, 411-437, 426.

Kinijos Respublikos režimui Taipėjuje tradiciją, kuri tęsėsi iki pat santykių su Pekinu atšilimo aštuntajame dešimtmetyje. Net ir 1979 m. JAV užmezgus oficialius diplomatinis santykius su žemynine Kinija, saugumo įsipareigojimai salai pratęsti Kongreso priimtu, vidaus teisės dalimi tapusiu Santykių su Taivanu aktu (*Taiwan Relations Act*), išlikusiu abiejų šalių specifinio tarpusavio aljanso pagrindu. Jo ypatumai susiję ne tik su vienos iš pusių ginčytinu tarptautiniu statusu bei kitos įgyvendintais įsipareigojimų įteisinimo metodais. Amerikiečių politika sąsiaurio atžvilgiu nuo pat 1979 m. remiasi vadinamuoju „strateginio neaiškumo“ (*strategic ambiguity*) principu, kurio dėka nei Pekinas, nei Taipėjus iš tikrųjų nežino konkrečios ribos, lemsiančios Vašingtono įsitraukimą į jų tarpusavio ginkluotą konfliktą. Suprantama, kad šis būdas sumaniai skatina abiejų sąsiaurio krantų santūrumą bei kartu didina JAV manevravimo regione galimybes, pernelyg neįžeidžiant nei vienos iš pusių.

Taivano problema yra itin opi dėl to, kad būtent ji užima svarbiausią vietą tarp žemyninės Kinijos saugumo iššūkių¹⁸². Pekinui pats suverenaus Taipėjaus faktas reiškia ne tik pilietinio bei Šaltojo karų tąsą, bet ir ryškų „nacionalinio pažeminimo“ simbolį. „Didžiausiu JAV lėktuvnešiu“ viešajame diskurse vadinama sala, jo manymu, yra esminis amerikiečių koziris destabilizuojant visą Kiniją. Pekino nepakantumą laikinai atskirta Liaudies Respublikos provincija traktuojamam Taivanui ypač pagilino salos demokratizacija Šaltojo karo pabaigoje, parodžiusi, kad kinų tradicijos suderinamos su liberalia demokratija, bei davusi didelį politinį svorį už nepriklausomybę pasisakančioms jėgoms – vadinamajai žaliajai koalicijai, vadovaujamai Demokratinės progresyvosios partijos (DPP).

Taigi, trys šiandieninės Šiaurės Rytų Azijos saugumo problemos iš tikrųjų gimė dar Šaltojo karo ar net ankstesniu laikotarpiu, tačiau globalaus ideologinio konflikto pabaiga vis dėlto iššaukė pamatinį regioninio saugumo pokytį su aiškia globalia potekste. Ryškiausias SSRS griūties sąlygotas paradoksas visoje Rytų Azijoje pasireiškė tuo, kad daugiausia iš to laimėjo ne

¹⁸² Buzan ir Wæver, 149.

JAV, o būtent Kinija, sparčiai užpildžiusį Maskvos paliktą ir Vašingtono nepaisytą galios vakuumą ne tik šiaurės rytinėje Azijos dalyje, bet ir už jos ribų. Iš tiesų Šiaurės Korėja tapo priklausoma nuo Pekino saugumo garantijų ir ekonominės pagalbos, o Indokinija įgijo vis daugiau jo įtakos sferos bruožų drastiškai susilpnėjus Vietnamui. Tuo tarpu Vašingtonas ne tik nepasistengė pasivaržyti su kinais dėl įtakos¹⁸³, bet kai kur atvirai pasitraukė iš Rytų Azijos, pavyzdžiui 1992 m. uždarius didžiulę karinę bazę Filipinuose („Subic Bay“). Galiausiai, Kinijai aiškiai pasitarnavo tai, kad jos fenomenalus ekonominis augimas po 1978 m. maždaug sutapo, o iš dalies ir nulėmė Japonijos, t.y. svarbiausio vietinio Pekino konkurento, ūkio sąstingį, gavusį „prarastųjų dešimtmečių“ pavadinimą¹⁸⁴.

Kitaip tariant, būtent Kinijos kaip regioninės galios iškilimas laikytinas svarbiausiu regiono saugumo konfigūracijos pokyčiu po Šaltojo karo, kurį pripažįsta ne tik sistemos vidaus veikėjai, bet ir išorės balansuotojas – JAV. Iš tiesų 2001 m. rugsėjo 11 d. tragedijos iššauktas amerikiečių užsienio politikos pirmenybės Vidurio Rytams ir Afganistanui laikotarpis buvo nedviprasmiškai užbaigtas 2011 m. lapkritį prezidentui Barackui Obamai paskelbus, kad Azijos-Ramiojo vandenyno regionas yra aukščiausias Vašingtono saugumo politikos prioritetas, ir 2012 m. vasaros pradžioje tuometiniam šalies gynybos sekretoriui Leonui Panettai atskleidus, kad JAV iki 2020 m. planuoja perkelti net 60 procentų savo karinio laivyno pajėgumų į Ramųjį vandenyną¹⁸⁵. Įdomu tai, kad šiuo „posūkiu į Aziją“ (*pivot to Asia*) amerikiečiai išpildė dar 2001 m. Mearsheimerio nurodytą pranašystę. Pasak teoretiko, Šiaurės Rytų Azijoje iškilus potencialiam hegemonui, kurio vietiniai veikėjai negalės sulaikyti, JAV karinės pajėgos greičiausiai liks regione arba sugrįš į jį, jei buvo pasitraukusios tam, kad sukurtų atsvarą naujai grėsmei¹⁸⁶. Toliau atliekamu galios pasiskirstymo (poliškumo) ŠRA tyrimu kaip tik ir

¹⁸³ Robert Ross, „Bipolarity and Balancing in East Asia.“ Kn. T. V. Paul, James J. Wirtz ir Michel Fortmann (sud.), *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century*. Stanford: Stanford University Press, 2004, 267-304, 269.

¹⁸⁴ Buzan ir Wæver, 153.

¹⁸⁵ BBC World News, „Leon Panetta: US to deploy 60% of navy fleet to Pacific.“ BBC, 2 June 2012. <<http://www.bbc.co.uk/news/world-us-canada-18305750>> [Žiūrėta 2012 06 02].

¹⁸⁶ Mearsheimer, 385.

siekama įvertinti ar šiandien Kinija iš tikrųjų atitinka pasyvią regioniniam hegemonui disertacijoje iškeltus reikalavimus.

Materialiosios galios pasiskirstymas. Poliškumo regione tyrimas yra pirmasis sudėtinio hegemonijos matavimo įrankio matmuo. Bendrojo Šiaurės Rytų Azijos materialiosios galios pasiskirstymo dinamika per tiriamąjį laikotarpį pateikiama 6 lentelėje. Vadovaujantis teorinėje disertacijos dalyje pristatytomis Mearsheimerio įžvalgomis bei jų kritika, materialioji galia suvokiama kaip potencialių bei faktinių jos kriterijų visuma, papildyta atitinkamai valstybės teritorijos dydžiu ir išlaidomis gynybai. Kiekvienu atveju nurodomas regiono vidaus veikėjo įvertis (apvalinant iki vienetų) bei proporcija procentais (apvalinant iki dešimtųjų) nuo visų šalių sumos. Išskyrus pastovų teritorijos rodiklį, likę penki kriterijai vertinami pagal akademinėje bendruomenėje pripažintų šaltinių dėka surinktus tiriamojo laikotarpio pradžios (2000 m.) ir pabaigos (2012 m.) duomenis. Lentelėje analitinio patogumo vardan taikomas regiono valstybių skirstymas į du sąlygiškus saugumo konfigūracijos nulemtus subregionus: Kinijos ir Šiaurės Korėjos aljansu apibrėžiamą žemyninį bei likusius tris saugumo ryšiais su JAV susietus veikėjus apibūdinantį jūrinį.

Pateiktuose duomenyse labiausiai krinta į akis fenomenalus Pekino galios augimas. Šiuolaikinėje istorijoje nuolat buvusi gausiausia pagal gyventojų skaičių bei viena didžiausių pagal plotą valstybių pasaulyje, Kinija tūkstantmečių sandūroje regione aiškiai išsiskyrė tik pagal šiuos du rodiklius. Dabar, kita vertus, ji akivaizdžiai pirmauja visais nagrinėjamais požiūriais. Šalies BVP per tiriamąjį laikotarpį pakilo beveik septynis kartus, o išlaidos gynybai – daugiau nei keturis. Būtent Pekino materialiosios galios prieaugis labiausiai nulėmė tai, kad visos Šiaurės Rytų Azijos ūkis bei išlaidos gynybai išaugo daugiau nei dvigubai.

6 lentelė. Materialiosios galios pasiskirstymas Šiaurės Rytų Azijoje (skliausteliuose procentai nuo bendros rodiklio sumos)

	Potenciali galia					Faktinė galia					
	Teritorijos dydis (tūkstančiais kv. kilometrų) ^a	Gyventojų skaičius (milijonais)		Bendrasis vidaus produktas (milijardais JAV dolerių) ^b		Reguliariosios kariuomenės skaičius (tūkstančiais)		Branduolinių galvučių skaičius (vnt.) ^c		Išlaidos gynybai (milijardais JAV dolerių) ^d	
		2000 ^e	2012 ^f	2000	2012	2000 ^g	2012 ^h	2000	2012	2000	2012
Kinija	9597 (93.8)	1269 (85.3)	1343 (85.7)	1198 (17.6)	8227 (52.0)	2470 (51.0)	2285 (49.0)	232 (100)	250 (96.2)	37 (28.0)	158 (58.7)
Š. Korėja	121 (1.2)	23 (1.55)	25 (1.6)	22 (0.3)	40 (0.3)	1082 (22.4)	1190 (25.5)	0	<10 (3.8)	5 (3.8)	10 (3.7)
P. Korėja	100 (1.0)	46 (3.1)	49 (3.1)	533 (7.8)	1130 (7.1)	683 (14.1)	655 (14.0)	0	0	20 (15.2)	31 (11.5)
Japonija	378 (3.7)	126 (8.5)	127 (8.1)	4731 (69.5)	5960 (37.6)	237 (4.9)	248 (5.3)	0	0	60 (45.4)	59 (22.0)
Taivanas	36 (0.3)	23 (1.55)	23 (1.5)	326 (4.8)	474 (3.0)	370 (7.6)	290 (6.2)	0	0	10 (7.6)	11 (4.1)
Viso	10232	1487	1567	6810	15831	4842	4668	232	<260	132	269

^a Central Intelligence Agency, „Country Comparison: Area.“ CIA, *The World Factbook*, 2013.

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/rawdata_2147.txt> [Žiūrėta 2013 04 11].

^b World Bank, „GDP (Current US\$).“ World Bank, 2013. <<http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>>. [Žiūrėta 2013 04 16].

^c Federation of American Scientists, „Status of World Nuclear Forces.“ FAS, 2013. <<http://www.fas.org/programs/ssp/nukes/nuclearweapons/nukestatus.html>> [Žiūrėta 2013 04 20].

^d Stockholm International Peace Research Institute, „The SIPRI Military Expenditure Database (in constant 2011 US\$).“ SIPRI, 2013.

<http://www.sipri.org/research/armaments/milex/milex_database> [Žiūrėta 2013 03 16].

^e United Nations Population Division, „Total population, both sexes combined (year 2000).“ UN, *World Population Prospects: The 2010 Revision*, 2010.

<<http://data.un.org/Data.aspx?q=population+2000&d=PopDiv&f=variableID%3a12%3btimeID%3a1051>> [Žiūrėta 2013 04 22].

^f Central Intelligence Agency, „List of Countries by Population (2012 July est.).“ CIA, *The World Factbook*, 2012.

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/rawdata_2119.txt> [Žiūrėta 2013 04 23].

^g Stockholm International Peace Research Institute, „The SIPRI Facts on International Relations and Security Trends System.“ SIPRI, 2013. <<http://first.sipri.org/>> [Žiūrėta 2013 03 11].

^h International Institute for Strategic Studies, *The Military Balance 2012*. London: Routledge, 2012, 469.

Pabrėžtina, kad pateikti duomenys leidžia regione nustatyti per tiriamąjį laikotarpį įvykusį *hegemoninį lūžį*. Iš tiesų šiandien Kinija patenkina ne tik santykinės, bet ir absoliučios daugumos regiono galios proporcijoje sąlygą pagal visus kriterijus, išskyrus reguliariosios kariuomenės skaičių, kuriam bet kokių atveju trūksta labai nedaug. Akademiniėje bendruomenėje plačiai paplitusi nuomonė, kad Šiaurės Rytų Azijoje po Šaltojo karo yra susidariusi dvipolė sistema su Pekinu bei Tokiju kaip didžiosiomis galiomis, šiandien tampa vis labiau abejotina. Iš tiesų tenka sutikti su Mearsheimeriu, teigusiu, kad Japonija dar pačioje XXI amžiaus pradžioje negalėjo būti priskirta šiam klubui. Nors tuomet ji ir drastiškai išsiskyrė ekonomikos dydžiu, 2011 m. antrąją pasaulio (po JAV) ir atitinkamai pirmąją regiono ekonomika tapo Kinija, aplenkdamą kaimynę pagal visus pripažintus bendrųjų ūkio mastų kriterijus¹⁹⁵, ir tokiu būdu įgyvendindama pamatinę paties Mearsheimerio nurodytą sąlygą potencialios regioninės hegemonės padėčiai įgyti¹⁹⁶. 2011 m. trigubos kovo 11 d. tragedijos pasekmės tik patvirtina Japonijos pozicijų regione praradimą. Kitaip tariant, pasyvi Pekino hegemonija ŠRA atsirado pirmiausia Tokijo sąskaita.

Vis dėlto net ir akivaizdus Kinijos vyravimas nepaneigia, o kaip tik išryškina Šiaurės Rytų Azijai būdingą saugumo ypatybę – itin didelę materialiosios galios koncentraciją palyginti su likusiais planetos regionais. Iš penkių sistemos valstybių dvi patenka į pasaulinius dešimtukus pagal ekonomikos dydį, gyventojų skaičių bei karines išlaidas (Kinija ir Japonija), keturios – pagal karių skaičių su rezervu (visos, išskyrus Japoniją)¹⁹⁷. Be to, visos jos gali būti laikomos bent potencialiomis branduolinėmis galiomis: Kinija jau beveik pusamžį yra pripažinta klubo narė, šiandien turinti apie 250 branduolinių galvučių ir gana išplėtotą jų gabenimo sistemų arsenalą; Šiaurės Korėja pirmąjį bandymą atliko 2006 m., bet iki šiol nėra sukūrusi tinkamų ginklo gabenimo sistemų; galiausiai, itin aukštas technologijų lygis bei sąjunga

¹⁹⁵ BBC World News, „China overtakes Japan as world’s second-biggest economy.“ BBC, 14 February 2011. <<http://www.bbc.co.uk/news/business-12427321>> [Žiūrėta 2012 08 25].

¹⁹⁶ Mearsheimer, 397.

¹⁹⁷ SIPRI, „The SIPRI Military Expenditure Database (in constant 2011 US\$).“ 2012.

su JAV leidžia Japoniją, Pietų Korėją bei Taivaną pagrįstai laikyti potencialiomis branduolinėmis valstybėmis (*nuclear threshold states*)¹⁹⁸. Suprantama, kad tokiomis sąlygomis Pekino regioninės hegemonijos evoliucija iš pasyvios į faktinę būtų itin ryškus ir pavojingas saugumo konfigūracijos kaitos precedentas.

2.2.2. Pasyvi Rusijos hegemonija buvusiose valdose

Posovietinė erdvė yra ne tik jauniausias, bet ir vienintelis žlugus didžiulei daugiatautei federacijai atsiradęs pasaulio regionas. Apimties požiūriu jį sudaro penkiolika buvusios sąjungos griuvėsiuose iškilusių valstybių, kurias atsižvelgiant į geografinį bei kultūrinį kriterijus galima suskirstyti į keturis subregionus: posovietinę Rytų Europą (Rusija, Ukraina, Baltarusija ir Moldova), Pietų Kaukazą (Gruzija, Armėnija ir Azerbaidžanas), posovietinę Centrinę Aziją¹⁹⁹ (Kazachstanas, Uzbekistanas, Turkmenistanas, Tadžikistanas ir Kirgizija) bei Baltijos valstybes²⁰⁰. Kaip minėta, pastarosioms šalims geopolitiškai gravitavus į Vakarų ekonomines bei saugumo struktūras, posovietinė erdvė disertacijoje traktuojama kaip likusių trijų subregionų visuma, sutampanti su 1991 metais įkurtos tuometinės NVS ribomis²⁰¹.

Priešingai nei Šiaurės Rytų Azijoje, posovietinei erdvei būdinga gana gili integracija, NVS tapus viso labo pirmuoju projektu ištisoje vietos daugiašalių institucijų bei bendradarbiavimo mechanizmų plejadoje. Kadangi dauguma tokių projektų gimė būtent Maskvos iniciatyva, jų nagrinėjimas atidedamas iki kito, Rusijos hegemoninį elgesį nagrinėjančio poskyrio. Kalbant apie posovietinėje erdvėje įsitvirtinusių draugiškumo ir priešiško modelius, prasminga išskirti tris jų lygmenis, glaudžiai susijusius su esminėmis regiono

¹⁹⁸ Buzan, 149.

¹⁹⁹ Šio apibrėžimo istorija kyla iš nepriklausomų kazachų ir uzbekų politinių elitų noro nutraukti simbolinius ryšius su SSRS laikotarpiu regionui paprastai taikytu „Vidurio Azijos“ (*Средняя Азия*) pavadinimu. Rusija savo ruožtu mėgsta pabrėžti ne tik tai, kad yra šeštoji Centrinės Azijos veikėja, bet ir priešinasi Vakarų politiniame diskurse padažnėjusiems bandymams šio subregiono šalis suvokti platesniame kontekste su Afganistanu bei Iranu, Mongolija ar Kinijos Sindziango bei Tibeto autonominiais regionais (Nikitin, 6).

²⁰⁰ Buzan ir Waever, 397.

²⁰¹ Tuomet dar įtraukusiomis po 2008 m. karo su Rusija išstojusią Gruziją bei NVS įstatų taip ir neratifikavusius Turkmenistaną bei Ukrainą.

saugumo problemomis. Pirmajame lygmenyje pamatiniais tampa antrinių regiono valstybių santykiai su tradiciniu hegemonu – Rusija. Nepaisant to, kad visos tiesioginės rusų kaimynystės šalys stengiasi bent kažkiek atsverti Maskvos įtaką santykiais su išorės veikėjais, kai kurios iš jų tiriamuoju laikotarpiu ėjo žymiai toliau. Šiuo atveju galima daryti sąlygišką perskyrą tarp trijų esminių stovyklų: (1) arčiausiai Rusijos esančių Baltarusijos, Armėnijos, Kazachstano ir Tadžikistano; (2) ryškiausiai jos įtakai besipriešinančių Gruzijos, Ukrainos, Azerbaidžano ir Moldovos²⁰²; bei (3) laviruojančių Kirgizijos, Uzbekistano ir Turkmėnistano. Šis lygmuo yra glaudžiai susijęs su pamatine politinių režimų nestabilumo problema.

Pasibaigus Šaltajam karui visų nagrinėjamų posovietinės erdvės valstybių valdžioje greitai įsitvirtino glaudžiai su buvusiu komunistiniu režimu susiję politikai, išryškėjo autoritarinio bei korumpuoto valdymo tendencijos. Kai kurioms iš naujųjų šalių iškart teko susidurti su regionų separatizmo bei religinio fundamentalizmo problemomis, visos privalėjo spręsti skausmingą perėjimo iš planinės į rinkos ekonomiką iššūkį. Galiausiai, pati kelių posovietinės erdvės valstybių tapatybė buvo sukurta tik SSRS laikotarpiu. Visos šios problemos posovietinėje erdvėje iškėlė esminį politinio nestabilumo iššūkį, kuris sniego gniūžtės principu galėjo lengvai išeiti už konkrečios šalies ribų. Neatsitiktinai autoritarinių polinkių regiono valstybėse vidaus saugumas tapo pirminiu valdžios prioritetu²⁰³, politinę opoziciją dažniausiai ir nebūtinai pagrįstai tapatinant su Vakarų agentais, teroristais ar islamo fundamentalistais. Disertacijos tiriamuoju laikotarpiu tokie nuogąstavimai įgijo kokybiškai naują, konkrečią išraišką Gruzijoje (2003 m.), Ukrainoje (2004 m.) ir Kirgizijoje (2005 m.) praūžus demokratines vertybes pabrėžusioms spalvotosioms revoliucijoms.

Antrasis ir trečiasis draugiškumo ir priešiškumo modelių lygmenys posovietinėje erdvėje atitinkamai nagrinėja santykius tarp pačių antrinių regiono valstybių ir etninių grupių jų ribose. Ryškiausia abiejų lygmenų

²⁰² Būtent šios valstybės 1997 m. įkūrė jų inicialais pavadintą GUAM organizaciją demokratijai ir ekonominei plėtrai posovietinėje erdvėje skatinti.

²⁰³ Buzan ir Waever, 403.

išraiška kaip tik ir yra antroji pamatinė vietos saugumo problema – vadinamieji „iššaldyti“ ginkluoti konfliktai. SSRS griūties procesai atvėrė ilgai daugiatautėje imperijoje slopintus etnokonfesinius nesutarimus. Be daugeliui mažesnių tautų būdingo nepasitenkinimo sąjungoje dominavusiais rusais, iš naujo iškilo ikisovietinis arba kaip tik komunistinio režimo skatintas kai kurių etninių grupių tarpusavio priešiškus. Dar nespėjus sugriūti sąjungai, prasidėjo ginkluoti armėnų ir azerbaidžaniečių susidūrimai dėl Kalnų Karabacho. Ilgainiui išryškėjus Maskvos galios vakuumui vienas po kito įsiplieskė kiti ginkluoti konfliktai Pietų Kaukaze (1991-1993 m. pilietinis karas Gruzijoje), Centrinėje Azijoje (1990 m. susidūrimai tarp kirgizų ir uzbekų Ošo mieste; 1992-1997 m. pilietinis karas Tadžikistane), posovietinėje Rytų Europoje (1992 m. Padniestrės konfliktas) bei nominaliai Rusijos sudėtyje likusiose Šiaurės Kaukazo autonominėse respublikose, ypač Čečėnijoje. Šiandien galima konstatuoti, kad esminiai iki šiol antrinėse regiono valstybėse „iššaldyti“ konfliktai – Kalnų Karabachas, Abchazija ir Pietų Osetija bei Padniestrė, - bet kada gali iš naujo „užsiliepsnoti“, kaip kad įvyko 2008 m. Rusijos-Gruzijos tarpusavio karo metu.

Nusistovėjusius posovietinės erdvės veikėjų tarpusavio draugiškumo ir priešiškus modelius žymiai sunkiau įžvelgti nagrinėjant labiau netradiciniam saugumui priskiriamą problemą - energetiką. Iš tiesų vienas iš pagrindinių SSRS griūties padarinių buvo didžiulės naujai susikūrusių valstybių gamybinės, prekybinės, energetinės bei infrastruktūrinės tarpusavio priklausomybės iššūkis. Suprantama, kad paveldėtoje sistemoje ypatingą padėtį užėmė ekonominiu sąjungos centru bei didžiausiu jos subjektu buvusi Rusija. Aplinkinėms šalims daug kainavo bandymai diversifikuoti savo ūkį, mažinant priklausomybę nuo tradicinio hegemono išteklių bei rinkos. Disertacijos tiriamuoju laikotarpiu drastiškai išaugus naftos ir dujų kainai ir paklausai pasaulyje, pagrindiniu geopolitiniu prizu regione tapo šių išteklių gavybos ir transportavimo kontrolė²⁰⁴. Pats energetinio saugumo suvokimas Rusijoje ir aplinkinėse valstybėse buvo visiškai priešingas: atitinkamai kaip gavybos ar

²⁰⁴ Ten pat, 422.

bent tranzito monopolio išlaikymas, ir kova su tokiu monopoliumi, bandant diversifikuoti išteklių pristatymo infrastruktūrą bei kryptis²⁰⁵. Pabrėžtina, kad antrinės posovietinės erdvės valstybės stengėsi įgyvendinti pastarąjį tikslą nepriklausomai nuo savo politinio artumo Maskvai ar vaidmens energetikos rinkoje (išteklių gavybos ir eksporto, tranzito ar importo).

Taigi, visos trys šiandieninės regiono saugumo problemos kilo daugiausia iš pačios SSRS griūties sąlygotų aplinkybių bei tebėra glaudžiai susijusios su Rusijos kaip tradicinio vietos hegemono vaidmeniu ir veiksmis. Kita vertus, posovietinėje erdvėje aktyviai veikė ir galingi išorės veikėjai, tarp kurių ilgai išsiskyrė JAV ir ES. Tačiau šiandien galima konstatuoti, kad tiriamuoju laikotarpiu vienareikšmiški jų laimėjimai buvusios SSRS teritorijoje apsiribojo Baltijos valstybėmis. Iš tiesų provakarietiško spalvotųjų revoliucijų pergalės Gruzijoje, Ukrainoje ir Kirgizijoje nebuvo nuoseklios ir ilgalaikės, kadangi visose trijose šalyse į valdžią grįžo su ankstesniais režimais bei Maskvos įtakos grupėmis susijusios politinės jėgos. Šiuo požiūriu ypač nukentėjo Tbilisis, po 2008 m. pralaimėto karo drastiškai sumažinęs galimybes susigrąžinti separatistines Pietų Osetijos ir Abchazijos teritorijas bei įstoti į NATO. Be to, pats Vašingtonas buvo priverstas atsisveikinti su keletu savo karinių bazių Centrinėje Azijoje, o 2014 m. pabaigoje numatytas koalicinių pajėgų išvedimas iš Afganistano veikiausiai dar labiau sumažins jo įtaką šiame subregione. Maskvos pirmenybė visoje posovietinėje erdvėje tarsi buvo pripažinta Obama'os administracijos 2009 m. pasiūlius Kremlui paspausti tarpusavio santykių „perkrovimo mygtuką“. Kitame disertacijos skyriuje parodoma, kad svarbiausiu išorės veikėju regione pamažu tampa būtent Kinija. Tačiau pirmiausia reikia įvertinti dabartines tradicinio vietos hegemono pozicijas.

Materialiosios galios pasiskirstymas. Kaip ir buvo galima tikėtis, taikant pirmąjį sudėtinio hegemonijos matavimo įrankio matmenį posovietinei erdvei (7 lentelė), išryškėja neabejotina Rusijos viršenybė. Daugiau nei tris

²⁰⁵ Stuart Harris, „Global and Regional Orders and the Changing Geopolitics of Energy.“ *Australian Journal of International Affairs*, 64 (2), 2010, 166-185, 176.

ketvirtadalius regiono teritorijos užimanti milžinė patenkina absoliučios daugumos galios pasiskirstyme sąlygą ir pagal visus penkis kintamuosius rodiklius. Nors tiriamuoju laikotarpiu sumažėjo jos populiacija, daugiatautėje federacijoje vis dar gyvena daugiau žmonių nei antrinėse posovietinės erdvės valstybėse kartu sudėjus. Tuo tarpu karių skaičiaus mažėjimas, panašiai kaip ir Kinijos atveju, nerodo jos santykinio materialiosios galios nuosmukio, kadangi sietinas su šalyje skausmingai įgyvendinama karine modernizacija. Rusijos BVP per 12 metų išaugo beveik 8 kartus ir šiandien sudaro daugiau kaip tris ketvirtadalius regiono ūkio. Net ir taip pat energetinių išteklių dėka augimo lyderiais tapę Azerbaidžanas, Turkmėnistanas ir Kazachstanas²⁰⁶ nesutrukdė Maskvai sustiprinti savo ekonominės galios santykio posovietinėje erdvėje.

Vis dėlto labiausiai Maskvos hegemoninės pozicijos atsiskleidžia faktinės/karinės galios srityje. Paveldėjusi liūto dalį SSRS ginkluotės kartu su visais jos branduolinio klubo narės įsipareigojimais, šiandieninė Rusija yra ne tik vienintelė branduolinė valstybė regione, bet ir sudaro beveik du trečdalius bendrojo jo kariuomenės skaičiaus bei keturis penktadalius gynybos išlaidų. Pastarasis rodiklis per tiriamąjį laikotarpį išaugo beveik tris kartus, o tai jokių būdu nėra mažai prisiminus, kad 2000 m. šalis buvo pačiame Antrojo Čečėnijos karo (1999-2009 m.) įkarštyje. Kad ir kiek pagrįsta yra kritika dėl pasenusios Rusijos ginkluotės būklės bei žemos kariuomenės personalo moralės, šalis neabejotinai išlaiko grėsmingą karinės galios šešėlį virš savo artimiausios strateginės periferijos²⁰⁷.

²⁰⁶ Jų BVP prieaugis tiriamuoju laikotarpiu viršijo atitinkamai 13, 12 ir 11 kartų.

²⁰⁷ Dmitri Trenin, „Russia's Spheres of Interests, not Influence.“ *The Washington Quarterly*, 32 (4), 2009, 3-22, 13.

7 lentelė. *Materialiosios galios pasiskirstymas posovietinėje erdvėje (skliausteliuose procentai nuo bendros rodiklio sumos)*

	Potenciali galia					Faktinė galia					
	Teritorijos dydis (tūkstančiais kv. kilometrų) ^a	Gyventojų skaičius (milijonais)		Bendrasis vidaus produktas (milijardais JAV dolerių) ^b		Reguliariosios kariuomenės skaičius (tūkstančiais)		Branduolinių galvučių skaičius (vnt.) ^c		Išlaidos gynybai (milijardais JAV dolerių) ^d	
		2000 ^e	2012 ^f	2000	2012	2000 ^g	2012 ^h	2000	2012	2000	2012
Rusija	17098 (77.2)	147 (52.1)	143 (50.5)	260 (73.8)	2015 (75.8)	1004 (59.5)	956 (65.5)	21500 (100)	8500 (100)	33 (73.6)	91 (82.9)
Ukraina	604 (2.7)	49 (17.4)	45 (15.9)	31 (8.8)	176 (6.6)	303 (18.0)	130 (8.9)	0	0	2 (4.4)	5 (4.5)
Baltarusija	208 (1.0)	10 (3.5)	10 (3.4)	13 (3.7)	63 (2.4)	78 (4.6)	73 (5.0)	0	0	<1 (2.2)	1 (0.9)
Moldova	34 (0.2)	4 (1.4)	4 (1.4)	1 (0.3)	7 (0.3)	9 (0.5)	5 (0.3)	0	0	<1 (2.2)	<1 (0.9)

^a Central Intelligence Agency, „Country Comparison: Area.“ CIA, *The World Factbook*, 2013.

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/rawdata_2147.txt> [Žiūrėta 2013 04 11].

^b World Bank, „GDP (Current US\$).“ World Bank, 2013. <<http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>>. [Žiūrėta 2013 04 16].

^c Federation of American Scientists, „Status of World Nuclear Forces.“ FAS, 2013. <<http://www.fas.org/programs/ssp/nukes/nuclearweapons/nukestatus.html>> [Žiūrėta 2013 04 20].

^d Stockholm International Peace Research Institute, „The SIPRI Military Expenditure Database (in constant 2011 US\$).“ SIPRI, 2013.

<http://www.sipri.org/research/armaments/milex/milex_database> [Žiūrėta 2013 03 16].

^e United Nations Population Division, „Total population, both sexes combined (year 2000).“ UN, *World Population Prospects: The 2010 Revision*, 2010.

<<http://data.un.org/Data.aspx?q=population+2000&d=PopDiv&f=variableID%3a12%3btimeID%3a1051>> [Žiūrėta 2013 04 22].

^f Central Intelligence Agency, „List of Countries by Population (2012 July est.).“ CIA, *The World Factbook*, 2012.

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/rawdata_2119.txt> [Žiūrėta 2013 04 23].

^g Stockholm International Peace Research Institute, „The SIPRI Facts on International Relations and Security Trends System.“ SIPRI, 2013. <<http://first.sipri.org/>> [Žiūrėta 2013 03 11].

^h International Institute for Strategic Studies, *The Military Balance 2012*. London: Routledge, 2012, 468-469.

7 lentelė. Materialiosios galios pasiskirstymas posovietinėje erdvėje (tęsinys)

	Potenciali galia					Faktinė galia					
	Teritorijos dydis (tūkstančiais kv. kilometrų)	Gyventojų skaičius (milijonais)		Bendrasis vidaus produktas (milijardais JAV dolerių)		Reguliariosios kariuomenės skaičius (tūkstančiais)		Branduolinių galvučių skaičius (vnt.)		Išlaidos gynybai (milijardais JAV dolerių)	
		2000	2012	2000	2012	2000	2012	2000	2012	2000	2012
Gruzija	70 (0.3)	5 (1.8)	5 (1.8)	3 (0.9)	16 (0.6)	27 (1.6)	21 (1.4)	0	0	<1 (2.2)	<1 (0.9)
Armėnija	30 (0.1)	3 (1.1)	3 (1.0)	2 (0.5)	10 (0.4)	42 (2.5)	49 (3.4)	0	0	<1 (2.2)	<1 (0.9)
Azerbaidžanas	87 (0.4)	8 (2.8)	9 (3.2)	5 (1.4)	67 (2.5)	65 (3.9)	67 (4.6)	0	0	<1(2.2)	3 (2.7)
Kazachstanas	2725 (12.3)	15 (5.3)	18 (6.4)	18 (5.1)	202 (7.6)	64 (3.8)	49 (3.4)	0	0	<1 (2.2)	2 (1.8)
Uzbekistanas	447 (2.0)	25 (8.9)	28 (10.0)	14 (4.0)	51 (1.9)	59 (3.5)	67 (4.6)	0	0	<1 (2.2)	2 (1.8)
Kirgizija	200 (0.9)	5 (1.8)	5 (1.8)	1 (0.3)	6 (0.2)	9 (0.5)	11 (0.8)	0	0	<1 (2.2)	<1 (0.9)
Tadžikistanas	143 (0.7)	6 (2.1)	8 (2.8)	1 (0.3)	7 (0.3)	10 (0.6)	9 (0.6)	0	0	<1 (2.2)	<1 (0.9)
Turkmėnistanas	488 (2.2)	5 (1.8)	5 (1.8)	3 (0.9)	37 (1.4)	18 (1.0)	22 (1.5)	0	0	<1 (2.2)	<1 (0.9)
Viso	22134	282	283	352	2657	1688	1459	21500	8500	<45	<110

Apibendrinant, tiek Kinija, tiek Rusija gali būti pagrįstai laikomos pasyviomis regioninėmis hegemonėmis tradicinėse savo įtakos sferose. Tiriamuoju laikotarpiu įvykęs Pekino išsiveržimas į pirmaujančias pozicijas yra neabejotinai ryškiausias struktūrinis saugumo pokytis Šiaurės Rytų Azijoje, kurią kitais atžvilgiais apibūdina stebėtinai tęstinumas lyginant su Šaltuoju karu. Didžiulės SSRS griuvėsiuose atsiradusioje posovietinėje erdvėje, kaip ir buvo galima tikėtis, tradicinis hegemonas išlaikė materialiuoju požiūriu vyraujančią padėtį, kurią XXI amžiuje pavyko dar labiau sustiprinti. Tačiau šiame poskyryje nagrinėtas tik galios pasiskirstymo sąlygotas Pekino ir Maskvos regioninės hegemonijos *potencialas*. Toliau tiriamas konkretus jų elgesys, leidžiantis įvertinti tikruosius viešpatavimo mastus.

2.3. Kinijos ir Rusijos regioninės hegemonijos dydis ir raidos kryptis

Teorinėje disertacijos dalyje buvo atskleista, kad hegemonija apibrėžia ne tik tam tikrą galios konfigūraciją (sub)sistemoje, bet ir naudojimosi turima galia procesus. Todėl šiame poskyryje pasitelkiant aukščiau pristatytas Prys įžvalgas nagrinėjamos tikrosios Kinijos ir Rusijos regioninės hegemonijos apimtys. Abiem atvejais paeiliui tiriant kiekvieną iš keturių hegemoninio elgesio matmenų atskleidžiami tapatybiniai ir praktiniai jos požymiai bei antrinių veikėjų atsakas į Pekino ir Maskvos ambicijas bei veiksmus. Šiuo požiūriu ypatingas vaidmuo skiriamas Kinijos ir Rusijos didžiajai strategijai, t.y. apibrėžtam karinių, politinių ir ekonominių priemonių deriniui, kuriuo siekiama užtikrinti savo nacionalinius interesus²¹⁶; bei, suprantama, regioniniam jos atitikmeniui tradicinėje savo įtakos sferoje.

2.3.1. Kinija kaip atsakinga didžioji galia

Ankstesniame poskyryje atskleista Šiaurės Rytų Azijos saugumo specifika paaiškina palyginti didelį Kinijos elgesio tarptautinėje erdvėje

²¹⁶ Avery Goldstein, *Rising to the Challenge: China's Grand Strategy and International Security*. Stanford: Stanford University Press, 2005, 17.

atsargumą po Mao mirties. Pirmaisiais Liaudies Respublikos gyvavimo dešimtmečiais aktyviai regione bei pasaulyje įgyvendinta revoliucinė bei revizionistinė užsienio politika tapo pamatiniu trukdžiu siekiam atverti šalies duris užsienio žinioms ir kapitalui bei užtikrinti sėkmingą ir ilgalaikę jos plėtrą vienoje pavojingiausių planetos vietų. Pragmatiškai Dengo valdoma Kinija gerai suvokė savo įvaizdžio problemas, dar labiau pagilintas 1989 m. Tiananmenio krizės, todėl pradėjo nuoseklias pastangas mažinant tarptautinės bendruomenės ir ypač kaimynų nuogąstavimus dėl jos galios augimo. Paties šalies reformų tėvo paslapčia išsakyti pamatiniai užsienio politikos principai²¹⁷ tapo būsimos Pekino didžiosios strategijos pagrindu.

Pasibaigus Šaltajam karui išorinė saugumo aplinka tapo žymiai palankesnė Kinijai, o egzistencinę Mao laikotarpio šalies išlikimo problemą pakeitė tolimesnės jos plėtros užtikrinimo uždavinys²¹⁸. Nepaisant to, kad Pekino didžioji strategija taip ir nebuvo formaliai apibrėžta kokiam nors viename ar keliuose oficialiuose dokumentuose²¹⁹, maždaug nuo 1996 m. galima įžvelgti valdančiojo elito sutarimą dėl tam tikrų papildomų elgsenos tarptautinėje aplinkoje gairių²²⁰. Šios *de facto* didžiosios strategijos miglota prigimtis lėmė tai, kad anglakalbiame akademiniam diskurse ji apibūdinama pačiais įvairiausiais epitetais priklausomai nuo konkretaus mokslininko bei pabrėžiamų jos ypatumų: gudriąja (*calculative*)²²¹, netrukdomo iškilimo užtikrinimo (*ensuring an uninterrupted rise*)²²², taikios plėtros (*peaceful development*)²²³ ar aplinkinių ramino (reassurance)²²⁴.

²¹⁷ Kinijos ekonominės plėtros pirmenybę pabrėžęs Dengas 1989 m. būsimas šalies lyderių kartas ragino tarptautinėje politikoje išlaikyti kuklią laikyseną, nesistengti prisiimti lyderystės ir slėpti savo pajėgumus iki tinkamo momento (Yeung ir Bjelakovic, 250).

²¹⁸ Qi Da-peng, „The PLA's Role in China's Regional Security Strategy.“ Kn. David Shambaugh (sud.), *Power Shift: China and Asia's New Dynamics*. Berkeley: University of California Press, 2005, 37-52, 38.

²¹⁹ Šiuo požiūriu nedaug padeda ir 1991 m. Kinijos vidaus ir užsienio politikos skaidrumui padidinti skirtos baltosios knygos.

²²⁰ Goldstein, 2005, 17.

²²¹ Michael D. Swaine ir Ashley J. Tellis, *Interpreting China's Grand Strategy: Past, Present, and Future*. Santa Monica & Washington, D.C.: RAND Publishing, 2000, xi.

²²² Li Mingjiang, „Explaining China's Proactive Engagements in Asia.“ Kn. Tang Shiping, Li Mingjiang ir Amitav Acharya (sud.), *Living with China: Regional States and China through Crises and Turning Points*. New York: Palgrave Macmillan, 2009, 17-36, 24.

²²³ Wang Yuan-kang, „China's Response to the Unipolar World: The Strategic Logic of Peaceful Development.“ *Journal of Asian and African Studies*, 45 (5), 2010, 554-567.

Pripažintų Kinijos analitikų Džang Junlingo (*Zhang Yunling*) ir jau minėto Tang Šipingo teigimu, pagrindinis Kinijos didžiosios strategijos tikslas per pastaruosius du dešimtmečius gali būti apibendrintas vienu sakiniu: sukurti ir užtikrinti saugumo, ekonominę ir politinę aplinką, suteikiančią Pekinui galimybę koncentruotis į savo ekonominę, socialinę ir politinę plėtrą²²⁵. Tradicinio saugumo požiūriu tokia formuluotė turi tris ryškius bruožus. Pirma, išorinės įtampos mažinimas leidžia režimui sutelkti dėmesį į pamatinį socialinio, ekonominio ir, žinoma, politinio stabilumo (t.y. KKP valdžios monopolio) šalies viduje palaikymo uždavinį. Antra, saugumo dilemos logiką perpratusi Kinija iš tikrųjų siekia didinti savo įtaką pasaulyje, tačiau tokiu būdu, kad tarptautinė bendruomenė ir ypač kaimynai patikėtų jos taikiais ir visiems naudingais ketinimais. Pagaliau, trečia, Pekinas stengiasi suardyti pernelyg didelę JAV įtaką savo strateginėje periferijoje tuo pačiu išvengiant tiesioginės konfrontacijos su vis dar pajėgiausiu tarptautinės politikos veikėju²²⁶. Pastarasis įsitikinimas atspindi kinų strateginėje kultūroje giliai įsišaknijusią baimę būti apsuptiems²²⁷.

Konkretūs Kinijos didžiosios strategijos įgyvendinimo principai įsitvirtino tam tikrų inovatyvių valdžios formuluočių (*tifa*) pavidalu²²⁸. Pirmoji iš jų yra XX amžiaus pabaigoje paskelbta Naujoji saugumo koncepcija (*xin anquan guan*), pabrėžianti tarptautinės sistemos veikėjų lygybės, tarpusavio pasitikėjimo, dialogo ir institucionalizuoto daugiapoliškumo idealus²²⁹. Iš tikrųjų ši koncepcija nėra tokia jau nauja, kadangi remiasi dar artimiausio Mao bendražygio Džou Enlajaus (*Zhou Enlai*) 1955 m. paskelbtais Penkiais taikaus

²²⁴ V. Taylor Fravel, „International Relations Theory and China’s Rise: Assessing China’s Potential for Territorial Expansion.“ *International Studies Review*, 12, 2010, 505-532, 510.

²²⁵ Zhang Yunling ir Tang Shiping, „China’s Regional Strategy.“ Kn. David Shambaugh (sud.), *Power Shift: China and Asia’s New Dynamics*. Berkeley: University of California Press, 2005, 48-68, 48.

²²⁶ Bates Gill, *Rising Star: China’s New Security Diplomacy*. Washington, D.C.: Brookings Institution Press, 2007, 10.

²²⁷ Matthew Oresman, „Repaving the Silk Road: China’s Emergence in Central Asia.“ Kn. Joshua Eisenman, Eric Heginbotham ir Derek Mitchell (sud.), *China and the Developing World: Beijing’s Strategy for the Twenty-first Century*. Armonk & London: M.E. Sharpe, 2007, 60-83, 64.

²²⁸ Gill, 4.

²²⁹ Li, 26.

sugyvenimo principais (*heping gongchu wuxiang yuanze*)²³⁰. Ypatingas juose išryškėjęs vestfališkosios suvereniteto doktrinos pabrėžimas nagrinėjamoje koncepcijoje išplečiamas papildoma „keturių ne“ (*si bu*) deklaracija: ne hegemonijai, ne galių politikai, ne kariniams aljansams, ne ginklavimosi varžyboms²³¹. Kokybiškai naujo mąstymo saugumo srityje pavyzdžiu vadinama koncepcija leidžia Kinijai ne tik kritikuoti JAV po Šaltojo karo įgyvendinamos užsienio politikos principus, bet ir pasiūlyti jai alternatyvą, siejamą su „tarptautinių santykių demokratizacija“ (*guoji guanxi de minzhuhua*), t.y. daugiapolio pasaulio kūrimu²³².

Disertacijos tiriamuoju laikotarpiu Naujoji saugumo koncepcija tapo oficialius postus paliekančio Dziango Kinijos takaus iškilimo (*Zhongguo heping jueqi*) doktrinos pagrindu. 2004 m. jai suteiktas ne toks jautrus Kinijos taikos plėtros (*Zhongguo heping fazhan*) pavadinimas. Pagrindinės šios doktrinos tezės teigia, kad Pekino iškilimas pasaulyje (1) priklauso nuo šalies ekonominių reformų tęstinumo ir sėkmės, (2) užtruks ilgai, ir (3) nebus ir net negalėtų būti pasiektas kitų valstybių sąskaita²³³. Kitaip tariant, joje pripažįstama, kad Kinija yra auganti galia, tačiau stengiamasi įtikinti, jog šis augimas kokybiškai skiriasi nuo ankstesnių precedentų, t.y. nebus įgyvendinamas karine jėga ir teritorinių užkariavimų būdu. Galiausiai, 2006 m. pasirodė ir su pačiu Hu siejama visapusę šalies plėtrą pabrėžianti harmoningos visuomenės (*hexie shehui*) koncepcija, kurios užsienio politikos išraiška tapo harmoningo pasaulio (*hexie shijie*) idealas. Pastaroji doktrina teigia, kad taika ir gerovė planetoje gali būti pasiektos tik nuoširdžiai bendradarbiaujant, o ne konfliktuojant, bei atgyvenusių karinių aljansų vietoje kuriant tarpusavio pasitikėjimą²³⁴.

²³⁰ Būtent: abipusė pagarba vienas kito teritoriniam vientisumui ir suverenitetui, tarpusavio agresijos atmetimas, abipusis nesikišimas į vienas kito vidaus reikalus, lygybė ir abipusė nauda, bei taikus sugyvenimas.

²³¹ Mark Lanteigne, *Chinese Foreign Policy: An Introduction*. London and New York: Routledge, 2009, 11.

²³² Eric Heginbotham, „Evaluating China’s Strategy toward the Developing World.“ Kn. Joshua Eisenman, Eric Heginbotham ir Derek Mitchell (sud.), *China and the Developing World: Beijing’s Strategy for the Twenty-First Century*. Armonk & London: M.E. Sharpe, 2007, 189-216, 203.

²³³ Ten pat, 196.

²³⁴ Lanteigne, 12.

Naujasis Kinijos užsienio ir saugumo politikos diskursas remiasi konkrečiu aktyvios viešosios diplomatijos bei politinės rinkodaros tarptautinėje erdvėje projektu, žinomu „žavaus puolimo“ (kin. *meili gongshi*; angl. *charm offensive*) pavadinimu. Pekino švelniosios galios sklaida įgyvendinama ne tik gausiomis šalies lyderių kelionėmis po visą pasaulį, bet ir nuoseklia diplomatinio korpuso kadrų keitimo politika, teikiančia pirmenybę vietos kalbą bei kultūrą išmanantiems kandidatams²³⁵. Aktyvi globalaus lygmens užsienio politikos darbotvarkė labiausiai atsiskleidžia Kinijai kuriant dvišales partnerystes su didžiausiais tarptautinės arenos sunkiasvoriais bei ryškiausiais gamtinių išteklių tiekėjais. Tokiais klasikiniam aljansui neprilygstančiais susitarimais siekiama Pekiną paversti nepakeičiamu ar bent jau labai patraukliu veikėju, kurio interesus pažeidinėti kitai pusei taptų nenaudinga²³⁶.

Apžvelgti Kinijos didžiosios strategijos tikslai parodo, kad regioninis lygmuo joje yra itin glaudžiai susijęs su globaliuoju. Tai daro poveikį ir dideliame Pekino siekių Šiaurės Rytų Azijoje prieštaringumui. Iš tiesų JAV vaidmuo regione laikomas itin destruktiviu Taivano atveju, tačiau yra toleruojamas tramdant Japoniją. Suprantama, kad labiausiai žemyninę Kiniją gąsdina glaudesnio aljanso tarp Vašingtono, trijų jūrinio ŠRA subregiono bei kitų aplinkinių veikėjų (ASEAN, Indija) galimybė, kuriai priešpastatoma nuosekli draugiškų santykių su kaimynais kūrimo ir palaikymo (*mulin youhao*, *wending zhoubian*) taktika²³⁷. Pekino tiesioginėje strateginėje periferijoje įgyvendinama „geros kaimynystės politika“ (*mulin zhengce*) remiasi „pirmenybės Azijai“ principu, kartu su aplinkinėmis šalimis skatinant tarpusavio sienų sureguliovimą, glaudesnę partnerystę bei didesnę pasitikėjimą²³⁸.

Šiandien galima konstatuoti, kad tokios deklaracijos nebuvo vien tušti žodžiai. Stebėtinais atsakingas ir nesavanaudiškas Kinijos elgesys kovojant su

²³⁵ Shaun Breslin, „Understanding China’s Regional Rise: Interpretations, Identities, and Implications.“ *International Affairs*, 85 (4), 2009, 817-835, 822.

²³⁶ Goldstein, 2005, 12.

²³⁷ Zhang ir Tang, 50.

²³⁸ Chung Chien-peng, „The “Good Neighbour” Policy in the Context of China’s Foreign Relations.“ *China: An International Journal*, 7 (1), 2009, 107-123, 113-116.

1997 m. Azijos finansų krize žymiai pagerino šalies įvaizdį daugelyje aplinkinių valstybių. Pasibaigus Šaltajam karui Pekinas oficialiai išsprendė visus teritorinius ginčus sausumoje, išskyrus sudėtingą nesutarimą su Indija viename aukščiausių bei sunkiausiai prieinamų pasienio ruožų pasaulyje. Galiausiai, atverdama didžiulę savo rinką bei įsileisdama aplinkinių valstybių ūkio subjektus, Kinija ne be pagrindo tikisi, kad kaimynai taps palankesni jai, fenomenalų antrosios planetos ekonomikos augimą matydami veikiau kaip galimybę, o ne grėsmę²³⁹. Keturi Prys hegemoninio elgesio matmenys leidžia geriau įvertinti Pekino veiksmus regione.

Didžiosios galios tapatybė. Pirmasis Prys nurodytas hegemonijos matmuo nusako regioninio veikėjo tapatybę ir prisiimtą vaidmenį sistemos atžvilgiu. Pabrėžtina, kad pomaoinė Kinija yra bene sąmoningiausia kylanti didžioji galia žmonijos istorijoje, skirianti didelį dėmesį ankstesniems tarptautinės hierarchijos kaitos precedentams. Šalies politinis ir akademinis elitas bei likę jos gyventojai kone visuotinai įsitikinę, kad Kinija savo gyventojų skaičiaus, ploto, civilizacijos, istorijos ir, žinoma, pastaruoju metu sparčiai augančios gerovės dėka privalo priklausyti didžiųjų galių klubui. Tačiau ekonominiai jos poreikiai daugeliu atžvilgių priklauso nuo stabilios ir taikios tarptautinės aplinkos, todėl tūkstantmečių sandūroje prieita prie išvados, kad Kinija turi prisiimti įvairius visos planetos ir ypač savo kaimynystės patvarumą bei pasitikėjimą didinančius įsipareigojimus, leisiančius ją vadinti „atsakinga didžiąja galia“ (*fuzeren de daquo*)²⁴⁰.

Kita vertus, Pekinas nepamiršta kiek tyliau pabrėžti, kad jo iškilimas tėra sugrįžimas į normalią, tūkstantmečiais regioną apibūdinusią būseną. Ankstesniame tradicinę Kinijos įtakos sferą pagrindžiančiame poskyryje buvo argumentuotai parodyta, kad joje nuo seno vyravo specifinė civilizacinės misijos doktrina. Įdomu, kad pamatinėmis jos prielaidomis yra paremtas ir šiandieninis Pekinui būdingas išskirtinumo diskursas. Hegemonijos sąvokai kinų kalbos istorijoje įgijus vienareikšmiškai neigiamą potekstę, Liaudies

²³⁹ Zhang ir Tang, 52-53.

²⁴⁰ Ten pat, 48-49.

Respublikos tarptautinėse sutartyse bei politikų diskurse (žr. šio skyriaus epigrafą) pabrėžtinai teigiama, kad ji niekada nebus tokia kaip globalią hegemoniją bandanti išlaikyti JAV ar regioninės hegemonijos savo laiku siekę Vietnamas Pietryčių bei Indija Pietų Azijoje²⁴¹. 2011 m. vyriausybės išleistoje Kinijos taikos plėtros baltojoje knygoje nedviprasmiškai teigiama, kad Pekinas niekada nesiels regioninės hegemonijos ar įtakos sferos bei nesistengs pašalinti kokios nors valstybės iš regioninio bendradarbiavimo mechanizmų²⁴².

Kinijos mokslininkų ir politikų nuomone, jų šalies išskirtinumas lyginant su likusiu pasauliu kaip tik ir pasireiškia tuo, kad ji yra istoriškai taikus veikėjas. Didžiąją imperinio laikotarpio dalį kone visomis prasmėmis vyravusi Šiaurės Rytų Azijoje ir net už jos ribų, vidurio karalystė esą neįgyvendino tokio lygmens teritorinės ekspansijos, kokia būdinga visoms kitoms didžiosioms galioms žmonijos istorijoje. Maža to, regiono stabilumą ir ilgalaikę plėtrą nulėmusi *Pax Sinica*, pasak kai kurių jos apologetų, pasiūlo gerą alternatyvą dabartiniam hegemonizmu, galios politika, dvigubais standartais bei kišimusi į suverenių valstybių vidaus reikalus paremtam vienpoliam pasauliui. Kitaip tariant, šiandieninis oficialusis ir akademinis Kinijos diskursas turi ryškių civilizacinės misijos požymių. Bene žymiausias šios krypties veikalas, skirtas senovinės „paskliautės“ (*tianxia*) koncepcijos atgaivinimui dabartinėmis sąlygomis²⁴³, neatsitiktinai kritikuojamas dėl to, kad iš tikrųjų veda ne į pohegemoninį pasaulį, o kaip tik pateisina bei pagrindžia naująją Pekino hegemoniją²⁴⁴. Toliau nagrinėjamas antrinių ŠRA valstybių atsakas į tokius Kinijos veiksmus.

Antrinių veikėjų atsakas. Kaip ir buvo galima tikėtis, taiki Pekino retorika netapo svarbiausiu šaltiniu, formuojant aplinkinių Šiaurės Rytų Azijos valstybių nuomonę apie jos galios augimą. Regione iš tikrųjų buvo lengviau

²⁴¹ Womack, 2004, 353.

²⁴² Kinijos Liaudies Respublikos Valstybės tarybos Informacijos tarnyba, *Kinijos taikos plėtros baltoji knyga*. 2011 m. rugsėjo 6 d. <http://www.china.org.cn/government/whitepaper/node_7126562.htm> [Žiūrėta 2013 02 11].

²⁴³ Zhao Tingyang, *Tianxia Tixi: Shijie Zhidu Zhexue Daolun*. Nanjing: Jiangsu Jiaoyu Chubanshe, 2005.

²⁴⁴ William A. Callahan, „Chinese Visions of World Order: Post-hegemonic or a New Hegemony?“ *International Studies Review*, 10, 2008, 749-761, 750.

atsidusta, kai Dengas liovėsi remti užsienio maoistinės politinės jėgas bei revizionistiškai iš pagrindų kvestionuoti susiklosčiusią santvarką pasaulyje. Palyginti santūrus Kinijos elgesys po Šaltojo karo turėjo žymiai didesnę poveikį gerinant šalies įvaizdį negu jos istorinėmis analogijomis paremtas diskursas, kaip tik sukėlęs pagrįstų įtarimų dėl tikrųjų tradicinės hegemonės ambicijų. Tiriamuoju laikotarpiu pastarosios naudai ilgai bylojo paprasčiausias faktas: regiono veikėjai žymiau atsargiau žvelgė į tarpusavio aljansus su išoriniu balansuotoju. Iš tiesų Šiaurės Korėja tapo dar labiau priklausoma nuo Pekino ekonominės ir diplomatinės paramos. 1992 m. užmezgus tarpusavio santykius „aukso gyslą“ prekybos ir investicijų pavidalu atrado Pietų Korėja. Rimčiausiu varžovu pagrįstai laikoma Japonija ilgai vengė mesti atvirą iššūkį didžiulei kaimynei. Galiausiai, migloto statuso Taivane į valdžią sugrįžus Gomindanui, žemyninė dalis bent jau galėjo būti tikra dėl salos nepriklausomybės ambicijų atidėjimo kitai kadencijai.

Vertėtų pastebėti, kad labiausiai aplinkinius veikėjus su žemynine Kinija susaistė ne tiek bendra kultūra, kiek ekonomika. Didžiuliai jos rinkos bei darbo jėgos mastai „pririša“ kaimynus investiciniais bei prekybiniais srautais, kurių atsisakymas su kiekviena diena jiems kainuotų vis brangiau. Galima teigti, kad santūraus veikėjo tarptautinėje politikoje bei nacionalinių interesų gynėjo visuomenėje vaidmenis bandantis derinti Pekinas pagrįstai tikisi, kad laikas eina jo naudai. Vadovaujantis šia logika, kaimyniniai veikėjai ilgainiui pripažins Kinijos viršenybę, nes paprasčiausiai neturės jokios kitos racionalios išeities. Vis dėlto Pekino laimėjimams šiame matmenyje dabar iškilęs rimtas pavojus. Iki pat 2010 m. nuosekliai vengusi atrodyti grasinančiai ²⁴⁵, tradicinė hegemonė su neįprastu įtūžiu atgaivino kiek apriimusius teritorinius nesutarimus Rytų bei Pietų Kinijos jūrose. Taigi, pastaruoju metu išaugęs aplinkinių valstybių palankumas JAV pradėtai „posūkio į Aziją“ strategijai yra puikiai suprantamas. Detalesnį dabartinių aktualijų aptarimą palikus žemiau nagrinėjamoms atvejo studijoms, būtina

²⁴⁵ Christopher Layne, „Conclusion.“ Kn. Kristen P. Williams, Steven E. Lobell ir Neal G. Jesse (sud.), *Beyond Great Powers and Hegemons: Why Secondary States Support, Follow or Challenge*. Stanford: Stanford University Press, 2012, 222-241, 235.

pabrėžti, kad ekonominis tradicinio hegemono patrauklumas daugumoje ŠRA veikėjų vis dar neatstoja išorės balansuotojo siūlomų saugumo garantijų.

Aprūpinimas viešosiomis gėrybėmis. Visapusiškai naudingų daugiašalių saugumo bei ekonominių iniciatyvų teikimas yra bene silpniausiai Kinijos išnaudojamas regioninės hegemonijos matmuo. Tačiau tai vyksta ne tik dėl aplinkinių šalių nepasitikėjimo Pekinu bei jo paties kartais pernelyg atsargios politikos. Kaip jau išnagrinėta aukščiau, Šiaurės Rytų Azija išsiskiria iš kitų pasaulio regionų itin nuožmiu visų veikėjų pasiryžimu ginti savo nacionalinį suverenitetą bei žemu bet kokios regioninės integracijos lygiu bei patrauklumu²⁴⁶. Vis dėlto ir šiuo atveju būtent Kinija ne tik pasiūlė, bet ir sugebėjo įgyvendinti ryškiausius regiono vidaus daugiašalius mechanizmus. Saugumo srityje neabejotinai žymiausia iš jų yra vadinamosios Šešiašalės derybos Šiaurės Korėjos branduolinės programos problemai spręsti. Nepaisant to, kad šis šešias suinteresuotas valstybes²⁴⁷ įtraukęs forumas pagrįstai kritikuotas dėl savo apsiribojimo pašnekesiais, o ne konkrečių sprendimų priėmimu, tikroji jo svarba glūdi pamatiniame Pekino vaidmenyje, kurį aplinkinės šalys vien savo dalyvavimu nedviprasmiškai pripažino. Deja, net ir toks paviršutiniškas bandymas spręsti bendrąsias saugumo problemas iš esmės virto niekais 2009 m. Pchenjanui atlikus antrąjį branduolinio ginklo bandymą, nors šis ir nevengia toliau spekuliuoti apie jo atnaujinimo galimybę.

Ekonomikos srityje tiriamuoju laikotarpiu Kinija perleido oficialias platesnės Rytų Azijos ar net Azijos-Ramiojo vandenyno šalių integracijos iniciatyvas išorės veikėjams, daugiausia ASEAN ir JAV. Kita vertus, ir šiuo atveju laikas veikiausiai yra Pekino sąjungininkas, kadangi jis aplinkinėms valstybėms jau spėjo patvirtinti savo susirūpinimą bendraisiais regiono interesais pasiaukojančiai sutikęs nenuvertinti juonio 1997 m. Azijos finansinės krizės metu, bei įrodė savo ekonominių reformų nuoseklumą ir tinkamumą iki šiol palyginti lengvai kovodamas su globalios ekonominės krizės pasekmėmis. Nėra keista, kad palyginti uždarai Japonijai ir Ramiojo vandenyno atskirtai

²⁴⁶ Beeson, 511.

²⁴⁷ Kinija, Japonija, JAV, Rusija ir abi Korėjos pusiasalio valstybės.

JAV ir toliau patiriant žymias ūkio problemas, būtent gana atvira, vis dar pavydėtinais tempais auganti Kinija geografiniame Rytų Azijos viduryje laikoma pagrindine kandidate į regioninės ekonominės integracijos lyderius, juolab kad ji jau yra didžiausia visų suinteresuotų veikėjų prekybos partnerė²⁴⁸. Savotišku Pekino ekonominės galios pripažinimo simboliu tapo 2001 m. Pasaulio ekonomikos forumo pavyzdžiu įkurtas Boao Azijos forumas, vykstantis Hainanio saloje.

Kita vertus, būtent Kinija pirmoji pradėjo siekti glaudesnės išimtinai Šiaurės Rytų Azijos šalių ekonominės tarpusavio integracijos, 2002 m. tuometiniam jos premjerui Džu Rongdziui (*Zhu Rongji*) pasiūlius laisvosios prekybos sutartį su Japonija ir Pietų Korėja. 2008 m. pabaigoje pagaliau įvyko pirmasis naujai įkurto Šiaurės Rytų Azijos viršūnių susitikimo suvažiavimas, o 2011 m. Seule buvo įsteigtas nuolatinis šio trišalio forumo sekretoriatas²⁴⁹. Suprantama, kad jo veikimui trukdo giliai įsišaknijęs visų dalyvių tarpusavio nepasitikėjimas.

Didžiosios galios vertybių ir interesų primetimas. Paskutinį hegemoninio elgesio matmenį pritaikius Šiaurės Rytų Azijos atvejui, atskleidžiami Kinijos santykių su antriniais regiono veikėjais ypatumai. Kiekvienu iš ankstesniame poskyryje nurodytų saugumo problemų atveju nustatomi Pekino užsienio politikos interesai ir tikslai, kurių įgyvendinimo įvertinimas per tiriamąjį laikotarpį leidžia nusakyti jo hegemonijos mastus.

Kinijos ir Japonijos tarpusavio santykių klausimas yra ne tik ryškiausia regionui būdingo nepasitikėjimo Tokiju išraiška, bet ir svarbiausia ŠRA saugumo konfigūraciją apspręsianti problema. Dviejų galingiausių regiono valstybių sąveikos iššūkis turi tapatybinį, istorinį, ekonominį ir geopolitinį aspektus, kuriuos pastaraisiais metais dar labiau pabrėžia konkretus ginčas dėl Senkaku (kin. Diaojū) salų Rytų Kinijos jūroje. Šis iš pirmo žvilgsnio nereikšmingas nesutarimas ne be pagrindo laikomas paradigminiu Pekino teritorinių pretenzijų sprendimo atveju. Teigiama, kad jeigu Japonija galų gale

²⁴⁸ Beeson, 509.

²⁴⁹ Artyom Lukin, „Russia and America in the Asia-Pacific: A New Entente?“ *Asian Politics & Policy*, 4 (2), 2012, 153-171, 163-164.

nusileis, tai reikš liūdnas perspektyvas kitoms septynioms Rytų Azijos šalims, kurios turi jūrinius ginčus su Kinija²⁵⁰.

Pekino motyvai ir tikslai tebesitęsiančioje priešpriešoje su Tokiju yra gana sudėtingi ir dvejopi. Pirmoji dilema yra susijusi su Japonijos ir JAV tarpusavio aljansu. Iš pirmo žvilgsnio Kinija nėra suinteresuota amerikiečių pajėgų salyne, ypač strategiškai svarbioje Okinavoje, dislokacija. Kita vertus, Pekinas iš tikrųjų bijo, kad „normalia valstybe“ tapusi Japonija aktyviai įsitrauks į ginklavinimo varžybas bei sugrįš prie agresyvios politikos. Antroji dilema, suprantama, kyla iš nepaprastai greitai augančių kaimynų ekonominių ryšių. Bet kokia konflikto eskalacija neabejotinai smogs per abiejų šalių ūkį, o tai valdžioje trokštantis išsilaikyti vienpartinis režimas privalo turėti omenyje. Taigi, šiuo atveju Kinijai geriausia įgyvendinti *status quo* taktiką, sistemingai blokuojant Japonijos bandymus įgyti daugiau karinės galios bei politinės įtakos pasaulinėje bendruomenėje.

Pekino sėkmę šiuo atveju galima paprasčiausiai išvelgti jau nagrinėtuose požymiuose, neleidžiančiuose Tokijo traktuoti kaip pasyvaus regioninio hegemono. Per tiriamąjį laikotarpį Japonija taip ir netapo branduoline valstybe ar JTO Saugumo Tarybos nuolatine nare. Pagarsėjęs 9-asis jos konstitucijos straipsnis, iš esmės draudžiantis bet kokias tarptautinės agresijos apraiškas, tebegalioja. Japonijos regioninės integracijos bei lyderystės iniciatyvoms taip pat kenkia gilus, tebesitęsiantis ne tik Kinijos, bet ir kitų aplinkinių valstybių nepasitikėjimas „saulės imperija“²⁵¹. Kaip buvo parodyta, šiandien Pekinas jau pirmauja prieš Tokiją pagal visus materialiosios galios kriterijus, ir ši asimetrija veikiausiai tik didės. Kai kurie autoriai apskritai pabrėžia, kad Japonija bet koku atveju jau nebegalės būti visapusiška didžiąja galia, kaip kad XX amžiaus pradžioje, kadangi artimiausioje ateityje paprasčiausiai nebebus tam palankių strateginių (regioninis galios vakuumas) bei vidaus (sparti modernizacija) aplinkybių²⁵². Žinoma, Pekinas vis tiek turi

²⁵⁰ Nojonen, 9-10.

²⁵¹ William T. Tow ir Brendan Taylor, „What is Asian Security Architecture?“ *Review of International Studies*, 36, 2010, 95-116, 106.

²⁵² Ross, 274.

išlikti atsargus santykiuose su Tokiju, kadangi įspraudžiamas į kampą galingas veikėjas yra dar pavojingesnis, juolab kad užnugaryje turi vis dar stipriausią pasaulyje partnerį - Vašingtoną.

Stabilumo Korėjos pusiasalyje atveju Kinijai taip pat būdingi dvejoji tikslai ir motyvai. Viena vertus, pasibaigus Šaltajam karui oficialiai pradėti Pekino ir Seulo tarpusavio santykiai vos per keletą dešimtmečių patyrė iš tikrųjų stebėtiną pakilimą, šiandien labiausiai pasireiškiantį ekonomikos srityje. Kinams neabejotinai patinka giliai įsišaknijęs pietų korėjiečių nepasitikėjimas Japonija, taipogi turintis teritorinių nesutarimų matmenį ginčo dėl Dokdo (jap. Takešima) salelių, bei paplitęs nepasitenkinimas šalyje esančiomis JAV karinėmis pajėgomis. Suprantama, kad Pekine tikimasi, jog šios problemos neleis atsirasti jo saugumą itin pakertančiam trigubam Tokijo-Seulo-Vašingtono tarpusavio aljansui.

Kita vertus, Šiaurės Korėja tiriamuoju laikotarpiu Kinijai tapo pačia tikriausia strategine dilema²⁵³. Pchenjanas išlieka vieninteliu tarptautinės politikos veikėju, su kuriuo Pekinas vis dar turi formalų aljansą, sudarytą 1961 m. Vis dėlto net ir ypatingą vietą kinų strateginėje doktrinoje pagrįstai užimančiai Šiaurei²⁵⁴ tradicinė hegemonė davė aiškiai suprasti, kad jos prisiimti gynybos įsipareigojimai galioja tik tuomet, kai priešininkų ataka nėra sąmoningai išprovokuota²⁵⁵. Be to, masinio naikinimo ginklą turintis Pchenjanas neatitinka ir taip su trimis branduolinio klubo narėmis (Rusija, Indija ir Pakistanu) besiribojančio ir JAV įtariai vertinamo Pekino interesų, juolab kad tai būtų suprantamas pretekstas atitinkamus pajėgumus įsigyti ir Japonijai bei Taivanui²⁵⁶. Dėl visų šių priežasčių nėra keista, kad Kinija XXI amžiaus pradžioje aktyviai pasisakė už *status quo* išlaikymą pusiasalyje,

²⁵³ Pei Minxin, „Assertive Pragmatism: China’s Economic Rise and its Impact on Chinese Foreign Policy.“ *Proliferation Papers*, 2006, 20-21.

²⁵⁴ Korėjos pusiasalis šiuolaikinėje Kinijos istorijoje yra bent keletą kartų tapęs pagrindiniu priešininkų veržimosi į šalį keliu. Manoma, kad būtent tokia patirtis paskatino karų išskankintą, kėlik suvienytą Liaudies Respubliką įsitraukti į 1950-1953 m. karą su amerikiečiais ir jų sąjungininkais.

²⁵⁵ Kerr, 425.

²⁵⁶ Jonathan D. Pollack, „The Transformation of the Asian Security Order: Assessing China’s Impact.“ Kn. David Shambaugh (sud.), *Power Shift: China and Asia’s New Dynamics*. Berkeley: University of California Press, 2005, 329-346, 341-342.

saugant dinastinį Šiaurės režimą nuo žlugimo ir kartu jį patį raginant nesigriebti pernelyg drastiškų branduolinės atgrasos priemonių.

Šiandien galima konstatuoti, kad Kinijai tik iš dalies pavyko pasiekti užsibrėžtus tikslus. Nors Pietų Korėjos ir Japonijos tarpusavio santykiuose pastaraisiais metais regima akivaizdžių krizės požymių, dvišalis Seulo aljansas su amerikiečiais, atrodytų, tik sustiprėjo. Tai ypač liudija korėjiečių sprendimas statyti įspūdingą karinio laivyno bazę arčiau nei 500 km nuo Šanchajaus esančioje Čedžu (kor. *Jeju*) saloje, neatmetant galimybės joje dislokuoti ir JAV karinių jūrų pajėgų laivų²⁵⁷. Šiaurės Korėjos atveju Pekinui nepavyko sustabdyti masinio naikinimo ginklo kūrimo programos. Tiriamuoju laikotarpiu Pchenjanas spėjo atlikti net du branduolinius bandymus 2006 ir 2009 metais²⁵⁸. Tokiu būdu tiek suinteresuoti regiono veikėjai, tiek ir pasaulinė bendruomenė apskritai pamatė, kad Kinija neturi tiek galios Šiaurės Korėjoje, kaip buvo kone visuotinai tikima. Pekinui nepadėjo net ir ekonominio spaudimo priemonių arsenalas, pavyzdžiui, panaudotas 2003 m. avarijos motyvu sustabdžius naftos tiekimą kaimynei²⁵⁹. Vis dėlto tarptautinę izoliaciją patiriančio Pchenjano ekonominė priklausomybė nuo Kinijos tik didėja. Naujasis šalies lyderis Kim Čen Unas (*Kim Jong-un*) galiausiai privalės rinktis tarp glaudesnių santykių su ja ir atsivėrimo pasauliui, kuris veikiausiai pakirs jo diktatoriško valdymo pamatus.

Pagaliau, Pekine išimtinai šalies vidaus reikalu laikomo Taivano klausimo atveju, galutinis tikslas, žinoma, yra salos pri(si)jungimas prie žemyninės dalies. Tačiau miglotai apibrėžiami JAV saugumo įsipareigojimai Taipėjui privertė Liaudies Respubliką artimiausiu ir vidutiniu laikotarpiu pasitenkinti *status quo* padėtimi. Turint omenyje nepalyginamai sparčiau augančią jos karinę galią, toks pasirinkimas yra puikiai suprantamas. Šiuo požiūriu ypač išsiskiria Pekino nuosekliai plėtojami vadinamieji „priėjimo

²⁵⁷ The Korea Times, „Jeju Base and Security.“ *The Korea Times*, 5 February 2013.

<http://koreatimes.co.kr/www/news/opinion/2013/02/137_130064.html> [Žiūrėta 2013 03 17].

²⁵⁸ 2013 m. vasario 12 d. juos papildė ir trečiasis, galingiausias bandymas. Plačiau: BBC World News, „North Korea carries out biggest nuclear test.“ BBC, 12 February 2013.

<<http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-21421841>> [Žiūrėta 2013 02 12].

²⁵⁹ Harris, 170.

blokavimo, neįleidimo į plotą“ (angl. *anti-access, area denial*; A2/AD) pajėgumai, apimantys laivus gebančias skandinti raketas, šiuolaikiškus povandeninius laivus bei priešo kompiuterines ir palydovų sistemas gadinančią ar naikinančią ginkluotę. Tokios priemonės kelia suprantamą grėsmę lėktuvnešiais bei aukštosiomis technologijomis paremtai JAV karinei galiai regione. Pekine tikimasi, kad jų dėka išaugę Vašingtono išitraukimo į potencialų konfliktą kaštai galiausiai bus pripažinti kaip pernelyg dideli tokiam sprendimui priimti ir pateisinti²⁶⁰.

Šiandien Pekinas turėtų būti patenkintas tuo, kad salos valdžioje įsitvirtino vadinamoji mėlynoji koalicija, vadovaujama Gomindano ir bent jau pasisakanti už „vienos Kinijos idėją“²⁶¹. Panašiai kaip taivaniečiai tikisi, kad ekonominės reformos žemyne galų gale pavers Liaudies Respubliką demokratija, pastaroji ne be pagrindo laukia tos akimirkos, kai patys salos gyventojai pasiprašys atgal, juolab kad Honkongo ir Makao atveju jau yra sukurtas įdomus plačios politinės autonomijos išsaugojimo precedentas – vadinamasis „vienos šalies, dviejų sistemų“ modelis. Pekino lūkesčiai yra suprantami atkreipus dėmesį į didžiulius bei nepaliaujamai augančius tarpusavio ekonominius ir kultūrinius ryšius. Žymiau aiškiau nei Japonijos bei Korėjos atvejais, laikas sąsiaurio problemoje tiksi Liaudies Respublikos naudai.

2.3.2. Regioninė hegemonija kaip Rusijos didžiosios galios statuso pagrindas

SSRS griuvėsiuose susikūrusi Rusijos Federacija skyrė daug laiko drastiškai pasikeitusios saugumo padėties įvertinimui, juolab kad komunistinė ideologija bei kelių metų flirtas su Vakarais taip pat nepaėjo be pasekmių. Pagrindinės realistinės tarptautinių santykių paradigmos prielaidas galiausiai priėmusi Maskva²⁶², iš tikrųjų nuosekliai didžiąją strategiją suformulavo tik

²⁶⁰ The Economist, „The dragon’s new teeth: a rare look at the world’s biggest military expansion.“ *The Economist*, 7 April 2012. <<http://www.economist.com/node/21552193>> [Žiūrėta 2013 04 08].

²⁶¹ Žinoma nutylint, kas tą suvienytą Kiniją turėtų valdyti.

²⁶² Iver B. Neumann, „Deep Structure, Free-Floating Signifier, or Something In Between? Europe’s Alterity in Putin’s Russia.“ Kn. Patricia M. Goff ir Kevin C. Dunn (sud.), *Identity and Global Politics*:

2000 m. šalies prezidentu tapus Putinui bei nauja redakcija išleidus tris oficialius ją pagrindžiančius dokumentus: užsienio politikos ir nacionalinio saugumo koncepcijas bei Karinę doktriną. Nuo 1996 m. didėjančią politinio elito sutarimą atspindinti didžioji strategija rėmėsi keliomis esminėmis prielaidomis, sąlygojusiomis jos užsienio politiką. Pirma, savo teritorijos apimčių, gamtinių ir žmogiškųjų išteklių, istorijos ir kultūros, politinės įtakos pasaulyje, branduoliniu arsenalu paremtos karinės galios dėka Rusija neabejotinai yra nuo nieko nepriklausoma didžioji valstybė. Antra, posovietinėje erdvėje saugumo laiduotojo padėtį užimanti Rusija yra vienas iš pagrindinių galios centrų vis sparčiau daugiapoliu virstančiame pasaulyje. Trečia, kiekvienos valstybės suverenitetas ir teisė į savotišką ir nepriklausomą politinę, ekonominę ir socialinę plėtrą yra fundamentalios vertybės, kurioms XXI amžiuje kyla vis didesnė grėsmė. Galiausiai, ketvirta, ypatinga Rusijos geografinė padėtis sąlygoja tai, kad būdama didžiausia Eurazijos galia ji turi plėtoti globalią daugiavektorinę užsienio politiką, išlaikant pusiausvyrą tarp Vakarų bei Rytų krypčių²⁶³.

Atsižvelgiant į šias prielaidas, galima išskirti keletą esminių Maskvoje suformuluotos didžiosios strategijos tikslų. Pirmiausia, siekiama išlaikyti iš SSRS paveldėtus įtakos tarptautinėje arenoje svertus: globalių sprendimų priėmimo teisę bei prestižą (nuolatinė vieta JTO Saugumo Taryboje), karinės galios ir ypač branduolinio ginklo sąlygotą atgrasomąjį poveikį, pirminį vaidmenį posovietinėje erdvėje bei ypatingus ryšius su draugiškomis valstybėmis skirtinguose pasaulio regionuose (Šiaurės Korėja, Vietnamas, Sirija, Kuba). Ne mažesnis dėmesys skiriamas ir kokybiškai naujų grėsmių atrėmimui. Nepaisant to, kad XXI amžiaus pradžios Rusijai, palyginti su likusiu savo šiuolaikinės istorijos laikotarpiu, negresia tiesioginis kaimyno įsiveržimas, saugumo deficito suvokimas tebėra giliai įsišaknijęs. Rimčiausiu jo šaltiniu laikomi po SSRS griūties šalies viduje bei artimiausioje jos

Empirical and Theoretical Elaborations. New York & Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2004, 9-26, 25.

²⁶³ Rusijos Federacijos Užsienio politikos koncepcija (2008). Maskva, 2008 m. liepos 12 d.
<<http://www.idsa.in/eurasia/resources>> [Žiūrėta 2013 01 17].

strateginėje periferijoje atsiradę rimti Vakarų valstybių ir islamizmo skvarbos požymiai. Galiausiai, Kremlius bando atrasti ir naujų savo paties globalios įtakos plėtros būdų. Šiuo atveju galima išskirti naftos ir dujų kainų priaugiu paremtą ²⁶⁴ „energetinės supervalstybės“ viziją bei pastangas vadovauti neformaliai skirtingų šalių koalicijai prieš JAV hegemoniją.

Maskva savo didžiąją strategiją atitinkamai įgyvendina diplomatinėmis, ekonominėmis ir net karinėmis (2008 m. karas su Gruzija) priemonėmis. Pirmuoju atveju siekiama plėtoti glaudžius santykius su kitais esminiais pasaulio galios centrais, ypatingą dėmesį skiriant didžiausioms sparčiai besivystančioms valstybėms (Kinija, Indija, Brazilija), kurios anot Rusijos, ir turėtų tapti atsvaros Vakarams pagrindu. Žymus vaidmuo tenka ir toms mažesnėms šalims, kurios atvirai priešinasi po Šaltojo karo susiklosčiusiai pasaulio tvarkai (Iranas, Sirija, Šiaurės Korėja, Kuba). Panašiai kaip ir Pekinas, tiriamuoju laikotarpiu Maskva prisiėmė daugialypę galios kaip ištekliaus sampratą, ypatingą dėmesį skirdama švelniajai jos pusei. Iš tiesų Kremlius ne tik stengėsi išnaudoti savo energetinį potencialą, bet ir įkūrė jo tarptautiniam prestižui didinti skirtas institucijas: Tarptautinį Valdajaus diskusijų klubą (2004 m.), anglakalbį „Russia Today/RT“ televizijos kanalą (2005 m.) bei Paryžiuje ir Niujorke atstovybes turintį Demokratijos ir bendradarbiavimo institutą (2008 m.) ²⁶⁵. Nepaisant šių daugiausia Vakarų auditorijai skirtų priemonių, labiausiai Maskvos švelnioji ir bet kokia kita galios rūšis pasireiškia būtent tiesioginėje savo periferijoje – posovietinėje erdvėje.

Artimiausiai Rusijos kaimynystei tenkantis prioritetas nedviprasmiškai atsiskleidžia ir visose jos užsienio politikos koncepcijose, kurių regioninę kryptį nagrinėjantys skyriai pradedami būtent NVS aptarimu. Svarbiausi įtaką siekiančio išlaikyti tradicinio hegemono interesai joje apima: (1) NATO integracijos įšaldymą; (2) narkotikų, užkrečiamųjų ligų, ginklų ir islamo teroristų srautų nutraukimą; (3) energetinių išteklių tranzito ir eksporto

²⁶⁴ Tiriamojo laikotarpio pabaigoje šie ištekliai sudarė beveik 70 procentų bendrojo šalies eksporto ir netoli 50 procentų federalinio biudžeto pajamų (*East Asian Strategic Review* 2013, 260).

²⁶⁵ Olga Oliker et al., *Russian Foreign Policy: Sources and Implications*. Santa Monica, Arlington & Pittsburgh: RAND Corporation, 2009, 83-89.

monopolio išlaikymą; bei (4) vyraujančios padėties tarpusavio prekyboje užtikrinimą²⁶⁶. Šiuo požiūriu siekiama ne tik išsaugoti pirmines pozicijas pačiame Eurazijos viduryje, bet ir sukurti „saugumo zoną“ periferijoje, supančioje Rusijos sienomis apibrėžiamą centrą²⁶⁷. Todėl nėra keista, kad šalyje vyrauja nulinės sumos logika bei „įtakos sferų“ samprata paremta nuomonė, kad bet koks Vakarų pasiekimas regione kartu yra jos praradimas²⁶⁸.

Atsižvelgiant į šiuos pastebėjimus, galima nurodyti Maskvos įgyvendinamos strategijos skirtumus aplinkiniuose subregionuose. Tuo tarpu kai europinė posovietinė erdvė tapo gana patvariu buferiu tarp tradicinio hegemono ir ES bei NATO, pietinės Centrinės Azijos ir Kaukazo valstybės išliko nestabilumo ir grėsmių židiniu. Kadangi platesnė trijų didžiausių regiono saugumo problemų analizė yra pateikiama žemiau, šiame etape belieka pripažinti, kad Kremliaus strateginiame mąstyme svarbią vietą ir toliau užims pietų kryptis, kėlusi daugiausia tiesioginio pavojaus nuo pat įsiveržimo į Afganistaną 1979 m.²⁶⁹. Būtent ši karinė avantiūra pagrįstai laikoma viena iš pagrindinių SSRS žlugimo priežasčių. Tačiau net ir tokia skausminga patirtis nepakirto Rusijoje giliai įsišaknijusios didžiosios galios tapatybės.

Didžiosios galios tapatybė. Tapatybinės Rusijos problemos bei jos priiimtą vaidmuo posovietinėje erdvėje yra gana plačiai išnagrinėti klausimai²⁷⁰. Kai kurių mokslininkų teigimu, didžiosios galios statusas ((велико-)державность) šalies politiniame, akademiname bei populiariajame diskurse yra pasiekęs manijos²⁷¹, o neoimperializmas - sindromo²⁷² lygį. Net ir vakarietišką užsienio politikos kursą įgyvendinęs Kozyrevas teigė, kad Rusija

²⁶⁶ Martin C. Spechler ir Dina R. Spechler, „Russia's Lost Position in Central Eurasia.“ *Journal of Eurasian Studies*, 4, 2013, 1-7.

²⁶⁷ Stina Torjesen, „Russia as a Military Great Power: The Uses of the CSTO and the SCO in Central Asia.“ Kn. Elana Wilson Rowe ir Stina Torjesen (sud.), *The Multilateral Dimension in Russian Foreign Policy*. Oxon & New York: Routledge, 2009, 181-192, 182.

²⁶⁸ Elana Wilson Rowe ir Stina Torjesen, „Key Features of Russian Multilateralism.“ Kn. Elana Wilson Rowe ir Stina Torjesen (sud.), *The Multilateral Dimension in Russian Foreign Policy*. Oxon & New York: Routledge, 2009, 1-20.

²⁶⁹ Тренин, 16.

²⁷⁰ Lietuvoje šiuo požiūriu išsiskiria D. Jakniūnaitės Rusijos kaimynystės sampratai skirta monografija (Jakniūnaitė, 2007).

²⁷¹ Lo, 2008, 3; Welch Larson ir Shevchenko, 79.

²⁷² Mette Skak, „Russia's New “Monroe Doctrine”.“ Kn. Roger E. Kanet (sud.), *Russian Foreign Policy in the 21st Century*. Basingstoke & New York: Palgrave Macmillan, 2010, 138-154, 139.

yra „pasmerkta būti didžiąja galia“, su kuo sutiko ir jį ministro poste pakeitęs Primakovas, pareiškęs, jog ji niekada nepraras šio statuso²⁷³. Tačiau Jelcino epochoje Maskva neturėjo pakankamai politinės valios ir ypač konkrečių priemonių tokioms pretenzijoms iš tikrųjų pagrįsti.

Rusijos valdžioje įsitvirtinęs Putinas skyrė ypatingą dėmesį didžiosios galios tapatybės (at)kūrimui, neapsiribodamas vien kalbomis. 2000 m. pabaigoje į šalies himną sugrąžinta SSRS laikų melodija, ją papildžius naujais žodžiais²⁷⁴. Neilgai trukus iš naujo pradėti tolimojo nuotolio strateginių bombonešių skrydžiai bei pompastiški kasmetiniai kariuomenės paradai Raudonojoje aikštėje, šalies vėliava įsmeigta Arkties vandenyno dugne, povandeniniai laivai prisiartino prie JAV krantų bei padažnėjo naujų įvairios paskirties raketų bandymai²⁷⁵. Šios tendencijos turėjo savo atitikmenį ir intelektualinėje bei viešojoje erdvėje.

XXI amžiaus pradžioje Rusijoje dar labiau išpopuliarėjo tradiciniai, eklektiškai carinį, imperinį ir sovietinį laikotarpius derinantys didžiosios galios tapatybės apibrėžimai. Viduramžiais užgimusi Maskvos kaip „trečiosios Romos“ idėja iš naujo suvešėjo valdžios ir Rusijos stačiatikių bažnyčios suartėjimo sąlygomis. Daugybė (pseudo-)mokslinių leidinių savo ruožtu pabrėžė „žemės“ (земля) idėjos svarbą, anot jų, pirmiausia geografiškai suvokiamai „šventosios Rusijos“ tapatybei²⁷⁶. Tai kartu turėjo įtakos ir nepaprastam klasikinės geopolitikos paradigmai priklausančių veikalų populiarumui²⁷⁷. Viešajame diskurse netgi sugrįžta prie XIX amžiaus rusų intelektualų debatų tarp ypatingą šalies kelią pabrėžusių „počvenikų“ (почвенники) ir vesternizaciją gynusių „zapadnikų“ (западники). Suprantama, kad po Jelcino laikotarpio įvykusios demokratijos ir liberalios rinkos ekonomikos idėjų diskreditacijos Rusijos visuomenėje, buvo paruošta puiki

²⁷³ Christian Thorun, *The Role of Ideas in Post-Soviet Russia's Conduct towards the West*. Basingstoke & New York: Palgrave Macmillan, 2009, 34.

²⁷⁴ Kone kiekvieno režimo užsakymu žodžius jam rašiusio rašytojo Sergėjaus Michalkovo (beje, įžymių kino režisierių Andrėjaus Končialovskio ir Nikitos Michalkovo tėvo) naujoji versija prasidėjo tokia eilute: „Rusija – šventoji mūsų didžioji galia (Россия – священная наша держава)“.

²⁷⁵ Welch Larson ir Shevchenko, 91.

²⁷⁶ Lo, 2008, 11.

²⁷⁷ Buzan ir Wæver, 407-408.

terpė Kremliaus interesus labiau tenkinančioms „trečiojo kelio“ idėjoms. Pastaroji intelektualinė kryptis netgi įgijo beveik oficialų statusą, artimiausioje Putino aplinkoje buvusiam Vladislavui Surkovui suformulavus vadinamąją „suverenios demokratijos“ koncepciją²⁷⁸.

Ypatinga mesianistinės „trečiojo kelio“ tapatybės konstravimo tendencija yra Eurazijos diskurso sugrįžimas į Maskvos politinę darbotvarkę. Apžvelgtas idėjas iš esmės derinantys doktrinos šalininkai, kaip ir jų pirmtakai XIX amžiuje, teigia, kad Rusija niekada nepriklausys materialistiniams ir dvasiškai nuskurdusiems Vakarams, kurie veikiau yra didžiausia jos problema. Priešingai, politinis elitas turi atsižvelgti į šalies istorinį, kultūrinį ir geografinį unikalumą. Rusiją visada veikė ne tik Europa, bet ir Azija, kur amžiais glūdi bent du trečdaliai jos teritorijos²⁷⁹. Dvigalvio erelio šalies herbe simbolizuojama tapatybė buvo pripažinta paties Putino, 2001 m. pirmą kartą Rusiją pavadinusio „eurazijine valstybe“²⁸⁰. Tuo tarpu teiginiai apie prigimtinių jos dvasingumą pasiekė net Nacionalinę saugumo strategiją²⁸¹. Kitaip tariant, Rusijos didžiosios galios tapatybei būdingi tam tikri mitologinės prigimties bruožai, aukštinantys jos įtaką ne tik visame pasaulyje, bet ir savo strateginėje periferijoje, kuri tradiciškai atliko tiek Maskvos buferio, tiek ir galios išteklių vaidmenį. Tradicinis hegemonas antrinės posovietinės erdvės valstybės iki šiol suvokia kaip savo bei kitų didžiųjų galių užsienio politikos objektus, o ne savaime tarptautinėje arenoje veikiančius subjektus²⁸².

Beveik nuo pat SSRS griūties Rusijos politikai pradėjo nuosekliai teigti, kad posovietinė erdvė yra jos „išskirtinių interesų“ sfera. 1993 m. Jelcinas nedviprasmiškai ją apibrėžė NVS ribomis²⁸³. Metais vėliau Kozyrevas jai

²⁷⁸ Larson ir Shevchenko, 92.

²⁷⁹ Kita vertus, kaip taikliai pastebi kai kurie mokslininkai, Maskva paprastai naudojasi šiuo diskursu, bandydama atremti Vakarų liberalizacijos bei demokratizacijos reikalavimus. Tuo tarpu kalbėdami su Azijos valstybių atstovais rusų politikai vis dar lengvai pasiduoda savo tapatybėje dar nuo totorių-mongolų priešpaudos XIII-XV amžiais įsišaknijusiam įsitikinimui, kad jie yra paskutinis civilizacijos bastionas barbarų akivaizdoje (Ferdinand, 37).

²⁸⁰ Bolt ir Cross, 195-196.

²⁸¹ Rusijos Federacijos Nacionalinė saugumo strategija iki 2020 m. (2009). Maskva, 2009 m. gegužės 12 d. <<http://www.scrf.gov.ru/documents/99.html>> [Žiūrėta 2013 01 17].

²⁸² Mankoff, 242.

²⁸³ Stephen J. Blank, „Challenges to Russia in Central Asia.“ *American Foreign Policy Interests*, 33 (5), 2011, 209-221, 209.

apibūdinti pirmą kartą pavartojo šiandien plačiai žinomą „artimojo užsienio“ (*ближнее зарубежье*) sąvoką. Putinas savo ruožtu žengė dar toliau, atvirai pripažinęs sentimentus SSRS savo įžymiųjų teiginių, kad jos griūtis buvo „didžiausia amžiaus geopolitinė katastrofa“. Galiausiai, net ir silpną prezidentu pagrįstai laikomas Medvedevas pasibaigus 2008 m. karui su Gruzija sugrįžo prie Maskvos „privilegiuotų interesų“ posovietinėje erdvėje retorikos. Tų pačių metų pabaigoje užsienio reikalų ministras Sergėjus Lavrovas prakalbo apie „unikalius santykius“ ir „civilizacinę vienybę“, siejančius Rusiją su kitomis buvusios SSRS valstybėmis²⁸⁴.

Visi šie kalbiniai manevrai rodo, kad Kremlius nėra pasiruošęs politiniam, kariniam bei ekonominiam pasitraukimui iš posovietinės erdvės (bent jau ne tokiu lygmeniu kaip Baltijos valstybėse). Panašiai kaip JAV vadinamosios Monroe doktrinos atveju, įtakos sferos artimiausioje strateginėje aplinkoje palaikymas yra suvokiamas kaip esminė didžiosios galios tapatybės dalis²⁸⁵. „Artimojo užsienio“ sąvoka iš esmės sukūrė tarpinį lygmenį tarp vidaus ir tikrosios užsienio politikos, koncentriniais ratais plintančios iš Maskvos. Vis dėlto jos tradicinės įtakos sferos veikėjai nebuvo tokie pasyvūs, kaip būtų galima tikėtis.

Antrinių veikėjų atsakas. Rusijos retorika ir elgesys posovietinėje erdvėje neabejotinai kelia pagrįstus jos narių įtarimus. Nepaisant daugelio šių režimų atviro palankumo Maskvai, jų valdomos visuomenės savo valstybingumą vienaip ar kitaip kūrė opozicijos tradiciniam hegemonui sąlygomis, juk pati jų nepriklausomybė pirmiausia yra nepriklausomybė nuo Rusijos. Kaip buvo parodyta aukščiau, Maskva materialiosios galios požiūriu turi tokią žymią persvarą regione, kad pernelyg didelis aplinkinių šalių suartėjimas su Kremliumi grėstų joms didelės dalies suvereniteto praradimu pastarojo naudai²⁸⁶. Nors antriniai posovietinės erdvės veikėjai puikiai suvokia gerų ekonominių bei kai kuriais atvejais saugumo santykių su Rusija svarbą, į tradicinio hegemono aktyviai plėtojamą švelniosios galios diskursą vis dar

²⁸⁴ Trenin, 3-4.

²⁸⁵ Welsh Larson ir Shevchenko, 93.

²⁸⁶ Trenin, 19.

žiūrima įtariai. Rusų kalba neabejotinai išlieka svarbiausia regiono tarpusavio komunikacijos priemone, tačiau tokiam jos statusui itin pasitarnauja vis dar žymios etninių rusų bei rusakalbių apskritai bendruomenės šiose šalyse. Suprantama, kad periferinės valstybės Rusijos piliečių ir/ar etninių rusų diasporas laiko potencialia saugumo problema, kadangi Maskva dar nuo 1993 m. Karinės doktrinos oficialiai įtvirtino jų apsaugos tikslus²⁸⁷.

Posovietinėje erdvėje būta tam tikrų tarpusavio integracijos aplenkiant Rusiją bandymų. 1991 m. penkios subregiono valstybės įkūrė Centrinės Azijos bendradarbiavimo organizaciją, tačiau 2005 m. pilnateise nare tapusiai Maskvai pavyko prijungti ją prie savo remiamo Eurazijos ekonominės bendrijos (EurAzES) projekto²⁸⁸. Neabejotinai ryškiausia regiono *vidaus* balansavimo prieš Maskvą iniciatyva buvo 1997 m. įkurta GUAM organizacija demokratijai ir ekonominei plėtrai, kurios pavadinimas kilo iš keturių tuo metu labiausiai ja nepasitikėjusių valstybių: atitinkamai Gruzijos, Ukrainos, Azerbaidžano ir Moldovos. Vis dėlto šio junginio likimas parodė, kad patiems antriniam regiono veikėjams atsverti Rusijos įtaką be išorės balansuotojo pagalbos yra pernelyg sunku. Tuo tarpu kai keturios minėtos šalys ilgainiui pasirinko skirtingus Vakarų pagalbos pavidalus, likę antriniai regiono veikėjai pernelyg nekvestionavo Maskvos vaidmens (Armėnija, Baltarusija, Tadžikistanas) arba pasistengė pasinaudoti susiklosčiusia padėtimi, pripažindami iš pirmo žvilgsnio netradicinį išorinį žaidėją – Kiniją²⁸⁹. ŠBO įkūrimas kaip tik ir gali būti suprantamas kaip sėkmingas išorinio ir vidinio balansavimo prieš Rusiją derinys.

Tiriamuoju laikotarpiu Maskvos įvaizdžio regione problemas labiausiai atskleidė reakcija į 2008 m. karą su Gruzija. Šis konfliktas visiems posovietinės erdvės veikėjams daugiau negu aiškiai parodė, kad savo įtakos sferą Kremlius gali ginti visiškai užmiršdamas apie hegemonui būdingą

²⁸⁷ Carmen A. Gayoso, „Russian Hegemonies: Historical Snapshots, Regional Security and Changing Forms of Russia’s Role in the Post-Soviet Region.“ *Communist and Post-Communist Studies*, 42, 2009, 233-252, 243.

²⁸⁸ Stina Torjesen, „Russia, the CIS and the EEC: Finally Getting It Right?“ Kn. Elana Wilson Rowe ir Stina Torjesen (sud.), *The Multilateral Dimension in Russian Foreign Policy*. Oxon & New York: Routledge, 2009, 153-162, 161-162.

²⁸⁹ Frazier ir Ingersoll, 743-744.

geranorišką santūrumą. Maža to, pamatinės įšaldyto separatistinio konflikto, kuriame viena iš pusių yra atvirai remiama Maskvos, sąlygos tik dar labiau patvirtino ne tiek daug nuo Gruzijos pagal tai besiskiriančių kaimynų nuogąstavimus dėl savo ateities. Kadangi šis atvejis yra detalai nagrinėjamas žemiau, čia užtenka konstatuoti, jog 2008 m. karas atskleidė ne hegemoninę, o būtent imperinę Rusijos pusę.

Aprūpinimas viešosiomis gėrybėmis. Rusijos hegemoninio elgesio atveju neabejotinai vienas ryškiausių yra aprūpinimo viešosiomis gėrybėmis matmuo. Be jau apžvelgtų bendrosios posovietinės erdvės tapatybės apibrėžimo atvejų, Maskva nuo pat SSRS griūties ypač aktyviai plėtoja įvairius regioninės integracijos projektus. Neatsitiktinai dvišalio ir daugiašalio bendradarbiavimo plėtra tarp NVS narių vadinama prioritetine šalies užsienio politikos kryptimi jos Nacionalinėje saugumo strategijoje. Būtent ši organizacija sukūrė psichologiškai patogų perėjimo mechanizmą nuo imperijos prie atskirų valstybių. Vis dėlto Jelcino epochoje drastiškai susilpnėjusi Rusija turėjo ilgainiui atsisakyti NVS karinių pajėgų, bendrųjų išorinių sienų bei jų apsaugos idėjų, rublio kaip vieningos regiono valiutos vizijos, bei, galiausiai, dvigubos pilietybės tezės²⁹⁰. Egzistencinė organizacijos krizė tęsėsi ir tiriamuoju laikotarpiu. 2008 m. karo su Rusija įkarštyje NVS paliko Gruzija, o 2011 m. jos jubiliejaus iškilmėse nepasirodė net trijų narių prezidentai²⁹¹.

Konkretų ir iš tikrųjų perspektyvų pavidalą naujajame tūkstantmetyje įgijo kiti Maskvos inicijuoti regioninės integracijos projektai. Ekonominio bendradarbiavimo srityje 2000 m. buvo įkurta jau minėta EurAzES, jungianti ne tik 1996 m. NVS muitų sąjungą paskelbusias Rusiją, Kazachstaną ir Baltarusiją, bet ir prie jų prisidėjusius Tadžikistaną bei Kirgiziją. Būtent šios penkios valstybės laikomos pagrindinėmis kandidatėmis įgyvendinti naująjį Maskvos politinės integracijos projektą – Eurazijos Sąjungą. Bent nuo 2007 m. Kremlius sugrįžo prie valiutų sąjungos idėjos, pasak kurios glaudesni ateities regioninio vienijimosi projektai turėtų įtvirtinti rublį bent kaip rezervinę, o po

²⁹⁰ Trenin, 7.

²⁹¹ Spechler ir Spechler, 2.

to galbūt ir vienintelę apibrėžtoje erdvėje cirkuliuojančią valiutą. Galiausiai nepaisant savo keistenybių, atskiro paminėjimo verta ypatinga politinės integracijos fikcija – vadinamoji Rusijos ir Baltarusijos sąjunginė valstybė, kurios idėja gimė dar 1996 m., o steigimo sutartis pasirašyta 1999 m.²⁹².

Tradicionis hegemonas stengėsi neatsilikti ir saugumo srityje. Iškart po SSRS griūties 1992 m. pasirašyta Kolektyvinio saugumo sutartis Kremliaus iniciatyva 2002 m. virto artimiausius jo regioninius sąjungininkus apimančia pilnaverte Kolektyvinio saugumo sutarties organizacija (KSSO). Tokiu būdu naujasis junginys buvo išskirtas iš negyvybingos NVS rėmų, kartu sukuriant šešias jo nares vienijančius subregionus: Rytinį (Rusija ir Baltarusija), Kaukazo (Rusija ir Armėnija) bei Centrinės Azijos (Rusija, Kazachstanas, Tadžikistanas ir Kirgizija)²⁹³. Suprantama, kad KSSO gali būti laikoma Maskvos atsaku į išorinių veikėjų skvarbą posovietinėje erdvėje, kadangi jos nariams uždrausta jungtis prie bet kokių kitų saugumo organizacijų²⁹⁴. Nors KSSO ir buvo iš esmės pripažinta JTO, abiejų organizacijų sekretoriatams 2010 m. kovą pasirašius bendrąją deklaraciją dėl tarpusavio bendradarbiavimo²⁹⁵, tų pačių metų gegužę Kirgizijos pietuose prasidėję kruvini susidūrimai tarp kirgizų ir uzbekų bendruomenių atskleidė jos neveiksmumą tikrų krizių akivaizdoje²⁹⁶. Kita vertus, 2011 m. pabaigoje Rusijai pavyko užsitikrinti potencialiai reikšmingą rezoliuciją, reikalaujančią vienbalsio visų likusių KSSO narių pritarimo vienai iš jų nusprendus savo teritorijoje įsteigti trečiosios šalies karines bazines²⁹⁷.

Maskvos kaip saugumo laiduotojo vaidmuo posovietinėje erdvėje paremtas ne tik didžiule jos faktinės galios persvara, bet ir savo karinių pajėgų bei infrastruktūros buvimu aplinkinėse valstybėse. Disertacijos rašymo metu didžiausia Rusijos Juodosios jūros laivyno bazė tebėra Sevastopolyje, Ukrainai autonomijos teisėmis priklausančiame Krymo pusiasalyje. Sausumos ar oro

²⁹² Trenin, 16-17.

²⁹³ Nikitin, 6.

²⁹⁴ Mankoff, 273.

²⁹⁵ Saivetz, 403.

²⁹⁶ Spechler ir Spechler, 2.

²⁹⁷ National Institute for Defense Studies, *East Asian Strategic Review 2013*. Tokyo: The Japan Times, 2013, 292.

pajėgos po Šaltojo karo rado prieglobstį Armėnijoje, Tadžikistane ir Kirgizijoje esančiose karinėse bazėse. Beje, pastaroji valstybė bent iki 2014 m. vidurio išliks vienintele pasaulyje tuo pat metu savo teritorijoje turinčia tiek Rusijos, tiek JAV strateginius objektus – atitinkamai Kanto²⁹⁸ bei Manaso oro pajėgų bazes. Dvišalių susitarimų pagrindu Maskva taip pat naudojasi po SSRS griūties Baltarusijoje bei Kazachstane likusiais karinės infrastruktūros objektais. Pastarojoje šalyje išsaugotos teisės į didžiausią pasaulyje Baikonūro kosmodromą. Galiausiai, ypatinga Rusijos karinės skvarbos į posovietinę erdvę priemonė yra taikdarystės tikslu grindžiamos misijos separatistiniuose aplinkinių šalių regionuose, užtikrinusios šių konfliktų „iššaldymą“.

Didžiosios galios vertybių ir interesų primetimas. Maskva oficialiai deklaruoja siekius taikiai išspręsti savo strateginėje periferijoje „iššaldytus“ ginkluotus konfliktus, pabrėžiant jai tekusią pareigą tarpininkauti tiek derybose, tiek ir taikos palaikymo operacijose²⁹⁹. Krekliui nuo pat SSRS griūties šiuo klausimu teko laviruoti tarp dviejų skirtingų tikslų: taikos ir stabilumo regione užtikrinimo ir savo įtakos svertų jame įtvirtinimo. Galiausiai buvo pasirinktas tarpinis variantas – pasipriešinimas lokalinių karų pasklidimui juos „užšaldant“ iki tinkamesnio momento ateityje. Nors Rusija visais nagrinėjamais atvejais prisiėmė stabilumo laiduotojo vaidmenį, jos veiksmai buvo šališki ir prieštaraujantys pačios aktyviai ginamiems suvereniteto bei teritorinio vientisumo principams. Iš tiesų visi posovietinės erdvės „iššaldyti“ konfliktai apibūdinami saugumo trikampiui tarp atsiskirti norinčios mažumos, naujosios valstybės bei separatistams padedančios Rusijos³⁰⁰. Priešingai negu teigė, Kreklius neskaitino susitaikymo tarp konfliktuojančių pusių, o tikruosius tradicinio hegemono motyvus atspindi tarptautiniame diskurse gajus žodžių žaismo pavyzdys, teigiantis, kad jo „taikdarystė“ (*peacekeeping*) iš tikrųjų yra pats tikriausias „susiskaldymo palaikymo“ (*piecekeeping*) būdas.

„Iššaldydama“ konfliktus posovietinėje erdvėje, Rusija siekia kelių pagrindinių tikslų. Pirma, „taikos palaikymo“ korta didina jos prestižą ir svarbą

²⁹⁸ Be to, tai pirmoji Maskvos įsteigta karinė bazė po Šaltojo karo (MacHaffie, 2011, 29).

²⁹⁹ Rusijos Federacijos Nacionalinė saugumo strategija iki 2020 m. (2009).

³⁰⁰ Buzan ir Wæver, 409.

ne tik regione, bet ir globalioje tarptautinėje arenoje. Antra, „institucionalizuotų pilietinių karų“³⁰¹ fenomenas leidžia jai kištis į paveiktų šalių vidaus reikalus. Šiuo atveju ypač laimima iš to, kad rimtų neišspręstų teritorinių ginčų turinčios valstybės negali jungtis prie NATO ir ES³⁰². Pagaliau, konfliktinės padėties palaikymas yra naudingas Rusijos karinės pramonės kompleksui. Pavyzdžiui, nepaisant to, kad Armėnijos ir Azerbaidžano tarpusavio priešpriešoje Maskva tradiciškai remia Jerevaną, tai nesutrukė jai pardavinėti savo priešlėktuvinių sistemų Baku³⁰³.

Kadangi visi trys ryškiausi tiriamojo laikotarpio „iššaldyti“ ginkluoti konfliktai taip ir nebuvo išspręsti, galima padaryti išvadą, jog Kremliui šiuo atveju pavyko įgyvendinti pirminius savo tikslus. Vis dėlto Rusijos pasitelkta prievarta baudžiamojame 2008 m. kampanijoje prieš Gruziją apnuogino jos hegemoninio elgesio trūkumus. Palyginti lengvai pasiekta pergalė Maskvai reiškė ištis daug: sugebėjimą apginti savo „privilegiuotų interesų“ sferą ir ilgai lauktą asmeninį kerštą nekenčiamam, provakarietiškam Michailo Saakašvilio režimui. Tačiau Kremliaus didvyriškais ir neišvengiamais vadinami veiksmai tiek regione, tiek ir pasaulyje įvertinti kaip neadekvati agresija prieš mažytę, savo teritorinį vientisumą gynusią valstybę. Likusias posovietinės erdvės šalis pagrįstai išgąsdino dešimtmečiais separatistinėse Abchazijoje bei Pietų Osetijoje dalijamų Rusijos pasų ir ekonominės bei karinės paramos pasekmės³⁰⁴. Galiausiai, jų įtarimų pagrįstumą minint ketvirtąsias karo metines patvirtino pats Putinas, iš esmės pripažinęs, kad jo šalis karui ruošėsi iš anksto³⁰⁵.

Glaudūs naujųjų šalių politinių elitų ryšiai su ankstesne vienpartine nomenklatūra buvo naudingi įtakos svertus jose bandančiai išlaikyti Maskvai. Sekuliarūs bei Vakaraus nepasitikintys aplinkiniai režimai greitai tapo Kremliaus remiamu buferiu prieš nepageidautinų išorinių jėgų plitimą regione.

³⁰¹ Kimitaka Matsuzato, „Cultural Geopolitics and the New Border Regions of Eurasia.“ *Journal of Eurasian Studies*, 1, 2010, 42-53, 49.

³⁰² Mankoff, 258.

³⁰³ Saivetz, 403.

³⁰⁴ Gayoso, 249.

³⁰⁵ Инга Воробьева, „Путин признался, что Россия готовилась к войне с Грузией.“ *РБК Daily*, 8 августа 2008 г. <<http://www.rbcdaily.ru/2012/08/08/focus/562949984484782>> [Žiūrėta 2012 08 09].

Iš pradžių ypač bijota, kad jų žlugimas Centrinėje Azijoje ir Pietų Kaukaze atvers kelius islamo ekstremizmo plėtrai į pačią Rusiją, vis dar kovojančią su šiomis problemomis šalies viduje. Nepaisant iš pirmo žvilgsnio įspūdingo šių režimų tvirtumo, nesugebėjimas lanksčiai reformuoti svarbiausias politines bei ekonomines institucijas iš tikrųjų pavertė juos nestabiliais bei kone visiškai priklausomais nuo konkretaus diktatoriško lyderio išlikimo³⁰⁶. Putino Rusijai prislopinus vidaus islamo ekstremistus bei pačiai rodant vis daugiau autoritarinių tendencijų, aplinkiniai režimai pradėti suvokti kaip esminė atsvara prieš Vakarų įtakos plėtrą, o pati Maskva imta kaltinti „autoritarinio internacionalo“ prieš demokratiją kūrimu posovietinėje erdvėje³⁰⁷. Tokie priekaištai neatrodo iš piršto laužti atkreipus dėmesį į tai, kad būtent neokomunistiniai režimai tapo aukščiau nagrinėtų NVS, KSSO ir EurAzES pagrindu³⁰⁸. Todėl nėra keista, jog Gruzijoje, Ukrainoje ir Kirgizijoje praūžusios spalvotosios revoliucijos Kremliuje buvo traktuotos kaip žeminantys konspiracinės režimų kaitos jo įtakos sferoje atvejai, ar net amerikiečių sukurtas modelis kaip ateityje tai įgyvendinti pačioje Rusijoje³⁰⁹.

Atrodytų, kad tradiciniam hegemonui tiriamuoju laikotarpiu pavyko sustabdyti ir net apversti prodemokratiškų revoliucijų posovietinėje erdvėje bangą. Jų metu sustiprintos politinės institucijos galiausiai leido rinkimų būdu į valdžią sugrįžti buvusių elitų šalininkams Viktorui Janukovičiui Ukrainoje ir Bidzinai Ivanišviliui Gruzijoje, o Kirgizijoje 2010 m. įvyko antroji, šįkart Kurmanbeką Bakijevą nuvertusi revoliucija. Vis dėlto esminis Maskvos regioninės politikos prieštaravimas išlieka – ir toliau remiamasi tais politiniais režimais, kurie yra vis labiau diskredituoti ne tik tarptautinėje bendruomenėje, bet ir savo pačių visuomenėse. Kremlui nepadeda ir tai, kad po 2011 m. rugsėį įvykusios „valdžios rokiruotės“ jam tenka kovoti su padidėjusiu gyventojų nepasitenkinimu pačioje Rusijoje.

³⁰⁶ Blank, 2011, 211.

³⁰⁷ Trenin, 15.

³⁰⁸ Shale Horowitz ir Michael D. Tyburski, „Reacting to Russia: Foreign Relations of the Former Soviet Bloc.“ Kn. Kristen P. Williams, Steven E. Lobell ir Neal G. Jesse (sud.), *Beyond Great Powers and Hegemons: Why Secondary States Support, Follow or Challenge*. Stanford: Stanford University Press, 2012, 161-176, 163.

³⁰⁹ Welch Larson ir Shevchenko, 90.

Galiausiai, ankstesniame poskyryje buvo užsiminta, kad energetinio saugumo atveju Maskva naudoja ypatingais, iš SSRS paveldėtais įtakos svertais: pavydėtinu naftos ir dujų kiekiu bei gavybos mastais, jų tiekimo infrastruktūros kontrole bei technologiniu pranašumu, ypač ryškiu atominės energetikos srityje. Suprantama, kad pagrindiniu tradicinio hegemono tikslu tapo šių išteklių gavybos ar bent tranzito monopolio išlaikymas. Energetika Maskvoje yra traktuojama ne tik kaip pirminis šalies ekonominės gerovės šaltinis, bet ir kaip esminė priemonė išlaikyti vyravimą regione bei sugrįžti į pasaulio galingųjų klubą³¹⁰. Potencialus jos arsenalas iš tikrųjų yra įspūdingas. Siekdama paveikti kitas valstybes Rusija gali sulaikyti energetinių išteklių tiekimą, pakelti jų kainas, padidinti eksporto mokesčius ar net statyti tranzitines šalis (Ukrainą, Baltarusiją, Baltijos valstybes) aplenkiančius vamzdynus. Iš kitos pusės stengtasi sutrukdyti kitiems regiono gavėjams (Kazachstanui, Uzbekistanui, Turkmėnistanui ir Azerbaidžanui) išplėtoti nuo Maskvos nepriklausomus eksporto kelius³¹¹.

Būtent energetinis ginklas leido Kremlui išplėtoti ir kitas ekonominio poveikio strateginei periferijai priemones. Mainais į išteklius vartojančių valstybių skolas jis stengėsi įsigyti jų elektros tinklų sistemas, atominės ir kitokias elektrines, geležinkelius, kertines pramonės gamyklas bei, žinoma, užsitikrinti vietos naftotiekių bei dujotiekių kontrolę³¹². Rusija nevengė savo derybinės pozicijos paremti ir ekonominio šantažo priemonėmis, pavyzdžiui, dominančiam veikėjui gyvybiškai svarbių išteklių pristatymo kanalų remontu ar iš jo importuojamų prekių boikotu sveikatos apsaugos ir panašiais motyvais³¹³. Pastaraisiais metais Maskvoje gana atvirai pripažinta, kad Vakarams kovojant su globalios finansų krizės pasekmėmis, jos ekonominės įtakos plėtrai posovietinėje erdvėje yra sukurtos palankios sąlygos³¹⁴. Šio

³¹⁰ Lo, 2008, 84.

³¹¹ Saivetz, 406-409.

³¹² Ted Hopf, „Common-Sense Constructivism and Hegemony in World Politics.“ *International Organization*, 67 (2), 2013, 317-354, 342.

³¹³ Vladas Sirutavičius, „Ukrainos ir Rusijos santykių perspektyvos.“ Kn. Vladas Gražulis et al., *Ukraina po revoliucijos: vidaus ir užsienio politikos tendencijos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2007, 146-157.

³¹⁴ Saivetz, 402.

proceso lokomotyvais jau seniai tapo didžiulės valstybinio kapitalo ar Kremliui artimų oligarchų kompanijos naftos („Rosneft“ ir „Lukoil“), dujų („Gazprom“) ar elektros energijos („Inter RAO UES“) srityse. Įdomu tai, kad 2013 m. patvirtintoje šalies Užsienio politikos koncepcijoje atsirado jų interesų pasaulyje gynimui skirta tezė³¹⁵.

Tiriamuoju laikotarpiu Rusijai pavyko pasiekti daugumą užsibrėžtų tikslų ekonominio bei energetinio saugumo srityje. Šalis sugebėjo suderinti tolesnę posovietinės erdvės ekonominę integraciją su stojimu į Pasaulinę prekybos organizaciją (PPO), kuri iš pradžių reikalavo pasirinkti vieną iš šių dviejų variantų. Energetikos požiūriu įgyvendinti Rusiją aplenkiantys naftos tiekimo į Vakarų projektai apsiribojo 2005 m. atidarytu Baku-Tbilisio-Džeihano vamzdynu. Tuo tarpu 2011 m. užbaigtas Šiaurės Srauto dujotiekis bei už vakarietišką „Nabucco“ perspektyviau atrodantis Pietų Srauto projektas bent kol kas leidžia Maskvai išlaikyti šio išteklių pristatymo į Europą monopolį. Vis dėlto kaip bus parodyta kitame disertacijos skyriuje, Rusijos energetinio regioninio hegemono vizijai didžiausia grėsmė kyla iš priešingos pusės – Šiaurės Rytų Azijos ir joje pradedančios vyrėti Kinijos.

Apibendrinant, Kinijos ir Rusijos elgesio savo strateginėse periferijose tyrimas atskleidė, kad abu tradiciniai hegemonai nagrinėjamu laikotarpiu bandė išnaudoti savo potencialą. Tačiau jų pasitelktos priemonės buvo skirtingos. Pirmąkart šiuolaikinėje istorijoje materialiosios galios persvarą regione įgijęs Pekinas skyrė didelį dėmesį antrinių jo valstybių raminiui, kurdamas atsakingos ir taikios didžiosios galios įvaizdį. Suprantamu sparčiai augančios Kinijos pasirinkimu tapo *status quo* palaikymo taktika daugelio užsienio politikos krypčių bei iššūkių atžvilgiu. Rusija, priešingai, atkakliai pabrėžė savo teisę į regioninę hegemoniją, glaudžiai siejamą su pačia jos didžiosios galios tapatybe. Vis dėlto pernelyg agresyvaus elgesio precedentai kelia Maskvai didelių įvaizdžio problemų kaimynystėje.

³¹⁵ Rusijos Federacijos Užsienio politikos koncepcija (2013). Maskva, 2013 m. vasario 12 d.
<http://www.mid.ru/brp_4.nsf/0/6D84DDEDEDBF7DA644257B160051BF7F> [Žiūrėta 2013 03 11].

2.4. Apibendrinimai: Kinijos ir Rusijos tarpusavio regioninės hegemonijos asimetrija

Taigi, šiame disertacijos skyriuje atliktas Kinijos ir Rusijos padėties artimiausioje savo strateginėje periferijoje tyrimas atskleidė, kad *abi valstybės tiriamojo laikotarpio pabaigoje vienareikšmiškai turi būti laikomos tradiciniais ir pasyviais regioniniais hegemonais*. Vienas svarbiausių Pekino ir Maskvos tarptautinių santykių istorijos ypatumų yra vyravimas tradicinėse savo įtakos sferose, kurias šiandien tiksliausiai galima apibrėžti kaip atitinkamai Šiaurės Rytų Azijos ir posovietinės erdvės regionus. Abiem atvejais pritaikius sudėtinį hegemonijos matavimo įrankį parodoma, kad struktūriniu (materialiosios galios pasiskirstymo) požiūriu tiek Kinija, tiek Rusija tiriamojo laikotarpio pabaigoje iš esmės tenkino ne tik santykinės, bet ir absoliučios daugumos (50 proc. +1) sąlygą pagal visus potencialios (ekonominės, teritorinės ir demografinės) bei faktinės (karinės) galios kriterijus. Šiame etape iš tiesų intriguojantis atradimas yra būtent 2012 m. Pekino peržengtas simbolinis struktūrinės hegemonijos slenkstis. Tarptautinėje viešojoje bei akademinėje erdvėje pastaraisiais dešimtmečiais paplitę nuogaštavimai dėl spartaus Kinijos galios augimo Šiaurės Rytų Azijos regiono mastu pasitvirtino žymiai greičiau nei paprastai buvo laukiama.

Nagrinėjant Pekino ir Maskvos elgesį tiriamuoju laikotarpiu, buvo atskleista, kad *abu veikėjai stengėsi išnaudoti savo hegemoninį potencialą*, nors jų pasitelkti metodai ir gauti rezultatai dažnai skyrėsi. Tarpusavyje lyginant kiekvieną hegemoninio elgesio matmenį, parodyta, jog Kinijai ir Rusijai iš tikrųjų būdinga didžiosios galios tapatybė, pasireiškianti per mesianistinį išskirtinumo diskursą. Vis dėlto tarptautinės bendruomenės baimę dėl savo įtakos augimo bandantis mažinti Pekinas nėra linkęs oficialiai deklaruoti tokių idėjų, šią teisę perleidžiant šalies akademinei bendruomenei ir žiniasklaidai, „aptarnaujantiems“ nuolat augančią nacionalistiškai nusiteikusių visuomenės dalį. Supervalstybės statusą neseniai praradusi Maskva, priešingai,

visur išdidžiai pristato save kaip didžiąją galią su unikalia, eklektiškais simboliais bei diskursu apibrėžiama tapatybe.

Antrinių regionų veikėjų atsakas leidžia įžvelgti tam tikrą hegemoniškos padėties pripažinimo požymių. Abiejų valstybių rinkos dydis, pramonės lygis ir sukauptų finansų gausa sąlygoja tai, kad aplinkinėms šalims itin sunku atsispirti ekonominiam tradicinių hegemonų patrauklumui. Saugumo srityje, kita vertus, Kinijos ir Rusijos laimėjimai yra labiau riboti. Šiaurės Rytų Azijoje iš esmės išlikus Šaltojo karo perskyroms, antriniai veikėjai nevengia kreiptis pagalbos į tradicinį išorės balansuotoją – JAV. Tuo tarpu posovietinėje erdvėje 2008 m. Rusijos-Gruzijos karas sukėlė nerimą tarp visų antrinių valstybių dėl veikiau imperialistinio, o ne hegemoniško Maskvos atsako į krizę Pietų Osetijoje.

Abu veikėjai savo regionuose stengėsi teikti viešąsias gėrybes, ypač nuolatinių (NVS, KSSO, EurAzES/Eurazijos Sąjunga) ar *ad hoc* (šešiašalės derybos) daugiašalių bendradarbiavimo mechanizmų kūrimo pavidalu. Palyginti didesnis Maskvos aktyvumas posovietinėje erdvėje yra nulemtas ne tiek Pekino regioninių ambicijų Šiaurės Rytų Azijoje stokos, kiek jos itin integracijai nepalankių istorinių bei struktūrinių ypatybių: nuo Šaltojo karo užsilikusių teritorinių ir kitokių nesutarimų (taikos didivendo trūkumas), didelės visų vietos veikėjų faktinės galios (beprecedentė regiono militarizacija) bei tradicinio išorės balansuotojo pasipriešinimo (JAV pastangos išlikti saugumo laiduotoju regione).

Pagaliau, svarbiausių saugumo problemų atvejo studijomis parodyta, kad Kinija ir Rusija per tiriamąjį laikotarpį bandė primesti savo vertybes ir interesus antriniam veikėjams. Maskvos manevrai posovietinėje erdvėje buvo žymiai atkaklesni ir, pavyzdžiui, 2008 m. rugpjūčio karo metu net peržengė hegemoninio elgesio ribas. Pekino veiksmai, priešingai, turi būti suprantami per pamatinį kaimynų raminimo dėl jo galios augimo uždavinį, kuriuo iki pat 2010 m. sekta pakankamai sėkmingai. Nuo to laiko pastebimas palyginti didelis kinų atkaklumas teritorinių nesutarimų atžvilgiu veikiausiai sietinas su

2012 m. pabaigoje įvykusia valdžios kaita ir turėtų būti vertinamas kaip išimtis iš tebegaliojančios taisyklės.

Apibendrinant, Kinijos ir Rusijos elgesio matmenys atskleidė, kad nepaisant vyraujančios savo padėties atitinkamuose regionuose, *nei viena iš jų šiandien negali būti vienareikšmiškai laikoma esamu (faktiniu) regioniniu hegemonu*. Pekino atveju tai daugiausia nulemia struktūrinės ŠRA ypatybės bei jo paties atsargiai ir pragmatiškai įgyvendinama didžioji strategija. Tuo tarpu posovietinėje erdvėje Maskvos ambicijoms, priešingai, trukdo pernelyg įsakmus ir kategoriškas elgesys, skatinantis antrinius regiono veikėjus ieškoti išorės balansuotojų pagalbos. Nors abu veikėjai šiandien atsiduria toje pačioje evoliucinės hegemonijos tipologijos padėtyje, *Kinijai ir Rusijai su tam tikromis išlygomis būdinga ryškėjanti regioninės hegemonijos asimetrija pirmosios naudai*.

Tokia išvada remiasi keliais pagrindiniais argumentais. Pirmiausia, nepaisant ekonominiais ir kariniais kriterijais didesnės Rusijos materialiosios galios proporcijos tiesioginėje savo periferijoje, atitinkami Kinijos rodikliai didėjo nepalyginamai greičiau. Per dvylika pirmųjų XXI amžiaus metų Pekino santykis regione pagal BVP išaugo beveik tris kartus iki 52 procentų, o išlaidų gynybai atveju – daugiau nei dukart iki 58,7 procento. Palyginimui analogiški Rusijos rodikliai nesiekė 10 procentų prieaugio. Turint omenyje tai, kad 2012 m. visos Šiaurės Rytų Azijos ūkis buvo beveik šešis kartus, o karinės išlaidos beveik pustrėčio karto didesnės nei posovietinėje erdvėje, Kinijos padėtis savo regione atrodo dar įspūdingesnė. Pagaliau, Pekino ir Maskvos tarpusavio regioninės hegemonijos asimetrijos ryškėjimą patvirtina pats abiejų veikėjų elgesys per tiriamąjį laikotarpį. Tuo tarpu, kai Kinija Šiaurės Rytų Azijoje jautėsi vis užtikrinčiau, Rusija buvo priversta gintis nuo kokybiškai naujų vidaus bei išorės grėsmių savo padėčiai posovietinėje erdvėje. Iš tikrųjų *Kinijos santūrumas svarbiausių ŠRA saugumo problemų atžvilgiu rodo ne tiek įtakos svertų trūkumą, kiek suvokimą, kad laikas yra būtent jos sąjungininkas*. Ši įžvalga būdinga ir Pekino įtakos sklaidai į posovietinę erdvę, kuri nagrinėjama kitame disertacijos skyriuje.

3. KINIJOS IR RUSIJOS SKVARBA Į VIENA KITOS TRADICINĖS ĮTAKOS SFERAS

Россия всегда ощущала себя евроазиатской страной. Мы никогда не забывали о том, что основная часть российской территории находится в Азии. Правда, надо честно сказать, не всегда использовали это преимущество. Думаю, пришло время нам вместе со странами, входящими в азиатско-тихоокеанский регион, переходить от слов к делу - наращивать экономические, политические и другие связи. Все возможности для этого в сегодняшней России есть.

Владимир В. Путин, «Россия: новые восточные перспективы» (2000)³¹⁶

世上本来没有路，路是人走出来的。两千多年前先人们开辟的丝绸之路是亚欧人民共同的荣耀。今天，我们要从历史传统中汲取营养，增强信心，开拓奋斗，携手并进，再创丝绸之路新辉煌，共同建设亚欧人民的美好未来！

温家宝在第二届中国—亚欧博览会开幕式上的演讲 (2012)³¹⁷

Antrajame disertacijos empirinės dalies skyriuje kompleksiškai tirama Kinijos ir Rusijos skvarba į viena kitos tradicinės įtakos sferas. Atsižvelgiant į teorinėje dalyje pristatytą jos matavimo būdą, kiekvienu atveju paeiliui nagrinėjami du pamatiniai išorės veikėjų įsitraukimo priemonių bei skvarbos išryškintų saugumo problemų matmenys. Atliekant analizę pasistengta deramą dėmesį skirti abiejų regionų antrinių valstybių atvejams. Šiame tyrimo etape gauti rezultatai leidžia skyriaus apibendrinimuose įvertinti Pekino ir Maskvos tarpusavio skvarbos asimetrijos apimtį. Tačiau pirmiausia būtina bent glaustai aptarti abiejų veikėjų užsienio politikos tikslus ir interesus vienas kito tradicinėse įtakos sferose.

³¹⁶ „Rusija visada save matė kaip eurazijinę valstybę. Mes niekada neužmiršome apie tai, kad didžioji šalies teritorijos dalis yra Azijoje. Tiesa, reikia pripažinti, jog mes ne visada naudojome šiuo pranašumu. Manau, kad atėjo laikas mums kartu su valstybėmis, esančiomis Azijos-Ramiojo vandenyno regione, pereiti nuo žodžių prie darbų – didinti ekonominius, politinius ir kitus ryšius. Šiandieninėje Rusijoje yra visos galimybės tam pasiekti.“ Vladimiras Putinas, „Россия: новые восточные перспективы.“ Maskva, 2000 m. rugpjūčio 10 d.

<<http://archive.kremlin.ru/text/appears/2000/11/28426.shtml>> [Žiūrėta 2013 03 16].

³¹⁷ „Iš pradžių nebuvo jokių kelių, jie atsirado tik žmonių pastangų dėka. Prieš du tūkstančius metų mūsų protėviai nutiesė bendrą Eurazijos žmonių triumfu tapusį Šilko kelią. Šiandien mes turėtume pasitelkti savo istorinių tradicijų galią, ir su mūsų protėviams būdingu pasitikėjimu ir pasididžiavimu bendrai sukurti naują Šilko kelią, suteikiantį geresnę ateitį Eurazijos žmonėms.“ Kinijos ministras pirmininkas Venas Dziabao (Wen Jiabao), Antrosios Kinijos-Eurazijos parodos atidarymo kalba. Urumčis, 2012 m. rugsėjo 2 d.

<<http://politics.people.com.cn/n/2012/0902/c1024-18897525.html>> [Žiūrėta 2013 03 16].

3.1. Kinijos ir Rusijos regioninės politikos tikslai ir interesai

Kinija ir Rusija yra didžiosios galios, savo strateginėse doktrinos skiriančios dėmesį ne tik artimiausiai strateginei periferijai, bet ir kitiems regionams bei visai globaliai tarptautinių santykių sistemai. Kitaip tariant, ankstesniame disertacijos skyriuje nagrinėtos abiejų šalių didžiosios strategijos turi savo regioninę išraišką ir kiekvienos iš jų tradicinių įtakos sferų atžvilgiu. Toliau atitinkamai analizuojami Kinijos regioninės strategijos posovietinėje erdvėje bei Rusijos Šiaurės Rytų Azijoje tikslai ir interesai.

3.1.1. Kinijos regioninė strategija posovietinėje erdvėje

Posovietinės erdvės svarbą Kinijai pervertinti būtų sunku jau vien todėl, kad tai yra ilgiausiu sausumos ruožu tiesiogiai su ja besiribojantis regionas. Subregionų požiūriu bendrąją sieną galima suskirstyti į dvi esmines atkarpas – su Rusija ir su jos strateginėje periferijoje po Šaltojo karo atsidūrusiomis Centrinės Azijos valstybėmis. Šiuolaikinėje Kinijos istorijoje strateginio užnugario padėtį užėmusi posovietinė erdvė tiriamuoju laikotarpiu traktuota kaip svarbi geros kaimynystės užsienio politikos kryptis. Pekino strategija šiame regione atspindi geografijos ir galios pasiskirstymo sąlygotą logiką. Rusija čia laikoma ašine valstybe, toliau atitinkamai rikiuojasi tiesiogiai su Kinija besiribojanti Centrinė Azija, didžiosios europinės posovietinės erdvės šalys ir, galiausiai, Pietų Kaukazas³¹⁸. Pekinui visame regione ypač svarbūs du veiksniai: palyginti nežymus karinis JAV įsitraukimas ir jo gamtiniai ištekliai³¹⁹ bei neseniai atsivėrusios didelės rinkos. Kitaip tariant, tradicinio saugumo požiūriu posovietinė erdvė tampa esmine grandimi, neleidžiančia amerikiečiams apsupti Pekino, o netradicinio saugumo atveju – pamatiniu jo paties galios šaltiniu.

³¹⁸ Доклад Российского института стратегических исследований (РИСИ), „Страны СНГ и Балтии в глобальной политике Китая.“ *Проблемы национальной стратегии*, 1 (10), 2012, 7-56, 12-13.

³¹⁹ Pavyzdžiui, naftos tiekimas iš posovietinės erdvės dar 2011 m. pralenkė jos importo iš Azijos-Okeanijos apimtį (*East Asian Strategic Review* 2013, 264).

Kinijos užsienio politikos tikslai ir interesai Rusijos atžvilgiu jau buvo paliesti teorinėje darbo dalyje, todėl šiame etape vertėtų išnagrinėti Kremliaus strateginei periferijai būdingus ypatumus. Suprantama, kad joje didžiausias dėmesys tenka arčiausiai esančioms penkioms posovietinės Centrinės Azijos valstybėms. Tai lemia keletas esminių priežasčių, rodančių Kinijos vidaus saugumo priklausomybę nuo išorės veiksnių³²⁰. Pirmasis tikslas apima uigūrų separatizmo pažabojimą tiesiogiai su Centrine Azija besiribojančiame Sindziange (*Xinjiang*)³²¹. Šiuo atveju Kinijai svarbu užtikrinti, kad musulmonams uigūrams etnolingvistiškai artimos³²² ir žymias jų diasporos grupes turinčios subregiono valstybės neremtų tikrų ar tariamų vadinamojo „Rytų Turkestano“ separatistų bei teroristų.

Energetinio saugumo užtikrinimas yra antrasis Pekino tikslas Centrinėje Azijoje, nulemtas ne tik didžiulių visos šalies, bet ir specifinių to paties Sindziango ekonominių poreikių. Fenomenalus Kinijos ūkio augimas pastaraisiais dešimtmečiais lėmė tai, kad jau 1993 m. ji tapo naftos importuotoja³²³. Praėjus dešimtmečiui prezidentas Hu paskelbė, kad nafta ir finansai yra du svarbiausi šalies ekonominio saugumo varikliai³²⁴. Ypač dideliu iššūkiu tapo auganti priklausomybė nuo Vidurio Rytų naftos tiekimo jūriniu keliu, gavusi Malakos dilemos³²⁵ pavadinimą. Dėl šių priežasčių tampa

³²⁰ Be žemiau nagrinėjamų dalykų, ypatinga Centrinės Azijos svarba atsiskleidžia jos apimties problemoje. Nepaisant to, kad šis subregionas apibrėžiamas penkiomis posovietinėmis valstybėmis, istoriniu bei strateginiu požiūriais jo ribos yra žymiai didesnės, kadangi aplinkiniai Afganistanas, Kinijos Sindziango autonominis regionas ir Pietų Kaukazas gali būti vertinami kaip tapatybiškai artimos paribio teritorijos, atskiriančios Centrinę Aziją nuo atitinkamai Pietų Azijos, kinų civilizacinės šerdies bei Europos ir Turkijos (Kerr, 2010, 133).

³²¹ Nuo 1996 m. Kinijos nuogastavimams dėl stabilumo Sindziange buvo daugiau nei pakankamai priežasčių: Rusija įsitraukė į antrąjį karą su separatistais Čečėnijoje; Tadžikistanas vis dar neatsigavo po savo pilietinio karo; Uzbekistanas patyrė aršų islamo fundamentalistų spaudimą; galiausiai, šias neigiamas saugumo tendencijas vainikavo Talibano įsivyravimas kaimyniniame Afganistane (McNeal, 258).

³²² Pirmiausia taip pat tiurkų kalbų šeimai priklausantys kazachai ir kirgizai. Tadžikai tuo tarpu etnolingvistiškai artimesni Iranui.

³²³ Sudha Mahalingam, „China's Quest for Energy Security: Implications for the World.“ Kn. Alyssa Ayres ir C. Raja Mohan (sud.), *Power Realignment in Asia: China, India, and the United States*. New Delhi, Thousand Oaks, London & Singapore: SAGE Publications, 2009, 193-220, 205.

³²⁴ Hongyi Harry Lai, „China's Oil Diplomacy: Is It a Global Security Threat?“ *Third World Quarterly*, 28 (3), 2007, 519-537, 522.

³²⁵ Atsižvelgiant į vieno strategiškai svarbiausių pasaulio sąsiaurių Pietryčių Azijoje pavadinimą. Palyginti lengva jo jūrinė blokada atneštų Kinijai didžiulę ekonominę žalą. Tačiau Malakos dilemą Pekinas sprendžia ne tik energetinių išteklių gavybos bei tiekimo diversifikacijos priemonėmis, bet ir strateginės savo padėties įtvirtinimu Pietryčių ir Pietų Azijoje kuriant giliavandenį laivyną ir draugiškų

suprantamas ypatingas Kinijos susidomėjimas kaimynine Centrine Azija, XX amžiaus pabaigoje atradus ar patvirtinus joje esančius žymius naftos, gamtinių dujų ir anglies išteklius bei neišnaudotą hidroenergetinį potencialą³²⁶. Priešingai negu pirmojo Pekino tikslo subregione atveju, Sindziangas čia tampa ne iššūkiu, o galimybe. Strateginė jo padėtis leidžia sugrįžti prie istoriškai ir tapatybiškai pagrįsto Kinijos „naujojo pasienio“³²⁷ kaip vartų į Centrinę Aziją vaidmens³²⁸. Pagaliau, būtent šis subregionas tapo svarbiausia kovos arena siekiant sutrukdyti JAV strategiškai apsupti Pekiną. 2001 m. spalį Vašingtonui įsiveržus į Afganistaną, jo karinė galia pasidarė vis labiau matoma ir kaimyninėje Centrinėje Azijoje. Amerikiečių galios simboliais čia tapo Karši-Chanabado ir Manaso oro pajėgų bazės atitinkamai Uzbekistane ir Kirgizijoje³²⁹.

Kaip bus parodyta vėliau, per tiriamąjį laikotarpį Kinijai neblogai sekėsi įgyvendinti užsibrėžtus tikslus. Tačiau šalies didžiojoje strategijoje tam tikras dėmesys tenka ir likusiai Rusijos strateginės periferijos daliai, ypač posovietinei Rytų Europai. Šiose šalyse Pekino tikslai ir interesai atkartoja daugelyje kitų pasaulio vietų taikomą komercinę prieigą. Finansinių išteklių nestokojanti antroji planetos ekonomika siekia diversifikuoti savo eksporto bei investicijų kryptis, mažinant priklausomybę nuo nepastovios valiutų rinkos bei skolos krizės krečiamų ES ir JAV. Posovietinė Rytų Europa šiuo požiūriu yra patraukli dėl savo žemų mokesčių, karinių technologijų, palyginti išsilavinusios ir pigios darbo jėgos bei gana lengvo priėjimo prie ES rinkos ir 2011 m. galutinai įtvirtintos EurAzES muitų sąjungos³³⁰.

uostų bei bazių tinklą, tarptautiniame diskurse jau žinomą „perlų vėrinio“ (*string of pearls*) pavadinimu (Dannreuthner, 1362).

³²⁶ Kevin Sheives, „China Turns West: Beijing’s Contemporary Strategy Toward Central Asia.“ *Pacific Affairs*, 79 (2), 2006, 205-224, 215.

³²⁷ Pats Sindziango pavadinimas kinų kalba reiškia būtent tai.

³²⁸ Šilko kelio epochoje klestėjusios provincijos šiandieninis ypatumas yra dviguba jos tapatybė, kadangi Sindziangas tam tikra prasme yra tiek „Centrinė Azija Kinijoje“, tiek „Kinija Centrinėje Azijoje“ (Kerr, 2010, 140).

³²⁹ Peter Ferdinand, „Sunset, Sunrise: China and Russia Construct a New Relationship.“ *International Affairs*, 83 (5), 2007, 841-867, 854.

³³⁰ Serena Giusti, „China: an Emergent Stakeholder in Eastern Europe.“ *ISPI-Analysis*, 153, 2013, 3-4.

3.1.2. Rusijos regioninė strategija Šiaurės Rytų Azijoje

Azijos-Ramiojo vandenyno erdvė pradėta Maskvos suvokti kaip išpūdingų ekonominių bei politinių galimybių šaltinis dar nuo Gorbačiovo 1986 m. vizito į Vladivostoką³³¹. Tačiau vėliau sekusi SSRS griūtis vertė ilgam užmiršti pirmojo ir paskutinio jos prezidento įgarsintas ambicijas. Komunistinės imperijos griuvėsiuose iškilusiai Rusijai prireikė dešimtmečio tinkamai įvertinti rimtas kliūtis jos įtakos plėtrai Šiaurės Rytų Azijoje, t.y. artimiausioje ir ekonomiškai patraukliausioje didžiulio superregiono dalyje. Kremliaus strategijos ŠRA tikslai kaip tik ir gali būti suprantami per šių trukdžių pašalinimo būtinybę.

Pirmoji ir svarbiausia iš tokių problemų buvo pats ginčas dėl Rusijos priklausymo regionui. Civilizaciniu požiūriu ji visada buvo artimesnė Europai³³². Net ir turtinga eurazijinė mąstymo tradicija šalyje veikiau pabrėžė ne lygiavertį Vakarų ir Rytų svorį rusiškoje tapatybėje, o kaip tik jos unikalumą abiejų atžvilgiu. Iš viduramžių Maskvos nuosekliai pastarąją kryptimi plintanti galia nulėmė žymaus geografinio paradokso atsiradimą į Šiaurės Rytų Aziją įsispraudus daugybe kriterijų jai svetimam veikėjui. Istoriskai pati Rusija retai rodė ryžtą priklausyti šiam regionui. Paskutinytis bandymas skirti jam prioritetą likusių užsienio politikos krypčių atžvilgiu baigėsi fiasko 1905 m. patyrus žeminantį pralaimėjimą Japonijai³³³. Maža to, žlugus SSRS Maskva prarado buvusias įtakos sferas ŠRA ir jos paribiuose. Išvedus iš Mongolijos sovietų karius, joje netikėtai sėkmingai įvyko demokratizacija. Pietiniame regiono flange 2002 m. rusų laivynas paliko Kamranio (*Cam Ranh*) jūrų pajėgų bazę Vietnamo pietuose. Pačioje Šiaurės Rytų Azijoje Rusija užleido pozicijas Kinijai Pchenjane³³⁴. Jelcino laikotarpio užsienio politikos dokumentuose šiam regionui teko palyginti žema vieta

³³¹ Natasha Kuhrt, *Russian Policy towards China and Japan: The El'tsin and Putin Periods*. London & New York: Routledge, 2007, 1.

³³² Paradorn Rangsimaporn, *Russia as an Aspiring Great Power in Asia: Perceptions and Policies from Yeltsin to Putin*. Basingstoke & New York: Palgrave Macmillan, 2009, 58.

³³³ Buzan ir Wæver, 400.

³³⁴ Ross, 279.

prioritetų sąrašė³³⁵. Pagaliau, Rusijos nenaudai bylojo ir akivaizdus ekonominės integracijos į dinamiškąją ŠRA trūkumas.

Su priklausymo regionui iššūkiu tiesiogiai susijusi ir antroji problema – socioekonominė krizė azijinėse Rusijos valdose, ypač Tolimųjų Rytų federalinėje apygardoje. Nepaisant Gorbačiovo ar Jelcino retorikos, iki pat XXI amžiaus ši didžiulė erdvė buvo suvokiama kaip silpnoji šalies vieta, o ne potencialūs vartai į ŠRA³³⁶. Atsainų požiūrį į pastarąją galimybę nulėmė geografiniai, istoriniai bei demografiniai šalies vidaus ypatumai. 77 procentus Rusijos ploto sudarančioje azijinėje dalyje gyvena mažiau nei trečdalis viso jos gyventojų skaičiaus (30 milijonų), o su ŠRA tiesiogiai besiribojančioje Tolimųjų Rytų federalinėje apygardoje – vos kiek daugiau nei 6 milijonai³³⁷. Politinis ir ekonominis sprendimų priėmimo centras Maskvoje tuo tarpu nutolęs per tūkstančius kilometrų į Vakarus. Galiausiai, net ir karinių pajėgų apimtys rytinėje šalies dalyje drastiškai sumažėjo žlugus SSRS bei įsiplieskus ginkluotiems konfliktams Šiaurės Kaukaze³³⁸. Tačiau azijinė Rusijos dalis kartu yra ir pagrindinis jos pasakiškų gamtinių turtų šaltinis. Manoma, kad čia glūdi nuo 60 iki 80 procentų visų pasaulio strateginių išteklių³³⁹. Suprantama, kad tokie turtai ypač vilioja aplinkines, jų gausa negalinčias pasigirti ŠRA valstybes. Dėl visų šių priežasčių veiksmingo ir ilgalaikio Sibiro ir Tolimųjų Rytų plėtros modelio atradimas amžių sandūroje pradėtas laikyti pamatiniu vidaus politikos uždaviniu, kol tai dar netapo tarptautine šalies problema. Pats Putinas savo valdymo pradžioje perspėjo, jog tolimesnio Maskvos apsileidimo

³³⁵ Belopolsky, 84.

³³⁶ Michael Yahuda, *The International Politics of the Asia-Pacific*. 2 leid. London & New York: Routledge Curzon, 2004, 105.

³³⁷ Федеральная служба государственной статистики, „Численность населения России, федеральных округов, субъектов Российской Федерации, районов, городских населенных пунктов, сельских населенных пунктов – районных центров и сельских населенных пунктов с населением 3 тысячи человек и более.“ Росстат, *Всероссийская перепись населения 2010*. <http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/Vol1/pub-01-05.pdf> [Žiūrėta 2013 01 05].

³³⁸ Lo, 2008, 115.

³³⁹ Виктор И. Трифонов, „Ситуация в Азиатско-Тихоокеанском регионе: столкновение линий на сотрудничестве и противоборство.“ Кн. Елена И. Сафронова, (sud.), *Китай в мировой и региональной политике. История и современность*. Выпуск XVII: ежегодное издание. Москва: Институт Дальнего Востока РАН, 2012, 29-44, 37-38.

atveju rytinė šalies dalis galiausiai kalbės korėjietiškai, japoniškai ar kiniškai³⁴⁰.

Trečioji pamatinė kliūtis Rusijos įtakos plėtrai Šiaurės Rytų Azijoje yra sąlygota objektyvaus Kinijos kaip didžiausios jos kaimynės veiksnio. Iš tiesų nėra keista, kad nuo XVII amžiaus pabaigoje užmegztų tarpusavio santykių visa tolimesnė Maskvos regioninė politika išliko smarkiai priklausoma būtent nuo Pekino. Pasibaigus Šaltajam karui ši problema tapo dar pavojingesnė, kadangi sparčiai auganti Kinijos galia vis labiau menkino Rusijos vaidmenį regione, o kraštutiniu atveju net galėtų sukurti prielaidas revanšizmui, dalies kinų manymu, caro neteisėtai atimtų jų teritorijų atžvilgiu. Taigi, pagrindiniais Maskvos regioninės strategijos ŠRA principais tapo strateginė įvairovė, „Azijos kongresas“ ir daugiašalis įsitraukimas. Pirmuoju siekta geresnių santykių su svarbiausiais Pekino periferijos veikėjais (Japonija ir abi korėjos) mažinant priklausomybę nuo jo visoje Rytų vektoriaus politikoje; antrasis sąlygotų Maskvos įtraukimą į naujai Vienos kongreso (1815-1914 m.) pavyzdžiu sukurtą regioninį saugumo problemų sprendimo forumą; na o trečiasis lemtų jos įsitvirtinimą visoje Rytų Azijoje per narystę ir aktyvų dalyvavimą vietinėse tarptautinėse organizacijose³⁴¹.

Apibendrinant, tiek Kinija, tiek ir Rusija turi gana išsamiai suformuluotas regionines strategijas viena kitos tradicinių periferijų atžvilgiu. Suprantama, kad abiejose šalyse prioritetas skiriamas būtent strateginiam partneriui, nors Maskvos atveju tai jau seniai reiškia priklausomybės nuo Pekino iššūkio atsiradimą. Abiejų veikėjų regioninė strategija yra glaudžiai susijusi su vidiniais saugumo uždaviniais plėtojant tam tikras tolimas, socioekonomiškai atsilikusias šalies vietas. Kinijos atveju matomas aiškus prioritetas arčiausiai esančiam bei ištekliais turtingam Centrinės Azijos subregionui. Tuo tarpu Rusija, regis, linkusi pasinaudoti bet kokia strateginės įvairovės tikslui pasitarnaujančia alternatyva. Įdomu tai, kad JAV vaidmeniui

³⁴⁰ Blank, 2009, 123.

³⁴¹ Lo, 2008, 119-120.

tradicinėje partnerio įtakos sferoje didelį dėmesį skiria tik Pekinas. Galiausiai, Rusijos regioninė strategija labiau atspindi gynybinę logiką, bandant ištaisyti subjektyvius bei pašalinti objektyvius trukdžius savo įtakai plėtoti.

3.2. Kinijos ir Rusijos įtakos skvarbos būdai

Šiame poskyryje tiriamos išorės veikėjo įsitraukimo į dominantį regioną priemonės. Paeiliui nagrinėjamas Kinijos ir Rusijos skvarbos matmuo remiasi pripažintų kietosios (karinės ir ekonominės) bei švelniosios galios elementų analize, papildomą dėmesį skiriant ir jų vaidmens įtvirtinimui per įsitraukimą į vietos daugiašalio bendradarbiavimo mechanizmus (institucinį lygmenį). Per tiriamąjį laikotarpį atsiskleidę Pekino geros kaimynystės užsienio politikos posovietinėje erdvėje bei Maskvos Rytų vektoriaus užsienio politikos Šiaurės Rytų Azijoje ypatumai leidžia išvelgti tarpusavio skvarbos asimetrijos požymių.

3.2.1. Kinijos ekonominė ekspansija į posovietinę erdvę

Chronologiniu požiūriu Kinijos veiksmai posovietinėje erdvėje iš esmės atitinka tris šalies statuso kaitos etapus tarptautinėje arenoje: nuo dvišalių partnerystių kūrimo iki dalyvavimo tarptautinėse organizacijose ir, pagaliau, aktyvios užsienio politikos įgyvendinimo, pajungto teigiamų išorinių sąlygų augimui užtikrinimui³⁴². Kaip ir kituose planetos regionuose, čia Pekino įtaka pirmiausia pasireiškia ekonomikos srityje.

Ekonominė galia. 1978 m. pradėjus atverti savo rinką, Kinija pamažu tapo didžiausiu pasaulyje investicijų traukos centru. Fenomenalaus ūkio augimo dėka sukaupti finansiniai ištekliai leido Pekinui amžių sandūroje paskelbti savo ekonominių subjektų kapitalo išėjimą (*zouchuqu*) į tarptautines rinkas. Nors šalies valstybinio bei privataus sektoriaus įmonės buvo paragintos investuoti visame pasaulyje³⁴³, didžiausias dėmesys, suprantama, teko gausius

³⁴² Доклад РИСИ, 10.

³⁴³ 2012 m. tiesioginės Kinijos investicijos užsienyje peržengė 77 milijardų JAV dolerių ribą (*The Economist*, 17 January 2013).

pirminius išteklius ar aukštasias technologijas turinčioms aplinkinėms šalims³⁴⁴. Antrinės Rusijos strateginės periferijos valstybės negalėjo daug pasiūlyti pastaruoju atveju, tačiau įvairių gamtos turtų požiūriu jos neturėjo atitiktis tiesioginėje Kinijos kaimynystėje. Pagrindinis vaidmuo šiame procese buvo skirtas Centrinės Azijos subregionu³⁴⁵, kurį dar reikėjo logistiškai susieti su Kinijos ekonomine šerdimi rytinėse šalies provincijose. Toks tikslas nulėmė didžiules Pekino investicijas į tarp jų esančio Sindziango gamybinių bei prekybinių pajėgumų skatinimą ir ypač transporto infrastruktūrą, kartu pasiūlant papildomą priemonę kovoje su vietos separatistais. Nuo 2000 m. ši politika tapo oficialiai įtvirtinta pradėjus vadinamąją „Vakarų plėtros“ (*xibu dakaifa*) programą, kurios deklaruojamas tikslas yra socioekonominės nelygybės tarp skirtingų šalies provincijų mažinimas³⁴⁶.

Kadangi vadinamoji Kinijos energetinė diplomatija yra žemiau nagrinėjama atskiroje atvejo studijoje, būtina atkreipti dėmesį į Centrinėje Azijoje Pekino jėgomis kuriamą ypatingą transporto infrastruktūros vaidmenį. Dar 1994 m. Kazachstane viešinėjam tuometiniam Kinijos premjerui Li Pengui (*Li Peng*) paraginus nutiesti naują Šilko kelią tarp jo šalies ir Europos bei Vidurio Rytų³⁴⁷, buvo pripažinta, jog Centrinės Azijos valstybės logistiškai išliko buvusios SSRS sistemos dalimi. Šiandien galima konstatuoti, kad iki pat tiriamojo laikotarpio pabaigos kinų strateginiame mąstyme gaji vizija (žr. šio skyriaus epigrafą) pamažu tampa realybe. Pekinui iš tikrųjų pavyko per palyginti trumpą laikotarpį žymiai sumažinti tradicinę „atstumo tironijos“ problemą³⁴⁸ santykiuose su subregionu. Čia kinai ne tik daugiau nei milijardu JAV dolerių finansavo naujo greitkelių tinklo kūrimą³⁴⁹, bet ir užima vis svarbesnę padėtį strateginiame geležinkelių sektoriuje, 2012 m. pabaigoje

³⁴⁴ Verlin ir Inozemtsev, 56.

³⁴⁵ 2012 m. Kinijos prekybos apyvarta su posovietine Centrine Azija pasiekė 46 milijardus JAV dolerių, t.y. išaugo šimteriopai per dvidešimties metų laikotarpį (*The Economist*, 14 September 2013).

³⁴⁶ Li, 18.

³⁴⁷ Oresman, 69.

³⁴⁸ John W. Garver, „China’s Influence in Central and South Asia: Is It Increasing?“ David Shambaugh (sud.), *Power Shift: China and Asia’s New Dynamics*. Berkeley: University of California Press, 2005, 205-227, 223.

³⁴⁹ Ferdinand, 2007, 854.

nutiesus jau antrąją atšaką į Kazachstaną³⁵⁰ bei derantis dėl naujo geležinkelio į Uzbekistaną per Kirgiziją statybos³⁵¹.

Kaip buvo minėta aukščiau, Pekino ekonominiai motyvai yra svarbiausi likusiuose posovietinės erdvės subregionuose, ypač jos europinės dalies šalyse, kurių atvejus verta išnagrinėti plačiau. Ukraina yra didžiausia pagal gyventojų skaičių ir antra pagal plotą bei ekonomikos dydį Rusijos strateginės periferijos valstybė. Be to, Kiniją itin vilioja jos geografinės padėties bei ūkio struktūros ypatybės. Vis dėlto žymiam tarpusavio suartėjimui tiriamuoju laikotarpiu sutrukdė provakarietiška Oranžinė revoliucija. Todėl nėra keista, kad 2010 m. vasarį Ukrainos prezidentu tapus Viktorui Janukovičiui buvo pradėtas naujas santykių su Kinija etapas. Tiek naujasis šalies lyderis, tiek ir jo vadovaujamos Regionų partijos atstovai neilgai trukus apsilankė Pekine. Janukovičius ir Hu tarpusavio susitikimo metu pasirašė dvylika bendradarbiavimo susitarimų aviacijos, infrastruktūros, finansų, muitų, verslo, transporto bei elektros energijos srityse. Kinijos investicijų sulaukta modernizuojant tarptautinį Kijevo oro uostą bei ruošiantis kartu su Lenkija rengtam 2012 m. Europos futbolo čempionatui³⁵². Pekiną domina ne tik naujieji infrastruktūriniai projektai, bet ir tradiciniai Ukrainos lyginamieji pranašumai: žemės ūkis bei metalurgija³⁵³.

Disertacijos objekto požiūriu ypač svarbu tai, kad Kinija didelį dėmesį skiria Ukrainos energetikos bei karinės pramonės sektoriams. Pirmuoju atveju Pekinas padeda Kijevui mažinti priklausomybę nuo Maskvos, diegdamas šalyje efektyvias biokuro bei akmens anglių naudojimo technologijas³⁵⁴. Pagaliau, Kremliai vis labiau nerimauja dėl Kinijos karinės galios augimo, jo vietą šalies gynybos pramonės importe bent iš dalies užima Ukraina. Būtent ji dar 1998 m. vos už 20 milijonų JAV dolerių pardavė Pekinui ne tik tarpusavio

³⁵⁰ XinhuaNet, „China opens second railway to Kazakhstan.“ *Xinhua*, 22 December 2012.

<http://news.xinhuanet.com/english/china/2012-12/22/c_132057373.htm> [Žiūrėta 2013 02 05].

³⁵¹ Railway Bulletin, the, „New rail line to connect China with Kyrgyzstan and Uzbekistan.“ *The Railway Bulletin*, 23 May 2013.

<<http://www.railwaybulletin.com/2013/05/new-rail-line-to-connect-china-with-kyrgyzstan-and-uzbekistan>> [Žiūrėta 2013 05 31].

³⁵² Richard Rousseau, „China's Growing Economic Presence in Ukraine and Belarus.“ *Strategic Analysis*, 36 (1), 2012, 18-22, 19-20.

³⁵³ Giusti, 4.

³⁵⁴ Ten pat.

karinės prekybos, bet pastarojo galios augimo apskritai simboliu tapusį „Variago“ (Варяг) lėktuvnešį³⁵⁵. Abu partneriai ypač vaisingai bendradarbiauja karinės aviacijos srityje³⁵⁶. Pagaliau, 2012 m. Kinijai įsigijus keturis didžiulius „Zubr“ klasės desantinius laivus ant oro pagalvės, Ukraina tapo ketvirtąja ginkluotės eksportuotoja visame pasaulyje³⁵⁷.

Šiandien Pekino ir Kijevo tarpusavio santykių glaudumas nebekelia abejonių. 2012 m. Kinija užėmė antrąją vietą Ukrainos importo (10,2 proc.) ir trečiąją eksporto (4,2 proc.) struktūroje, ryškiai nusileisdama tik Rusijai³⁵⁸. Prekybinė ir investicinė sąveika turėtų dar labiau augti, kadangi tų pačių metų birželį abiejų šalių centriniai bankai pasirašė beveik 2,4 milijardo JAV dolerių vertės tarpusavio pinigų srautų apsikeitimo sandorį³⁵⁹. Išimtinai politinių ryšių atžvilgiu Kijevui tiriamuoju laikotarpiu nepavyko įgyvendinti savo siekių tapti ŠBO dialogo partneriu, tačiau Pekinas mainais davė dar daugiau, 2011 m. birželį oficialiai išplėtus tarpusavio santykius iki „strateginės partnerystės“³⁶⁰.

Baltarusija yra antra svarbiausia europinės posovietinės erdvės valstybė bei tradiciškai viena artimiausių Rusijos sąjungininkių visame regione. Šalies politinis gyvenimas nuo pat 1994 m. sukasi aplink „paskutiniu Europos diktatoriumi“ Vakaruose pravardžiuojamo Aleksandro Lukašenos figūrą. Būtent politinio režimo prigimtis gali paaiškinti tai, kad lyginant su kaimynine Ukraina, Kinija čia veikia nuosekliau ir užtikrinčiau³⁶¹. Tarptautinės izoliacijos sąlygomis Pekino koziris leidžia nuo Maskvos smarkiai priklausomam Minskui

³⁵⁵ SSRS laikotarpiu pradėtas, bet neužbaigtas statyti „Variagas“ 2012 m. tapo kol kas pirmuoju ir vieninteliu Kinijos laivyno lėktuvnešiu „Liaoningas“ (*Liaoning*).

³⁵⁶ Smita Purushottam, „Ukraine’s Flirtation with China and Russia’s Quest for a Eurasian Union.“ *IDS Issue Brief*, 4 November 2011, 5.

³⁵⁷ Левый Берег, „Китай вывел Украину в топ-5 экспортеров оружия в мире.“ LB.ua, 21 марта 2013 г. <http://economics.lb.ua/state/2013/03/21/193626_kitay_vivel_ukrainu_lideri_mirovogo.html> [Žiūrėta 2013 04 08].

³⁵⁸ CIA, *The World Factbook*.

³⁵⁹ XinhuaNet, „China, Ukraine sign swap agreement.“ *Xinhua*, 26 June 2012.

<http://news.xinhuanet.com/english/china/2012-06/26/c_131677698.htm> [Žiūrėta 2013 02 05].

³⁶⁰ China Internet Information Center, „China, Ukraine set up strategic partnership.“ China Internet Information Center, 20 June 2011.

<http://www.china.org.cn/world/2011-06/20/content_22822802.htm> [Žiūrėta 2013 02 05].

³⁶¹ Александр Ч. Мокрецкий, „Отношения КНР и СНГ: новые горизонты развития.“ Кн. Елена И. Сафронова, (sud.), *Китай в мировой и региональной политике. История и современность*. Выпуск XVII: ежегодное издание. Москва: Институт Дальнего Востока РАН, 2012, 164-189, 177.

padidinti savo manevravimo užsienio politikoje galimybes. Nepaisant ilgalaikio Lukašenkos žavėjimosi Kinija, tikrasis tarpusavio santykių proveržis įvyko 2010 m., kai jis ir būsimasis Pekino vadovas Si Džinpingas (*Xi Jinping*) apsiskeitė vizitais. Neilgai trukus susitikimų rezultatai pasireiškė kinų suteiktu 11 milijonų JAV dolerių grantu, 1 milijardą siekiančia lengvatine paskola bei tais pačiais metais beveik 300 procentų išaugusiu baltarusių eksportu į Kiniją, kurie kartu neabejotinai padėjo šaliai sunkmečio akivaizdoje³⁶².

Šiandien galima konstatuoti, kad Pekino ekonominė skvarba Baltarusijoje yra negrįžtama. 2012 m. Kinija užėmė trečią vietą jos importo partnerių sąrašė, bendrajam prekybos balansui vis labiau linkstant ne į naudą Minskui³⁶³. Svarbiu tolimojo kaimyno ekonominiu interesu čia tapo ne tik prekyba, bet ir investicijos į strategiškai svarbius Baltarusijos sektorius: energetinį, statybų, mašinų („BelAZ“) ar chemijos („Belaruskaliy“) ³⁶⁴. Suprantama, kad būtent Kinija keltų rimčiausią konkurenciją Rusijai didžiųjų šalies įmonių privatizacijos atveju ³⁶⁵. Pekino ir Minsko tarpusavio bendradarbiavimo požymių esama ir gynybos srityje. Pavyzdžiui, Liaudies išsivadavimo armijos desantininkai dalyvavo bendrose pratybose Baltarusijoje 2011 ir 2012 m.³⁶⁶. Pagaliau, tiriamuoju laikotarpiu Minskas nespėjo pakelti savo statuso ŠBO nuo dialogo partnerio iki stebėtojo, tačiau jam pasibaigus tarptautinės politikos kompensacija tapo su Pekinu oficialiai paskelbta „strateginė partnerystė“ ³⁶⁷. Dėl šių priežasčių nėra keista asmeniniuose pokalbiuose girdint aukšto rango Baltarusijos valdžios atstovų pripažinimą, kad „Minskas yra Kinijos geopolitinė erdvė“³⁶⁸.

Taigi, europinėse Rusijos strateginės periferijos valstybėse prekyba, investicijomis ir paskolomis paremta Pekino ekonominė galia yra žymiausia jo

³⁶² Giusti, 5.

³⁶³ CIA, *The World Factbook*.

³⁶⁴ Доклад РИСИ, 38.

³⁶⁵ Giusti, 5.

³⁶⁶ Kinijos Liaudies Respublikos nacionalinės gynybos ministerija, *Kinijos nacionalinė gynyba 2012 m.* 2013 m. balandžio 16 d. <http://eng.chinamil.com.cn/special-reports/node_59512.htm> [Žiūrėta 2013 05 30].

³⁶⁷ XinhuaNet, „China, Belarus forge comprehensive strategic partnership.“ *Xinhua*, 16 July 2013. <http://news.xinhuanet.com/english/china/2013-07/16/c_125018876.htm> [Žiūrėta 2013 07 18].

³⁶⁸ Belousov ir Vlasov, 119-120.

įtakos skvarbos išraiška. Net ir labiausiai nutolusiai bei geriausiai su ES sutariančiai Moldovai Kinija 2009 m. pažadėjo suteikti 1 milijardo JAV dolerių lengvatinę paskolą, ne tik nepalyginamai viršijusią panašius Rusijos bei Vakarų pasiūlymus, bet ir sudariusią dešimtadalį tuometinio jos BVP³⁶⁹. Visais nagrinėtais atvejais Pekino skvarba neatsitiktinai suaktyvėjo būtent globalios finansų krizės metu. Nors tokia jo veikla subregione trumpuoju ir vidutiniu laikotarpiu pirmiausia smogia per Vakarų veikėjų (ES, Tarptautinis valiutos fondas, Pasaulio bankas) įtakos svertus, t.y. atitinka pirminius Maskvos interesus³⁷⁰, niekas negali paneigti, kad konkurencinėje kovoje ateityje labiausiai nukentės būtent tradicinis vietos hegemonas.

Karinė galia. Nepaisant Kinijos susidomėjimo savo karinių bazių steigimo Centrinėje Azijoje galimybe, tiriamuoju laikotarpiu jos skvarba šioje srityje nebuvo labai reikšminga. Saugumo požiūriu dabartinės posovietinės erdvės valstybes galima suskirstyti į priklausančias KSSO bei neutralias ar laviruojančias tarp skirtingų aljansų. Pekino skvarbos požymių būta abiejose grupėse. Be aukščiau minėtų bendradarbiavimo gynybos srityje su Ukraina bei Baltarusija atvejų, galima paminėti pirmąsias po kelių dešimtmečių pertraukos Kinijos atliktas bendrąsias karines pratybas su Kirgizija 2002 m.³⁷¹. Prekybos ginkluote atžvilgiu Pekinas ne tik perka iš ukrainiečių, bet ir parduoda saviškę kaimyninėms Centrinės Azijos šalims³⁷², ypač Kazachstanui. Kinų pajėgos subregione pasirodo ŠBO įgyvendinant daugiašales bei Pekinui inicijuojant dvišales karines pratybas, kurių per tiriamąjį laikotarpį jau įvyko daugiau nei dvidešimt³⁷³. Pabrėžtina, kad pati organizacija nėra aljansas, kadangi jos Chartijoje nebuvo suformuluotas savitarpio pagalbą ginantis nuo išorės grėsmių pagrindžiantis straipsnis. Įdomu tai, kad ŠBO bendradarbiavimas su KSSO apsiriboja tarpusavio supratingumo memorandumu³⁷⁴.

³⁶⁹ Giusti, 6.

³⁷⁰ Ten pat, 3.

³⁷¹ Gill, 43.

³⁷² Julie Wilhelmsen ir Geir Flikke, „Chinese-Russian Convergence and Central Asia“ *Geopolitics*, 16 (4), 2011, 865-901, 876.

³⁷³ International Crisis Group, „China's Central Asia Problem.“ *Asia Report No 244*, 2013, 20.

³⁷⁴ Yelena N. Zabortseva, „From the “Forgotten Region” to the “Great Game” Region: On the Development of Geopolitics in Central Asia.“ *Journal of Eurasian Studies*, 3, 2012, 168-176, 174.

Švelnioji galia. Patys Kinijos mokslininkai regi du pagrindinius savo švelniosios galios šaltinius: nacionalinės kultūros turtingumą ir šalies modernizacinio modelio sėkmę³⁷⁵. Kadangi abi šios problemos disertacijos autoriaus jau yra nagrinėtos kitur³⁷⁶, čia užtenka pabrėžti, jog jų patrauklumas neaplenkia ir posovietinės erdvės, ypač Centrinės Azijos. Šiame žlugusios SSRS subregione Pekinas pasirodė anksčiau už kitus išorės veikėjus³⁷⁷. Viena svarbiausių bandant laimėti jo gyventojų širdis ir protus Kinijai tapo neatitikimo tarp gerų santykių su elitais ir prasto šalies įvaizdžio masėse problema³⁷⁸. Kaip ir kitur pasaulyje, Pekino pasiūlytas sprendimas čia pirmiausia pasireiškė švietime, kartu pakertant nusistovėjusį Maskvos monopolį šioje srityje. ŠBO rėmuose įgyvendinus keletą aukštojo mokslo stipendijų schemų Kinija pralenkė Rusiją pagal studentų iš Centrinės Azijos skaičių. Vis daugiau jos universitetų absolventų matoma aukščiausiuose šių šalių politinio elito sluoksniuose, puikiu to pavyzdžiu tapus buvusiam Kazachstano premjerui (2007-2012 m.) Karimui Mesimovui³⁷⁹.

Kadangi nagrinėjant Kinijos švelniosios galios sklaidą paprastai neapsieinama be šalies kultūros plėtrai užsienyje skirtų Konfucijaus institutų paminėjimo, galima pastebėti, jog pirmasis iš jų eksperimentiniu statusu buvo 2004 m. įkurtas ne kur kitur, o Uzbekistano sostinėje Taškente³⁸⁰. 2013 m. pradžios duomenimis posovietinėje erdvėje (be Rusijos) viso veikia 14 Konfucijaus institutų, iš kurių šeši – Centrinėje Azijoje, net trys – Ukrainoje³⁸¹. Šiandien regione nebestebina ir organizuotų kinų diasporų garsiuosiuose jų kvartaluose atsiradimas, ypač ryškus kaimyninėje Kirgizijoje. Simboliška tai, kad viena pagrindinių sostinės Biškeko gatvių, Lenino prospektas, 1997 m. buvo pervadinta Dengo garbei³⁸².

³⁷⁵ Борох и Ломанов, 46.

³⁷⁶ Atitinkamai Konstantinas Andrijauskas, 2011 ir Konstantinas Andrijauskas, 2008.

³⁷⁷ Joshua Kurlantzick, *Charm Offensive: How China's Soft Power Is Transforming the World*. New Haven & London: Yale University Press, 2007, 199.

³⁷⁸ Kerr, 2010, 136.

³⁷⁹ Verlin ir Inozemtsev, 59.

³⁸⁰ Ten pat.

³⁸¹ Hanban (Confucius Institute Headquarters). <http://english.hanban.org/node_10971.htm> [Žiūrėta 2013 01 03].

³⁸² Verlin ir Inozemtsev, 60.

Institucinis įsitvirtinimas. Daugeliu progų aukščiau minėta ŠBO tapo vienintele, bet labai rimta Kinijos institucinio įsitvirtinimo posovietinėje erdvėje apraiška. Nuo pat jos įkūrimo 2001 m. organizacija negalėtų skūstis dėmesio stoka. Tai lemia keletas unikalių jos bruožų. Labiausiai į akis krinta ŠBO dydis – šešių valstybių grupė apima tris penktadalius Eurazijos ploto, ketvirtadalį pasaulio gyventojų skaičiaus, bei plyti viename nestabiliausių planetos ruožų. Kartu su šalimis-stebėtojais, organizacija užima ketvirtadalį pasaulio sausumos ploto su trečdaliu visų jo gyventojų. Pripažįstant pagrįstą kritiką dėl ŠBO neveiksnumo ir aptakumo, šiai diskusijai svarbesnis yra kitas jos bruožas – tai yra pirmoji Pekino iniciatyva įkurta ir iš esmės jo dominuojama tarptautinė organizacija³⁸³, su ypatingu pasididžiavimu vadinama pagrindiniu kinų naujojo požiūrio į saugumą pavyzdžiu³⁸⁴.

ŠBO yra svarbiausia institucionalizuota Kinijos priemonė ne tik savo įtakai posovietinėje erdvėje plėsti, bet ir spręsti regioninėje strategijoje apibrėžtas problemas. Organizacijos ištakos kaip tik ir glūdi 1996 m. Pekino iniciatyva įkurtame „Šanchajaus penkete“³⁸⁵, kurio rėmuose pradėtos abipusio nusiginklavimo palei tūkstančius kilometrų plytinčią tarpusavio sieną ir konkretaus jos nustatymo procedūros. 2001 m. prisijungus Uzbekistanui įkurta ŠBO iškart įtvirtino svarbiausius Kinijos užsienio politikos Centrinėje Azijoje tikslus. Organizacijos įkūrimo deklaracijoje didelis vaidmuo teko kovai su „trimis blogiais“ (kin. *san gushili*), t.y. terorizmu, separatizmu ir religiniu ekstremizmu (8 str.). Subregiono režimai noriai priėmė tokią nuostatą, kadangi patys stengėsi pažaboti islamistinės ir/ar demokratinės opozicijos grupes, kurias tapo itin patogiu nebūtinai pagrįstai apšaukti vienu iš trijų minėtų epitetų, ypač po 2001 m. pradėto JAV globalaus karo su terorizmu. ŠBO jos nariams leido priešintis Vakarų kritikai dėl nepagrįsto smurto naudojimo ir autoritarinių tendencijų. Organizacijos Chartija pabrėžia, kad suverenitetas, teritorinis

³⁸³ Šiuo klausimu nevertėtų nuvertinti ir simbolinių organizacijos įkūrimo aspektų, kuriems kinai tradiciškai skiria didelį dėmesį. ŠBO yra pavadinta didžiausio Kinijos miesto garbei, jos Sekretoriatas įsteigtas šalies sostinėje, o pirmuoju jos vadovu vėlgi tapo kinas.

³⁸⁴ Gill, 71.

³⁸⁵ Be Rusijos ir Kinijos įtraukė visas tris su pastarąja tiesioginę sausumos sieną turinčias Centrinės Azijos valstybes: Kazachstaną, Kirgiziją ir Tadžikistaną.

vientisumas ir nesikišimas į šalių vidaus reikalus yra pamatiniai jos narių principai (2 str.). Neatsitiktinai šiame dokumente nėra nuorodų į demokratiją, žmogaus teises ar tautų apsisprendimo teisę. Priešingai, vertybiniu ŠBO pagrindu tapo Kinijos Penki taikaus sugyvenimo principai, pervadinti „Šanchajaus dvasia“, ir ginantys valstybių ir kultūrų teisę būti kitokiomis³⁸⁶.

Šiandien Pekino galia organizacijoje yra tokia didelė, kad kelia likusių narių, ypač Rusijos, nerimą. Puikiai suvokdami lyginamuosius savo pranašumus, kinai stengiasi ŠBO suteikti ekonominės integracijos pavidalą, siūlydami jos rėmuose įgyvendinti laisvosios prekybos zonos, plėtros banko ar iš rusų perimtą „energetikos klubo“ idėjas³⁸⁷. Nepaisant to, kad Pekinas susidūrė su partnerių pasipriešinimu šiems projektams, būtų sunku paneigti, jog jo galia tiek Centrinėje Azijoje, tiek ir visoje strateginėje Rusijos periferijoje skleidžiasi ne mažesne vietos veikėjų iniciatyva. Šiuo požiūriu Kinija sėkmingai plėtoja „įsivaizduojamą“ galią, reiškiančią, kad pats regiono veikėjų suvokimas apie didžiojo kaimyno ekonomines perspektyvas ir tikėtiną naudą sau tampa svarbiu jo įtakos šaltiniu³⁸⁸.

3.2.2. Rusijos skvarbai Šiaurės Rytų Azijoje iškilusios kliūtys

Tiriamuoju laikotarpiu Maskva Šiaurės Rytų Azijoje save regi kaip vis svarbesnį veikėją. Šį požiūrį sąlygoja keli kožiriai: pirminio energetinių išteklių tiekėjo potencialas, Aziją ir Europą jungiančių infrastruktūros projektų galimybės, bei pamatinio dalyvio sprendžiant tradicinius vietos saugumo iššūkius vaidmuo³⁸⁹. Kaip minėta, pagrindiniais Rusijos regioninės strategijos ŠRA principais tapo strateginė įvairovė, „Azijos kongresas“ ir daugiašalis įsitraukimas. Ekonominė galia yra pradinė jos įgyvendinimo prielaida.

Ekonominė galia. Nors ekonomikos pirmenybė skverbiantis Maskvai į Šiaurės Rytų Aziją buvo deklaruota dar paties Gorbačiovo, posovietinės

³⁸⁶ Chung, 119.

³⁸⁷ Kim Younkyoo ir Fabio Indeo, „The New Great Game in Central Asia Post 2014: The US New “Silk Road” Strategy and Sino-Russian Rivalry.“ *Communist and Post-Communist Studies*, 46, 2013, 275-286, 276-278.

³⁸⁸ Breslin, 835.

³⁸⁹ Lo, 2008, 119.

Rusijos silpnumas Jelcino valdymo laikotarpiu neleido jai žymiai pažengti šioje srityje. Putinas savo ruožtu suprato, kad šalies padėtis bei įvaizdis rytiniame užsienio politikos vektoriuje tiesiogiai priklauso nuo jos sugebėjimo tapti ekonomiškai patrauklia regiono veikėjams³⁹⁰. Ypatingas vaidmuo įgyvendinant šį tikslą, žinoma, teko Tolimųjų Rytų federalinei apygardai. Kremliai pažabojus vietos politinį ir ekonominį elitą, atsivėrė galimybės pagaliau įgyvendinti nuoseklią jos modernizacijos politiką. Bendrosios Sibiro ir Tolimųjų Rytų erdvės įtraukimas į ŠRA ekonominę sistemą laikytas pagrindine atsvara Kinijos įtakos plėtrai³⁹¹.

Vis dėlto per tiriamąjį laikotarpį Rusijos laimėjimai šioje srityje buvo išties riboti. Deklaratyvus dėmesys rytiniam šalies pakraščiai³⁹² konkretų vidaus politikos pavidalą įgydavo stebėtinai lėtais tempais. Tolimųjų Rytų ir Baikalo regiono socioekonominės plėtros strategija buvo patvirtinta tik 2009 m. pabaigoje, o Tolimųjų Rytų plėtros ministerija įsteigta 2012 m.³⁹³. Net ir daugybę vilčių teikęs 2012 m. APEC suvažiavimas Vladivostoke³⁹⁴ nepaneigė šiai Rusijos daliai ypač būdingų korupcijos, prasto investicinio klimato, biurokratizmo ar banditizmo problemų, o kai kuriais atvejais net jas išryškino³⁹⁵. Tarp didesnių jos pačios čia įgyvendinamų projektų verta paminėti nebent 2011 m. Amūro srityje pradėtą statyti kosmodromą „Vostočnyj“, skirtą priklausomybei nuo Baikonūro sumažinti.

Kita vertus, Maskvai nepavyko pasipriešinti Pekino bandymams aktyviai dalyvauti Tolimųjų Rytų modernizacijos projektuose. 2009 m. visai šaliai patiriant rimtas ekonomines problemas, Kremlius sutiko susieti

³⁹⁰ Rangsimaporn, 59.

³⁹¹ Алексей Маруев и Алексей Карпенко, „Восточный вектор стратегии России.“ *Обозреватель*, 1/2010, 6-17, 12.

³⁹² Nuo 2008 m. iki tiriamojo laikotarpio pabaigos Putinas Rusijos Rytų Sibiro ir Tolimųjų Rytų teritorijose lankėsi daugiau nei trisdešimt kartų (*East Asian Strategic Review* 2013, 250).

³⁹³ Трифонов, 38.

³⁹⁴ Pačios suvažiavimo vietos pasirinkimas gali būti vertinamas ir simboliškai, prisiminus, kad miesto pavadinimo (*Владивосток*) vertimas iš rusų kalbos reikštų „valdantysis Rytus“.

³⁹⁵ Vidaus reikalų ministerija oficialiai patvirtino, kad rengiantis suvažiavimui, kurio pagrindiniu leitmotyvu tapo kova su korupcija, buvo išgrobstyta daugiau nei 93 milijonai rublių. Nesisteminė opozicija teigia, kad tai tik lašas jūroje, turint omenyje, jog suvažiavimo kaštai buvo didesni nei 2012 m. Londono olimpinių žaidynių. *Žr.: РосБизнесКонсалтинг, „МВД подтверждает хищения 93 млн. руб., выделенных на саммит АТЭС.“ РБК, 8 ноября 2012 г.*

<<http://top.rbc.ru/incidents/08/11/2012/824055.shtml>> [Žiūrėta 2013 01 11].

federalinės apygardos plėtros planus su atitinkama Kinijos programa trims jos šiaurės rytų provincijoms. Tokiu būdu Maskva ne tik pripažino savo nepriklausomos politikos nesėkmę, bet leido Pekinui įtvirtinti jo ekonominės ir saugumo santvarkos ŠRA viziją, įtraukiančią strategiškai svarbius savo pačios federacijos subjektus³⁹⁶. Nesugebėjimas sekti strateginės įvairovės principu pasireiškė ir Kremliai ypač jautrioje energetikos srityje.

2009 m. Nacionalinė saugumo strategija savo gamtinių išteklių potencialą ir pragmatišką naudojimąsi jais vadina raktu į Rusijos įtakos pasaulinėje arenoje stiprinimą. Sulig naftos kainų augimu XXI amžiaus pradžioje, kaip ir kituose regionuose, esminiu Maskvos ekonominės galios sklaidos ŠRA veiksmu tapo energetinė diplomacija. Šiandien naftos ir gamtinių dujų pardavimai sudaro beveik 70 procentų viso Rusijos eksporto ir kone pusę federalinio biudžeto pajamų. Rytiniame užsienio politikos vektoriuje pagrindinis Maskvos tikslas yra padidinti ir diversifikuoti šių išteklių tiekimą į ŠRA valstybes, kartu mažinant viso sektoriaus priklausomybę nuo ES, kuriai tenka virš 60 procentų jų eksporto vertės³⁹⁷. Be to, technologiškai pažangios, turtingos ir palyginti netoli didžiausių Rusijos telkinių esančios Kinija, Japonija ir Pietų Korėja pradėtos suvokti kaip tinkamiausi investuotojai į Sibiro bei Tolimųjų Rytų naftos ir dujų gavybos, perdirbimo ir tiekimo infrastruktūros kūrimą bei modernizaciją. Svarbiausiais Maskvos projektais šioje srityje tapo atitinkamai 2009 ir 2011 metais pradėję veikti jau minėtas beveik 5000 km ilgio Rytų Sibiro-Ramiojo vandenyno naftotiekis (ESPO) ir beveik 2000 km ilgio Sachalino-Chabarovsko-Vladivostoko dujotiekis³⁹⁸. Kol kas visas energetikos kaip Kremliaus strateginio įrankio potencialas Šiaurės Rytų Azijoje atsiskleidė ESPO atveju, kurį vertėtų panagrinėti plačiau.

Putinui įsitvirtinus Rusijos vadovo poste ESPO projektas tapo ne tik energetinės diplomatijos Rytų vektoriumi pagrindu, bet ir viena žymiausių strateginės įvairovės principo įgyvendinimo priemonių. Būtent šiuo atveju

³⁹⁶ Rouben Azizian ir Elnara Bainazarova, „Eurasian Response to China's Rise: Russia and Kazakhstan in Search of Optimal China Policy.“ *Asian Politics & Policy*, 4 (3), 2012, 377-399, 384.

³⁹⁷ *East Asian Strategic Review* 2013, 260-261.

³⁹⁸ Lee Jae-Young ir Alexey Novitskiy, „Russia's Energy Policy and Its Impacts on Northeast Asian Energy Security.“ *International Area Review*, 13 (1), 2010, 41-61, 49.

aiškiai atsiskleidė Maskvos bandymai laimėti kuo daugiau iš dviejų didžiausių ŠRA ekonomikų tarpusavio konkurencijos dėl numatyto naftotiekio krypties. Pradinis projekto pasiūlymas, 2001 m. suformuluotas privataus kapitalo milžinės „Yukos“, numatė vamzdyno statybą nuo Angarsko vakarinėje Baikalo ežero pakrantėje iki Kinijos naftos sostinė tituluojamo Dacino (*Daqing*) šalies šiaurės rytuose. Rusijos politinio ir ekonominio elito tarpusavio kovose pergalę pasiekus Putino komandai³⁹⁹, 2004 m. nutarta vadovautis alternatyviu valstybinės „Transneft“ korporacijos pasiūlymu statyti naftotiekį nuo Taišeto gerokai šiauriau Angarsko iki specialiai šiam tikslui pastatyto Kozmino uosto Japonijos jūros pakrantėje esančioje Nachodkoje. Toks sprendimas Tokijo naudai žymėjo aiškius Kremliaus prioritetus, energetinę priklausomybę nuo Pekino paklausos pakeitus brangesne, bet Maskvos manevravimo galimybes regione didinsiančia alternatyva⁴⁰⁰.

Vis dėlto laikas parodė, kad strateginiu požiūriu ši Rusijos pergalė nebuvo tokia didelė. Pirmiausia, siekdama nuraminti „svarbiausio strateginio partnerio“ veiksmų įžeistą Pekiną, Maskva įsipareigojo jam tiekti didesnę naftos kiekį mainais į paskolą bei atvėrė iki tol uždarytas duris į vietinių šio sektoriaus įmonių valdymą⁴⁰¹. Rusijai neliko nieko kito, kaip atvirai pulti Kinijai į glėbį 2008 m. įsiplieskus globaliai finansų krizei. Jau 2009 m. vasarį šalys pasirašė susitarimą dėl naftotiekio atšakos nuo ESPO ties Skovorodino gyvenvietė į Daciną statybos ir 15 milijonų tonų naftos tiekimo kasmet 20 metų laikotarpiu mainais į 25 milijardų JAV dolerių paskolą finansinių sunkumų ištiktoms valstybinėms „Transneft“ ir „Rosneft“ korporacijoms⁴⁰². Kitaip tariant, Rusijos energetinės priklausomybės mažinimo nuo Kinijos rinkos uždavinys geriausiu atveju buvo pasiektas tik iš dalies.

Savanaudiškas bei nepastovus Maskvos elgesys sukėlė nepasitenkinimą ir kitose regiono valstybėse. Po 2009 m. Rusijos ir Kinijos tarpusavio

³⁹⁹ 2003 m. buvo suimti ir vėliau politinę potekstę turinčiame procese ilgamete laisvės atėmimo bausme nubausti „Yukos“ vadovai Michailas Chodorkovskis ir Platonas Lebedevas.

⁴⁰⁰ Dmitri Trenin, „Russia's Asia Policy under Vladimir Putin, 2000-5.“ Kn. Gilbert Rozman, Kazuhiko Togo ir Joseph P. Ferguson (sud.), *Russian Strategic Thought toward Asia*. New York & Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2006, 111-135, 118.

⁴⁰¹ Ten pat.

⁴⁰² Blank, 2009, 124.

susitarimo įžeista jau buvo Japonija. Be to, Tokijas gerai atsiminė, kad 2006 m. japoniški „Mitsui“ ir „Mitsubishi“ konglomeratai (jap. *keiretsu*) kartu su europiečių milžine „Shell“ buvo priversti gamtos saugos motyvais „Gazpromui“ perleisti kontrolinį akcijų paketą 7,65 milijardų JAV dolerių vertės „Sachalino-II“ naftos ir gamtinių dujų gavybos projekte⁴⁰³. Tokie precedentai paaiškina žymiai mažesnę nei tikėtasi Japonijos investicijų kiekį į Rusijos ekonomiką ir ypač energetiką. Nors jos naudai ir byloja 2009 m. Sachaline pradėjusi veikti suskystintų dujų perdirbimo gamykla, Maskvai nepavyko tinkamai pasinaudoti Tokijo technologiniais pranašumais energetikos srityje (energijos saugojimas, aplinkosauga, atsinaujinantys šaltiniai ir pan.)⁴⁰⁴, tad viso sektoriaus modernizacija ir toliau priklauso daugiausia nuo Kinijos investicijų ir žinių. Pagaliau, Pchenjano dėka pastaraisiais metais pablogėjusi saugumo padėtis Korėjos pusiasalyje tik prisidėjo prie Seulo įtarimų Kremliaus ilgai siūlytų bendrųjų dujotiekio, naftotiekio ir elektros perdavimo tinklo projektų atžvilgiu⁴⁰⁵.

Dėl tų pačių priežasčių iš vietos nejuda ir ambicingiausias Maskvos transporto infrastruktūros Šiaurės Rytų Azijoje projektas – rusiškasis „Plieninio šilko kelio“ variantas. Rusijos kaip geografinio tilto vaidmenį sugrąžinanti vizija numatė geležinkeliu sujungti Europą su pačiu ŠRA centru giliavandenius uostus turinčioje Pietų Korėjoje. Tačiau „Rusijos stuburu“ vadinamai Trans-Sibiro magistralei susieti su šiais uostais dar reiktų nutiesti geležinkelį per įnoringojo ir nestabilaus Pchenjano valdas⁴⁰⁶. Galiausiai, šiam Maskvos projektui itin nepatogią konkurencinę alternatyvą sukuria ankstesniame poskyryje nagrinėta Kinijos kuriamo geležinkelių tinklo plėtra posovietinėje Centrinėje Azijoje.

Karinė galia. Kaip minėta anksčiau, žlugus SSRS Rusijos kariai buvo priversti palikti ŠRA paribio valstybes, todėl dabar jos karinė galia Rytų

⁴⁰³ Charles E. Ziegler, „Neomercantilism and Energy Interdependence: Russian Strategies in East Asia.“ *Asian Security*, 6 (1), 2010, 74-93, 82.

⁴⁰⁴ Lee ir Novitskiy, 55.

⁴⁰⁵ Blank, 2009, 128.

⁴⁰⁶ Gilbert Rozman, „Russian Strategic Thinking on Asian Regionalism.“ Kn. Gilbert Rozman, Kazuhiko Togo ir Joseph P. Ferguson (sud.), *Russian Strategic Thought toward Asia*. New York & Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2006, 229-253, 17.

vektoriuje remiasi savo šalies teritorijoje esančiomis pajėgomis, ypač Ramiojo vandenyno laivynu. Tačiau šiandien jis tebėra blyškus savo galios Šaltojo karo laikotarpiu atspindys. Laivynui praradus visus lėktuvnešius, jo flagmanu tapo vienintelis turimas kreiseris. Pastaraisiais metais ši Rusijos jūrų pajėgų grupė ne pačiu geriausiu pavidalu pasirodo žiniasklaidoje, žmonių gyvybes nusinešusias avarijas bei atskleistus korupcijos atvejus vainikavus 2011 m. pagrindiniame Vladivostoko memoriale užgesinta Amžinąja ugnimi, už kuriai naudojamas dujas laivynas paprasčiausiai neįstengė susimokėti⁴⁰⁷. Vis dėlto tais pačiais metais Maskva sugrįžo prie SSRS laikotarpiui būdingos didžiulių pratybų savo „vidaus baseinu“ laikomoje Ochotsko jūroje tradicijos. 2012 m. vasarą joje vykusiose antrosiose iš eilės Ramiojo vandenyno laivyno pratybose dalyvavo 60 karo laivų, 40 lėktuvų ir apie 7000 jūreivių. Turint omenyje tai, kad tiriamuoju laikotarpiu Rusija neturėjo karinių bazių ŠRA valstybėse, o ekonominis, technologinis bei mokomasis bendradarbiavimas gynybos srityje iš esmės apsiribojo Kinija⁴⁰⁸, tampa suprantama jos kietojoje galioje teikiama pirmenybė energetiniam koziriui bei išpūstam diskursui apie neatsiejamą jos regioninio saugumo indėlį, kuris nagrinėjamas žemiau.

Švelnioji galia. Iš pirmo žvilgsnio kultūriškai Šiaurės Rytų Azijai svetima Rusija turi mažai ką pasiūlyti švelniosios galios požiūriu. Vis dėlto aršių regiono vidaus veikėjų tarpusavio nesutarimų sąlygomis Maskva daugeliui jų neatrodo tokia grėsminga bei istoriškai piktybiška kaip tiesioginiai kaimynai ar tas pats Vašingtonas. Iš kitos pusės jai pačiai būdingas potencialiai svarbus švelniosios galios svertas - Rusija tebėra vienintelė Japoniją palyginti palankiai vertinanti kaimynė⁴⁰⁹. Priešingai negu daugelyje Tokijo imperializmo paveiktų Azijos-Ramiojo vandenyno erdvės šalių, rusų istorinėje atmintyje kolonijinės prigimties 1904-1905 m. kampanija ar mėnesio netrukęs tiesioginis susidūrimas pačioje Antrojo pasaulinio karo pabaigoje nepaliko tiek neigiamų

⁴⁰⁷ РосБизнесКонсалтинг, „Во Владивостоке отключили Вечный огонь за задолженность за газ.“ РБК, 3 октября 2011 г. <<http://top.rbc.ru/society/03/10/2011/618461.shtml>> [Žiūrėta 2013 04 05].

⁴⁰⁸ 2012 m. balandį Rusijos ir Kinijos laivyno grupės įgyvendino pirmąsias bendras karines pratybas jūroje, gavusias „Jūrinio bendradarbiavimo 2012“ pavadinimą (*East Asian Strategic Review 2013*, 279).

⁴⁰⁹ Trenin, 2006, 121.

pėdsakų. Rusijos gyventojai Japoniją laiko taikia, dinamiška, technologiškai pažengusia valstybe su aukšta ir rafinuota kultūra. Žinoma, tinkamai pasinaudoti šiuo svertu tiriamuoju laikotarpiu sutrukdė kitokia pačių japonų nuomonė apie rusus, kurią neabejotinai paveikė ir politinis Maskvos elgesys⁴¹⁰.

Institucinis įsitvirtinimas. 1997 m. Nacionalinio saugumo koncepcijoje atvirai pripažįstamas Rusijos susirūpinimas dėl jos izoliacijos integracinių procesų Azijos-Ramiojo vandenyno erdvės atžvilgiu. Pirminius strateginės įvairovės ir „Azijos kongreso“ kūrimo principus apimantis daugiašalis įsitraukimas pradėtas įgyvendinti dar iki Putino atėjimo į valdžią, tačiau didžiausių laimėjimų šioje srityje pasiekta tik XXI amžiuje. Pirmąkart Maskvos dėmesio susilaukė 1989 m. įkurtas APEC forumas, ilgainiui virtęs svarbiausiu daugiašaliu mechanizmu visoje Azijos-Ramiojo vandenyno erdvėje. 1995 m. pateiktas Rusijos narystės prašymas ne be Kinijos pagalbos buvo pagaliau patenkintas po trijų metų⁴¹¹. Būtent su šiuo forumu ilgai sietos didžiausios Kremliaus viltys. Putinas tapo pirmuoju jį aplankiusiu šalies prezidentu, o ilgametis užsienio reikalų ministras Lavrovas pabrėžė, kad Vladivostokui suteikta teisė 2012 m. surengti APEC suvažiavimą savaime įrodo, kad Rusijos integracija į visą superregioną jau yra sėkmingai įgyvendinta⁴¹².

Tiriamuoju laikotarpiu Putinas iš tikrųjų skyrė ypatingą dėmesį daugiašaliam Maskvos įsitraukimui, per abi pirmąsias savo kadencijas dalyvio ar bent stebėtojo teisėmis apsilankęs kone visuose pagrindiniuose Rytų Azijos suvažiavimuose⁴¹³. Kremlius tinkamai atsižvelgė į vietinę regionalizmo specifiką, po įstojimo į APEC pradėjęs aktyviai domėtis iš ASEAN kylančiais, Pietryčių Azijos ribas peržengiančiais integraciniais projektais. Didele pergale saugumo laiduotojo vaidmenį deklaruojančiai Rusijai tapo jos priėmimas į 1994 m. naujai įkurtą ir šiandien 27 valstybes jungiantį ASEAN regioninį forumą (ARF), tapusį svarbiausiu formaliu daugiašaliu dialogo mechanizmu

⁴¹⁰ Дмитрий Тренин, *Post-imperium: евразийская история*. Москва: Российская политическая энциклопедия, 2012, 191.

⁴¹¹ Rozman, 2006, 234.

⁴¹² Blank, 2009, 122.

⁴¹³ Lo, 2008, 126.

sprendžiant Rytų Azijos saugumo problemas. 2010 m. Maskvos geografiniai ir tapatybiniai argumentai buvo išgirsti pasiūlius jai narystę šiandien 51 partnerį jungiančiame Azijos-Europos forume (*Asia-Europe Meeting*, ASEM). Galiausiai, nors Maskva ir nebuvo viena iš Rytų Azijos viršūnių susitikimo (*East Asia Summit*, EAS) forumo įkūrėjų, pirmajame jų 2005 m. stebėtojo teisėmis dalyvavęs Putinas pasakė kalbą su ryškiomis užuominomis į savo šalies teisę ir siekį tapti šio mechanizmo dalimi⁴¹⁴. Rusija buvo priimta į EAS kartu su JAV 2011 m., išplečiant kasmetinį forumą, kurį iki to sudarė 16 veikėjų: 10 ASEAN valstybių, papildomi „ASEAN+3“ formato partneriai Šiaurės Rytų Azijoje (Kinija, Japonija ir Pietų Korėja) bei Indija, Australija ir Naujoji Zelandija.

Taigi, per tiriamąjį laikotarpį Kremlui pavyko sėkmingai įsitraukti į tarpregioninius politinius (ASEM), Azijos-Ramiojo vandenyno ekonominius (APEC, EAS) bei saugumo (ARF) daugiašalius mechanizmus⁴¹⁵. Rytų Azijoje tai ne tik didino jo potencialią įtaką, bet ir prestižą, stengiantis parodyti, kad Maskva nėra revizionistinė regioninė veikėja. Be to, prireikus šie mechanizmai galėtų būti naudojami ir JAV iniciatyvoms blokuoti, gerinant Rusijos derybines pozicijas tuose pasaulio regionuose, kur tarpusavio interesų susikirtimai yra ryškesni⁴¹⁶. Vis dėlto šis įtakos sklaidos būdas susidūrė su keletu Maskvos laimėjimus paneigiančių problemų. Pirma, visų minėtų organizacijų integracijos lygis palyginti su kitais planetos regionais buvo gana žemas, todėl priklausymas joms negalėjo greitai atnešti didelių įtakos dividendų. Antra, nei viena iš jų neapėmė išimtinai Šiaurės Rytų Azijos, kuri taip ir liko unikali šiuo požiūriu. Kadangi šešiašalės derybos Šiaurės Korėjos branduolinės problemos klausimu, daugelio nuomone tapusios tokios organizacijos modeliu, toliau nagrinėjamos atskiroje atvejo studijoje, šį poskyrį prasminga užbaigti paskutine ir tyrimui aktualiausia Rusijos daugiašalio įsitraukimo problema -

⁴¹⁴ Rozman, 2006, 230.

⁴¹⁵ Kiek ironiška tai, kad Maskvos siekiai prisijungti prie Rytų daugiašalių projektų, priminė paskutiniajame XX amžiaus dešimtmetyje ryškius bandymus tapti vakarietiškuoju nare (Trenin, 2006, 129).

⁴¹⁶ Rangsimaporn, 123.

visais minėtais atvejais pagrindiniu jos pagalbininku tapo būtent Kinija⁴¹⁷. Tokią tendenciją atskleidė ir 2010 m. pasirodžiusi bendra jų iniciatyva dėl naujos tarptautinės teisės, neprisijungimo ir atvirumo principais grindžiamos regioninės saugumo architektūros kūrimo. Įdomu tai, kad Pekinas leido partneriui šiuo klausimu užimti dėmesio centrą, tuo pat metu padidinus Maskvos priklausomybę nuo savęs bei jos atstovų lūpomis išsakant kritiką JAV regioninei politikai⁴¹⁸. Iš tiesų daugiašalis Rusijos įsitraukimas ŠRA menkai padidino jos strateginę įvairovę.

Apibendrinant, tiek Kinija, tiek Rusija geriausia savo skvarbos į viena kitos tradicines įtakos sferas priemone pagrįstai laikė ekonomiką. Net ir kol kas nuošalyje paliekant Pekino energetinę politiką posovietinėje erdvėje, jo prekyba, investicijomis ir paskolomis paremta ekonominė skvarba sudarė didžiulį kontrastą Maskvos nesugebėjimui pasinaudoti savo lyginamaisiais pranašumais Šiaurės Rytų Azijoje. Rusiją bent kol kas gali raminti nebent tai, kad karinės ir švelniosios galios sklaidos atveju Kinijos pranašumas nėra toks akivaizdus. Galiausiai, nors Maskvai tiriamuoju laikotarpiu pavyko ištraukti į beveik visus svarbiausius Azijos-Ramiojo vandenyno erdvės daugiašalius mechanizmus, šioje srityje neabejotinai pirmavo Pekinas. Tuo tarpu, kai Rusijos skvarba į aplink ŠRA esančius žemo integracijos lygmens mechanizmus vyko daugiausia Kinijos dėka, pastaroji posovietinėje erdvėje sugebėjo įgyti institucinį, legalų ir ilgalaikį vaidmenį ŠBO pavidalu.

3.3. Kinijos ir Rusijos tarpusavio regioninės konkurencijos apraiškos

Šiame disertacijos poskyryje paeiliui nagrinėjamas Pekino ir Maskvos įtakos skvarbos problemų matmuo, leidžiantis tiksliausiai įvertinti tarpusavio konkurencijos atitinkamai posovietinėje erdvėje ir Šiaurės Rytų Azijoje apimtis. Dominančio išorės veikėjo įtakos sklaida tirama kiekvienu iš 2.2

⁴¹⁷ Maskvos regioninė politika buvo atvirai apibūdinama kaip įėjimas į Azijos-Ramiojo vandenyno erdvę per „kiniškas duris“ (Belopolsky, 84).

⁴¹⁸ Azizian ir Bainazarova, 385.

poskyryje nustatytų trijų svarbiausių abiejų regionų saugumo problemų atveju, tradicinio hegemono vaidmenį laikant abiems būdinga konstanta. Skvarbos asimetrijos naudai šiuo atveju bylotų tarpusavio konkurencijos apraiškos, vienam iš veikėjų rodant žymiai didesnę veiksmų savarankiškumą ir užtikrintumą kaimyno „kieme“.

3.3.1. Kinija kaip išorės balansuotojas posovietinėje erdvėje

Aukščiau nagrinėjant tradicinės Rusijos įtakos sferos struktūrines ypatybes, buvo atskleista, kad trys svarbiausios jos saugumo problemos yra antrinių politinių režimų stabilumas, energetiniai iššūkiai bei įšaldyti ginkluoti konfliktai. Toliau kiekvienas atvejis tiriamas atsižvelgiant į Pekino ir Maskvos interesų atitikimą bei realios užsienio politikos susidūrimo lygmenį. Antrinių posovietinės erdvės politinių režimų stabilumas yra svarbiausias rūpestis abiems partneriams, todėl analizė pradedama būtent šiuo klausimu.

Antrinių režimų stabilumas. Nepaisant nuosekliai kuriamo patvarumo įvaizdžio, didžiausios grėsmės posovietinėje erdvėje kyla būtent Centrinės Azijos politiniams režimams⁴¹⁹. Čia jų išlikimui pavojų kelia liberalizaciją ir demokratizaciją palaikanti politinė opozicija, radikalūs islamistai bei į jų išteklius kėsinantys užsienio veikėjai⁴²⁰. 2010 m. pabaigoje prasidėjęs Arabų pavasaris neabejotinai pagilino šias baimes, ypač turint omenyje, kad vietiniai režimai ne mažiau represyviai valdo kultūriškai Vidurio Rytams artimose musulmonų daugumos visuomenėse. Autoritariniai subregiono vadovai iš esmės pritaria Rusijai ir Kinijai, laikančioms spalvotąsias revoliucijas JAV ir jos sąjungininkų machinacijomis⁴²¹. Pekinas jas sieja su dar nuo Mao laikų žinoma „taikios evoliucijos“ (*heping yanbian*) teze, pasak kurios Vakarai politinėmis, socioekonominėmis ir kultūrinėmis priemonėmis nuosekliai siekia sugriauti kinų kuriamą socializmą, kaip jiems galų gale pavyko tai padaryti

⁴¹⁹ Blank, 2011, 211.

⁴²⁰ Igor Torbakov, „The West, Russia, and China in Central Asia: What Kind of Game is Being Played in the Region?“ *Transition Studies Review*, 14 (1), 2007, 152-162, 154.

⁴²¹ Ši kritika ypač suaktyvėjo 2011 m. pradžioje Pekinui išsigandus vadinamosios „Jazminų revoliucijos“ savo valdose, bei Maskvai metų pabaigoje po abejotinių Valstybės Dūmos rinkimų patyrus dar didesnius protestus.

SSRS⁴²². Be to, represyvių Centrinės Azijos režimų palaikymas Kinijoje suvokiamas kaip geriausia atsvara terorizmui ir ekstremizmui, kadangi šiose valstybėse įsitvirtinusių uigūrų separatistų priespaudą įgyvendinti nedemokratinėmis sąlygomis yra žymiai lengviau⁴²³. Atidžiai sekęs pirmąsias spalvotąsias revoliucijas Gruzijoje ir Ukrainoje, Pekinas ėmėsi aktyvių veiksmų kai jos pasiekė tiesioginę kaimynystę 2005 m.

Kinijos elgesio logiką nagrinėjamos problemos požiūriu geriausiai atskleidžia jos atsakas į du 2005 m. režimo kaitos bandymus: pavykusį Kirgizijoje ir nepavykusį Uzbekistane. Pirmoji Centrinėje Azijoje Tulpių revoliucija buvo Pekino suvokta kaip didžiulis iššūkis jo paties saugumui. Tai nulėmė ypatinga Kirgizijos geopolitinė padėtis (tiesioginė kaimynė, atsidūrusi pačioje Kinijos, Rusijos ir JAV interesų sankirtoje), istorinė patirtis (vienintelė tiesiogiai Kinijos ir Rusijos valdyta šalis subregione⁴²⁴) bei jos vidaus problemų (narkotikai, organizuotas nusikalstamumas, islamo radikalizmas ir uigūrų diasporos aktyvumas) virsmo tarptautinėmis (ir Kinijos vidaus) potencialas. Sėkmingas Askaro Akajevo nuvertimas Biškeke Pekinui tapo tikru šoku, juolab kad režimo priešininkai neramumų metu ėmėsi plėsti ir deginti kinų parduotuves⁴²⁵. Pirmiausia pasirūpinusi panašių grėsmių prevencija šalies viduje⁴²⁶, pragmatizui ištikima Kinija palyginti greitai susitaikė su valdžios pasikeitimo faktu Kirgizijoje, tuo tarpu kai ne mažiau šokiruota Rusija naująjį šalies prezidentą Bakijevą pernelyg nesidrovėdama vadino Vakarų statytiniu. Suprantama, kad Pekino ir Maskvos interesai dar labiau išsiskyrė Antrosios⁴²⁷ Kirgizijos revoliucijos akivaizdoje 2010 m. Nenorėjusi jokių naujų

⁴²² Lanteigne, 11.

⁴²³ Kerr, 2010, 142.

⁴²⁴ MacHaffie, 369.

⁴²⁵ Oresman, 69.

⁴²⁶ Spalvotųjų revoliucijų akivaizdoje vienpartinis režimas Pekine įsteigė specialią instituciją šalyje veikiančių nevyriausybinių organizacijų (NVO) priežiūrai. Po to jis nusiuntė tyrėjų delegacijas į Uzbekistaną, Kirgiziją, Ukrainą, Gruziją ir Baltarusiją su tikslu įvertinti prodemokratiškų NVO vaidmenį šiuose procesuose ir pasiūlyti atsakomąsias priemones, kurios vėliau buvo įgyvendintos pačioje Kinijoje (Leonard, 123-124).

⁴²⁷ Kirgija tebėlieka vienintele valstybe posovietinėje erdvėje patyrusia dvi sėkmingas „revoliucijas“.

nestabilumo apraiškų šalyje, Kinija su nerimu žvelgė į neramumus, kuriuos Rusija šikart, atrodytų, aktyviai skatino⁴²⁸.

Pekino ir Maskvos tarpusavio nesutarimai paaiškina tai, kad ŠBO ir KSSO, nepaisant daugiašalėse jų pratybose įgyvendinamų scenarijų, lemiamą akimirką neatsiliepė į Bakijevo pagalbos šauksmą, nors tai ir buvo motyvuota nesikišimo į šalių-narių vidaus reikalus principu⁴²⁹. Nepaisant to, kad dabartinė Kirgizijos valdžia yra akivaizdžiai palankesnė Maskvai nei jos pirmtakė, Pekinas ir toliau šalyje didina savo įtaką rusų sąskaita. Oficialusis Biškekas 2012 m. vasarą paragino greičiau pradėti tiesti Kinijos-Kirgizijos-Uzbekistano geležinkelį ir kartu pakvietė kinų bankus įsteigti šalyje savo skyrius⁴³⁰. Tų pačių metų duomenimis Pekinas užima 14,6 proc. jos prekių eksporto ir net 55,9 proc. importo⁴³¹.

Nepavykusios spalvotosios revoliucijos Uzbekistane atvejis taip pat rodo Pekino įtakos šalyje didėjimą. Nepaisant to, kad ši valstybė neturi bendros sienos su Kinija, jos dydis (gausiausia gyventojų skaičiumi Centrinėje Azijoje), geopolitinė padėtis (ribojasi su visomis likusiomis subregiono šalimis) bei drąsiausia, į vietos lyderystę pretenduojanti užsienio politikos praktika⁴³² kartu daro Taškentą itin svarbia grandimi kinų ir kitų išorės veikėjų strategijų subregione įgyvendinime. Uzbekistanas bene geriausiai atitiko Pekino sąjungininko Centrinėje Azijoje modelį jau vien dėl to, kad ryškiausiai susidūrė su „trijų blogių“ grėsme: separatizmo potencialu Ferganos slėnyje, aktyvia panislamistine opozicija *Hizb ut-Tahrir* atšakos šalyje pavidalu bei teroristinio Uzbekistano islamo judėjimo veiksmis⁴³³.

Vis dėlto tiriamuoju laikotarpiu „regioniniu chameleonu“⁴³⁴ vadinamas Taškentas pirmiausia pasirinko po rugsėjo 11-osios į Centrinę Aziją įžengusį

⁴²⁸ Bolt ir Cross, 199.

⁴²⁹ Yuliya Nikitina, „Regional Security Cooperation in the Post-Soviet Space.“ *Security Index: A Russian Journal on International Security*, 17 (4), 2011, 47-53, 48.

⁴³⁰ РосБизнесКонсалтинг, „СМИ: Киргизия уходит от Москвы к Китаю.“ РБК, 3 августа 2012 г. <<http://top.rbc.ru/politics/03/08/2012/662940.shtml>> [Žiūrėta 2013 01 03].

⁴³¹ CIA, *The World Factbook*.

⁴³² Vertėtų prisiminti, kad Uzbekistanas nebuvo „Šanchajaus penketo“ dalyvis, todėl pats jo sprendimas dėl stojimo į ŠBO buvo didžiulė šio projekto pergalė.

⁴³³ Kerr, 2010, 144.

⁴³⁴ Bohr, 499.

Vašingtoną, su kuriuo 2002 m. net buvo paskelbta strateginė partnerystė⁴³⁵, trukusi vos tris metus. 2005 m. kovą Islamo Karimovo režimas kruvinai susidorojo su masiniais protestais Ferganos slėnio Andižano mieste. Nors Taškentas ir metė kaltinimus dėl krizės „išorinėms radikalioms islamistinėms jėgoms“, Vašingtonas nusprendė neužmerkti akių į smurto protrūkį potencialios spalvotosios revoliucijos rėmėjų atžvilgiu. Rusija ir Kinija iškart pasinaudojo dėkinga proga, ŠBO iškėlusios reikalavimus dėl JAV karinių pajėgų pasitraukimo iš subregiono. 2005 m. pabaigoje amerikiečiams palikus Karši-Chanabado oro pajėgų bazę, prasidėjo naujas Maskvos ir Pekino konkurencijos dėl šalyje susidariusio galios vakuomo užpildymo etapas⁴³⁶.

Vidinės bei išorinės krizės akivaizdoje Uzbekistanas sparčiai atgaivino strateginę partnerystę su Rusija, lapkritį pasirašydamas naujus saugumo susitarimus⁴³⁷. Tačiau daugiausia paramos buvo susilaukta būtent iš Kinijos, kuriai veikiausiai nepraslydo pro akis stebėtinas Andižano ir 1989 m. Tiananmenio krizių tarpusavio panašumas smurto panaudojimo metodais, aukų skaičiumi, žiniasklaidos nušvietimu bei įtaka santykiams su JAV. Tarptautinės izoliacijos pasekmės jaučiantis Karimovas pasinaudojo itin dėkingu vizito į Pekiną pasiūlymu praėjus vos dviem savaitėms po Andižano įvykių. Nors jis buvo planuotas dar iki krizės, abi pusės pasistengė tinkamai įvertinti pasikeitusias aplinkybes⁴³⁸. Kinijos sostinėje raudonu kilimu sutiktas Karimovas netruko pasirašyti 600 milijonų JAV dolerių naftos tiekimo sandėrį⁴³⁹ bei naują tarpusavio draugystės susitarimą, numatantį riaušių malšinimo apmokymus uzbekų tvarkos palaikymo pajėgoms⁴⁴⁰.

2010 m. įvykiai tarp šių valstybių esančioje Kirgizijoje dar labiau sustiprino Pekino įtaką Taškente. Pastarasis naująją revoliuciją savo kaimynystėje nedviprasmiškai siejo su Maskvos užkulisiniais žaidimais, ir jų

⁴³⁵ JAV-Uzbekistano ašies susikūrimas kartu paskatino kitas subregiono valstybes siekti didesnio Rusijos ir Kinijos įsitraukimo, pajungto saugumo pusiausvyros atkūrimo tikslui (Labban, 11).

⁴³⁶ Kerr, 2010, 144.

⁴³⁷ Torbakov, 157.

⁴³⁸ Sheives, 211-212.

⁴³⁹ Šis Kinijos skvarbos modelis, pasireiškiantis Vakarų kritikos susilaukusiose energetiniais ištekliais turtingose valstybėse, neapsiriboja posovietine erdve (Halper, 79).

⁴⁴⁰ Leonard, 125-126.

tarpusavio nesutarimus dar labiau pagilino prieš etninę uzbekų mažumą nukreiptos riaušės pietų Kirgizijoje (daugiausia Ošo ir Džalal Abado miestuose), nusinešusios bent 2000 gyvybių ir privertusios 100 000 žmonių bėgti iš savo namų. Atsisakęs padėti Rusijai nuversti jai nepalankų Bakijevo režimą, Karimovas kreipėsi paramos į Kiniją. Pakitusi Uzbekistano geopolitinė orientacija jau buvo matyti artimiausiame ŠBO viršūnių susitikime, kur jo prezidentas susitiko atitinkamai su Medvedevu ir Hu. Tuo tarpu kai pirmąjį susitikimą vainikavęs oficialus pranešimas buvo korektiškas, bet formalus, antrojo dokumentas atvirai liaupsino tūkstantmetę tarpusavio santykių istoriją. Maža to, Taškentas ėmėsi prieštarauti vienašališkam Maskvos kariniam įsikišimui Kirgizijoje ne tik ŠBO, bet ir KSSO, sukūrus Krekliui nemalonų iniciatyvų blokavimo savo organizacijoje precedentą. Potencialaus „Trojos arklio“ vaidmuo buvo sustiprintas naujo energetinio sandorio, pagal kurį Taškentas įsipareigojo tiekti Pekinui 10 milijardų kubinių metrų gamtinių dujų, anksčiau žadėtų Maskvai, bei 2011 m. pasirašyto susitarimo saugumo srityje⁴⁴¹.

Vis dėlto tikrasis lūžis Kinijos-Rusijos-Uzbekistano trikampyje, atrodytų, įvyko 2012 m. vasarą, Pekinui ir Taškentui birželio 6 d. pakėlus tarpusavio santykius iki strateginės partnerystės lygmens bei praėjus kelioms savaitėms pastarajam paskelbus narystės KSSO sustabdymą. Įdomu tai, kad Maskvai nepadėjo net ir pačioje mėnesio pradžioje įgyvendintas asmeninis Putino vizitas į Uzbekistano sostinę⁴⁴². Taškento pasirinkimas galėjo būti nulemtas ir ekonominių motyvų. 2012 m. Kinija užėmė pirmąją vietą jo eksporto (18,5 proc.) ir antrąją importo (16,5 proc.) struktūroje, pastaruoju atveju nuo Rusijos atsiliekant vos 5 procentais⁴⁴³.

Taigi, Kirgizijos ir Uzbekistano atvejai geriausiai atskleidžia didėjančius Pekino ir Maskvos tarpusavio konfliktus antrinių posovietinės erdvės režimų stabilumo palaikymo požiūriu. Šiandien galima konstatuoti, kad Kinija vis mažiau vengia naudotis Rusijos užsienio politikos spragomis jos strateginėje

⁴⁴¹ Blank, 2011, 217.

⁴⁴² Kim ir Indeo, 282-283.

⁴⁴³ CIA, *The World Factbook*.

periferijoje, ypač Centrinėje Azijoje. Kremliaus viršenybė pripažįstama tik tais atvejais, kai kinai užsiima nemokančiojo veikėjo (*free rider*) padėti būtent rusams užtikrinant abiemis itin svarbių režimų stabilumą, pavyzdžiui, Tadžikistane⁴⁴⁴. Tačiau net ir subregione labiausiai nuo Maskvos priklausomas Emomalis Rahmonas privalo atsižvelgti į nuolat augančią Pekino ekonominę įtaką savo valdose. 2012 m. Kinija užėmė pirmąją vietą (42,3 proc.) Tadžikistano importe ir antrąją (9,6 proc.) eksporte, pastaruoju atveju nusileisdama ne Rusijai, o Turkijai⁴⁴⁵. Toliau nagrinėjama energetinio saugumo problema leidžia geriausiai įvertinti Pekino skvarbą dviejose likusiose subregiono šalyse.

Energetinio saugumo užtikrinimas. Kaip buvo minėta aukščiau, energetinio saugumo užtikrinimas yra vienas iš trijų esminių Kinijos strateginių uždavinių ištekliais turtingoje Centrinėje Azijoje. Kitų pasaulio regionų pavyzdžiu, Pekino energetinė diplomatija čia įgyvendinama savo kapitalo „išėjimo“ programos rėmuose. Trys milžiniškos šalies energetikos kompanijos⁴⁴⁶ buvo paragintos visoje planetoje aktyviai pirkti teises į naftos ir dujų telkinių eksploataciją, pasirašyti ilgalaikius susitarimus dėl šių išteklių tiekimo į Kiniją bei investuoti į tam reikalingos infrastruktūros (vamzdynų) tiesimą⁴⁴⁷. Analitikai jau spėjo atkreipti dėmesį į naują Pekino „naftos trejeto“ investicijų bangą 2008 m. prasidėjus globaliai finansų krizei⁴⁴⁸.

Vis dėlto Kinijos energetinės diplomatijos tikslai posovietinėje erdvėje neišvengiamai kertasi su Maskvos bandymais šiame regiono sektoriuje išlaikyti

⁴⁴⁴ Tadžikistanas yra vienintelė valstybė, skirianti Kiniją nuo Afganistano. Tačiau jo strateginė padėtis lėmė tai, kad Maskva iš esmės tapo atsakinga už jo saugumą dar nuo SSRS invazijos į Afganistaną (1979-1989 m.) bei pilietinio karo pačiame naujai įsikūrusiame Tadžikistane (1992-1997 m) laikų. Tačiau net labiausiai nuo Rusijos priklausomoje bei kartu vienoje skurdžiausių posovietinės erdvės valstybių Kinija aktyviai įsitraukė į energetinę, infrastruktūros, kalnakasybos bei telekomunikacijų rinkas, tapdama didžiausia jos skolintoja (ПИСИ, 28-30). Kiek paradoksalu, jog šių Pekino investicijų saugumą iš esmės užtikrina šalyje dislokuoti 9000 Rusijos 201-osios motorizuotos šaulių divizijos karių (didžiausias kontingentas užsienyje, išskyrus Juodosios jūros laivyno bazę Sevastopolyje).

⁴⁴⁵ CIA, *The World Factbook*.

⁴⁴⁶ Kinijos nacionalinė naftos ir dujų korporacija (*China National Petroleum Corporation*, CNPC), Kinijos naftos ir chemijos korporacija (*China Petrochemical Corporation*, Sinopec) ir Kinijos nacionalinė užsienio naftos korporacija (*China National Offshore Oil Corporation*, CNOOC).

⁴⁴⁷ Kenneth Lieberthal, „Energy Security and the Future of Energy Cooperation: China.“ Kn. Alyssa Ayres ir C. Raja Mohan (sud.), *Power Realignment in Asia: China, India, and the United States*. New Delhi, Thousand Oaks, London & Singapore: SAGE Publications, 2009, 158-192, 163-164.

⁴⁴⁸ Dannreuthner, 1345.

vyraujančią padėtį, daugiausia sąlygotą iš SSRS paveldėto vamzdynų tinklo kozirio. Potencialius Kinijos ir Rusijos tarpusavio nesutarimus Centrinės Azijos energetikos rinkoje buvo stengiamasi malšinti dviem būdais: bendrais projektais ir suderintu Vakarų konkurentų išstūmimu. Pirmojo pavyzdžiu tapo bendro rusų „Lukoil“ ir kinų CNPC konsorciumo įkūrimas dujų telkinio žvalgybai Aralo jūroje Uzbekistane. Tuo tarpu antrasis pasireiškė energetiniais ištekliais turtingiausiuose Kazachstane bei Turkmėnistane⁴⁴⁹. Pabrėžtina, kad iš šių šalių traukiantis Vakarų kompanijoms, Kinijos ir Rusijos tarpusavio konkurencija tapo vis aštresnė. Turint omenyje Kazachstano ir Turkmėnistano svarbą ne tik regioninėje, bet ir globalioje energetinio saugumo konfigūracijoje, šiuos atvejus derėtų panagrinėti plačiau.

Kazachstanas - devinta pagal plotą pasaulio valstybė, užimanti strategiškai unikalią padėtį pačioje Eurazijos širdyje. Pusantro tūkstančio kilometrų besitęsianti tarpusavio siena Kinijai yra ilgiausia iš Centrinės Azijos šalių. Pasakiškai turtingas ir kitais gamtiniais ištekliais (anglys, geležis, auksas, uranas, chromas, švinas, cinkas, manganas, varis), Kazachstanas šiuo metu užima antrą vietą po Rusijos pagal naftos gavybą visoje posovietinėje erdvėje, ir teigiama, kad per artimiausius keletą metų pateks į pasaulinį naftos ir gamtinių dujų eksportuotojų dešimtuką⁴⁵⁰. Dėl visų šių priežasčių nėra keista, kad būtent Astanai teko pagrindinis vaidmuo Pekino užsienio politikoje ne tik subregione, bet ir visoje Maskvos strateginėje periferijoje. Kinijos santykiai su Kazachstanu veikiausiai yra šilčiausi regione ir kartu geriausiai atspindintys energetinio saugumo problemos niuansus. Ypatingas jų statusas buvo pripažintas dar 2005 m. paskelbus tarpusavio strateginę partnerystę⁴⁵¹.

Pekino įsitraukimas į Kazachstano energetinį sektorių prasidėjo dar XX amžiaus pabaigoje, kai 1997 m. buvo pasiekti net du dideli susitarimai. Pirmuoju kinų CNPC už 325 milijonus JAV dolerių įsigijo 60 procentų

⁴⁴⁹ Yeung ir Bjelakovic, 276.

⁴⁵⁰ Zabortseva, 170.

⁴⁵¹ China Internet Information Center, „China, Kazakhstan upgrade strategic partnership.“ China Internet Information Center, 13 June 2011.

<http://www.china.org.cn/world/2011-06/13/content_22775575.htm> [Žiūrėta 2013 02 05].

„AktobeMunayGaz“ kompanijos Aktobės (buv. Aktiubinsko) provincijoje⁴⁵². Antrasis susitarimas numatė pastatyti daugiau nei 2000 km ilgio naftotieki, jungiantį Atyrau miestą Vakarų Kazachstane su Alašankou (*Alashankou*) gyvenvieta Sindziange. Visas projektas (kartu su 750 km ilgio atkarpa nuo Kenkijako iki Kumkolo) buvo užbaigtas 2009 m. Naujojo naftotiekio pajėgumai sudarė 20 milijonų tonų per metus, t.y. galėjo patenkinti apie 5 procentus tuometinio Kinijos poreikio⁴⁵³. Centrinės Azijos naftos tranzito monopolį praradusi Rusija galėjo džiaugtis nebent taktine projekto nauda: pajamomis iš jos naftos tiekimo naujuoju vamzdynu bei konkurenciniu spaudimu JAV remiamam Baku-Tbilisio-Džeichano naftotiekiui Pietų Kaukaze ir Turkijoje. Strateginiu požiūriu Maskva prarado itin svarbius įtakos svertus tiek Pekinui, tiek Astanai, bendrai sukūrusiems ekonomiškai ir politiškai reikšmingą alternatyvą rusų vamzdynamis⁴⁵⁴.

Tiriamuoju laikotarpiu Rusijos ir Kinijos konkurencija šalies energetikos sektoriuje neapsiribojo naftotiekių tiesimu. 2005 m. buvo atliktas tuo metu didžiausias kinų kapitalo sandėris užsienyje, CNPC už 4,2 milijardo JAV dolerių įsigijus kanadiečių valdytą „PetroKazakhstan“ kompaniją, t.y. antrąją pagal dydį išorinio kapitalo naftos produktų įmonę šalyje⁴⁵⁵. 2010 m. CNPC tapo vienos iš penkių didžiausių sektoriaus kompanijų, „MangystauMunayGaz“, bendrasavininke. Įdomu tai, kad kinų milžinė įveikė atitinkamai „Lukoil“ ir „Gazprom“ pretenzijas į abi įmones⁴⁵⁶. Įspūdingi Pekino skvarbos į Kazachstano energetikos sektorių precedentai jau neapsiriboja CNPC. 2006 m. valstybės valdoma Kinijos tarptautinė kreditų ir investicijų korporacija (*China International Trust and Investment Corporation*, CITIC grupė) už 1,9 milijardo JAV dolerių įsigijo kitos kanadiečių kapitalo

⁴⁵² 2003 m. CNPC padidino savo nuosavybės dalį kompanijoje iki 85 procentų, aukcione nusipirkus atitinkamą kiekį šalies vyriausybės turėtų akcijų (Wilhelmsen ir Flikke, 889).

⁴⁵³ Dannreuthner, 1356-1357.

⁴⁵⁴ Wilhelmsen ir Flikke, 889.

⁴⁵⁵ Sébastien Peyrouse, „Chinese Economic Presence in Kazakhstan: China's Resolve and Central Asia's Apprehension.“ *China Perspectives*, 3, 2008, 34-49, 44.

⁴⁵⁶ ПИСИ, 15.

įmonės Kazachstane valdytus aktyvus⁴⁵⁷. Pastaraisiais metais Pekinas pamažu įsitraukė ir į urano bei gamtinių dujų gavybą šalyje. Visi šie manevrai lėmė, kad tiriamojo laikotarpio pabaigoje Kinija kontroliavo iki 40 procentų Kazachstano energetikos sektoriaus. Įdomu tai, kad potencialią maisto stygiaus problemą sprendžianti milžinė nukreipė dėmesį ir į didžiulius kaimynės žemės plotus⁴⁵⁸. 2012 m. Pekinas užėmė pirmą (21 proc.) ir antrą (26,6 proc.) vietas atitinkamai Astanos eksporto ir importo partnerių sąrašė⁴⁵⁹. XXI amžiuje įvykusį didžiulį tarpusavio politinių ir ekonominių ryšių progresą simbolizavo Kazachstano konsulatų atidarymas Honkonge (2003 m.) ir Šanchajuje (2005 m.)⁴⁶⁰.

Siekdama sumažinti savo priklausomybę nuo Vidurio Rytų naftos bei gausiai turimų, bet aplinkai itin kenksmingų akmens anglių, Kinija 2008 m. pirmąkart susidūrė su gamtinių dujų trūkumo problema⁴⁶¹. Todėl nėra keista, kad jos dėmesys nukrypo į Turkmenistaną – ketvirtą pagal šio išteklių kiekį pasaulio valstybę, ilgai tapatintą su prezidento Saparmurato Nijazovo asmenybės kultu jos viduje bei neutralumo politika išorėje. Kinų kapitalui duris atvėrė pats „visų turkmėnų lyderiu“ save titulavęs Nijazovas, prieš mirtį 2006 m. spėjęs Pekine pasirašyti susitarimą su Hu dėl dujotiekio tiesimo iki 2009 m. Dokumente numatyta išteklių kaina buvo mažesnė už tuo metu siūlytą Maskvos. Norėdama užtikrinti įsipareigojimų tęstinumą su naujuoju šalies vadovu Gurbanguliu Berdimuhamedovu, Kinija įpiršo Ašchabadui ilgalaikį kreditą itin palankiomis sąlygomis⁴⁶².

Vamzdyno tiesimo darbams artėjant į pabaigą, monopolinę padėtį į turkmėnų dujų eksportą prarandanti Maskva, atrodytų, ėmėsi vakarinėje savo strateginės periferijos dalyje taikytų metodų. 2009 m. balandį nugriaudėjęs mįslingam sprogimui ties šias šalis jungiančiu dujotiekiu, Rusija paskelbė, kad

⁴⁵⁷ Nicholas L. Lardy, „The Economic Architecture of China in Southeast and Central Asia.“ Kn. Alyssa Ayres ir C. Raja Mohan (sud.), *Power Realignment in Asia: China, India, and the United States*. New Delhi, Thousand Oaks, London & Singapore: SAGE Publications, 2009, 20-41, 34.

⁴⁵⁸ Verlin ir Inozemtsev, 59-60.

⁴⁵⁹ CIA, *The World Factbook*.

⁴⁶⁰ Peyrouse, 34.

⁴⁶¹ Richard Rousseau, „Kazakhstan: Continuous Improvement or Stalemate in Its Relations with China?“ *Strategic Analysis*, 37 (1), 2013, 40-51, 43.

⁴⁶² Wilhelmsen ir Flikke, 891.

iki metų pabaigos negalės jo eksploatuoti. Šantažas turėjo priešingą poveikį, kadangi Turkmėnistanas ne tik paspartino vamzdyno į Kiniją statybą, bet ir padidino jai per metus tiekiamų dujų kiekį nuo 30 iki 40 milijardų kubinių metrų, bei mainais už 3 milijardų JAV dolerių kreditą atvėrė CNPC duris į vieną didžiausių pasaulyje Galkynyšo telkinį. 2010 m. Rusija nusirito į trečią vietą pagal šio išteklių eksportą iš šalies (po Kinijos ir Irano)⁴⁶³, o 2011 m. pabaigoje ją sukrėtė Ašchabado sprendimas pakelti tiekimo Pekinui kartelę net iki 65 milijardų kubinių metrų⁴⁶⁴. Tiriamojo laikotarpio pabaigoje Kinija gauna ne tik daugiau turkmėniškų dujų už Rusiją, bet ir yra įtvirtinusi vyraujančią padėtį svarbiausiuose jų telkiniuose, bei per Uzbekistano ir Kazachstano teritoriją nutiestu beveik 2000 km ilgio vamzdynu vis labiau skverbiasi į atitinkamą šių šalių rinką. Panašiai kaip Atyrau-Alašankou naftotiekio atveju, rusai bandė išsaugoti veidą teiginiais apie neigiamą Centrinės Azijos-Kinijos dujotiekio poveikį JAV ir ES remiamam „Nabucco“ projektui⁴⁶⁵. Tuo tarpu Pekino ekonominis vyravimas Ašchabade jau nebekelia abejonių, 2012 m. duomenimis sudarant penktadalį jo importo ir net du trečdalius eksporto⁴⁶⁶.

Taigi, tiriamuoju laikotarpiu Kinijos Centrinėje Azijoje nutiesti vamzdynai ne tik pakirto tradicinį Kremliaus naftos ir gamtinių dujų tiekimo iš jos monopolį, bet ir drastiškai pagerino savo pozicijas derybose dėl atitinkamų rusų išteklių eksporto iš Sibiro sąlygų. Be to, Pekinas aktyviai dalyvauja ir didžiųjų subregiono upių ištakose esančių Kirgizijos bei Tadžikistano vandens energetikos projektuose⁴⁶⁷. Pastaraisiais metais Kinijos energetinė diplomatija posovietinėje erdvėje vis mažiau apsiriboja Centrine Azija. Suprantama, kad Pekiną ypač domina tolimas, bet ištekliais turtingas Azerbaidžanas, kurio telkinių žvalgyboje jau dalyvauja ta pati CNPC⁴⁶⁸, kelianti įtarimus dėl nagrinėjamo įtakos sklaidos modelio pasikartojimo šioje strategiškai svarbioje

⁴⁶³ Kim ir Indeo, 277, 283.

⁴⁶⁴ Saivetz, 407.

⁴⁶⁵ Blank, 2011, 214.

⁴⁶⁶ CIA, *The World Factbook*.

⁴⁶⁷ Леонид Е. Васильев, „Некоторые особенности политики мировых держав в Центральной Азии.“ Кн. Елена И. Сафронова (sud.), *Китай в мировой и региональной политике. История и современность*. Выпуск XVII: ежегодное издание. Москва: Институт Дальнего Востока РАН, 2012, 140-163, 150.

⁴⁶⁸ Mahalingam, 203.

valstybėje. Atrodytų, kad globalios finansų krizės labiau paveikta Rusija neturi tinkamų priemonių pasipriešinti šioms tendencijoms.

Išaldyti ginkluoti konfliktai. XXI amžiuje augant Pekino interesams posovietinėje erdvėje, išaldyti ginkluoti konfliktai jam tapo menkesniu iššūkiu, nei nagrinėti politinio stabilumo bei energetinio saugumo klausimai. Iš tiesų vieni iš „karštųjų taškų“ buvo pernelyg toli nuo Kinijos sienų (Pietų Kaukazas ir Padniestrė), o kituose palyginti neblogai tvarkėsi Maskva, atleisdama Pekiną nuo šios nemalonios ir rizikingos pareigos (Tadžikistanas). Kinija pagrįstai tikėjosi, kad su Rusija yra pasiektas tam tikras sutarimas dėl kišimosi ir ypač jėgos naudojimo trečiosiose valstybėse, įtvirtintas tiek dvišaliu, tiek daugiašaliu (ŠBO) pavidalu. Be to, ji oficialiai remia suinteresuotų šalių (Gruzija, Azerbaidžanas ir Moldova) teritorinį vientisumą, kadangi pati rimtas savo saugumo problemas apibūdina tuo pačiu principu⁴⁶⁹. Dėl visų šių priežasčių nėra keista, jog 2008 m. rugpjūtį įsiplieskęs karas dėl Pietų Osetijos Kinijai tapo itin nemaloniu siurprizu. Padėtį dar labiau pablogino tai, kad ugnies pradžia iš esmės sutapo su Pekino olimpinių žaidynių atidarymu. Pusantrą dešimtmečio šiam globalių mastų švelniosios galios projektui paaukojusi Kinija⁴⁷⁰ ir taip turėjo dorotis su prieš pat renginį drastiškai išaugusių Tibeto šalininkų protestais šalies viduje bei užsienyje.

Kaip jau buvo užsiminta aukščiau, karas su Gruzija tiek Rusijos politinio elito, tiek ir didelės visuomenės dalies suvoktas kaip svarbus šalies ryžto išlaikyti įtakos viršenybę Pietų Kaukaze bei visoje posovietinėje erdvėje testas. Pabrėžtina, kad tai buvo pirmas po Afganistano karo vienareikšmiškas Maskvos karinis puolimas prieš kitą suverenią valstybę⁴⁷¹. Rusų pajėgos akivaizdžiai viršijo tarptautinėje teisėje pripažintą proporcingo atsako reikalavimą, žymiai peržengusios Pietų Osetijos ribas. Netikėtai agresyvi tradicinio hegemono reakcija į mažytės Gruzijos karinę avantiūrą sukėlė nerimą visoje posovietinėje erdvėje, ypač Centrinėje Azijoje bei tose vakarinio

⁴⁶⁹ Мокрецкий, 174-181.

⁴⁷⁰ Pekinas dar 1993 m. pralaimėjo Sidnėjui dėl 2000 m. žaidynių rengimo teisės.

⁴⁷¹ Roy Allison, „The Russian Case for Military Intervention in Georgia: International Law, Norms, and Political Calculation.“ *European Security*, 18 (2), 2009, 173-200, 173.

buvusios SSRS krašto valstybėse, kurios turėjo panašių esamų (Azerbaidžanas Kalnų Karabache ir Moldova Padniestrėje) ar potencialių (Ukraina Kryme) problemų. Iš tiesų nei viena ŠBO narė oficialiai nepalaikė Maskvos veiksmų iškart po karo įvykusiame organizacijos viršūnių susitikime⁴⁷².

Vis dėlto norėdama karinę pergalę paversti diplomatine, Rusija greitai pripažino tiek Pietų Osetiją, tiek ir Abchaziją, paneigdama ankstesnius savo pačios argumentus ginče su Vakarais dėl Kosovo tarptautinio statuso bei tuo pačiu dar labiau supykdydžiusi Kiniją. Eilinį kartą subtiliai ir pragmatiškai laviruodamas tarp Vašingtono ir Maskvos interesų, Pekinas nepasmerkė šio Kremliaus žingsnio, nors to tikėjosi amerikiečiai⁴⁷³. Kita vertus, Kinijos pozicija tapo priedanga antriniam ŠBO nariams⁴⁷⁴, taip pat atsisakiusiems pripažinti minėtus darinius tiek valstybės, tiek ir organizacijos lygmeniu⁴⁷⁵.

Taigi, konflikto metu Maskvos parodyta „pagarba“ bendram nesikišimo į šalių vidaus reikalus principui pastūmėjo jos strateginės periferijos veikėjus dar arčiau nuosaikesnio ir nuoseklesnio Pekino. Dešimtmetį Kremliaus puoselėtos įtakos plėtros savo kaimynystėje nekarinėmis priemonėmis rezultatai buvo kone nubraukti vos per keletą dienų. Šiuo požiūriu 2008 m. karas tapo trumpalaike, taktine Rusijos pergale, kuri strateginiu, ilguoju laikotarpiu veikiausiai tik padidins jos problemas kovoje dėl viršenybės posovietinėje erdvėje su išorės veikėjais, tarp kurių labiausiai išsiskiria Kinija⁴⁷⁶. Priešingai negu Centrinėje Azijoje, geopolitinis Pekino nuotolis bei palyginti menki istoriniai kontaktai vakariniame regiono pakraštyje leidžia jam palyginti sėkmingai laviruoti tarp įvairių veikėjų tarpusavio konfliktų⁴⁷⁷. 2012 m. Kinija ne tik tapo antrąja Gruzijos importo partnere (8,2 proc.), bet ir užėmė

⁴⁷² Susan Turner, „China and Russia after the Russian-Georgian War.“ *Comparative Strategy*, 30, 50-59, 51.

⁴⁷³ Bolt ir Cross, 198.

⁴⁷⁴ Patys Centrinės Azijos diplomatai pripažino, kad atremiant Rusijos spaudimą šiuo klausimu jie buvo padrąsinti būtent Kinijos pozicijos (International Crisis Group, 8).

⁴⁷⁵ Rajan Menon, „China-Russia Relationship: What It Involves, Where It Is Headed, and How It Matters for the United States.“ *A Century Foundation Report*. New York & Washington, D.C., 2009, 31.

⁴⁷⁶ Jacek Wieclawski, „Challenges for the Russian Foreign Policy – the Lesson of the Georgian Conflict.“ *Asian Social Science*, 8 (7), 2011, 12-20, 12.

⁴⁷⁷ Мокрецкий, 186.

atitinkamai antrą ir trečią vietas tarpusavyje priešišku Armėnijos (9 proc.) ir Azerbaidžano (7,8 proc.) importo struktūroje⁴⁷⁸.

3.3.2. *Rusija kaip izoliuota galia Šiaurės Rytų Azijoje*

Kaip jau buvo nagrinėta aukščiau, akademiname diskurse pasiektas tam tikras sutarimas, kad didžiausi saugumo iššūkiai Šiaurės Rytų Azijoje be paties Kinijos galios augimo yra Šiaurės Korėjos branduolinė programa, teritoriniai nesutarimai su Japonija bei Taivano statuso klausimas. Šiame poskyryje paeiliui nagrinėjamas kiekvienas atvejis, pabrėžiant Maskvos ir Pekino nacionalinių interesų bei įgyvendinamos užsienio politikos susidūrimo lygmenį. Kadangi Šiaurės Korėja buvo vienintelė Kinijos strateginės periferijos valstybė, turėjusi šiltus santykius dar su SSRS, analizė pradedama būtent nuo jos.

Šiaurės Korėjos branduolinė programa. Šiaurės Korėjos ir viso pusiasalio svarbą būtų sunku pervertinti tiek regioniniu, tiek ir globaliuoju lygmenimis. Rusijai tai yra vienintelė Kinijos strateginės periferijos valstybė, su kuria ji turi bendrąją sausumos sieną⁴⁷⁹. 2008 m. Užsienio politikos koncepcijoje teigiama, kad Korėjos pusiasalyje Maskva siekia užsitikrinti aktyvų savo dalyvavimą ieškant politinio branduolinės problemos sprendimo būdo bei išlaikyti konstruktyvius santykius su abejomis jo valstybėmis⁴⁸⁰. Priešingai negu Kinija, Rusija nuoširdžiai palaiko pusiasalio susivienijimo idėją, kadangi naujasis veikėjas leistų jai sėkmingiau įgyvendinti strateginės įvairovės regione principą⁴⁸¹. Kol šiam žingsniui nėra sukurta tinkamų prielaidų, pusiausvyros tarp Pchenjano ir Seulo logika atspindi pragmatišką Maskvos bandymą susigrąžinti XX amžiaus pabaigoje prarastus įtakos pusiasalyje svertus. Iš tiesų Kozyrevo laikotarpiu ji ne tik nosisuko nuo svarbiausio regione buvusios SSRS sąjungininko Šiaurėje, bet ir pradėjo

⁴⁷⁸ CIA, *The World Factbook*.

⁴⁷⁹ Nors ji tęsiasi tik 17 km, tačiau turi didžiulį strateginį vaidmenį, kadangi ne tik siauru koridoriumi susieja dvi šiandien jau labai skirtingas valstybes, bet ir atskiria kaimyninę Kiniją nuo Japonijos jūros.

⁴⁸⁰ Rusijos Federacijos Užsienio politikos koncepcija (2008).

⁴⁸¹ Лукин, 2.

bendradarbiauti gynybos srityje su Pietumis. Tai galėjo paskatinti Pchenjaną atnaujinti branduolinę programą 1993-1994 m. ir neabejotinai prisidėjo prie Rusijos pašalinimo iš šios krizės sprendimo⁴⁸². 1998 m. įsiplieskus šnipinėjimo skandalui su Seulu⁴⁸³, XXI amžiaus pradžia pusiasalyje izoliuotam Krekliui nežadėjo nieko gero.

2000 m. Rusijos prezidentu tapęs Putinas greitai ėmėsi taisyti padėtį. Tiek abu pusiasalio, tiek ir viso regiono veikėjai pagrįstai tikėjosi glaudesnių ir efektyvesnių santykių su ekscentrišką ir nepastovų Jelciną pakeitusiu naujuoju Kremliaus šeimininku. 1998 m. Pietų Korėjos prezidentui Kim Dedžiunui (*Kim Dae-jung*) paskelbus vadinamąją „Saulės šviesos politiką“ Šiaurės atžvilgiu⁴⁸⁴, atrodė, kad Pchenjanas gali iš naujo tapti Rusijos politinės bei ekonominės įtakos vartais į regioną⁴⁸⁵. Maskva pabandė išnaudoti šį pranašumą 2000 m. pradėjus asmeninės diplomatijos laikotarpį su Šiaurės vadovu. Į Putino tais pačiais metais įvykusį vizitą Kim Čen Iras (*Kim Jong-il*) atsakė apsilankymais 2001 ir 2002 metų vasarą⁴⁸⁶. Pirmieji pakitusios Maskvos užsienio politikos dividendai pasireiškė jau 2003 m., kai ji buvo pakviesta į naująjį Pekino inicijuotą šešiašalių derybų formatą pusiasalio branduolinio nusiginklavimo klausimu. Pabrėžtina, kad Rusijos dalyvavimo reikalavo būtent Šiaurės Korėja, nors Kinija tam oficialiai ir neprieštaravo. Ši pergalė Maskvai buvo svarbi bent keletu požiūrių. Atsižvelgiant į istorinius ryšius ir gilų Pchenjano nepasitikėjimą kitomis šalimis, tikėtasi, kad Kremlius iš tikrųjų turi ypatingus poveikio šiauriečiams svertus⁴⁸⁷.

Ne mažiau svarbus Rusijos motyvas buvo šešiašalių derybų traktavimas per „Azijos kongreso“ principo įgyvendinimo tikslą. Jų pagrindu sukurtas regioninių galių konsultacijų formatas leistų palyginti silpnas pozicijas

⁴⁸² Rozman, 2010, 11.

⁴⁸³ Tų metų liepą Rusija išsiuntė iš šalies šnipinėjimu apkaltintą Pietų Korėjos diplomata, o pastaroji atsakė analogišku veiksmu (Rozman, 2006, 235).

⁴⁸⁴ Už šį 1998-2008 m. laikotarpį įgyvendintą Seulo santykių su Pchenjanu atšildymo etapą 2000 m. Kimas buvo apdovanotas Nobelio taikos premija.

⁴⁸⁵ Rozman, 2006, 241.

⁴⁸⁶ Leszek Buszynski, „Overshadower by China: The Russia-China Strategic Partnership in the Asia-Pacific Region.“ Kn. James A. Bellacqua (sud.), *The Future of China-Russia Relations*. Lexington: The University Press of Kentucky, 2010, 266-289, 270.

⁴⁸⁷ Rozman, 2006, 238-239.

turinčiam Krekliui pagaliau institucionalizuoti savo vaidmenį gimstančioje Šiaurės Rytų Azijos saugumo architektūroje ir labiau atitiktų jo didžiosios galios troškimus nei Kinijos (ar JAV) hegemonijos alternatyva arba regiono ribas peržengianti daugiašalė saugumo sistema (ARF), kurioje galia išsisklaido tarp daugybės veikėjų⁴⁸⁸. „Azijos kongresas“ turėtų galiausiai neskausmingai atverti kaimynams Šiaurės Korėją, kurioje didžiulius energetikos ir transporto infrastruktūros projektus jau suplanavusi Rusija galėtų pagrįstai tikėtis didžiausių pergalių, be kita ko prisidėsiančių ir prie kaimyninės Tolimųjų Rytų federalinės apygardos padėties gerinimo⁴⁸⁹.

Tačiau ambicingiems Maskvos planams Korėjos pusiasalyje per tiriamąjį laikotarpį nebuvo lemta išsipildyti. Pirmiausia, šešiašalės derybos atskleidė, jog Kreklius jose turi nepalyginamai mažiau kozirių negu visi likę veikėjai. Iš tiesų ilgainiui jo elgesys tapo gana pasyvus, perleidžiant pagrindinę iniciatyvą sąlyginėje Pchenjano pusėje ne kam kitam, o būtent Pekinui, kuriam branduolinės programos klausimas visada buvo žymiai reikšmingesnis. Atrodytų, kad Kinijos ir Rusijos strateginė partnerystė pasitelkta tik tada, kai pirmajai reikėjo papildomos antrosios paramos eilinės Šiaurės elgesio sąlygotos krizės akivaizdoje⁴⁹⁰. Didžiuliu smūgiu Maskvos įtakos sklaidos perspektyvoms tapo 2009 m. balandį paskelbtas vienašališkas Pchenjano pasitraukimas iš šešiašalių derybų bei jau kitą mėnesį jį įtvirtinęs antrasis⁴⁹¹ branduolinio ginklo bandymas. Suprantama, kad be kitų pasekmių šio formato žlugimas žymiai sumažino Rusijos galimybes veikti regiono saugumo konfigūraciją. Galiausiai, 2011 m. pabaigoje mirus Kimui baigėsi ir tarpusavio asmeninės diplomatijos aukso amžius. Tų metų rugpjūtį jis dar spėjo apsilankyti Rytų Sibiro Buriatijos Respublikoje, tačiau po mirties jo vietą užėmęs sūnus iki šiol ignoruoja Maskvą, savo užsienio politikoje dėmesį skirdamas kitiems buvusių derybų dalyviams.

⁴⁸⁸ Rangsimaporn, 123.

⁴⁸⁹ Rozman, 2006, 238.

⁴⁹⁰ Buszynski, 275.

⁴⁹¹ Pirmasis panašiomis aplinkybėmis įgyvendintas dar 2006 m., tačiau tada šešioms suinteresuotoms šalims pavyko sugrįžti prie derybų stalo.

Teritoriniai nesutarimai su Japonija. Be daugelio kitų priežasčių saugumo ŠRA požiūriu Tokijas yra ypatingas ir todėl, kad turi neišspręstą teritorinių ginčų jūrose su visais likusiais regiono vidaus veikėjais. Rusijos atveju pagrindine tarpusavio santykių kliūtimi tapo dar nuo Antrojo pasaulinio karo užsilikę nesutarimai dėl keturių nedidelių ir menkai apgyvendintų Kurilų grandinės salų (Šiaurinių teritorijų japonų diskurse)⁴⁹². Vis dėlto būtent Tokijas pagrįstai laikytas svarbiausiu veikėju Maskvai regione įgyvendinant strateginės įvairovės principą. Jelcino valdymo laikotarpiu jis suvoktas kaip „Vakarų Azijoje“ atitikmuo⁴⁹³, o XXI amžiuje – kaip azijietiškas santykių su Vokietija variantas⁴⁹⁴. Tačiau abiem atvejais Krekliui pirmiausia reikėjo bent iš dalies spręsti tarpusavio teritorinį ginčą.

2000 m. prezidentu tapęs Putinas iš pirmtako paveldėjo neapgalvotą ir šalyje itin nepopuliarią 1997 m. Krasnojarsko pasižadėjimą dar nesibaigus tūkstantmečiui išspręsti šį ginčą ir galų gale pasirašyti taikos sutartį. Naujasis Rusijos vadovas nuvylė Tokiją, nedviprasmiškai parodydamas, kad *status quo* padėtis Kurilų klausimu tenkina pradėjusią sparčiai lobti Maskvą. Anot jos, iš praeities paveldėtos problemos neturėtų trukdyti tarpusavio santykių ir partnerystės plėtrai, kuri buvo suvokiama pirmiausia per strateginį atsvaros Pekinui ir taktinį technologinių ir finansinių Japonijos išteklių pritraukimo uždavinius. Po 2003 m. Putino susitikime su tuometiniu šalies premjeru Džiuničiru Koidzumi (*Junichiro Koizumi*) pasirašyto „veiksmų plano“, numačiusio bendradarbiavimo skatinimą ekonominėje bei kultūros srityse, atrodė, kad Krekliui pavyko pakreipti santykius sau tinkama linkme⁴⁹⁵.

Japonija, kita vertus, ryšius su Rusija laikė žymiai labiau priklausomais nuo teritorinio ginčo baigimo. 2004 m. Putinas paskelbė, kad jo šalis yra pasiruošusi galutinai išspręsti šį klausimą 1956 m. Maskvos deklaracijos pagrindu. Minėtas dokumentas, kurį SSRS praėjus ketveriems metams anuliavo, numatė perleisti Tokijui dvi mažesnes Šikotano ir Chabomajaus

⁴⁹² Šis ginčas yra vienintelis Antrojo pasaulinio karo teisiškai neužbaigtas konfliktas (Weitz, 140).

⁴⁹³ Rozman, 2006, 10.

⁴⁹⁴ Тренин, *Верные друзья?*, 65.

⁴⁹⁵ Trenin, 2006, 119-120.

salas, t.y. vos apie 6 procentus ginčytinos teritorijos, sau pasiliekančias dvi žymiai didesnes: Kunaširą ir Iturupą⁴⁹⁶. Japonija rimtai nesvarstė šio pasiūlymo, kuris ne tik nacionalistiškai nusiteikusiai jos visuomenės daliai pasirodė pernelyg įžeidžiančiu. Galiausiai, tarpusavio ginčo sąlygoti santykiai pasiekė istorinę krizę, kai 2010 m. lapkritį Medvedevas tapo pirmuoju Kremliaus šeimininku, apsilankiusiu Pietų Kuriluose⁴⁹⁷. Maža to, kitų metų vasarį jis liepė padidinti karinę salų parengtį⁴⁹⁸, o kovo 11 d. Japoniją sukrėtus gamtos kataklizmams Maskvoje, atrodytų, suabejota šios šalies galimybėmis artimiausiu metu regione atstoti Kiniją.

Taigi, per tiriamąjį laikotarpį Rusijai nepavyko tinkamai pasinaudoti Japonija atsveriant Kinijos įtaką jos Rytų vektoriaus užsienio politikoje. Iš tiesų lyginant su 2000-aisiais, Kremlius daugeliu atžvilgių net pasiblogino savo padėtį. Jeigu tiriamojo laikotarpio pradžioje ryšiai su Tokiju buvo iš esmės demilitarizuoti⁴⁹⁹, tai šiandien karinio susidūrimo su juo galimybės jau nebegalima taip lengvai atmesti. Rusijos teritorinio ginčo su Japonija „užšaldymas“ neatsitiktinai sudaro kontrastą visų nesutarimų su Kinija išsprendimui per tą patį laikotarpį. Atrodytų, kad Maskva ne tik pamynė strateginės įvairovės regione principą vardan taktinės draugystės su tuo metu stipresniu veikėju naudos, bet ir derino veiksmus su juo⁵⁰⁰. Pabrėžtina, kad pirmasis⁵⁰¹ Medvedevo vizitas į Pietų Kurilus įvyko po ką tik tarp Pekino ir Tokijo išplieskusio skandalo dėl pastarojo administruojamų Senkaku salų⁵⁰² bei pasirašytos bendros Kinijos ir Rusijos deklaracijos dėl Antrojo pasaulinio karo rezultatų, įtvirtinusios abiejų partnerių pretenzijas bei savitarpio paramą teritorinių nesutarimų su Japonija klausimu. Ta proga 2010 m. rugsėjo 2 d.

⁴⁹⁶ Ten pat, 120.

⁴⁹⁷ Nerašytos tradicijos sulaužymas buvo ypač ryškus ir dėl to, kad tuometinis prezidentas savo „Twitter“ socialinio tinklalapio paskyroje pridėjo panoraminę nuotrauką su japonus įsiutinusiu komentaru: „Kiek daug Rusijoje gražių vietų! Kunaširas.“ (žr.: <http://twitpic.com/32zigs>).

⁴⁹⁸ Stephen J. Blank, „The End of Russian Power in Asia?“ *Orbis*, 56 (2), 2012, 249-266, 256.

⁴⁹⁹ Trenin, 2006, 120.

⁵⁰⁰ Blank, 2012, 264.

⁵⁰¹ 2012 m. liepą jau būdamas šalies premjeru Medvedevas dar kartą apsilankė ginčytinose teritorijose (BBC, 3 July 2012).

⁵⁰² 2010 m. rugsėjo 7 d. ginčytinuose vandenyse susidūrė kinų žvejybinis ir japonų pakrantės apsaugos laivai. Kinų įgula buvo sulaikyta, tačiau to paties mėnesio 24 d. laivo kapitonas tapo paskutiniu paleistu jos nariu. Šis tuometinės premjero Naoto Kano vyriausybės žingsnis tiek šalies viduje, tiek ir už jos ribų buvo suvoktas kaip silpnumo apraiška (BBC, 24 September 2010).

Rusijoje pirmąkart oficialiai minėta Antrojo pasaulinio karo pabaigos, t.y. Japonijos kapituliacijos data⁵⁰³. Šiuo akibrokštu nebuvo apsiribota, kadangi po metų tą pačią dieną Maskva Ochotsko jūroje įgyvendino aukščiau minėtas pirmąsias po Šaltojo karo Ramiojo vandenyno laivyno pratybas⁵⁰⁴. Galiausiai, kaip jau buvo parodyta aukščiau, Maskvai nepavyko pakankamai laimėti iš Tokijo ir ekonomikos srityje, perleidus didžiausias energetines, prekybos ir finansų iniciatyvas būtent Pekinui.

Taivano problema. Kremlius leido sau flirtuoti su Taivanu dar Gorbačiovo valdymo laikotarpiu, tačiau tai buvo paaukota vardan suartėjimo su žemynine Kinija⁵⁰⁵. 1992 m. rudenį Jelcinas pasirašė „Santykių tarp Rusijos Federacijos ir Taivano“ dekretą, kuris suteikė pagrindą tolimesnei tarpusavio ryšių plėtrai. 1993 m. šalies sostinėje buvo atidaryta pusiau oficiali salos atstovybė, o Rusija atitinkamu žingsniu atsakė 1996 m.⁵⁰⁶. Suprantama, kad keletą metų trukęs tarpusavio santykių „aukso amžius“ baigėsi sulig Pekino-Maskvos ašies atsiradimu. Abi didžiosios kaimynės greitai suartėjo ne be panašaus požiūrio į separatizmą pagalbos. Maskva rėmė „vienos Kinijos“ principą mainais į Pekino paramą Čėčėnijos klausimu bei priešinant NATO plėtrai į Rytus. Kai kurių analitikų teigimu, pastaruoju atveju kinai nebuvo tokie nuoseklūs, kadangi bijojo, jog pernelyg aktyvus jų kišimasis kaip tik suartins narystės bloke siekusias Vidurio ir Rytų Europos valstybes su Taivanu⁵⁰⁷.

Rusijos vadovo poste įsitvirtinęs Putinas paveldėjo iš Jelcino Pekinui duotą „keturių ne“ pasižadėjimą, draudžiantį ginkluotės pardavimą Taipėjui ir paramą jo narystei tarptautinėse organizacijose, „dviejų kinijų“ formuluotei bei

⁵⁰³ РосБизнесКонсалтинг, „В РФ впервые отмечается дата окончания Второй мировой войны.“ РБК, 2 сентября 2010 г. <<http://top.rbc.ru/society/02/09/2010/459154.shtml>> [Žiūrėta 2013 04 22].

⁵⁰⁴ *East Asian Strategic Review* 2013, 279.

⁵⁰⁵ Shelley Rigger, „The Taiwan Issue and the Sino-Russian Strategic Partnership: The View from Beijing.“ Kn. James A. Bellacqua (sud.), *The Future of China-Russia Relations*. Lexington: The University Press of Kentucky, 2010, 312-332, 314.

⁵⁰⁶ Sergey Vradiy, „Russia's Unofficial Relations with Taiwan.“ Kn. Iwashita Akihiro (sud.), *Eager Eyes Fixed on Eurasia: Russia and Its Eastern Edge*. 2 leid. Sapporo: Slavic Research Center of Hokkaido University, 2007, 219-234, 223-224.

⁵⁰⁷ Yeung ir Bjelakovic, 253.

Taivano nepriklausomybei bet kokia išraiška⁵⁰⁸. Naujasis Kremliaus šeimininkas nedavė progos suabejoti savo pasirinkimu nagrinėjamu klausimu, jau 2000 m. vasarą kartu su Dziangu pasirašius bendrąją deklaraciją, prieštaraujančią bet kokioms Sutarties dėl PRGS mažinimo pataisoms ir smerkiančią galimą priešraketinės sistemos elementų dislokavimą Taivane, kuris tuo metu buvo svarstomas JAV⁵⁰⁹. 2001 m. tarpusavio Geros kaimynystės ir draugiško bendradarbiavimo sutartis ne tik patvirtino abiejų šalių viena kitos teritorinio vientisumo pripažinimą (4 str.), bet ir 5-ajame jo straipsnyje teisiškai įtvirtino Maskvos pasipriešinimą „bet kokio pavidalo Taivano nepriklausomybei“. Šis sutarties punktas gali būti laikomas didele Kinijos pergale, kadangi tapo papildomu salos bei artimiausių jos sąjungininkų elgesio suvaržymo veiksniu, kartu sukurdamas Rusijai rimtą dilemą potencialaus ginkluoto konflikto atveju⁵¹⁰.

Skirtingas šalių požiūris į Taivano problemą aiškiai atsiskleidė ŠBO rėmuose įgyvendintų bendrųjų „Taikos misijos 2005“ karinių pratybų atveju. Maskva sėkmingai pasipriešino Pekino siekiamas jas atlikti prieš pat salą esančiose Fudziano ar Džedziango provincijose, tad pratybos galiausiai buvo perkeltos į ne tokį politiškai jautrų Šandongo pusiasalį⁵¹¹. Nors rusai pabrėžė, kad „Taikos misija 2005“ jokių būdu nėra nukreipta prieš Taivaną, nominaliai antiteroristinė jos paskirtis sunkiai derinosi su pratybose tobulintais jūrų mūšio ir desantinio išsilaipinimo pakrantėje įgūdžiais. Kita vertus, tiriamuoju laikotarpiu Maskva nuosekliai laikėsi „keturių ne“ pasižadėjimo, santykius su Taipėjumi palaikydama neoficialiuoju NVO, privačių kompanijų ir prekybos draugijų lygmeniu. Pekinas dar 2000 m. atskleidė, kad tokie ryšiai jam netrukdo, tačiau vėliau vis dėlto gana sėkmingai stengėsi juos prislopinti.

⁵⁰⁸ Jeanne L. Wilson, „China, Russia, and the Taiwan Issue: The View from Moscow.“ Kn. James A. Bellacqua (sud.), *The Future of China-Russia Relations*. Lexington: The University Press of Kentucky, 2010, 293-311, 296.

⁵⁰⁹ Buszynski, 268.

⁵¹⁰ Yu, 66-67.

⁵¹¹ Richard D. Fisher Jr., *China's Military Modernization: Building for Regional and Global Reach*. Westport & London: Praeger Security International, 2008, 173.

Pavyzdžiui, Taivanui taip ir nepavyko išprašyti Kremliaus tiesioginių skrydžių į Rusiją bei atsidaryti savo atstovybės Vladivostoke⁵¹².

Taigi, priimdama strateginę partnerystę su Kinija būtent tokiomis sąlygomis Rusija atsisakė vieno iš pagrindinių tarptautinės (Pekine sakytų „vidaus“) įtakos jai svertų, kuriuo nevengia prireikus naudotis tradicinis ŠRA išorės balansuotojas, didžiausi regiono vidaus veikėjai bei iki tam tikro laiko daugybė likusių pasaulio valstybių⁵¹³. Maža to, Maskva tikrai nenori įsitraukti į jokią ginkluotą konfliktą Taivano sąsiauryje, pagrįstai apeliuodama į tai, kad 2001 m. sutartyje su Pekinu nėra įtvirtintas abipusės karinės pagalbos punktas. Šio konflikto „iššaldymas“ yra naudingas Kremliui, kadangi nukreipia nuo jo Kinijos dėmesį⁵¹⁴. Vis dėlto aktyvus Maskvos bendradarbiavimas su Pekinu gynybos srityje kelia suprantamą susirūpinimą Taipėjuje ir tarp jo sąjungininkų, o tai, suprantama, taip pat mažina Kremliaus strateginės įvairovės principo įgyvendinimo regione galimybes.

Apibendrinant, Kinijos ir Rusijos kaip išorės veikėjų vaidmens sprendžiant tris svarbiausias kiekvieno regiono saugumo problemas analizė atskleidė, kad tiriamuoju laikotarpiu posovietinėje erdvėje visais atvejais ryškėjo jų tarpusavio konfliktai, o Šiaurės Rytų Azijoje Maskvos užsienio politika, priešingai, tapo dar labiau priklausoma nuo Pekino. Pastarasis vis mažiau vengė naudotis Kremliaus regione paliktomis spragomis, Centrinėje Azijoje sukūręs sau visas prielaidas tapti *pagrindiniu* išorės balansuotoju. Tuo tarpu Rusijos užsienio politikos manevravimo galimybės trijų svarbiausių ŠRA saugumo problemų atžvilgiu XXI amžiuje nuosekliai mažėjo. 2012 metų pabaigoje Maskva regiono saugumo konfigūracijoje buvo ne mažiau izoliuota negu tiriamojo laikotarpio pradžioje.

⁵¹² Rigger, 319-323.

⁵¹³ Japonija nuosekliai atsisako užtikrinti Kiniją dėl savo nesikišimo ginkluoto konflikto sąsiauryje atveju. Net ir mažiausi tarptautinės bendruomenės veikėjai stengėsi dalyvauti Pekino ir Taipėjaus tarpusavio lenktynėse dėl pripažinimo, kuris iš esmės buvo perkamas vadinamuoju „čekių knygelės diplomatijos“ būdu.

⁵¹⁴ Wilson, 2010, 301-302.

3.4. Apibendrinimai: Kinijos ir Rusijos tarpusavio skvarbos asimetrija

Taigi, šiame disertacijos skyriuje atliktas Kinijos ir Rusijos skvarbos į viena kitos tradicinės įtakos sferas tyrimas atskleidė, kad abi valstybės turi išsamiai suformuluotas strategijas kiekvienos iš jų strateginių periferijų atžvilgiu, tačiau jų įgyvendinimo XXI amžiuje rezultatai skyrėsi gana smarkiai. Nagrinėjant pirmąjį išorės veikėjų įsitraukimo priemonių matmenį, parodyta, kad *Pekinui posovietinėje erdvėje sekėsi žymiai geriau nei Maskvai Šiaurės Rytų Azijoje*. Ekonominės galios atveju Kinija sugebėjo veiksmingiau įgyvendinti savo atsilikusių pasienio provincijų plėtros programą šalies viduje, tokiu būdu paruošdama jas įtakos plėtrai ir užsienyje. Rusija, priešingai, didžiulį savo Sibiro ir Tolimųjų Rytų plotų modernizaciją iš esmės padarė dar labiau priklausoma nuo kinų investicijų ir žinių. Pekinas jau tapo didžiausiu prekybos partneriu bei kapitalo šaltiniu Centrinėje Azijoje, ir nuosekliai plėtoja atitinkamus pajėgumus likusiose rusų strateginės periferijos valstybėse, ypač Ukrainoje ir Baltarusijoje. Maskva tuo tarpu nesugebėjo išnaudoti savo energetikos ir transporto infrastruktūros sąlygotų lyginamųjų pranašumų antrinėse ŠRA valstybėse.

Karinės galios požiūriu abu veikėjai nepasiekė didesnio proveržio vienas kito regionuose. Nei Maskva, nei Pekinas neturi savo karinių bazių kiekvienos iš jų strateginėje periferijoje, jų pajėgoms ten įžengiant tik pratybų metu. Vis dėlto jeigu Rusijos Tolimųjų Rytų laivynas ar sausumos padaliniai ŠRA bei jos paribiuose atlieka karines pratybas tik pavieniui arba su Kinija, tai pastaroji jas įgyvendina ir kartu su antrinėmis Centrinės Azijos valstybėmis. Bendradarbiavimo gynybos pramonės bei technologijų srityje atveju aktyvesni vėlgi yra kinai. Ypač stebina pastaraisiais metais drastiškai išaugę jų ginkluotės pirkiniai Ukrainoje, kuri bent kai kuriais atvejais laikoma tinkamu pakaitalu bandant įsigyti dar SSRS laikotarpiu suprojektuotus ginklus, kurių vis įtaresnė Rusija neskuba parduoti Kinijai. Pagaliau, Vašingtonui 2014 m. sumažinus savo dalyvavimą Afganistane ir sugrąžinus dėmesį Azijos-Ramiojo vandenyno

erdvei, galios vakuumas atsiras būtent posovietinėje erdvėje, kurioje Pekinui sukurtos geriausios sąlygos plėsti savo karinę įtaką.

Švelniosios galios atveju Kinija posovietinėje erdvėje nuosekliai ir aktyviai įgyvendino savo įvaizdžio gerinimo programą, labiausiai pasireiškusią geografiškai ir kultūriškai artimiausioje Centrinėje Azijoje. Šiame subregione ji pasirodė ne tik anksčiau už kitus išorės veikėjus, bet ir tam tikra prasme susigrąžino tradicinį savo vaidmenį. Tiriamasis laikotarpis buvo per trumpas vienareikšmiškai įvertinti Kinijos sėkmei, tačiau Kremliaus atveju jau galima konstatuoti, kad jam tuo pat metu nepavyko pasinaudoti turėtais pranašumais Šiaurės Rytų Azijoje: asmeninės diplomatijos su Pchenjanu laikotarpis baigėsi mirus Kim Čen Iru, o palyginti palankaus visuomenės požiūrio į Japoniją dividendams buvo rimtai pakenkta Medvedevui pradėjus lankytis ginčytinose Pietų Kurilų salose. Kita vertus, Pekino diplomatinis patrauklumas rusų strateginėje periferijoje aiškiai atsiskleidė 2010 m., kai visų jos šalių, išskyrus Azerbaidžaną, prezidentai ar premjerai apsilankė Kinijoje⁵¹⁵.

Pagaliau, institucinio įsitraukimo požiūriu Kinijos pranašumas prieš Rusiją yra akivaizdus. Rytų vektorius kryptimi pastarajai pavyko ilgam įsitvirtinti tik platesnę nei Šiaurės Rytų Azija geografinę erdvę apimančiuose, žemo integracijos lygmens forumuose (APEC, ARF, ASEM, EAS). Pabrėžtina, kad pagrindiniu Kremliaus pagalbininku šiuo atveju buvo būtent Pekinas, ieškojęs papildomo sąjungininko atsveriant Vašingtono įtaką tokiose iniciatyvose. Pačiame regione Kinijai teko nusileisti Pchenjano reikalavimams priimti į daugiašales derybas Rusiją, tačiau realus jų įgyvendinimas ir, galiausiai, žlugimas sutrukdė Maskvos planams šį formatą paversti „Azijos kongresu“. Posovietinėje erdvėje Pekinas priešpastatė sėkmingą ŠBO projektą, institucionalizavusį jo vaidmenį Centrinėje Azijoje bei parodžiusį, kad *Kremlui jau nebepriklauso tokių iniciatyvų regione monopolis*.

Antrajame abiejų veikėjų skvarbos nagrinėjimo etape dėmesys buvo skirtas saugumo problemų matmeniui. Atlikta analizė atskleidė, kad tiriamuoju

⁵¹⁵ Adam Balcer, „In Search of the Philosopher’s Stone: The Prospects of the Eastern Partnership.“ Kn. Adam Balcer (sud.), *The Eastern Partnership in the Black Sea Region: towards a New Synergy*. Warsaw: demosEUROPA, 2011, 89-127, 105.

laikotarpiu *Kinijos įsitraukimas į svarbiausius posovietinės erdvės saugumo iššūkius buvo žymiai gilesnis ir labiau prieštaraujantis tradicinio vietos hegemono interesams nei atitinkami Rusijos veiksmai Šiaurės Rytų Azijoje*. Pirmiausia, Pekinas tapo didžiausiu Maskvos konkurentu Centrinės Azijos energetikos sektoriuje. Sėkmingai nutiesus Kazachstano-Kinijos naftotiekį ir Centrinės Azijos-Kinijos dujotiekį Rusija ne tik prarado strategiškai itin svarbų abiejų išteklių tranzito iš subregiono monopolį, bet ir pakenkė savo padėčiai derybose su kinais dėl išimtinai dvišalių tarpusavio energetinių projektų. Be to, Pekinas aktyviai įsitraukė ir į jautrų antrinių posovietinės erdvės režimų stabilumo klausimą, vis labiau palaikydamas Kirgizijos, Uzbekistano, Turkmėnistano ar Baltarusijos vadovus ne tik Vakarų bei vidaus opozicijos, bet ir Rusijos atžvilgiu. Pastarajai pavyko išlaikyti lemiamą vaidmenį posovietinės erdvės įšaldytų ginkluotų konfliktų atveju, tačiau 2008 m. karas, atrodytų, iššaukė dar vieną Kinijos įtakos skvarbos bangą tarp tradicinio vietos hegemono išsigandusių šalių.

Pastebėtina, kad disertacijos tiriamojo laikotarpio pabaigoje Pekinas regione buvo paskelbęs strateginę partnerystę su trim didžiausiomis ir svarbiausiomis tradicinės Maskvos įtakos sferos šalimis: Kazachstanu (2005 m.), Ukraina (2011 m.) ir Uzbekistanu (2012 m.). Rusai tuo tarpu nieko panašaus negalėjo pasiūlyti mainais ŠRA. Dėl visų šių priežasčių *Kinija gali būti pagrįstai laikoma potencialia išorės balansuotoja visame regione, o Centrinėje Azijoje šiam statusui įtvirtinti trūksta tik JAV pajėgų pasitraukimo*.

Kita vertus, Rusijos įtakos sklaida spendžiant ŠRA saugumo problemas neatitiko pradinių jos ištrūkimo iš izoliacijos ambicijų. Iš tiesų *XXI amžiaus pradžioje Maskvos Rytų vektoriaus užsienio politika visais nagrinėtais atvejais buvo mažiau priklausoma nuo Pekino negu tiriamojo laikotarpio pabaigoje*. Taivano sverto atsisakymas bent jau buvo suprantamas ir logiškas, tačiau paliko tik dvi reikšmingas įsitraukimo į regioną alternatyvas. Net jeigu Rusijai ir būtų pavykę įsitvirtinti vienoje iš Korėjos pusiasalio pusių, strateginės įvairovės principui įgyvendinti vis tiek trūktų jo susivienijimo. Nepaisant savo galios vienoje ar kitoje srityje nei Seulas, nei Pchenjanas po vieną neprilygsta

svarbiausiam Pekino regioniniam konkurentui - Tokijui. Tačiau ir šiuo atveju Maskvai nesisekė normalizuoti tarpusavio santykių. Priešingai, trumpalaikę taktinę naudą pasirinkusi Rusija leido jiems 2010 m. pasiekti istorinę krizę, kurios pasekmės jaučiamos iki šiol. Apibendrinant šiame skyriuje gautus dviejų skvarbos matmenų analizės rezultatus, *Kinijai ir Rusijai būdinga skvarbos į viena kitos tradicines įtakos sferas asimetrija Pekino naudai*. Kitaip tariant, antrasis regioninio lygmens galios asimetrijos teorinio modelio kintamasis nagrinėjamu atveju taip pat turi teigiamą įvertį.

IŠVADOS

Vadinasi, šioje disertacijoje atlikta kompleksinė lyginamoji Kinijos ir Rusijos regioninės užsienio politikos XXI amžiuje analizė suteikia pagrindą pirmajai ir svarbiausiai jos išvadai, kurią konceptualiai pagrindžia kiti nuosekliai išskirti tyrimo atradimai:

Pirma, *Pekino ir Maskvos tarpusavio santykiams tiriamuoju laikotarpiu iš tikrųjų būdinga specifinė regioninio lygmens galios asimetrijos padėtis pirmojo naudai*. Kitaip tariant, Kinijos ir Rusijos strateginę partnerystę išimtinai dvišaliu požiūriu apibūdinanti akivaizdi Pekino galios persvara turi savo atitikmenį ir regioniniame tarptautinės politikos lygmenyje. Kadangi šis lygmuo buvo nepagrįstai nuvertintas empirinėje Kinijos ir Rusijos bei teorinėje visų didžiųjų galių tarpusavio santykius nagrinėjusioje literatūroje, disertacijoje pasiūlyta pagrindinė jos teorinė inovacija – regioninio lygmens galios asimetrijos koncepcija, kurios apibrėžimas sąlygojo dviem pagrindiniais etapais įgyvendintą tyrimą.

Antra, pradiniam šio darbo lyginamosios analizės etape parodyta, kad *Kinijai ir Rusijai tiriamuoju laikotarpiu su tam tikromis išlygomis būdinga regioninės hegemonijos asimetrija pirmosios naudai*. Tai reiškia, kad Pekino padėtis tradicinėje savo įtakos sferoje per pirmuosius dvylika XXI amžiaus metų tapo palyginti tvirtesnė nei Maskvos tradicinėje jos įtakos sferoje. Šią išvadą pagrįsti leido kelios tarpinės įžvalgos:

- *Kinija ir Rusija turi tradicines savo įtakos sferas*, kurias vadovaujantis kultūriniais-civilizaciniais, istoriniais bei geopolitiniais kriterijais šiandien tiksliausia apibrėžti kaip atitinkamai Šiaurės Rytų Azijos (Kinija, Japonija, abi Korėjos pusiasalio valstybės ir ginčytino statuso Taivanas) ir posovietinės erdvės (visos buvusios SSRS respublikos, išskyrus tris Baltijos valstybes) regionus. Pekinas ir Maskva atitinkamai gali būti vadinami *tradiciniais* regioniniais hegemonais kiekviename iš

jų. Pabrėžtina, kad priešingai negu posovietinėje erdvėje, kurios pats pavadinimas rodo imperinės prigimties kilmę iš vieno galios centro (Maskvos), ŠRA tradicinio regioninio hegemono patirtimi gali pasigirti ne tik Kinija, bet ir Japonija.

- Kinijos ir Rusijos materialiosios galios pasiskirstymo tradicinėse savo įtakos sferose analizė atskleidė, kad *tiriamąjo laikotarpio pabaigoje abu veikėjai absoliučiai vyravo jose pagal visus svarbiausius teritorinius, demografinius, ekonominius ir karinius kriterijus*. Nors lyginant tarpusavyje Maskvos rodikliai daugeliu atvejų buvo aukštesni nei Pekino, būtent pastarojo galios augimo tempai stebino labiausiai. Iš tiesų amžiaus pradžioje smarkiai atsilikdama nuo Japonijos ekonomikos ir išlaidų karinėms reikmėms dydžiu, *Kinija 2012 m. peržengė absoliučios daugumos (50 proc. + 1) regione slenkstį ir pagal šiuos kriterijus*. Kitaip tariant, atsižvelgiant į evoliucinę hegemonijos tipologiją, Pekinas ir Maskva tiriamojo laikotarpio pabaigoje gali būti laikomi ne tik tradiciniais, bet ir *pasyviais* regioniniais hegemonais.
- Pagaliau, Kinijos ir Rusijos elgesio tradicinėse savo įtakos sferose tyrimas parodė, kad *abu veikėjai XXI amžiaus pradžioje stengėsi bent iš dalies išnaudoti savo hegemoninį potencialą*. Pekinui tapti visapusišku regioniniu hegemonu daugiausia sutrukdė objektyvūs, iš Šaltojo karo paveldėti ŠRA saugumo ypatumai, atsižvelgiant į kuriuos jo užsienio politika ilgai išliko palyginti santūri. Tuo tarpu atviriau deklaruojamoms Maskvos ambicijoms posovietinėje erdvėje, priešingai, pakenkė pernelyg įsakmus ir kategoriškas jos pačios elgesys, paskatinęs antrinius regiono veikėjus ieškoti išorės balansuotojo pagalbos. Iš tiesų *XXI amžiuje Kinija išsiplėtė iki pasyvaus regioninio hegemono ŠRA, o Rusija taip ir nesugebėjo sustabdyti SSRS griūtimi prasidėjusio virsmo iš faktinės į pasyvią hegemoniją buvusiose savo valdose*. Apie Pekino regioninės hegemonijos persvarą byloja ir tai, kad *jis tiriamuoju laikotarpiu savo kaimynystėje elgėsi vis užtikrinčiau, tuo tarpu, kai*

Maskva buvo priversta aktyviau gintis nuo nauja grėsme tapusių spalvotųjų revoliucijų posovietinėje erdvėje.

Trečia, kitame disertacijos tyrimo etape įrodyta, kad *Kinijai ir Rusijai XXI amžiaus pradžioje būdinga skvarbos į viena kitos tradicinės įtakos sferas asimetrija pirmosios naudai*. Nors Maskvos didžiojoje strategijoje siekis plėsti savo galią į Šiaurės Rytų Aziją yra suformuluotas žymiai aiškiau, būtent Pekino įtakos sklaida posovietinėje erdvėje buvo nepalyginamai didesnė, įvairesnė ir labiau prieštaraujanti rusų interesams nei pastarųjų veiksmai kinų „kieme“. Tokia išvada priimta vadovaujantis šiais tarpiniais atradimais:

- *Pagrindinės Kinijos įtakos skvarbos posovietinėje erdvėje priemonės atnešė žymiai daugiau rezultatų nei atitinkami Rusijos veiksmai Šiaurės Rytų Azijoje*. Jeigu abiejų veikėjų karinės ir švelniosios galios sklaida tiriamuoju laikotarpiu nebuvo labai sėkminga, tai tikrasis Pekino proveržis įvyko plečiant savo ekonominę įtaką bei bandant instituciškai įsitvirtinti Rusijos kaimynystėje. Šiandien būtent Kinija yra tapusi didžiausiu posovietinės Centrinės Azijos prekybos partneriu bei tiesioginių užsienio investicijų šaltiniu, o ŠBO virto institucionalizuota jos vaidmens subregione išraiška. Priešingai, nepaisant didžiulio energetinio potencialo, Rusijos ekonominės skvarbos į ŠRA ambicijos nebuvo tinkamai įgyvendintos. Maskvai pavyko įsitvirtinti tik šio regiono ribas peržengiančiuose, žemo integracijos lygmens daugiašaliuose mechanizmuose. Be to, *jos skvarbos sėkmė tapo dar labiau priklausoma nuo Pekino pagalbos ir geros valios*.
- *Kinijos įsitraukimas į svarbiausias posovietinės erdvės saugumo problemas buvo žymiai gilesnis ir labiau prieštaraujantis tradicinio vietos hegemono interesams nei atitinkami Rusijos veiksmai Šiaurės Rytų Azijoje*. Tiriamuoju laikotarpiu Pekinas tapo didžiausiu Maskvos konkurentu Centrinės Azijos energetikoje ir jau pradeda regione žvalgytis už jos ribų, ypač Azerbaidžane ir Ukrainoje. Be to, kinai vis labiau linksta palaikyti antrinius posovietinės erdvės režimus ne tik

Vakarų ar vidaus opozicijos, bet ir tradicinio vietos hegemono atžvilgiu. Neatsitiktinai praūžus Rusijos-Gruzijos karui ir įsiplieskus globaliai finansų krizei suaktyvėjusi Pekino skvarba šiame regione jau nebeapsiriboja Centrine Azija. 2012 m. pabaigoje jis buvo sudaręs strategines partnerystes su trim didžiausiais ir svarbiausiais tradicinės Rusijos įtakos sferos veikėjais: Kazachstanu, Uzbekistanu ir Ukraina.

- Maskva tuo tarpu nesugebėjo nieko panašaus priešpastatyti Pekinui ŠRA. Iš tiesų tiriamojo laikotarpio pabaigoje *jų Rytų vektoriaus užsienio politika visais trim nagrinėtais atvejais buvo labiau izoliuota nei jo pradžioje*. Ypač skausmingu strateginės įvairovės trūkumu tapo smarkiai sugadinti santykiai su galingiausiu Pekino regioniniu konkurentu – Japonija.

Ketvirta, detali atskleistos abiejų veikėjų regioninio lygmens galios asimetrijos bruožų analizė leidžia prieiti pagrindinę jų tarpusavio santykius apibūdinančią išvadą, pasak kurios *Kinija kelia vieną rimčiausių grėsmių Rusijos regioninei hegemonijai posovietinėje erdvėje bei tampa didžiausia išorine kliūtimi jos interesų sklaidai Šiaurės Rytų Azijoje*. Kitaip tariant, Pekinas yra atsakingas už jau akivaizdų ir vis gilėjantį Maskvos pozicijų nuosmukį abiejuose regionuose. Tokią išvadą patvirtina šie tarpiniai atradimai:

- Nors disertacijoje Kinijos skvarba į posovietinę erdvę nebuvo tiesiogiai lyginama su atitinkamais kitų išorės veikėjų (pirmiausia JAV ir ES) veiksmais, galima su tam tikru įsitikinimu pripažinti, kad *didžioji Rytų kaimynė tiriamuoju laikotarpiu tapo viena iš svarbiausių žaidėjų tiesioginėje Rusijos strateginėje periferijoje*. 2014 m. JAV pajėgoms pasitraukimo iš Afganistano rėmuose palikus karines bazines Centrinėje Azijoje, *Kinija neišvengiamai taps pagrindiniu išorės balansuotoju šiame posovietinės erdvės subregione*. Maža to, pastaruosius keletą metų ji sėkmingai plečia savo ekonominę įtaką ir vakarinėse tradicinės Rusijos įtakos sferos valstybėse, kurios iki šiol atlieka ypatingą vaidmenį Europos saugumo konfigūracijoje.

- *XXI amžiuje Kremliaus Rytų vektoriaus užsienio politika ŠRA kryptimi tiek įtakos skvarbos priemonių, tiek ir išitraukimo į vietos saugumo problemų sprendimą požiūriais tapo dar labiau priklausoma nuo Kinijos. Rusijai nepavyko išnaudoti svarbiausių savo lyginamųjų pranašumų: energetinių išteklių ir tranzito ekonomikoje bei asmeninių lyderių ryšių su Šiaurės Korėja ir palyginti palankaus savo visuomenės požiūrio į Japoniją diplomatijoje. Tiriamuoju laikotarpiu visais šiais atvejais Maskva arba nedrįsdavo pernelyg įžeidinėti Pekino, arba paprasčiausiai perleisdavo jam iniciatyvą. Išiplieskus globaliai finansų krizei, Kremlius buvo priverstas įsileisti kinų kapitalą į savo energetikos sektorių bei Rytų Sibiro ir Tolimųjų Rytų modernizacijos projektus. Pagaliau, nepaisant palyginti panašių nacionalinių interesų ŠRA, Rusija vengė suartėti su tradiciniu jos išorės balansuotoju – JAV.*

Penkta, Kinijos ir Rusijos regioninio lygmens galios asimetrija turi keletą papildomų ypatumų, keliančių grėsmę Maskvos padėčiai ne tik regioniniu, bet ir globaliuoju lygmeniu:

- *Tiriamuoju laikotarpiu būtent Kinija kaip niekas kitas pakirto Rusijos puoselėjamą „energetinės supervalstybės“ viziją. Net ir užbaigtas Baku-Tbilisio-Džeichano vamzdynas, JAV įgyvendinama skalūninių dujų išgavimo revoliucija bei ES įtvirtintas Trečiasis energetikos paketas negali paneigti, kad labiausiai Maskvos energetiniam saugumui bent kol kas pakenkė Pekino sėkmingai nutiesti Kazachstano-Kinijos naftotiekis ir Centrinės Azijos-Kinijos dujotiekis. Jų dėka Kremlius ne tik prarado strategiškai itin svarbų abiejų išteklių tranzito iš subregiono monopolį, bet ir pakenkė savo padėčiai derybose su kinais dėl išimtinai dvišalių tarpusavio energetinių projektų. Įdomu tai, kad užuot skyrusi deramą dėmesį Centrinėje Azijoje Pekino tiesiamam vamzdynų tinklui, Maskva parodė savo strateginius prioritetus aršioje kovoje su viso labo popieriniu „Nabucco“ projektu. Turint omenyje dabartines ES*

ekonominės problemas, ir taip žymūs Rusijos energetikos praradimai Rytuose tampa dar svarbesni.

- *Kinijos hegemoninės padėties ŠRA stiprėjimas kartu su sėkminga jos skvarba į posovietinę erdvę, atsižvelgiant į Buzano ir Wæverio teoriją, gali būti suprantamas kaip pradinis naujo, abu regionus jungiančio superkomplekso atsiradimo etapas. Šioje didžiulėje „Eurazijos“ geografinę sampratą iš esmės atitinkančioje erdvėje Pekinui pamažu pavyksta užsitikrinti vyraujančią padėtį būtent supervalstybės statusą praradusios Maskvos sąskaita. Kitaip tariant, Mearsheimerio ir jo pirmtakų nuogąstavimai dėl grėsmingo varžovo JAV globaliai padėčiai atsiradimo didžiausiame planetos sausumos ruože neatrodo iš piršto laužti ir XXI amžiuje. Tuo tarpu Rusijai šis hierarchijos Eurazijoje kaitos procesas atspindi bendrą grėsmės įsitraukimui į likusius pasaulio regionus tendenciją, jau pasireiškiančią Pietryčių Azijoje (Vietnamas), Pietų Azijoje (Indija), Artimuosiuose ir Vidurio Rytuose (Sirija) ir Lotynų Amerikoje (Venesuela ir Kuba).*
- *Priešingai nei savo asimetrijos teorijoje nurodo Womackas, Kinijos ir Rusijos tarpusavio santykiuose tiriamuoju laikotarpiu stipresnė pusė buvo palyginti atsargi, o silpnesnė atsaini. Pekino santūrumas susijęs ne tik su jo gana nuosekliai kurtu atsakingos didžiosios galios įvaizdžiu, bet ir prisiimtu įsitikinimu, kad laikas yra būtent jo sąjungininkas daugelyje ŠRA ir posovietinės erdvės procesų. Žymiai keistesnė Rusijos kaip silpnesnės pusės santykinė ramybė pirmiausia kyla iš kone egzistenciškai vertinamos JAV grėsmės. Priešingai negu teigiama oficialiajame šalies diskurse, jos užsienio politika tiriamuoju laikotarpiu nebuvo subalansuota ne tik Rytų vektoriaus (regioniniu), bet ir globaliu (didžiosios strategijos) mastu.*

Šešta, teoriniu ir metodologiniu požiūriais disertacijoje pasiūlyta, išplėtotą ir pritaikytą *regioninio lygmens galios asimetrijos koncepciją* įrodė

savo vertę konkrečiu dviejų didžiųjų galių tarpusavio sąveikos regioniniame analizės lygmenyje atveju:

- Sudėtinis hegemonijos matavimo įrankis (3 lentelė), evoliucinė hegemonijos tipologija (4 lentelė) ir išorės veikėjų skvarbos matavimo įrankis (5 lentelė) yra *trys antrinės darbo inovacijos, atskirai pretenduojančios į platesnes jų taikymo galimybes* nei numato jas apjungianti regioninio lygmens galios asimetrijos samprata. Pastaroji apibrėžia išimtinai dviejuose besiribojančiuose regionuose bandančių vyrauti veikėjų tarpusavio santykių ypatybes, todėl kitų potencialių tyrimo atvejų nebūtų daug. Kita vertus, tokiomis sąlygomis kuriamos vidutinio lygmens teorijos ir nepretenduoja į universalias ambicijas už siauros, bet svarbius ir sudėtingus empirinės tikrovės reiškinius apimančios populiacijos ribų.

- Vadinasi, regioninio lygmens galios asimetrijos analizė iš tikrųjų leidžia išryškinti tuos dinamiškus ir daugialypius potencialių hegemonų tarpusavio sąveikos trūkumus, kurių nepaiso išimtinai dvišalės asimetrijos tyrimai. Šioje disertacijoje kompleksinės lyginamosios analizės principais nagrinėtas Kinijos ir Rusijos strateginės partnerystės atvejis aiškiai parodė, kad *iš pirmo žvilgsnio abiem pusėms naudingas bendradarbiavimas tarp dviejų didžiųjų galių pro regioninės prieigos prizmę gali pasirodyti žymiai nestabilesnis nei stipresnė šalis norėtų, o silpnesnė galėtų pripažinti*. Tolimesnė tyrime konstatuotos padėties evoliucija neabejotinai turės didelį poveikį ne tik abiem nagrinėtiems veikėjams bei tradicinėms jų įtakos sferoms, bet ir sparčiai besikeičiančiai globaliai tarptautinės politikos sistemai.

Papildomos pastabos. Kadangi disertacijos tyrimo laikotarpis apima tik pirmuosius dvylika XXI amžiaus metų, ją baigiant 2013 m. rudenį galima glaustai įvertinti papildomų tarptautinės politikos aktualijų poveikį pateiktoms išvadoms. Apibendrinant iki šių metų lapkričio pabaigos su darbo problema susijusius įvykius, reiktų pripažinti, kad *Kinijos ir Rusijos tarpusavio santykiams ir toliau išlieka būdinga regioninio lygmens galios asimetrijos ryškėjimo tendencija, nors pastaroji, atrodytų, pradėjo jai skirti didesnę*

dėmesį. Suprantama, kad šis laikotarpis buvo per trypas didesniems abiejų veikėjų tarpusavio hegemonijos asimetrijos pokyčiams pasireikšti, tačiau tuo pat metu įvyko keli potencialiai reikšmingi skvarbos padidėjimo požymiai abiem tyrimui aktualiomis kryptimis:

- Tarsi patvirtindama disertacijoje atskleistą savo Rytų vektoriaus užsienio politikos problemą, 2013 m. Rusija pagaliau suaktyvino bandymus plėtoti strateginės įvairovės principą antrinių ŠRA valstybių atžvilgiu. Balandžio mėnesį įvykusio Putino ir Japonijos premjero Šinzo Abės (*Shinzo Abe*) susitikimo metu buvo nuspręsta pradėti tarpusavio saugumo konsultacijas vadinamuoju „2+2“ formatu, t.y. dalyvaujant abiejų pusių užsienio reikalų bei gynybos ministrams. Pirmajame iš tokių renginių lapkričio pradžioje susitarta reguliariai įgyvendinti bendras karines pratybas kovos su piratavimu motyvais, siųsti stebėtojus į kiekvienos iš jų atskirai vykdomas karines pratybas bei sukurti nuolatinę konsultacijų mechanizmą kibernetinio saugumo klausimu. Lavrovas šiuos pasiekimus pavadino nauju tarpusavio santykių plėtojimo etapu⁵¹⁶. To paties mėnesio viduryje Rusija susitarė su Pietų Korėja dėl bevizio režimo nuo 2014 m., bendro laivų statybos centro bei 2 milijardų JAV dolerių vertės investicinių fondų sukūrimo, akcentuojant Seulo vaidmenį Rytų Sibiro ir Tolimųjų Rytų modernizacijos projektuose. Susitikimuose pastebėta, kad tiesioginės Pietų Korėjos užsienio investicijos į Rusiją nuo 2009 m. sumažėjo maždaug šešiais kartais⁵¹⁷.

Vis dėlto šie „proveržiai“ nebuvo tokie reikšmingi dėl kelių esminių priežasčių. Pirmiausia, Pekinas 2013 m. dar giliau įsitraukė į šiaurinio kaimyno ekonomiką, ypač jos energetikos sektorių. Rusija pasižadėjo į Kiniją vien rytiniu maršrutu kasmet tiekti iki 38 milijardų kubinių metrų gamtinių dujų bei oficialiai įsipareigojo per artimiausių 25 metų laikotarpį už 270 milijardų JAV dolerių kaimynei pristatyti 365 milijonus tonų naftos. Kinų CNPC atvertas kelias investuoti į šių išteklių žvalgybą ir gavybą Rytų Sibiro ir Jamalo

⁵¹⁶ РосБизнесКонсалтинг, „Россия и Япония договорились о совместных военных учениях.“ *РБК Daily*, 2 ноября 2013 г. <<http://rbcdaily.ru/politics/562949989442342>> [Žiūrėta 2013 11 16].

⁵¹⁷ Инга Воробьева, „Путин заявил, что не заслужил девятый дан по тхэквондо.“ *РБК Daily*, 13 ноября 2013 г. <<http://rbcdaily.ru/politics/562949989559102>> [Žiūrėta 2013 11 16].

pusiasalio telkiniuose⁵¹⁸. Be to, 2013 m. padaugėjo incidentų Rusijos ir antrinių ŠRA valstybių pasienyje, tiek vandenyje (su Šiaurės Korėja)⁵¹⁹, tiek ir oro erdvėje (su Japonija)⁵²⁰. Suprantama, kad tai kenkia Maskvos bandymams regione didinti pasitikėjimą ja.

- Tuo pat metu Pekinas įjungė dar aukštesnę pavarą ekonomiškai ir politiškai skverbiantis į posovietinę erdvę. 2013 m. gegužę Kinija pasirašė strateginės partnerystės susitarimą su Tadžikistanu, o liepą – su Baltarusija⁵²¹. Pagaliau, rugsėjo mėnesį visą posovietinę erdvę sukrėtė tikri Pekino skvarbos proveržiai. Si turo po Centrinę Aziją metu buvo pasirašyta visa eilė reikšmingų susitarimų. Strateginiu partneriu tapusiame Turkmenistane iškilmingai pradėta gavyba iš antrojo pagal dydį pasaulyje Galkynyšo gamtinių dujų telkinio, ateityje trigubai padidinsiančio šio ištekliaus eksportą į Kiniją. Kazachstane ir Uzbekistane Si pasirašė keletą atitinkamai 30 ir 15 milijardų dolerių vertės sutarčių⁵²². Tuo pat metu Kirgizija oficialiai tapo paskutiniu Kinijos strateginiu partneriu šiame subregione. Praėjus vos kelioms savaitėms Pekinas pasirašė susitarimą su Kijevu dėl 100 000 hektarų dirbamos žemės nuomos. Numačius galimybę šiuos plotus išplėsti iki 3 milijonų hektarų per 50 metų laikotarpį, sandėris apima net 5 procentus visos šalies teritorijos⁵²³. Atrodytų, kad Kinija pasiruošusi ilgam įsitvirtinti ne tik Centrinėje Azijoje, bet ir didžiausiose europinės posovietinės dalies šalyse: Baltarusijoje ir Ukrainoje.

⁵¹⁸ РосБизнесКонсалтинг, „Россия и Китай договорились о нефтяном контракте на 85 млрд долл.“ РБК, 22 октября 2013 г. <<http://top.rbc.ru/economics/22/10/2013/884127.shtml>> [Žiūrėta 2013 11 16].

⁵¹⁹ РосБизнесКонсалтинг, „МИД РФ ждет от КНДР разъяснений в связи с инцидентом в Японском море.“ РБК Daily, 21 сентября 2013 г. <<http://rbcdaily.ru/politics/562949988983503>> [Žiūrėta 2013 11 16].

⁵²⁰ РосБизнесКонсалтинг, „Японские истребители подняли по тревоге из-за российских самолетов.“ РБК, 18 ноября 2013 г. <<http://top.rbc.ru/politics/18/11/2013/889234.shtml>> [Žiūrėta 2013 11 18].

⁵²¹ XinhuaNet, „China, Belarus forge comprehensive strategic partnership.“ Xinhua, 16 July 2013. <http://news.xinhuanet.com/english/china/2013-07/16/c_125018876.htm> [Žiūrėta 2013 11 18].

⁵²² The Economist, „Rising China, sinking Russia: in a vast region, China's economic clout is more than a match for Russia's.“ The Economist, 14 September 2013. <<http://www.economist.com/news/asia/21586304-vast-region-chinas-economic-clout-more-match-russias-rising-china-sinking>> [Žiūrėta 2013 11 14].

⁵²³ Adam Jourdan, „China to invest in 3 million hectares of Ukrainian farmland.“ Reuters, 22 September 2013. <<http://www.reuters.com/article/2013/09/22/china-ukraine-idUSL3N0HI04620130922>> [Žiūrėta 2013 11 14].

LITERATŪROS IR ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Pirminiai oficialūs šaltiniai:

1. Geros kaimynystės ir draugiško bendradarbiavimo sutartis tarp Kinijos Liaudies Respublikos ir Rusijos Federacijos. Maskva, 2001 m. liepos 16 d.
<<http://archive.kremlin.ru/text/docs/2001/07/30565.shtml>> [Žiūrėta 2012 08 22].
2. Hu Dzintao, Pranešimas XVIII-ajame Kinijos komunistų partijos suvažiavime. Pekinas, 2012 m. lapkričio 8 d.
<http://guoqing.china.com.cn/2012-11/19/content_27153574_12.htm> [Žiūrėta 2013 01 05].
3. Kinijos Liaudies Respublikos nacionalinės gynybos ministerija, *Kinijos nacionalinė gynyba 2012 m.* 2013 m. balandžio 16 d.
<http://eng.chinamil.com.cn/special-reports/node_59512.htm> [Žiūrėta 2013 05 30].
4. Kinijos Liaudies Respublikos Valstybės tarybos Informacijos tarnyba, *Kinijos taikios plėtros baltoji knyga*. 2011 m. rugsėjo 6 d.
<http://www.china.org.cn/government/whitepaper/node_7126562.htm> [Žiūrėta 2013 02 11].
5. Medvedevas, Dmitrijus, „Twitter“ socialinio tinklalapio asmeninė paskyra. 2010 m. lapkričio 1 d.
<<http://twitpic.com/32zigs>> [Žiūrėta 2013 01 12].
6. Putinas, Vladimiras, „Россия: новые восточные перспективы.“ Maskva, 2000 m. rugpjūčio 10 d.
<<http://archive.kremlin.ru/text/appears/2000/11/28426.shtml>> [Žiūrėta 2013 03 16].
7. Putinas, Vladimiras, Metinis pranešimas Rusijos Federacijos Federaliniame Susirinkime. Maskva, 2005 m. balandžio 25 d.
<http://archive.kremlin.ru/appears/2005/04/25/1223_type63372type63374type82634_87049.shtml> [Žiūrėta 2012 10 11].
8. Rusijos Federacijos Nacionalinė saugumo strategija iki 2020 m. Maskva, 2009 m. gegužės 12 d.
<<http://www.scrf.gov.ru/documents/99.html>> [Žiūrėta 2013 01 17].
9. Rusijos Federacijos Užsienio politikos koncepcija (2008). Maskva, 2008 m. liepos 12 d.

<<http://kremlin.ru/acts/785>> [Žiūrėta 2013 01 17].

10. Rusijos Federacijos Užsienio politikos koncepcija (2013). Maskva, 2013 m. vasario 12 d.
<http://www.mid.ru/brp_4.nsf/0/6D84DDEDEDBF7DA644257B160051BF7F> [Žiūrėta 2013 03 11].
11. Šanchajaus bendradarbiavimo organizacijos įkūrimo deklaracija. Šanchajus, 2001 m. birželio 15 d.
<<http://archive.kremlin.ru/text/docs/2001/06/106754.shtml>> [Žiūrėta 2012 08 11].
12. Šanchajaus bendradarbiavimo organizacijos Chartija. Sankt Peterburgas, 2002 m. birželio 7 d.
<<http://archive.kremlin.ru/text/docs/2002/06/106755.shtml>> [Žiūrėta 2012 08 16].
13. Venas Dziabao, Antrosios Kinijos-Eurazijos parodos atidarymo kalba. Urumčis, 2012 m. rugsėjo 2 d.
<<http://politics.people.com.cn/n/2012/0902/c1024-18897525.html>> [Žiūrėta 2013 03 16].

Antriniai akademiniai šaltiniai:

14. Acharya, Amitav, „The Emerging Regional Architecture of World Politics.“ *World Politics*, 59 (4), 2007, 629-652.
15. Acharya, Amitav ir Alastair Johnston (sud.), *Crafting Cooperation: Regional International Institutions in Comparative Perspective*. Cambridge & New York: Cambridge University Press, 2007.
16. Adler, Emanuel ir Michael N. Barnett (sud.), *Security Communities*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
17. Allison, Roy, „The Russian Case for Military Intervention in Georgia: International Law, Norms, and Political Calculation.“ *European Security*, 18 (2), 2009, 173-200.
18. Andrijauskas, Antanas, *Kultūrologijos istorija ir teorija*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2003.
19. Andrijauskas, Konstantinas, „Kinijos modernizacijos keliai ir klystkeliai: integrali plėtra.“ Kn. *Kultūrologija XVI*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2008, 139-167.

20. Andrijauskas, Konstantinas, „Konfucianizmas kaip politikos formavimo įrankis šiandieninėje Kinijoje.“ Kn. *Rytai-Vakarai: komparatyvistinės studijos XI*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimo institutas, 2011, 192-212.
21. Andrijauskas, Konstantinas, „Karalystė pasaulio centre: tradicinė kinų tarptautinių santykių teorija ir užsienio politikos praktika.“ Kn. *Rytai-Vakarai: komparatyvistinės studijos XII*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimo institutas, 2012, 310-329.
22. Azizian, Rouben ir Elnara Bainazarova, „Eurasian Response to China's Rise: Russia and Kazakhstan in Search of Optimal China Policy.“ *Asian Politics & Policy*, 4 (3), 2012, 377-399.
23. Balcer, Adam, „In Search of the Philosopher's Stone: The Prospects of the Eastern Partnership.“ Kn. Adam Balcer (sud.), *The Eastern Partnership in the Black Sea Region: towards a New Synergy*. Warsaw: demosEUROPA, 2011, 89-127.
24. Beeson, Mark, „Geopolitics and the Making of Regions: The Fall and Rise of East Asia.“ *Political Studies*, 57, 2009, 498-516.
25. Bellacqua, James A., „Contemporary Sino-Russian Relations: Thirteen Years of “Strategic Partnership”.“ Kn. James A. Bellacqua (sud.), *The Future of China-Russia Relations*. Lexington: The University Press of Kentucky, 2010, 1-10.
26. Belopolsky, Helen, *Russia and the Challengers: Russian Alignment with China, Iran, and Iraq in the Unipolar Era*. London & New York: Palgrave Macmillan, 2009.
27. Belousov, Lev ir Alexei Vlasov, „The Post-Soviet Space: A Transition Period.“ *Transition Studies Review*, 17 (1), 2010, 108-122.
28. Blank, Stephen J., „At a Dead End: Russian Policy and the Russian Far East.“ *Demokratizatsiya*, 17 (2), 2009, 122-144.
29. Blank, Stephen J., „Challenges to Russia in Central Asia.“ *American Foreign Policy Interests*, 33 (5), 2011, 209-221.
30. Blank, Stephen J., „The End of Russian Power in Asia?“ *Orbis*, 56 (2), 2012, 249-266.
31. Bolt, Paul J. ir Sharyl N. Cross, „The Contemporary Sino-Russian Strategic Partnership: Challenges and Opportunities for the Twenty-First Century.“ *Asian Security*, 6 (3), 2010, 191-213.

32. Breslin, Shaun, „Understanding China’s Regional Rise: Interpretations, Identities, and Implications.“ *International Affairs*, 85 (4), 2009, 817-835.
33. Breslin, Shaun et al. (sud.), *New Regionalism in the Global Political Economy: Theories and Cases*. London & New York: Routledge, 2002.
34. Breyer, Cornelia, „Hegemony, Equilibrium and Counterpower: A Synthetic Approach.“ *International Relations*, 23 (3), 2009, 411-427.
35. Buszynski, Leszek, „Overshadower by China: The Russia-China Strategic Partnership in the Asia-Pacific Region.“ Kn. James A. Bellacqua (sud.), *The Future of China-Russia Relations*. Lexington: The University Press of Kentucky, 2010, 266-289.
36. Buzan, Barry, „Security Architecture in Asia: the Interplay of Regional and Global Levels.“ *The Pacific Review*, 16 (20), 2003, 143-171.
37. Buzan, Barry ir Ole Wæver, *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge & New York: Cambridge University Press, 2003.
38. Callahan, William A., „Chinese Visions of World Order: Post-hegemonic or a New Hegemony?“ *International Studies Review*, 10, 2008, 749-761.
39. Chung Chien-peng, „The “Good Neighbour” Policy in the Context of China’s Foreign Relations.“ *China: An International Journal*, 7 (1), 2009, 107-123.
40. Dannreuther, Roland, „China and Global Oil: Vulnerability and Opportunity.“ *International Affairs*, 87 (6), 2011, 1345-1364.
41. Donaldson, Robert H. ir John A. Donaldson, „The Arms Trade in Russian-Chinese Relations: Identity, Domestic Politics, and Geopolitical Positioning.“ *International Studies Quarterly*, 47 (4), 2003, 709-732.
42. Fairbank, John K. ir S. Y. Teng, „On the Ch’ing Tribute System.“ *Harvard Journal of Asiatic Studies*, 6 (2), 1941, 135–246.
43. Fawcett, Louise ir Andrew Hurrell (sud.), *Regionalism and World Politics: Regional Organization and International Order*. Oxford & New York: Oxford University Press, 1996.

44. Ferdinand, Peter, „Sunset, Sunrise: China and Russia Construct a New Relationship.“ *International Affairs*, 83 (5), 2007, 841-867.
45. Ferdinand, Peter, „Sino-Russian Relations: An Analytical Overview.“ Kn. Arkady Moshes ir Matti Nojonen (sud.), *Russia-China Relations: Current State, Alternative Futures, and Implications for the West*. Helsinki: The Finish Institute of International Affairs Report 30, 2011, 22-37.
46. Fisher Jr., Richard D., *China's Military Modernization: Building for Regional and Global Reach*. Westport & London: Praeger Security International, 2008.
47. Fravel, V. Taylor, „International Relations Theory and China's Rise: Assessing China's Potential for Territorial Expansion.“ *International Studies Review*, 12, 2010, 505-532.
48. Frazier, Derrick ir Robert Stewart-Ingersoll, „Regional Powers and Security: A Framework for Understanding Order within Regional Security Complexes.“ *European Journal of International Relations*, 16 (4), 2010, 731-753.
49. Garver, John W., „China's Influence in Central and South Asia: Is It Increasing?“ David Shambaugh (sud.), *Power Shift: China and Asia's New Dynamics*. Berkeley: University of California Press, 2005, 205-227.
50. Gayoso, Carmen A., „Russian Hegemonies: Historical Snapshots, Regional Security and Changing Forms of Russia's Role in the Post-Soviet Region.“ *Communist and Post-Communist Studies*, 42, 2009, 233-252.
51. Gill, Bates, *Rising Star: China's New Security Diplomacy*. Washington, D.C.: Brookings Institution Press, 2007.
52. Giusti, Serena, „China: an Emergent Stakeholder in Eastern Europe.“ *ISPI-Analysis*, 153, 2013.
53. Gleason, Abbott, „Eurasia: What Is It? Is It?“ *Journal of Eurasian Studies*, 1, 2010, 26-32.
54. Goldstein, Avery, „Great Expectations: Interpreting China's Arrival.“ *International Security*, 22 (3), 1997-1998, 36-73.
55. Goldstein, Avery, *Rising to the Challenge: China's Grand Strategy and International Security*. Stanford: Stanford University Press, 2005.

56. Halper, Stefan, *The Beijing Consensus: How China's Authoritarian Model Will Dominate the Twenty-First Century*. New York: Basic Books, 2010.
57. Harris, Stuart, „Global and Regional Orders and the Changing Geopolitics of Energy.“ *Australian Journal of International Affairs*, 64 (2), 2010, 166-185.
58. Heginbotham, Eric, „Evaluating China's Strategy toward the Developing World.“ Kn. Eisenman, Joshua, Eric Heginbotham ir Derek Mitchell (sud.), *China and the Developing World: Beijing's Strategy for the Twenty-First Century*. Armonk & London: M.E. Sharpe, 2007, 189-216.
59. Hlatky, Stéfanie von, „Strategies and Mechanisms of Regional Change.“ Kn. T. V. Paul (sud.), *International Relations Theory and Regional Transformation*. Cambridge & New York: Cambridge University Press, 2012, 283-298.
60. Holm, Hans-Henrik ir Georg Sørensen, *Whose World Order? Uneven Globalization and the End of the Cold War*. Boulder: Westview Press, 1995.
61. Hopf, Ted, „Common-sense Constructivism and Hegemony in World Politics.“ *International Organization*, 67 (2), 2013, 317-354.
62. Horowitz, Shale ir Michael D. Tyburski, „Reacting to Russia: Foreign Relations of the Former Soviet Bloc.“ Kn. Kristen P. Williams, Steven E. Lobell ir Neal G. Jesse (sud.), *Beyond Great Powers and Hegemons: Why Secondary States Support, Follow or Challenge*. Stanford: Stanford University Press, 2012, 161-176.
63. Hurrell, Andrew, „Hegemony, Liberalism and Global Order: What Space for Would-Be Great Powers?“ *International Affairs*, 82 (1), 2006, 1-19.
64. Hurrell, Andrew, „One World? Many Worlds? The Place of Regions in the Study of International Relations.“ *International Affairs*, 83 (1), 2007, 127-146.
65. Ikenberry, G. John ir Michael Mastanduno, „Introduction: International Relations Theory and the Search for Regional Stability.“ Kn. G. John Ikenberry ir Michael Mastanduno (sud.), *International Relations Theory and the Asia-Pacific*. New York: Columbia University Press, 2003, 1-21.

66. Jakniūnaitė, Dovilė, *Kur prasideda ir baigiasi Rusija: kaimynystė tarptautinėje politikoje*. Vilnius: Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas, 2007.
67. Jonavičius, Laurynas, „Išorinių veiksnių struktūrinis poveikis posovietinių režimų transformacijai: Ukrainos ir Gruzijos atvejai.“ Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2010.
68. Kang, David C., „Hierarchy, Balancing, and Empirical Puzzles in Asian International Relations.“ *International Security*, 28 (3), 2003/04, 165-180.
69. Kang, David C., „Hierarchy in Asian International Relations: 1300-1900.“ *Asian Security*, 1 (1), 2005, 53-79.
70. Kang, David C., „Hierarchy and Legitimacy in International Systems: The Tribute System in Early Modern East Asia.“ *Security Studies*, 19, 2010, 591-622.
71. Kant, Immanuel, „Į amžinąją taiką.“ *Politiniai traktatai*. Vilnius: Aidai, 1996.
72. Katzenstein, Peter J., *A World of Regions: Asia and Europe in the American Imperium*. Ithaca: Cornell University Press, 2005.
73. Kerr, David, „Sino-Russian Partnership and U.S. Policy toward North Korea.“ *International Studies Quarterly*, 49 (3), 2005, 411-437.
74. Kerr, David, „Central Asian and Russian Perspectives on China's Strategic Emergence.“ *International Affairs*, 86 (1), 2010, 127-152.
75. Kim Younkyoo ir Fabio Indeo, „The New Great Game in Central Asia Post 2014: The US New “Silk Road” Strategy and Sino-Russian Rivalry.“ *Communist and Post-Communist Studies*, 46, 2013, 275-286.
76. Kuhrt, Natasha, *Russian Policy towards China and Japan: The El'tsin and Putin Periods*. London & New York: Routledge, 2007.
77. Kurlantzick, Joshua, *Charm Offensive: How China's Soft Power Is Transforming the World*. New Haven & London: Yale University Press, 2007.
78. Labban, Mazen, „The Struggle for the Heartland: Hybrid Geopolitics in the Transcaspian.“ *Geopolitics*, 14 (1), 2009, 1-25.

79. Lai, Hongyi Harry, „China’s Oil Diplomacy: Is It a Global Security Threat?“ *Third World Quarterly*, 28 (3), 2007, 519-537.
80. Lake, David A. ir Patrick Morgan (sud.), *Regional Orders: Building Security in a New World*. University Park: Pennsylvania State University Press, 1997.
81. Lampton, David M., *Three Faces of Chinese Power: Might, Money, and Minds*. Berkeley, Los Angeles & London: Berkeley University Press, 2008.
82. Lanteigne, Mark, *Chinese Foreign Policy: An Introduction*. London and New York: Routledge, 2009.
83. Lardy, Nicholas L., „The Economic Architecture of China in Southeast and Central Asia.“ Kn. Alyssa Ayres ir C. Raja Mohan (sud.), *Power Realignments in Asia: China, India, and the United States*. New Delhi, Thousand Oaks, London & Singapore: SAGE Publications, 2009, 20-41.
84. Layne, Christopher, „Conclusion.“ Kn. Kristen P. Williams, Steven E. Lobell ir Neal G. Jesse (sud.), *Beyond Great Powers and Hegemons: Why Secondary States Support, Follow or Challenge*. Stanford: Stanford University Press, 2012, 222-241.
85. Lee Jae-Young ir Alexey Novitskiy, „Russia’s Energy Policy and Its Impacts on Northeast Asian Energy Security.“ *International Area Review*, 13 (1), 2010, 41-61.
86. Lemke, Douglas, *Regions of War and Peace*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
87. Leonard, Mark, *What Does China Think?* London: Fourth Estate, 2008.
88. Li Mingjiang, „Explaining China’s Proactive Engagements in Asia.“ Kn. Tang Shiping, Li Mingjiang ir Amitav Acharya (sud.), *Living with China: Regional States and China through Crises and Turning Points*. New York: Palgrave Macmillan, 2009, 17-36.
89. Lieberthal, Kenneth, „Energy Security and the Future of Energy Cooperation: China.“ Kn. Alyssa Ayres ir C. Raja Mohan (sud.), *Power Realignments in Asia: China, India, and the United States*. New Delhi, Thousand Oaks, London & Singapore: SAGE Publications, 2009, 158-192.

90. Lo, Bobo, „The Long Sunset of Strategic Partnership: Russia’s Evolving China Policy.“ *International Affairs*, 80 (2), 2004, 295-309.
91. Lo, Bobo, *Axis of Convenience: Moscow, Beijing, and the New Geopolitics*. London: Royal Institute of International Affairs, 2008.
92. Lopata, Raimundas, „Democratic Processes in the Eastern Neighbourhood: What Role of Russia?“ *Lithuanian Foreign Policy Review*, 1, 2006, 153-155.
93. Lukin, Alexander, *The Bear Watches the Dragon: Russia’s Perception of China and the Evolution of Russian-Chinese Relations Since the Eighteenth Century*. Armonk & London: M. E. Sharpe, 2003.
94. MacHaffie, James, „The Potential for a China-Russia Military Alliance Explored.“ *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, 10 (2-3), 2011, 21-44.
95. Mahalingam, Sudha, „China’s Quest for Energy Security: Implications for the World.“ Kn. Alyssa Ayres ir C. Raja Mohan (sud.), *Power Realignments in Asia: China, India, and the United States*. New Delhi, Thousand Oaks, London & Singapore: SAGE Publications, 2009, 193-220.
96. Maliukevičius, Nerijus, *Rusijos informacijos geopolitikos potencialas ir sklaida Lietuvoje*. Vilnius: Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas, 2007.
97. Mankoff, Jeffrey, *Russian Foreign Policy: The Return of Great Power Politics*. Lanham & Plymouth: Rowman & Littlefield Publishers, 2009.
98. Matsuzato, Kimitaka, „Cultural Geopolitics and the New Border Regions of Eurasia.“ *Journal of Eurasian Studies*, 1, 2010, 42-53.
99. McNeal, Dewardric L., „China’s Relations with Central Asian States and Problems with Terrorism.“ Kn. Jack M. Phillips ir Logan J. Moore (sud.), *China: Economic, Political and Social Issues*. New York: Nova Science Publishers, Inc., 2009, 257-270.
100. Mearsheimer, John J., *The Tragedy of Great Power Politics*. New York & London: W. W. Norton & Company, 2001.
101. Menges, Constantine C., *China: The Gathering Threat*. Nashville: Nelson Current, 2005.

102. Menon, Rajan, „China-Russia Relationship: What It Involves, Where It Is Headed, and How It Matters for the United States.“ *A Century Foundation Report*. New York & Washington, D.C., 2009.
103. Mitchell, Derek ir Carola McGiffert, „Expanding the “Strategic Periphery”: A History of China’s Interaction with the Developing World.“ Kn. Joshua Eisenmann, Eric Heginbotham ir Derek Mitchell (sud.), *China and the Developing World: Beijing’s Strategy for the Twenty-First Century*. Armonk & London: M. E. Sharpe, 2007, 3-25.
104. Moshes, Arkady, „Conclusions.“ Kn. Arkady Moshes ir Matti Nojonen (sud.), *Russia-China Relations: Current State, Alternative Futures, and Implications for the West*. Helsinki: The Finish Institute of International Affairs Report 30, 2011, 95-102.
105. Neumann, Iver B., „Deep Structure, Free-Floating Signifier, or Something In Between? Europe’s Alterity in Putin’s Russia.“ Kn. Patricia M. Goff ir Kevin C. Dunn (sud.), *Identity and Global Politics: Empirical and Theoretical Elaborations*. New York & Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2004, 9-26.
106. Nikitin, Alexander, „The End of the “Post-Soviet Space”: The Changing Geopolitical Orientations of the Newly Independent States.“ *Russia and Eurasia Briefing Paper*. Chatham House, 2008.
107. Nikitina, Yuliya, „Regional Security Cooperation in the Post-Soviet Space.“ *Security Index: A Russian Journal on International Security*, 17 (4), 2011, 47-53.
108. Nojonen, Matti, „Introduction: Adjusting to the Great Power Transition.“ Kn. Arkady Moshes ir Matti Nojonen (sud.), *Russia-China Relations: Current State, Alternative Futures, and Implications for the West*. Helsinki: The Finish Institute of International Affairs Report 30, 2011, 7-21.
109. Nolte, Detlef, „How to Compare Regional Powers: Analytical Concepts and Research Topics.“ *Review of International Studies*, 36, 2010, 881-901.
110. Nye, Joseph S., Jr., *The Future of Power*. New York: PublicAffairs, 2011.
111. Oliker, Olga et al., *Russian Foreign Policy: Sources and Implications*. Santa Monica, Arlington & Pittsburgh: RAND Corporation, 2009.

112. Oresman, Matthew, „Repaving the Silk Road: China’s Emergence in Central Asia.“ Kn. Joshua Eisenman, Eric Heginbotham ir Derek Mitchell (sud.), *China and the Developing World: Beijing’s Strategy for the Twenty-first Century*. Armonk & London: M.E. Sharpe, 2007, 60-83.
113. Pei Minxin, „Assertive Pragmatism: China’s Economic Rise and its Impact on Chinese Foreign Policy.“ *Proliferation Papers*, 2006.
114. Pempel, T. J., „Introduction: Emerging Web of Regional Connectedness.“ Kn. T. J. Pempel (sud.), *Remapping East Asia: The Construction of a Region*. Ithaca: Cornell University Press, 2005, 1-28.
115. Peyrouse, Sébastien, „Chinese Economic Presence in Kazakhstan: China’s Resolve and Central Asia’s Apprehension.“ *China Perspectives*, 3, 2008, 34-49.
116. Pollack, Jonathan D., „The Transformation of the Asian Security Order: Assessing China’s Impact.“ Kn. David Shambaugh (sud.), *Power Shift: China and Asia’s New Dynamics*. Berkeley: University of California Press, 2005, 329-346.
117. Prys, Miriam, „Hegemony, Domination, Detachment: Differences in Regional Powerhood.“ *International Studies Review*, 12, 2010, 479-504.
118. Purushottam, Smita, „Ukraine’s Flirtation with China and Russia’s Quest for a Eurasian Union.“ *IDSA Issue Brief*, 4 November 2011.
119. Qi Da-peng, „The PLA’s Role in China’s Regional Security Strategy.“ Kn. David Shambaugh (sud.), *Power Shift: China and Asia’s New Dynamics*. Berkeley: University of California Press, 2005, 37-52.
120. Rangsimaporn, Paradorn, *Russia as an Aspiring Great Power in Asia: Perceptions and Policies from Yeltsin to Putin*. Basingstoke & New York: Palgrave Macmillan, 2009.
121. Rigger, Shelley, „The Taiwan Issue and the Sino-Russian Strategic Partnership: The View from Beijing.“ Kn. James A. Bellacqua (sud.), *The Future of China-Russia Relations*. Lexington: The University Press of Kentucky, 2010, 312-332.
122. Ross, Robert, „Bipolarity and Balancing in East Asia.“ Kn. T. V. Paul, James J. Wirtz ir Michel Fortmann (sud.), *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century*. Stanford: Stanford University Press, 2004, 267-304.

123. Rousseau, Richard, „China’s Growing Economic Presence in Ukraine and Belarus.“ *Strategic Analysis*, 36 (1), 2012, 18-22.
124. Rousseau, Richard, „Kazakhstan: Continuous Improvement or Stalemate in Its Relations with China?“ *Strategic Analysis*, 37 (1), 2013, 40-51.
125. Rozman, Gilbert, „Russian Strategic Thinking on Asian Regionalism.“ Kn. Gilbert Rozman, Kazuhiko Togo ir Joseph P. Ferguson (sud.), *Russian Strategic Thought toward Asia*. New York & Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2006, 229-253.
126. Rozman, Gilbert, „The Sino-Russian Strategic Partnership: How Close? Where To?“ Kn. James A. Bellacqua (sud.), *The Future of China-Russia Relations*. Lexington: The University Press of Kentucky, 2010, 13-32.
127. Saivetz, Carol R., „The Ties that Bind? Russia’s Evolving Relations with Its Neighbors.“ *Communist and Post-Communist Studies*, 45, 2012, 401-412.
128. Schulz, Michael, Fredrik Soderbaum ir Joakim Ojendal (sud.), *Regionalization in a Globalizing World: A Comparative Perspective on Forms, Actors and Processes*. London & New York: Zed Books, 2001.
129. Sheives, Kevin, „China Turns West: Beijing’s Contemporary Strategy Toward Central Asia.“ *Pacific Affairs*, 79 (2), 2006, 205-224.
130. Sil, Rudra ir Peter J. Katzenstein, *Beyond Paradigms: Analytic Eclecticism in the Study of World Politics*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010.
131. Sirutavičius, Vladas, „Ukrainos ir Rusijos santykių perspektyvos.“ Kn. Vladas Gražulis et al., *Ukraina po revoliucijos: vidaus ir užsienio politikos tendencijos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2007, 146-157.
132. Skak, Mette, „Russia’s New “Monroe Doctrine”.“ Kn. Roger E. Kanet (sud.), *Russian Foreign Policy in the 21st Century*. Basingstoke & New York: Palgrave Macmillan, 2010, 138-154.
133. Skrudupas, Arūnas, „Kinijos propaganda Rusijoje: estetiniai strategijos elementai.“ *Politologija*, 66 (2), 2012, 78-104.
134. Solingen, Etel, *Regional Orders at Century’s Dawn: Global and Domestic Influences on Grand Strategy*. Princeton: Princeton University Press, 1998.

135. Sørensen, Georg, „The Case for Combining Material Forces and Ideas in the Study of IR.“ *European Journal of International Relations*, 14 (1), 2008, 5-32.
136. Spechler, Martin C. ir Dina R. Spechler, „Russia’s Lost Position in Central Eurasia.“ *Journal of Eurasian Studies*, 4, 2013, 1-7.
137. Swaine, Michael D. ir Ashley J. Tellis, *Interpreting China’s Grand Strategy: Past, Present, and Future*. Santa Monica & Washington, D.C.: RAND Publishing, 2000.
138. Tang Shiping, „Social Evolution of International Politics: From Mearsheimer to Jervis. *European Journal of International Relations*, 16 (1), 2010, 31-55.
139. Thorun, Christian, *The Role of Ideas in Post-Soviet Russia’s Conduct Towards the West*. Basingstoke & New York: Palgrave Macmillan, 2009.
140. Torbakov, Igor, „The West, Russia, and China in Central Asia: What Kind of Game is Being Played in the Region?“ *Transition Studies Review*, 14 (1), 2007, 152-162.
141. Torjesen, Stina, „Russia, the CIS and the EEC: Finally Getting It Right?“ Kn. Elana Wilson Rowe ir Stina Torjesen (sud.), *The Multilateral Dimension in Russian Foreign Policy*. Oxon & New York: Routledge, 2009, 153-162.
142. Torjesen, Stina, „Russia as a Military Great Power: The Uses of the CSTO and the SCO in Central Asia.“ Kn. Elana Wilson Rowe ir Stina Torjesen (sud.), *The Multilateral Dimension in Russian Foreign Policy*. Oxon & New York: Routledge, 2009, 181-192.
143. Tow, William T. ir Brendan Taylor, „What is Asian Security Architecture?“ *Review of International Studies*, 36, 2010, 95-116.
144. Trenin, Dmitri, „Russia’s Asia Policy under Vladimir Putin, 2000-5.“ Kn. Gilbert Rozman, Kazuhiko Togo ir Joseph P. Ferguson (sud.), *Russian Strategic Thought toward Asia*. New York & Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2006, 111-135.
145. Trenin, Dmitri, „Russia’s Spheres of Interests, not Influence.“ *The Washington Quarterly*, 32 (4), 2009, 3-22.

146. Tsai, Ming-Yen, *From Adversaries to Partners? Chinese and Russian Military Cooperation after the Cold War*. Westport: Praeger, 2003.
147. Turner, Susan, „China and Russia after the Russian-Georgian War.“ *Comparative Strategy*, 30, 50-59.
148. Verlin, Evgenni ir Vladislav Inozemtsev, „Russia-China: Time for a Course Correction.“ *Russian Politics and Law*, 49 (6), 2011, 54-73.
149. Vradiy, Sergey, „Russia’s Unofficial Relations with Taiwan.“ Kn. Iwashita Akihiro (sud.), *Eager Eyes Fixed on Eurasia: Russia and Its Eastern Edge*. 2 leid. Sapporo: Slavic Research Center of Hokkaido University, 2007, 219-234.
150. Waltz, Kenneth, *Theory of International Politics*. Reading & London: Addison-Wesley, 1979.
151. Wang, Q. Edward, „History, Space, and Ethnicity: The Chinese Worldview.“ *Journal of World History*, 10 (2), 1999, 285-305.
152. Wang Yuan-kang, „China’s Response to the Unipolar World: The Strategic Logic of Peaceful Development.“ *Journal of Asian and African Studies*, 45 (5), 2010, 554-567.
153. Weitz, Richard, „Why Moscow Has Escalated Its Territorial Dispute with Tokyo“ *Pacific Focus*, 26 (2), 2011, 137-164.
154. Welch Larson, Deborah ir Alexei Shevchenko, „Status Seekers: Chinese and Russian Responses to U.S. Primacy.“ *International Security*, 34 (4), 2010, 63-95.
155. Wieclawski, Jacek, „Challenges for the Russian Foreign Policy – the Lesson of the Georgian Conflict.“ *Asian Social Science*, 8 (7), 2011, 12-20.
156. Wilhelmsen, Julie ir Geir Flikke, „Chinese-Russian Convergence and Central Asia“ *Geopolitics*, 16 (4), 2011, 865-901.
157. Wilkins, Thomas, „The New ‘Pacific Century’ and the Rise of China: An International Relations Perspective.“ *Australian Journal of International Affairs*, 64 (4), 2010, 381-405.
158. Wilson, Jeanne L., *Strategic Partners: Russian-Chinese Relations in the Post-Soviet Era*. New York: M. E. Sharpe, 2004.

159. Wilson, Jeanne L., „China, Russia, and the Taiwan Issue: The View from Moscow.“ Kn. James A. Bellacqua (sud.), *The Future of China-Russia Relations*. Lexington: The University Press of Kentucky, 2010, 293-311.
160. Wilson Rowe, Elana ir Stina Torjesen, „Key Features of Russian Multilateralism.“ Kn. Elana Wilson Rowe ir Stina Torjesen (sud.), *The Multilateral Dimension in Russian Foreign Policy*. Oxon & New York: Routledge, 2009, 1-20.
161. Womack, Brantly, „Asymmetry Theory and China's Concept of Multipolarity.“ *Journal of Contemporary China*, 13 (39), 2004, 351-366.
162. Womack, Brantly, *China and Vietnam: The Politics of Asymmetry*. New York: Cambridge University Press, 2006.
163. Womack, Brantly, *China among Unequals: Asymmetric International Relationships in Asia*. Singapore: World Scientific Publishing, 2010.
164. Yahuda, Michael, *The International Politics of the Asia-Pacific*. 2 leid. London & New York: Routledge Curzon, 2004.
165. Yeung, Christina ir Nebojsa Bjelakovic, „The Sino-Russian Strategic Partnership: Views from Beijing and Moscow.“ *Journal of Slavic Military Studies*, 23, 2010, 243-281.
166. Yu Bin, „In Search for a Normal Relationship: China and Russia Into the 21st Century.“ *China and Eurasia Forum Quarterly*, 5 (4), 2007, 47-81.
167. Zabortseva, Yelena N., „From the “Forgotten Region” to the “Great Game” Region: On the Development of Geopolitics in Central Asia.“ *Journal of Eurasian Studies*, 3, 2012, 168-176.
168. Zhang Yongjin, „China and the Political Economy of Regionalization in East Asia.“ Kn. Emilian Kavalski (sud.), *China and the Global Politics of Regionalization*. Farnham & Burlington: Ashgate, 2009, 123-137.
169. Zhang Yunling ir Tang Shiping, „China's Regional Strategy.“ Kn. David Shambaugh (sud.), *Power Shift: China and Asia's New Dynamics*. Berkeley: University of California Press, 2005, 48-68.
170. Zhao Tingyang, *Tianxia Tixi: Shijie Zhidu Zhexue Daolun*. Nanjing: Jiangsu Jiaoyu Chubanshe, 2005.

171. Ziegler, Charles E., „Neomercantilism and Energy Interdependence: Russian Strategies in East Asia.“ *Asian Security*, 6 (1), 2010, 74-93.
172. International Crisis Group, „China’s Central Asia Problem.“ *Asia Report No 244*, 2013.
173. National Institute for Defense Studies, *East Asian Strategic Review 2013*. Tokyo: The Japan Times, 2013.
174. Борох, Ольга и Александр Ломанов, „Скромное обаяние Китая.“ *Pro et Contra*, ноябрь-декабрь 2007, 41-60.
175. Васильев, Леонид Е., „Некоторые особенности политики мировых держав в Центральной Азии.“ Кн. Елена И. Сафронова (суд.), *Китай в мировой и региональной политике. История и современность*. Выпуск XVII: ежегодное издание. Москва: Институт Дальнего Востока РАН, 2012, 140-163.
176. Галенович, Юрий М., *Китайская мозаика: сборник статей о современном Китае и наших взаимоотношениях с ним*. Москва: Институт Дальнего Востока РАН, 2009.
177. Кузык, Борис Н. и Михаил Л. Титаренко, *Китай - Россия 2050: стратегия соразвития*. Москва: Российская академия наук, 2006.
178. Лукин, Александр В., „Российско-китайские отношения: не ослаблять усилий.“ *Международная жизнь*, 11, 2009, 1-10.
179. Маруев, Алексей и Алексей Карпенко, „Восточный вектор стратегии России.“ *Обозреватель*, 1/2010, 6-17.
180. Мокрецкий, Александр Ч., „Отношения КНР и СНГ: новые горизонты развития.“ Кн. Елена И. Сафронова, (суд.), *Китай в мировой и региональной политике. История и современность*. Выпуск XVII: ежегодное издание. Москва: Институт Дальнего Востока РАН, 2012, 164-189.
181. Празаускас, Альгис, „СНГ как постколониальное пространство.“ *Независимая газета*, 2 июля 1992 г.
<http://www.ualberta.ca/~khineiko/NG_92_93/1141438.htm> [Žiūrėta 2013 02 22].
182. Тренин, Дмитрий, *Post-imperium: евразийская история*. Москва: Российская политическая энциклопедия, 2012.

183. Тренин, Дмитрий, *Верные друзья? Как Россия и Китай воспринимают друг друга*. Москва: Центр Карнеги, 2012.
184. Трифонов, Виктор И., „Ситуация в Азиатско-Тихоокеанском регионе: столкновение линий на сотрудничестве и противоборство.“ Кн. Елена И. Сафронова, (суд.), *Китай в мировой и региональной политике. История и современность*. Выпуск XVII: ежегодное издание. Москва: Институт Дальнего Востока РАН, 2012, 29-44.
185. Уянаев, Сергей В., „Сотрудничество РФ и КНР по международным вопросам: содержание и акценты его «нового этапа».“ Кн. Елена И. Сафронова (сост.), *Китай в мировой и региональной политике. История и современность*. Выпуск XVII: ежегодное издание. Москва: Институт Дальнего Востока РАН, 2012, 18-28.
186. Доклад Российского института стратегических исследований (РИСИ), „Страны СНГ и Балтии в глобальной политике Китая.“ *Проблемы национальной стратегии*, 1 (10), 2012, 7-56.

Statistiniai duomenys:

187. Central Intelligence Agency, „Country Comparison: Area.“ CIA, *The World Factbook*, 2013.
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/rawdata_2147.txt> [Žiūrėta 2013 04 11].
188. Central Intelligence Agency, „List of Countries by Population (2012 July est.).“ CIA, *The World Factbook*, 2012.
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/rawdata_2119.txt> [Žiūrėta 2013 04 23].
189. Federation of American Scientists, „Status of World Nuclear Forces.“ FAS, 2013.
<<http://www.fas.org/programs/ssp/nukes/nuclearweapons/nukestatus.html>> [Žiūrėta 2013 04 20].
190. International Institute for Strategic Studies, *The Military Balance 2012*. London: Routledge, 2012.
191. Stockholm International Peace Research Institute, „The SIPRI Arms Transfers Database.“ SIPRI, 2013.
<<http://armstrade.sipri.org/armstrade/page/values.php>> [Žiūrėta 2013 03 11].

192. Stockholm International Peace Research Institute, „The SIPRI Facts on International Relations and Security Trends System.“ SIPRI, 2013.
<<http://first.sipri.org/>> [Žiūrėta 2013 03 11].
193. Stockholm International Peace Research Institute, „The SIPRI Military Expenditure Database (in constant 2011 US\$).“ SIPRI, 2013.
<http://www.sipri.org/research/armaments/milex/milex_database> [Žiūrėta 2013 03 16].
194. United Nations Population Division, „Total population, both sexes combined (year 2000).“ UN, *World Population Prospects: The 2010 Revision*, 2010.
<<http://data.un.org/Data.aspx?q=population+2000&d=PopDiv&f=variableID%3a12%3btimeID%3a1051>> [Žiūrėta 2013 04 22].
195. United Nations Statistics Division, „Composition of Macro Geographical (Continental) Regions, Geographical Sub-Regions, and Selected Economic and Other Groupings.“ UN, 2013.
<<http://unstats.un.org/unsd/methods/m49/m49regin.htm>> [Žiūrėta 2013 03 10].
196. World Bank, „GDP (Current US\$).“ World Bank, 2013.
<<http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>> [Žiūrėta 2013 04 16].
197. Торговое представительство Российской Федерации в Китайской Народной Республике, „Обзор российско-китайской торговли в 2012 г.“ Торговое представительство РФ в КНР, 2013.
<http://www.russchinatrade.ru/assets/files/ru-ru-cn-coop/ru_ch_trade_2012.pdf> [Žiūrėta 2013 04 16]
198. Федеральная служба государственной статистики, „Численность населения России, федеральных округов, субъектов Российской Федерации, районов, городских населенных пунктов, сельских населенных пунктов – районных центров и сельских населенных пунктов с населением 3 тысячи человек и более.“ Росстат, *Всероссийская перепись населения 2010*.
<http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/Vo11/pub-01-05.pdf> [Žiūrėta 2013 01 05].

Žiniasklaida, organizacijų pranešimai spaudai ir kiti informacijos šaltiniai:

199. BBC World News, „Twenty die on Russian submarine.“ BBC, 9 November 2008.
<<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/7718156.stm>> [Žiūrėta 2013 04 01].

200. BBC World News, „Japan frees Chinese boat captain amid diplomatic row.“ BBC, 24 September 2010.
<<http://www.bbc.co.uk/news/world-11403241>> [Žiūrėta 2013 05 11].
201. BBC World News, „China overtakes Japan as world’s second-biggest economy.“ BBC, 14 February 2011.
<<http://www.bbc.co.uk/news/business-12427321>> [Žiūrėta 2012 08 25].
202. BBC World News, „Leon Panetta: US to deploy 60% of navy fleet to Pacific.“ BBC, 2 June 2012.
<<http://www.bbc.co.uk/news/world-us-canada-18305750>> [Žiūrėta 2012 06 02].
203. BBC World News, „Russian PM Medvedev’s visit to disputed islands irks Japan.“ BBC, 3 July 2012.
<<http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-18688388>> [Žiūrėta 2013 05 11].
204. BBC World News, „North Korea carries out biggest nuclear test.“ BBC, 12 February 2013.
<<http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-21421841>> [Žiūrėta 2013 02 12].
205. China Internet Information Center, „China, Kazakhstan upgrade strategic partnership.“ China Internet Information Center, 13 June 2011.
<http://www.china.org.cn/world/2011-06/13/content_22775575.htm> [Žiūrėta 2013 02 05].
206. China Internet Information Center, „China, Ukraine set up strategic partnership.“ China Internet Information Center, 20 June 2011.
<http://www.china.org.cn/world/2011-06/20/content_22822802.htm> [Žiūrėta 2013 02 05].
207. Economist, the, „The dragon’s new teeth: a rare look at the world’s biggest military expansion.“ *The Economist*, 7 April 2012.
<<http://www.economist.com/node/21552193>> [Žiūrėta 2013 04 08].
208. Economist, the, „ODI-lay hee-ho: the expanding scale and scope of China’s outward direct investment.“ *The Economist*, 17 January 2013.
<<http://www.economist.com/news/china/21569775-expanding-scale-and-scope-chinas-outward-direct-investment-odi-lay-hee-ho>> [Žiūrėta 2013 11 03].

209. Economist, the, „Rising China, sinking Russia: in a vast region, China’s economic clout is more than a match for Russia’s.“ *The Economist*, 14 September 2013.
<<http://www.economist.com/news/asia/21586304-vast-region-chinas-economic-clout-more-match-russias-rising-china-sinking>> [Žiūrėta 2013 11 14].
210. Hanban (Confucius Institute Headquarters).
<http://english.hanban.org/node_10971.htm> [Žiūrėta 2013 01 03].
211. Jourdan, Adam, „China to invest in 3 million hectares of Ukrainian farmland.“ *Reuters*, 22 September 2013.
<<http://www.reuters.com/article/2013/09/22/china-ukraine-idUSL3N0HI04620130922>> [Žiūrėta 2013 11 14].
212. Korea Times, the, „Jeju Base and Security.“ *The Korea Times*, 5 February 2013.
<http://koreatimes.co.kr/www/news/opinion/2013/02/137_130064.html> [Žiūrėta 2013 03 17].
213. Railway Bulletin, the, „New rail line to connect China with Kyrgyzstan and Uzbekistan.“ *The Railway Bulletin*, 23 May 2013.
<<http://www.railwaybulletin.com/2013/05/new-rail-line-to-connect-china-with-kyrgyzstan-and-uzbekistan>> [Žiūrėta 2013 05 31].
214. Stockholm International Peace Research Institute, „China Replaces UK as World’s Fifth Largest Arms Exporter.“ SIPRI, 18 March 2013.
<<http://www.sipri.org/media/pressreleases/2013/ATlaunch>> [Žiūrėta 2013 03 22].
215. XinhuaNet, „China, Ukraine sign swap agreement.“ *Xinhua*, 26 June 2012.
<http://news.xinhuanet.com/english/china/2012-06/26/c_131677698.htm> [Žiūrėta 2013 02 05].
216. XinhuaNet, „China opens second railway to Kazakhstan.“ *Xinhua*, 22 December 2012.
<http://news.xinhuanet.com/english/china/2012-12/22/c_132057373.htm> [Žiūrėta 2013 02 05].
217. XinhuaNet, „China, Belarus forge comprehensive strategic partnership.“ *Xinhua*, 16 July 2013.
<http://news.xinhuanet.com/english/china/2013-07/16/c_125018876.htm> [Žiūrėta 2013 07 18].

218. Воробьева, Инга, „Путин признался, что Россия готовилась к войне с Грузией.“ *РБК Daily*, 8 августа 2008 г.
<<http://www.rbcdaily.ru/2012/08/08/focus/562949984484782>> [Žiūrėta 2012 08 09].
219. Воробьева, Инга, „Путин заявил, что не заслужил девятый дан по тхэквондо.“ *РБК Daily*, 13 ноября 2013 г.
<<http://rbcdaily.ru/politics/562949989559102>> [Žiūrėta 2013 11 16].
220. Китайский информационный интернет-центр, „В 2012 году товарооборот между Китаем и Россией достиг рекордного уровня.“ Китайский информационный интернет-центр, 18 января 2013 г.
<http://russian.china.org.cn/exclusive/txt/2013-01/18/content_27732576.htm> [Žiūrėta 2013 01 22].
221. Левый Берег, „Китай вывел Украину в топ-5 экспортеров оружия в мире.“ LB.ua, 21 марта 2013 г.
<http://economics.lb.ua/state/2013/03/21/193626_kitay_vivel_ukrainu_lideri_mirovogo.html> [Žiūrėta 2013 04 08].
222. РосБизнесКонсалтинг, „В РФ впервые отмечается дата окончания Второй мировой войны.“ РБК, 2 сентября 2010 г.
<<http://top.rbc.ru/society/02/09/2010/459154.shtml>> [Žiūrėta 2013 04 22].
223. РосБизнесКонсалтинг, „Во Владивостоке отключили Вечный огонь за задолженность за газ.“ РБК, 3 октября 2011 г.
<<http://top.rbc.ru/society/03/10/2011/618461.shtml>> [Žiūrėta 2013 04 05].
224. РосБизнесКонсалтинг, „СМИ: Киргизия уходит от Москвы к Китаю.“ РБК, 3 августа 2012 г.
<<http://top.rbc.ru/politics/03/08/2012/662940.shtml>> [Žiūrėta 2013 01 03].
225. РосБизнесКонсалтинг, „В «Оборонсервисе» проводятся обыски в связи с делом о мошенничестве.“ РБК, 25 октября 2012 г.
<<http://top.rbc.ru/incidents/25/10/2012/676084.shtml>> [Žiūrėta 2012 12 20].
226. РосБизнесКонсалтинг, „МВД подтверждает хищения 93 млн. руб., выделенных на саммит АТЭС.“ РБК, 8 ноября 2012 г.
<<http://top.rbc.ru/incidents/08/11/2012/824055.shtml>> [Žiūrėta 2013 01 11].

227. РосБизнесКонсалтинг, „МИД РФ ждет от КНДР разъяснений в связи с инцидентом в Японском море.“ *РБК Daily*, 21 сентября 2013 г.
<<http://rbcdaily.ru/politics/562949988983503>> [Žiūrėta 2013 11 16].
228. РосБизнесКонсалтинг, „Россия и Китай договорились о нефтяном контракте на 85 млрд долл.“ РБК, 22 октября 2013 г.
<<http://top.rbc.ru/economics/22/10/2013/884127.shtml>> [Žiūrėta 2013 11 16].
229. РосБизнесКонсалтинг, „Россия и Япония договорились о совместных военных учениях.“ *РБК Daily*, 2 ноября 2013 г.
<<http://rbcdaily.ru/politics/562949989442342>> [Žiūrėta 2013 11 16].
230. РосБизнесКонсалтинг, „Японские истребители подняли по тревоге из-за российских самолетов.“ РБК, 18 ноября 2013 г.
<<http://top.rbc.ru/politics/18/11/2013/889234.shtml>> [Žiūrėta 2013 11 18].